

TÜRK ARKEOLOJİ
VE KÜLTÜREL MİRAS
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

TARE

JOURNAL OF THE
TURKISH INSTITUTE OF
ARCHAEOLOGY
AND CULTURAL HERITAGE

03

TÜRK
ARKEOLOJİ
VE
KÜLTÜREL
MİRAS
ENSTİTÜSÜ

JOURNAL OF THE
TURKISH INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
AND CULTURAL HERITAGE

TARE

TÜRK ARKEOLOJİ
VE KÜLTÜREL MİRAS ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

2023 - 03

JOURNAL OF THE
TURKISH INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
AND CULTURAL HERITAGE

TARE

TÜRK ARKEOLOJİ
VE KÜLTÜREL MİRAS ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

2023 - 03

**TARE: JOURNAL OF THE TURKISH INSTITUTE OF
ARCHAEOLOGY AND CULTURAL HERITAGE
TARE: TÜRK ARKEOLOJİ VE KÜLTÜREL MİRAS
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

03-2023

Ofset Publishing Publications / Ofset Yapımevi Yayınları

This volume is produced by Ofset Yapımevi Publications
on behalf of the Foundation for the Turkish Institute of
Archaeology and Cultural Heritage.

Bu eser Ofset Yapımevi Yayınları tarafından Türk Arkeoloji
ve Kültürel Miras Enstitüsü Vakfı adına üretilmiştir.
ISSN: 2822-2547

© 2023, Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü
© 2023, Turkish Institute of Archaeology and Cultural
Heritage

December / Aralık 2023

Contact Address: / Yazışma Adresi
Ofset Yapımevi Yayınları, Şair Sokak, No: 4, Çağlayan
Mahallesi 34403 Kağıthane / İstanbul
Sertifika No: 45354

Sertifika No: 45354

Coordinators: / Koordinasyon
Hale URAL, Hakan TANRIÖVER

Design / Tasarım: Mehmet ULUSEL

Institute of Archaeology and Cultural Heritage
Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage /
Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü,
Bey Mah. Atatürk Bulv. No:24, 27010 Şahinbey / Gaziantep
Tel: +90 342 606 0 275

Baskı ve Cilt / Production:
Ofset Yapımevi
Şair Sokak, No: 4, Çağlayan Mahallesi 34403 Kağıthane /
İstanbul Tel: +90 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

All rights reserved. No part of this copyrighted work may
be reproduced, modified or distributed in any form or by
any means, or stored in any database or retrieval system.

Bütün yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak
göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerekse görsel malzemenin bir kısmı veya tamamı
izin alınmadan yayınlanamaz ve dağıtılamaz.

EDITORS / EDİTÖRLER:

Chief Editor / Baş Editör: Rana ÖZBAL
Nevzat ÇEVİK
Kutalmış GÖRKAY
Musa KADIOĞLU
N. Pınar ÖZGÜNER
Recai TEKOĞLU
Angelos CHANIOTIS
Andreas SCHACHNER

ASSISTANT EDITORS / ASİSTAN EDİTÖRLER:

Aysel ARSLAN
Lauren DAVIS
Mustafa Kemal BARAN
Gülşah GÜNATA

ADVISORY BOARD MEMBERS

DANIŞMA KURULU ÜYELERİ:

Caitlin CURTIS
Francesca BALOSSA RESTELLI
Gül İŞİN
Oğuz TEKİN
Oya PANCAROĞLU
Selim Ferruh ADALI
Yaşar Erkan ERSOY
Fokke GERRITSEN
Yonca KÖSEBAY ERKAN
Mustafa Hamdi SAYAR
Engin AKYÜREK
Kemalettin KÖROĞLU
Alan GREAVES
Benjamin S. ARBUCKLE
Douglas BAIRD

Cover illustration / Kapak resmi:

Antiquities Of Ionia, Published by the Society of Dilettanti.
London 1821.

Contents - İçindekiler

A New Prehistoric Settlement in Southeastern Anatolia: Bahçebaşı Caves, Mardin/Yeşilli 7
Güneydoğu Anadolu'da Yeni Bir Tarih Öncesi Buluntu Yeri:
Bahçebaşı Mağaraları, Mardin/Yeşilli 11
ERGÜL KODAŞ, YUNUS ÇİFTÇİ, KAZIM ÖZKAN, CEBRAİL İDER

Beyond Sun, Sand, and Sea:
The Role of Hittite Heritage in the Transformation of Turkey's Cultural Heritage Regimes 25
Deniz, Kum ve Güneşin Ötesinde:
Türkiye'nin Kültürel Miras Politikalarının Dönüşümünde Hitit Mirasının Rolü 37
GÖKAY KANMAZALP

The Goodwill and Consistency of Türkiye in the Repatriation of Foreign Cultural Property:
Case Studies of China and Iraq 51
Yabancı Kökenli Kültür Varlıklarının İadesinde Türkiye'nin İyi Niyeti ve Tutarlı Yaklaşımı:
Çin ve Irak Örnek Vakaları 65
LEVENT TÖKÜN - İPEK BAYRAKTAR

Assessments on Chronology, Metrology, and Function of Mastoid-Shaped Weights 85
Mastoid Ağırlıkların Kronolojisi, Metrolojisi ve İşlevi Üzerine Değerlendirmeler 93
YAVUZ SELİM GÜLER

From Excavation to Exhibition: Tekfur Palace (Palace of Porphyrogenitus) Museum 103
Kazıdan Müzeye: Tekfur Sarayı Müzesi 111
FİLİZ YENİŞEHİRLİOĞLU

Preliminary Report of the First Season of the
“Land of the Storm God Survey” in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye 135
Şehitkamil, Gaziantep Yüzey Araştırması İlk Sezon Ön Raporu
(Land of the Storm God Survey) 145
BİRGÜL ÖĞÜT, MICHAEL BLÖMER, MATTHIAS LANGE,
EVA STROTHENKE-KOCH, DENİZ YAŞIN

Emir, Osman.

Atın Evcilleştirilmesinden Tekerlekli Arabalara: Savaş Arabalarının Kökenleri.
İstanbul, Değişim Yayınları, 2022
Değerlendirme: OKAN SEZER 179

A New Prehistoric Settlement in Southeastern Anatolia: Bahçebaşı Caves, Mardin/Yeşilli **Ergül Kodaş, Yunus Çiftçi, Kazım Özkan, Cebrail İder¹**

Article submitted: 19 April 2023

Article accepted: 7 June 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.13498>

Abstract

After the studies carried out in recent years, a large number of prehistoric settlements have been identified in Mardin Threshold, an important part of the Southeastern Anatolia Region. The chipped stone finds found in caves and on their terraces in deep valleys in the northern border of the Upper Khabur Region provide new information about the Epipaleolithic and Neolithic periods of the region. Bahçebaşı caves, located at the northern end of a deep valley that serves as a natural transition between the plain and the mountainous region within the borders of Yeşilli district of Mardin province, provide new information about these periods. The caves in question provide new data about the prehistoric ages of the region and set the stage for new research questions.

Keywords

Southeastern Anatolia, Epipaleolithic, Pre-Pottery Neolithic Period, Northern Khabur, Yeşilli, Bahçebaşı.

Introduction

Under the direction of Associate Professor Ergül Kodaş, the first season of the Pleistocene and Early Holocene Period Archaeological Survey was carried out in 2022 in Mardin's provincial districts of Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli, and Nusaybin.² The research aims to obtain new data on the prehistoric period in the region, which is an important part of Northern Khabur and is referred to as the Mardin Threshold. With both mountainous and flat sections, the area between the Tigris and Euphrates Rivers offers two distinct geographical characteristics. Understanding the region's cultural structure during the Epipaleolithic and Pre-Pottery Neolithic periods, as well as the transformation in the area, are just two of the many research topics that are to be answered in the survey. In the

¹ Ergül Kodaş, Mardin Artuklu University, School of Letters, Department of Archaeology, Mardin, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8340-5828, ergulkodas@artuklu.edu.tr.

Yunus Çiftçi, Bitlis Eren University, School of Science and Letters, Department of History of Art, Bitlis, ORCID: 0000-0001-5547-7613, cftc.yns@gmail.com.

Kazım Özkan, ORCID: 0000-0003-1710-0019, kazimozkan85@gmail.com.

Cebrail İder, ORCID: 0009-0005-0444-8528, cebrailider@gmail.com.

² With permission from the Ministry of Culture and Tourism: Project number YA104703 (2022), E-94949537-38609.

first season of research conducted in 2022, a total of 33 separate findspots were identified and documented (Fig. 1). Additionally, for the next season, a visit to two mounds, identified in 2022, dating back to the Neolithic period, (Dara Höyük and Qurs Höyük) is planned. A total of 1413 chipped stone finds, and 23 pottery fragments were collected from 33 separate settlements identified during the research period. In these settlements, there are 23 caves, one rock shelter, seven open-air settlements, one mound, and one fossil site. The seven open-air settlements are located on flint beds, all of which predominantly date to the Lower and Middle Paleolithic periods. Important artifacts from the Middle Paleolithic period, Upper Paleolithic period, Epipaleolithic period, and Pre-Pottery Neolithic period have been found in the caves and rock shelters of 23 different settlements. Two sites in the Kızıltepe Plain, namely Göllü Höyük and Qurs Höyük, have been dated to the Pottery Neolithic period. Additionally, a mound from the Pre-Pottery Neolithic period has been found within the ancient city of Dara, and a future survey is expected to be carried out there. Many settlements, 16 of which date to the Lower Paleolithic period, 16 to the Middle Paleolithic period, seven to the Upper Paleolithic period and 12 to the Epipaleolithic or Neolithic period have been identified. Deep valleys have generally been the focus of the 2022 season, and the aim has been to obtain new information on prehistoric life in the steep areas of the region. In this context, it is observed that the wide valleys of a mountainous region are home to open-air settlements, within which caves and cave terraces were actively used. In this regard, the Bahçebaşı Caves also provide important insights on the Epipaleolithic and/or the Neolithic period. This is because there are many unanswered questions about the neolithization's origins in Southeast Anatolia, which are typically investigated through mounds. Even though mounds have typically been used to identify this period, there aren't many Epipaleolithic period villages in the area.³ In this sense, the research on the use of caves and rock shelters in mountainous areas during the Epipaleolithic and the Neolithic periods may shed new light on the region's neolithization. The aim of this study is to provide the research and preliminary findings on the Bahçebaşı Caves, located in a mountainous region, and to offer fresh insights into the time periods under consideration.

Bahçebaşı Caves' Location and the Characteristics of the Region

According to the thorough investigation conducted in 2022, the Yeşilli and Sancar Valleys contain many settlements. Seven caves and terraces in the Sancar Valley have been found to contain chipped stone artifacts that date to the Late Epipaleolithic or Pre-Pottery Neolithic periods. Such discoveries, however, are only represented by a tiny fraction of samples. In the meantime, the two caves located in the Bahçebaşı neighborhood of Yeşilli district provide important insights. The caves are situated at the northernmost point of an 11 km long, deep valley that extends northward from the Kızıltepe-Nusaybin plain (Fig. 2). The valley, which begins amid the caves at an elevation of roughly 1100 m, widens as it moves south and comes to an end in the Kızıltepe-Nusaybin plain at an elevation of roughly 550 m. Limestone cliffs surround the area where the caves are located. Around the caves lies a spring that maintains its importance for the region. Right across from Bahçebaşı Cave 2, which is on the western slope of the valley, is Bahçebaşı Cave 1, which lies on the valley's eastern slope.

3 Metin Kartal *et al.*, "Chipped Stone Assemblages of Körtik Tepe (Turkey)," *Journal of Archaeological Science: Reports* 19 (2018): 92–99, <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2018.02.017>; Ergül Kodaş, "Techno-Typological Analysis of the Late Epipaleolithic/Proto-Neolithic Chipped Stone Tools at Çemka Höyük." *TARE: Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage* 2 (2022): 97–130.

Bahçebaşı Cave 1

Approximately 3 km northeast of the Yeşilli district's Bahçebaşı neighborhood, a substantial portion of the cave's ceiling has collapsed (Fig. 3). The entrance of the cave faces southwest. The cave measures roughly 10 m in width and 7–8 m in depth, with a height that varies between 3 and 4 m in some areas. On the cave floor, there are isolated areas of limestone bedrock. The cave and terrace are currently used as an animal shelter. Vineyards are also located in the terrace area. Numerous flint and obsidian fragments have been discovered in this open space in the terrace section, also due to mixing of the soil. 50 artifacts made of chipped stone were discovered in total, comprising 13 pieces of obsidian and 37 pieces of flint (Table 1). Among these pieces, there are two microblades and four flint cores related to thin flake production, two blades, one made of obsidian and the other of flint, one flint thin flake, three microblades, one made of obsidian and the others of flint, and three retouched blades, one made of obsidian and the others of flint (Fig. 4). Two burins, two scrapers—one of which is flake-based and has a back and the other is blade-based, one obsidian notched tool, two flint drills, one flint semi-crescent, two triangles—one obsidian and one flint—and one obsidian micro point have been found. One *moustérien* point has also been discovered, along with production waste and flakes composed of obsidian and flint, 19 of which are made of flint. Considering the mentioned parts in general, it is observed that blade, microblade, and thin flake (2.3 cm in length and 1.3 cm in width) carriers are predominantly used. Particularly, microlithic tools indicate the Pre-Pottery Neolithic and the Epipaleolithic periods.⁴ In terms of typology, the recovered micro points, however, share characteristics with the Nizzanim tips (Fig. 4).⁵ At this point, it should be highlighted that the Nizzanim points date to the Late Neolithic period. However, no pottery fragments that could date to this period have been found in the area. According to a chronological analysis of the site, it can be said that it may have been inhabited or visited during the Paleolithic, the Epipaleolithic, and the Pre-Pottery Neolithic periods.

Bahçebaşı Cave 2

The bedrock can be seen in some parts of the cave floor, which is located approximately 1 km west of Bahçebaşı neighborhood in Yeşilli district (Fig. 5). The entrance of the cave faces east. The cave, with heights varying between 2 and 2.5 m, has a width of approximately 10 m and a depth of 9 m. It serves as an animal shelter today. Numerous flint and obsidian blades, microblades, and flakes have been found in the terrace section. Additionally, a flake was discovered inside the cave. In the recovered pieces, one *mousteriën* point, two retouched blades, one microblade core, and two obsidian blades were found (Table 2, Fig. 6). The mentioned pieces generally refer to the Middle Paleolithic and the Epipaleolithic period. Animal bone remains have also been discovered on the cave terrace.

Conclusion

As part of the Pleistocene and Early Holocene Period Archaeological Survey initiated in 2022 in the districts of Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli, and Nusaybin in Mardin province, numerous chipped stone artifacts that could be dated to the Late Epipaleolithic period or the Pre-Pottery Neolithic period

4 Metin Kartal, *Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar: Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş; Epi-Paleolitik Dönem* (Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009); Eleni Asouti *et al.*, "The Zagros Epipaleolithic Revisited: New Excavations and 14C Dates from Palegawra Cave in Iraqi Kurdistan," *Plos One* 15, no. 9 (2020): 1–99, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239564>.

5 Metin Kartal, *Yontmataş Uçlar* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2019).

have been collected in many caves and on their terraces (Fig. 7). This new data is crucial for revealing details about the Younger Dryas and Early Holocene periods in the area. Additionally, caves from these periods were discovered in 2020 in the Mazı Mountain area of Mardin province.⁶ Bahçebaşı 1 and Bahçebaşı 2 caves, located at the northernmost border of a deep valley that provides a transition between the plain and the mountainous area within the boundaries of the Bahçebaşı neighborhood in Yeşilli district, are significant in demonstrating that caves at an average altitude of 1000–1100 m in the region might have been inhabited or occasionally visited for hunting during the Late Epipaleolithic or the Pre-Pottery Neolithic period. The position of the caves suggests that they were inhabited or frequented for nourishment and finding refuge because they are situated at the valley entrances or overlook the valleys. Research conducted in the area recently suggests that the caves in the mountainous areas of the region may have been heavily populated or visited during the Younger Dryas for purposes like hunting. It is suggested in this context that studying the region's neolithization process alone through the mounds beside the river is insufficient and that it is crucial to look at places like caves and rock shelters in order to understand the activities and habitation patterns of the period.⁷ Finally, it can be said that it is becoming increasingly important to systematically investigate valleys that form a natural transition area between the plain and the mountainous area, at least in the Mardin region. In this context, Şikefta Brehi (13 Mart [March 13] Cave Fig. 7/a-1) identified in the center of Mardin is important both in terms of providing information about the Epipaleolithic period and the presence of a hunting area (Kites) to its north. This problem is further highlighted by the discovery of Late Epipaleolithic layers in mounds such as Çemka Höyük, Körtik Tepe, and Boncuklu Tarla, which are situated in the region's north and northeast.⁸ The final point to remember is that numerous settlements located along the Zagros line have also been identified through caves.⁹ Studying the differences and potential for interaction between the plain in the region (North Khabur), which is located at an average altitude of 500–550 m, and the mountainous area (Mardin/Bagok/Ömerli/Mazı Mountain), which is located at an altitude of 1000–1200 m, is crucial in this context.

Acknowledgments

I would like to express my gratitude to the staff of the General Directorate of Cultural Heritage and Museums who provided all kinds of support for the initiation of this study, to my colleagues and to the volunteer students who contributed to the study, and to Prof. Metin Kartal and Dr. Frederic Abbes who gave me a wealth of knowledge and assistance for the examination of the chipped stone artifacts.

6 Ergül Kodaş *et al.*, “Yontmataş Bulgular Işığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yeni Bir Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşim Yeri: Tarin Mağarası,” *Anadolu* 47 (2021): 77–96, <https://doi.org/10.36891/anatolia.934227>; Ergül Kodaş *et al.*, “Mardin İli Derik, Mazıdağı ve Savur İlçeleri 2020 Yılı Yüzey Araştırması Tarihöncesi Dönem Buluntuları: İlk Gözlemler,” *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 7, no. 2 (2022): 99–117.

7 Kodaş *et al.*, “Yontmataş Bulgular Işığında,” 77–96; Kodaş *et al.*, “Mardin İli Derik, Mazıdağı ve Savur İlçeleri,” 99–117.

8 Kartal *et al.*, “Chipped Stone,” 92–99; Kodaş *et al.*, “Yontmataş Bulgular Işığında,” 77–96; Ergül Kodaş, “Un Nouveau Site du Néolithique Précéramique dans la Vallée du Haut Tigre: Résultats Préliminaires de Boncuklu Tarla,” *Neolithics* 19 (2019): 3–15.

9 Rose L. Solecki, *An Early Village Site at Zawi Chemi Shanidar*, Bibliotheca Mesopotamica 13 (Malibu: Undena, 1980); Stefan Karol Kozłowski, “From Zawi Chemi to M’lefaat,” in *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, and Their Contemporaries in Adjacent Regions: Proceedings of the Second Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Institute of Archaeology, Warsaw University, 3rd–7th April, 1995*, ed. Stefan Karol Kozłowski and Hans Georg Gebel, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 3 (Berlin: Ex Oriente, 1996), 175–82; Deborah I. Olszewski, “Middle East: Epipaleolithic,” *Encyclopedia of Global Archaeology* (16 July 2018): 1–8. https://doi.org/10.1007/978-3-319-51726-1_682-2.

Güneydoğu Anadolu'da Yeni Bir Tarih Öncesi Buluntu Yeri: Bahçebaşı Mağaraları, Mardin/Yeşilli

**Ergül Kodaş, Yunus Çiftçi,
Kazım Özkan, Cebrail İder¹**

Makale geliş: 19 Nisan 2023

Makale kabul: 7 Haziran 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.13498>

Özet

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli bir parçası olan Mardin Eşiği'nde son yıllarda yapılan çalışmalar sonrası tarih öncesi dönemlere ait çok sayıda yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bilhassa Yukarı Habur Bölgesi'nin kuzey sınırını oluşturan bu dağlık bölgede bulunan derin vadiler içerisindeki mağaralar ve teraslarında tespit edilen yontma taş buluntular bölgenin Epipaleolitik ve Neolitik Dönemi hakkında yeni ve önemli bilgiler vermektedir. Bu yerleşimlerden biri de Mardin ili Yeşilli ilçesi sınırlarında ova ile dağlık bölge arasında doğal bir geçiş görevi gören derin bir vadinin kuzey ucunda bulunan Bahçebaşı Mağaraları ve çevresidir. Söz konusu mağaralar bölgenin tarih öncesi çağları hakkında yeni veriler sunmakta ve yeni sorunsallara zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Güneydoğu Anadolu, Epipaleolitik, Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem, Mardin, Yeşilli, Bahçebaşı

Giriş

Mardin ili Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin ilçeleri Pleistosen ve Erken Holosen Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması'nın ilk sezonu 2022 yılında, Doç. Dr. Ergül Kodaş başkanlığında gerçekleştirilmiştir.² Söz konusu çalışma Kuzey Habur'un önemli bir parçası olan ve Mardin Eşiği olarak da isimlendirilen bölgenin tarih öncesi dönemleri üzerine yeni verilerin elde edilmesini amaçlamaktadır. Dicle ve Fırat Nehirleri arasında kalan bölge dağlık ve ovalık iki ayrı coğrafi yapıya sahiptir. Söz konusu yüzey araştırmasında özellikle Epipaleolitik ve Çanak-Çöm-

¹ Ergül Kodaş, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mardin, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8340-5828, ergulkodas@artuklu.edu.tr.

Yunus Çiftçi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bitlis, ORCID: 0000-0001-5547-7613, cftc.yns@gmail.com.

Kazım Özkan, ORCID: 0000-0003-1710-0019, kazimozkan85@gmail.com.

Cebrail İder, ORCID: 0009-0005-0444-8528, cebrailider@gmail.com.

² Sayı E-94949537-38609 Proje Numarası: YA014703 (2022), Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile.

leksiz Neolitik Dönem’de bölgenin nasıl bir kültürel yapıya sahip olduğu ve neolitikleşme sürecinde bölgede nasıl bir dönüşüm yaşandığı gibi farklı sorunsallara cevap bulmaya çalışılmaktadır. 2022 yılında yapılan ilk sezon çalışmaları sırasında toplam 33 ayrı buluntu yeri tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Fig. 1). Ayrıca 2022 yılında tespit edilen ve Neolitik Dönem’e tarihlenen iki adet höyüğün gelecek sezon içerisinde gezilmesi planlanmaktadır (Dara Höyük ve Qurs Höyük). Söz konusu çalışmalarda tespit edilen 33 ayrı yerleşimde toplam 1413 adet yontma taş buluntu ve 23 adet çanak-çömlek parçası toplanmıştır. Bu yerleşim yerlerinde 23 adet mağara, bir adet kaya altı sığınağı, yedi adet açık hava yerleşimi, bir adet höyük ve bir adet fosil lokalitesi bulunmaktadır. Toplam yedi adetle temsil edilen açık hava yerleşimlerinin tamamı çakmak taşı yatakları üzerindedir ve tamamında Alt ve Orta Paleolitik Dönemlere ait buluntular yoğunluk göstermektedir. Yirmi üç ayrı yerleşim ile temsil edilen mağaralar ve kaya altı sığınaklarında ise Orta Paleolitik Dönem, Üst Paleolitik Dönem, Epipaleolitik Dönem ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’e tarihlenebilecek buluntular öne çıkmaktadır. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem’e ait iki nokta ise Kızıltepe Ovası’nda tespit edilmiş Göllü Höyük ve Qurs Höyük’tür. Ayrıca Dara antik kenti içerisinde de Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’e tarihlenen bir adet höyük tespit edilmiştir ve alanda gelecek yıllarda detaylı bir yüzey araştırması yapılması planlanmaktadır. Kronolojik açıdan bakıldığında 16 yerleşimde Alt Paleolitik Dönem, 16 yerleşimde Orta Paleolitik Dönem, yedi yerleşimde Üst Paleolitik Dönem ve 12 yerleşimde Epipaleolitik Dönem veya Neolitik Dönem tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, 2022 sezonunda daha çok derin vadiler üzerine yoğunlaşmış ve bölgenin dağlık alanlarındaki tarih öncesi yaşam modelleri üzerine yeni bilgiler elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda dağlık bir bölgede bulunan geniş vadiler içerisinde açık hava yerleşim birimlerinin bulunduğu, vadiler içerisinde ise mağara ve mağara teraslarının daha fazla tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Bahçebaşı Mağaraları da bu bağlamda Epipaleolitik Dönem veya Neolitik Dönem üzerine önemli bilgiler vermektedir. Zira genellikle höyükler üzerinden tanımlanan Güneydoğu neolitikleşme sürecinin kökeni üzerine önemli sorunlar bulunmaktadır. Bölgede Epipaleolitik Dönem yerleşimleri az sayıdadır ve bu dönem genellikle höyükler üzerinden tespit edilmiştir.³ Bu bağlamda Epipaleolitik Dönem ve Neolitik Dönem boyunca dağlık bölgelerde mağara ve kaya altı sığınaklarının incelenmesi bölgenin neolitikleşme süreci üzerine yeni bir boyut kazanabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu çalışmanın amacı da dağlık bir bölgede bulunan ve söz konusu dönemler hakkında yeni bilgiler veren Bahçebaşı Mağaraları üzerine yapılan çalışmaların ve ilk gözlemlerin tanımını sunmaktır.

Bahçebaşı Mağaraları Konumu ve Bölgenin Genel Özellikleri

2022 yılı çalışmalarında detaylı bir araştırma yapılan Yeşilli Vadisi ve Sancar Vadisi içerisinde çok sayıda yerleşim yeri tespit edilmiştir. Sancar Vadisi’nde yedi adet mağarada ve terasında Geç Epipaleolitik Dönem veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’e tarihlenebilecek yontma taş buluntular tespit edilmiştir. Fakat söz konusu buluntular çok az sayıda örnekle temsil edilmektedir. Bununla birlikte Yeşilli ilçesi Bahçebaşı Mahallesi’nde bulunan iki adet mağara önemli bilgiler vermektedir. Söz konusu mağaralar Kızıltepe-Nusaybin ovasından başlayıp kuzeye doğru açılan, yaklaşık 11 km uzunluğundaki derin bir vadinin en kuzey sınırında bulunmaktadır (Fig.

3 Metin Kartal vd., “Chipped Stone Assemblages of Körtik Tepe (Turkey),” *Journal of Archaeological Science: Reports* 19 (2018): 92–99, <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2018.02.017>; Ergül Kodaş, “Çemka Höyük Geç Epipaleolitik/Proto Neolitik Dönem Yontma Taş Alet Tekno-Tipolojisi,” *TARE: Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Dergisi* 2 (2022): 97–130.

2). Yaklaşık 1100 m yükseklikte bulunan mağaraların ortasında bulunan vadi güneye doğru daha geniş bir form kazanmaktadır ve yaklaşık 550 m yükseklikte bulunan Kızıltepe-Nusaybin ovasında son bulmaktadır. Mağaraların bulunduğu alan tamamen kireç taşı kayalıklarla çevrilidir. Söz konusu mağaraların yer aldığı bu noktada bölge için hâlâ önemli olan bir kaynak suyu bulunmaktadır. Bahçebaşı Mağarası 1 söz konusu vadinin doğu yamacında ve vadinin batı yamacında bulunan Bahçebaşı Mağarası 2'nin hemen karşısındadır.

Bahçebaşı Mağarası 1

Yeşilli ilçesi Bahçebaşı Mahallesi'nin yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda bulunan mağaranın tavanının önemli bir bölümü çökmüştür (Fig. 3). Mağaranın girişi güneybatıya bakmaktadır. Yüksekliği yer yer 3–4 m arasında olan mağara yaklaşık 10 m genişliğe ve 7–8 m derinliğe sahiptir. Mağara tabanında yer yer kireç taşı ana kaya görülmektedir. Mağara ve terası günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca teras bölümünde üzüm bağları bulunmaktadır. Teras bölümünde bulunan bu bağlık alanda, toprağın da karıştırılmasına bağlı olarak, çok sayıda çakmak taşı ve obsidiyen parça ele geçmiştir. Ele geçen toplam 50 adet yontma taş buluntu arasında 37 adet çakmak taşı ve 13 adet obsidiyen parça bulunmaktadır (Tablo 1). Bu parçalar arasında iki tanesi mikrodilgi ve diğerleri ince yonga yapımına ait dört adet çakmak taşı çekirdek, biri obsidiyen diğeri çakmak taşı iki adet dilgi, bir adet çakmak taşı ince yonga, bir tanesi obsidiyen diğerleri çakmak taşı üç adet mikrodilgi, bir tanesi obsidiyen diğerleri çakmak taşı üç adet düzelttili dilgi bulunmaktadır (Fig. 4). Aletlere bakıldığında iki tanesi çakmak taşından taş kalem, bir tanesi yonga üzeri omurgalı, diğeri ise dilgi üzerine yapılan iki adet ön kazıyıcı, bir adet obsidiyen çentikli alet, iki adet çakmak taşı delici, bir adet çakmak taşı yarımaya, bir tanesi obsidiyen diğeri çakmak taşı iki adet üçgen ve bir adet obsidiyen mikro uç tespit edilmiştir. Ayrıca bir adet *moustérien* uç ve 19'u çakmak taşından geri kalanı ise obsidiyenden olan yongalar ve üretim atıkları ele geçmiştir. Söz konusu parçalara genel olarak bakıldığında dilgi, mikrodilgi ve ince yonga (2,3 cm uzunlukta ve 1,3 cm genişlikte) taşmalıklarının baskın olduğu görülmektedir. Özellikle mikrolit aletler Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ve Epipaleolitik Dönem'e işaret etmektedir.⁴ Fakat ele geçen mikro uç tipolojik açıdan Nizzanim uçlarıyla benzer özellikler sergilemektedir (Fig. 4).⁵ Bu noktada Nizzanim uçların Geç Neolitik Dönem'e ait oldukları unutulmamalıdır. Fakat alanda bu döneme ait olabilecek herhangi bir çömlek parçası ele geçmemiştir. Yerleşime kronolojik açıdan bakıldığında Paleolitik Çağ'da, Epipaleolitik Dönem'de ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de iskân görmüş veya ziyaret edilmiş olabileceği söylenebilir.

Bahçebaşı Mağarası 2

Yeşilli ilçesi Bahçebaşı Mahallesi'nin yaklaşık 1 km batısında bulunan mağaranın tabanında yer yer ana kaya görülmektedir (Fig. 5). Mağaranın girişi doğuya bakmaktadır. Yüksekliği yer yer 2–2,5 m arasında olan mağara yaklaşık 10 m genişliğe ve 9 m derinliğe sahiptir. Günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır. Teras bölümünde çok sayıda çakmak taşı ve obsidiyen

4 Metin Kartal, *Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar: Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş; Epi-Paleolitik Dönem* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009); Eleni Asouti vd., "The Zagros Epipaleolithic Revisited: New Excavations and 14C Dates from Palegawra Cave in Iraqi Kurdistan." *Plos One* 15, no. 9 (2020): 1–99, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239564>.

5 Metin Kartal, *Yontmataş Uçlar* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2019).

dilgi, mikrodilgi ve yonga ele geçmiştir. Mağara içerisinde de bir adet yonga ele geçmiştir. Ele geçen parçalar arasında bir adet *moustérien* uç, iki adet düzeltili yonga, bir adet mikrodilgi çekirdeği ve iki adet obsidiyen dilgi ele geçmiştir (Tablo 2, Fig. 6). Söz konusu parçalar genellikle Orta Paleolitik Dönem ve Epipaleolitik Dönem'e işaret etmektedir. Ayrıca mağara terasında hayvan kemiği parçaları da tespit edilmiştir.

Sonuç

2022 yılında başlatılan Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin İlçeleri Pleistosen ve Erken Holosen Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması kapsamında çok sayıda mağara ve terasında Geç Epipaleolitik Dönem veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirilebilecek yontma taş buluntular toplanmıştır (Fig. 7). Söz konusu yeni veriler bölgenin Younger Dryas ve Erken Holosen Dönemi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu dönemlere tarihlenen mağaralar 2020 yılında Mardin ili Mazı Dağı Bölgesi'nde de tespit edilmiştir.⁶ Yeşilli ilçesi Bahçebaşı Mahallesi sınırlarında ova ile dağlık bölge arasında geçiş sağlayan derin bir vadinin en kuzey sınırında bulunan Bahçebaşı 1 ve Bahçebaşı 2 Mağaraları, bölgede Geç Epipaleolitik Dönem veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de ortalama 1000–1100 m yükseklikteki mağaraların iskân görmüş veya avlanma ile ilgi olarak yer yer ziyaret edilmiş olabileceklerini göstermesi bakımından önemlidir. Vadi çıkışlarında veya vadilere hâkim konumlarda bulunan mağaraların konumu beslenme ve uygun barınma ortamı ile ilişkili olarak iskân gördükleri veya ziyaret eddiklerini düşündürmektedir. Son yıllarda bölgede yapılan çalışmalar bir arada düşünüldüğünde bölgenin dağlık alanlarında Younger Dryas sürecinde mağaraların yoğun bir şekilde iskân gördüğünü veya av gibi faaliyetlerle ilişkili olarak ziyaret edilmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Bu bağlamda bölgenin neolitikleşme sürecinin sadece nehir kenarında bulunan höyükler üzerinden incelenmesinin eksik kaldığını ve söz konusu dönem aktivitelerinin ve yerleşme modellerinin incelenmesi açısından mağara ve kaya altı sığınakları gibi alanların da incelenmesinin önemli olduğunu göstermektedir.⁷ Son olarak en azından Mardin Bölgesi'nde ova ile dağlık alan arasında doğal geçiş alanı oluşturan vadilerin daha sistematik bir şekilde araştırılmasının giderek daha da önem kazandığı söylenebilir. Bu bağlamda Mardin merkezde tespit edilen Şıkefta Brehı (13 Mart Mağarası, Fig. 7/a-1) hem Epipaleolitik Dönem hakkında bilgi vermesi hem de hemen kuzeyinde bir av alanının (Kites) bulunması açısından önemlidir. Ayrıca bölgenin kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan Çemka Höyük, Körtik Tepe ve Boncuklu Tarla gibi höyüklerde de Geç Epipaleolitik Dönem tabakalarının tespit edilmiş olması bu sorunsalı daha da derinleştirmektedir.⁸ Son nokta ise Zagros hattında bulunan çok sayıda yerleşim yerinin de mağaralar üzerinden tanımlanmış olduğunun unutulmaması gerektiğidir.⁹ Bu bağlamda bölgede ortalama 500–550 m yükseklikte bulunan

6 Ergül Kodaş vd., “Yontmataş Bulgular Işığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yeni Bir Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşim Yeri: Tarin Mağarası,” *Anatolia* 47 (2021): 77–96, <https://doi.org/10.36891/anatolia.934227>;

Ergül Kodaş vd., “Mardin İli Derik, Mazıdağı ve Savur İlçeleri 2020 Yılı Yüzey Araştırması Tarihöncesi Dönem Buluntuları: İlk Gözlemler,” *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 7, no. 2 (2022): 99–117.

7 Kodaş vd., “Yontmataş Bulgular Işığında,” 77–96; Kodaş vd., “Mardin İli Derik, Mazıdağı ve Savur İlçeleri,” 99–117.

8 Kartal vd., “Chipped Stone” 92–99; Kodaş vd., “Yontmataş Bulgular Işığında,” 77–96; Ergül Kodaş, “Un Nouveau Site du Néolithique Précéramique dans la Vallée du Haut Tigre: Résultats Préliminaires de Boncuklu Tarla,” *Neo-Lithics* 19 (2019): 3–15.

9 Rose L. Solecki, *An Early Village Site at Zawi Chemi Shanidar*, Bibliotheca Mesopotamica 13 (Malibu: Undena, 1980); Stefan Karol Kozłowski, “From Zawi Chemi to M'lefaat,” *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, and Their Contemporaries in Adjacent Regions: Proceedings of the Second Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Institute of Archaeology, Warsaw University, 3rd–7th April, 1995* içinde, der. Stefan Karol Kozłowski ve

ova ile (Kuzey Habur) 1000–1200 m yükseklikte bulunan dağlık bölge arasında (Mardin/Bagok/Ömerli/Mazı Dağı) yapılacak çalışmalar, bu iki alan arasında nasıl farklılıkların ve bir etkileşimin kontekstinin olabileceğinin incelenmesi açısından çok önemlidir.

Teşekkürler

Bu çalışmanın başlaması için her türlü desteği sağlayan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çalışanlarına, çalışma kapsamında emeği geçen meslektaşlarıma ve gönüllü öğrencilere, yontma taş buluntuların incelenmesi için her türlü bilgiyi ve desteği veren Prof. Dr. Metin Kartal ve Dr. Frederic Abbes'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

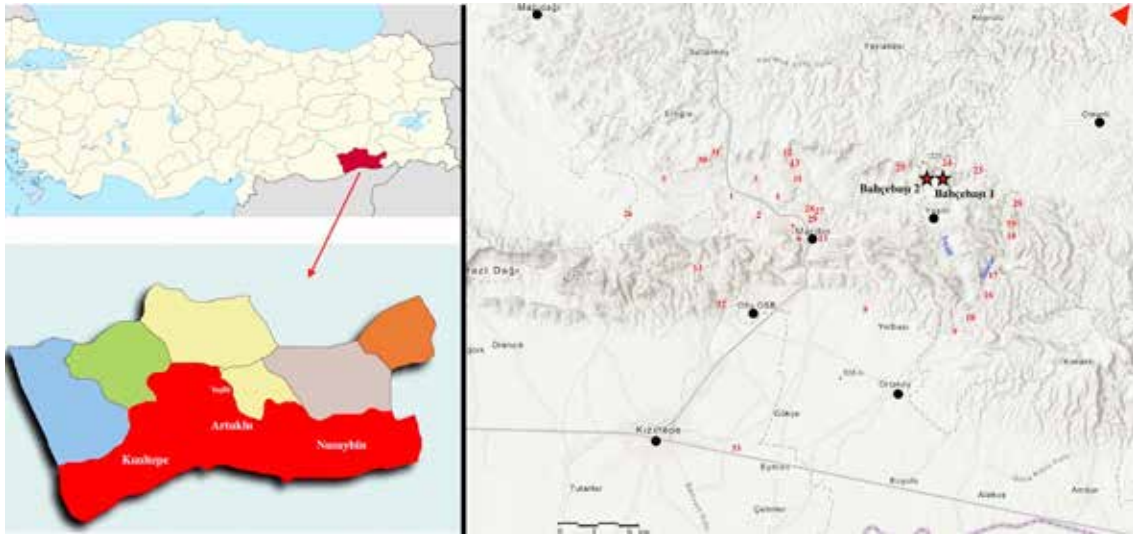

Fig. 1: Settlements discovered in 2022 as part of the Pleistocene and Early Holocene Period Archaeological Survey in the districts of Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli, and Nusaybin in Mardin province (E. Kodaş).

Fig. 1: Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin İlçeleri Pleistosen ve Erken Holosen Dönem Arkeolojik Yüzev Araştırması kapsamında 2022 yılında tespit edilen yerleşimler (E. Kodaş).

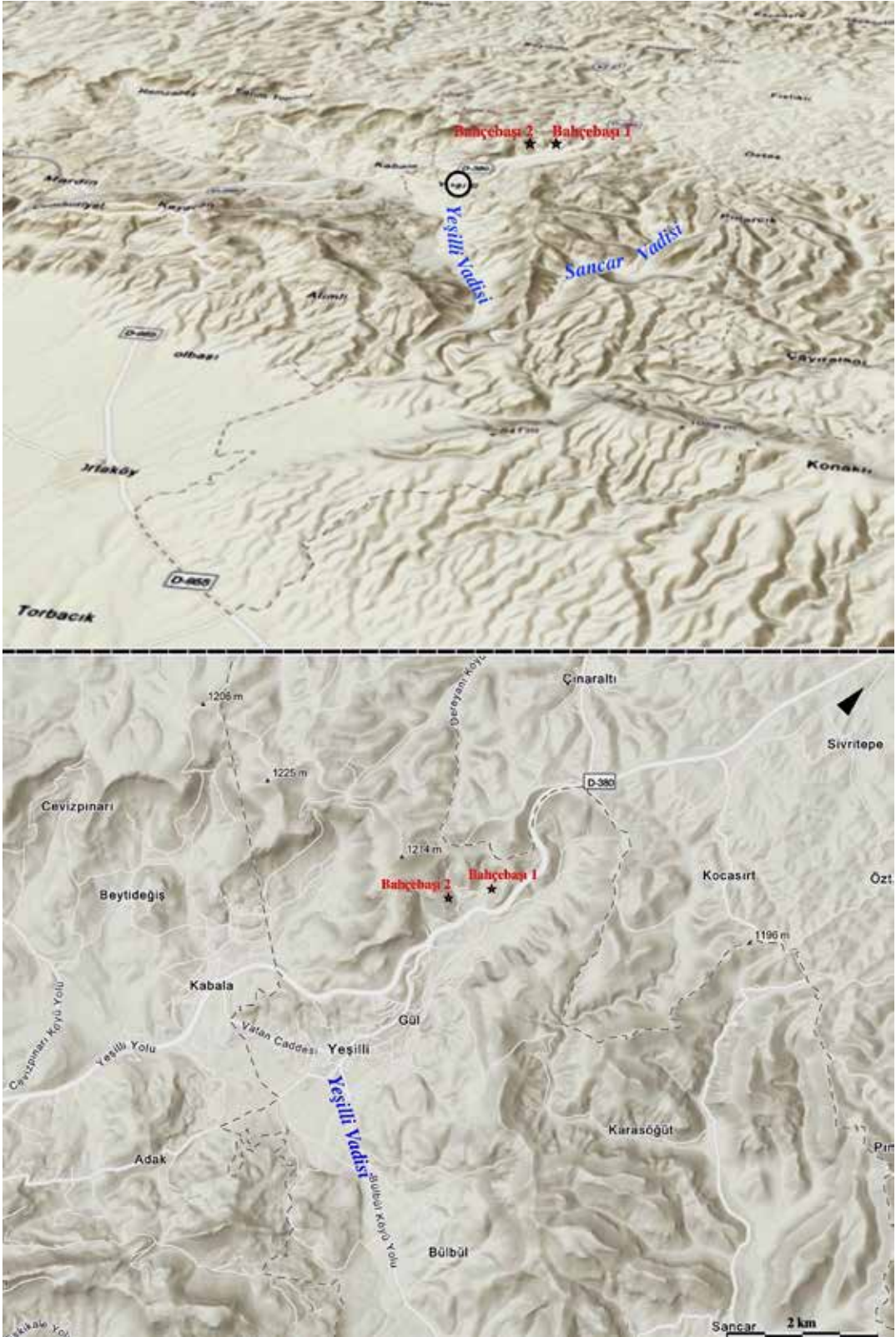

Fig. 2: The location of Bahçebaşı Cave 1 and Bahçebaşı Cave 2 (E. Kodaş).
Fig. 2: Bahçebaşı Mağarası 1 ve Bahçebaşı Mağarası 2'nin konumu (E. Kodaş).

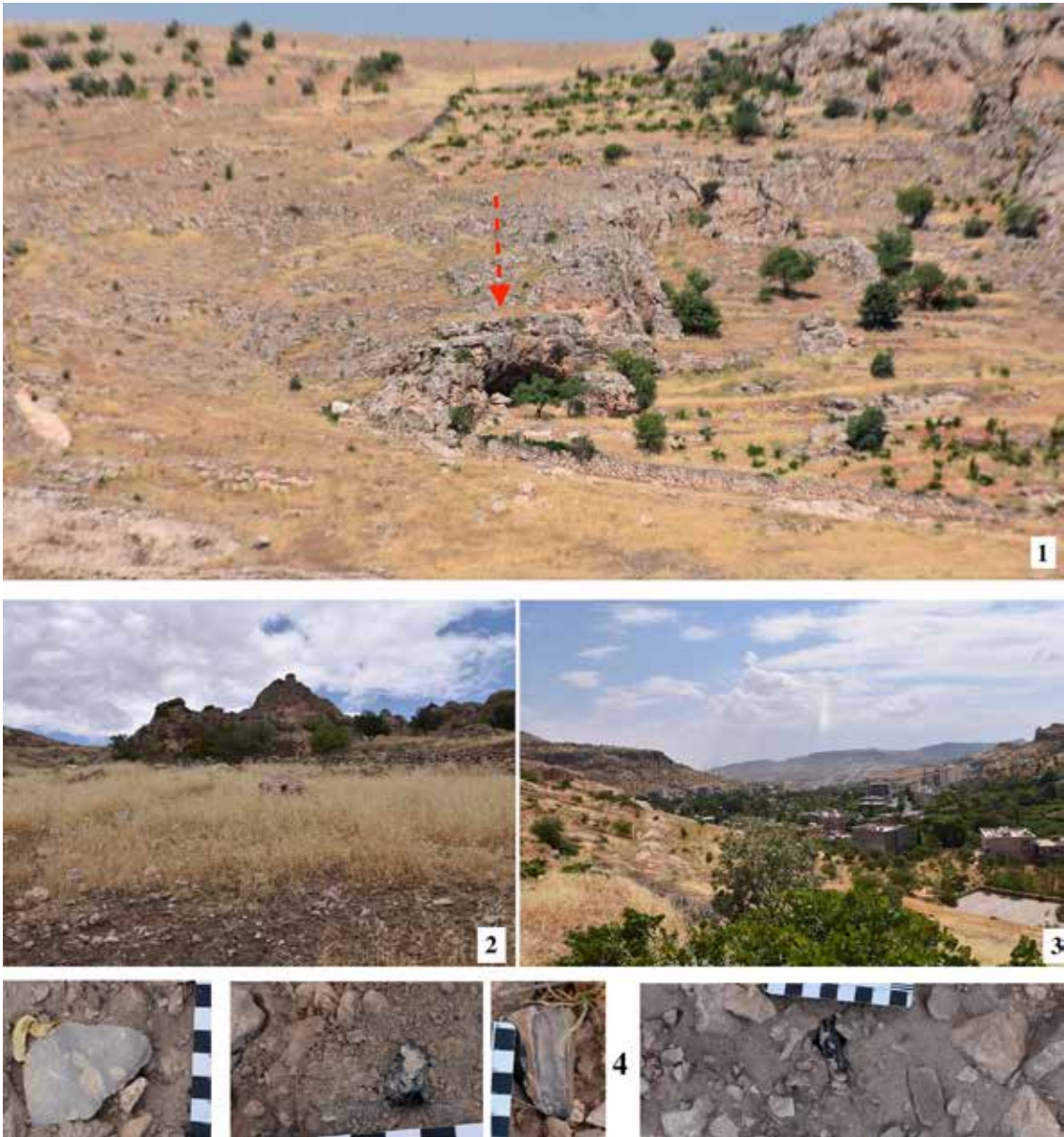

Fig. 3: Image of Bahçebaşı Cave 1 and the chipped stone fragments found on its terrace (project archive).
Fig. 3: Bahçebaşı Mağarası 1'in genel görünümü ve terasında ele geçen yontma taş parçalar (Proje Arşivi).

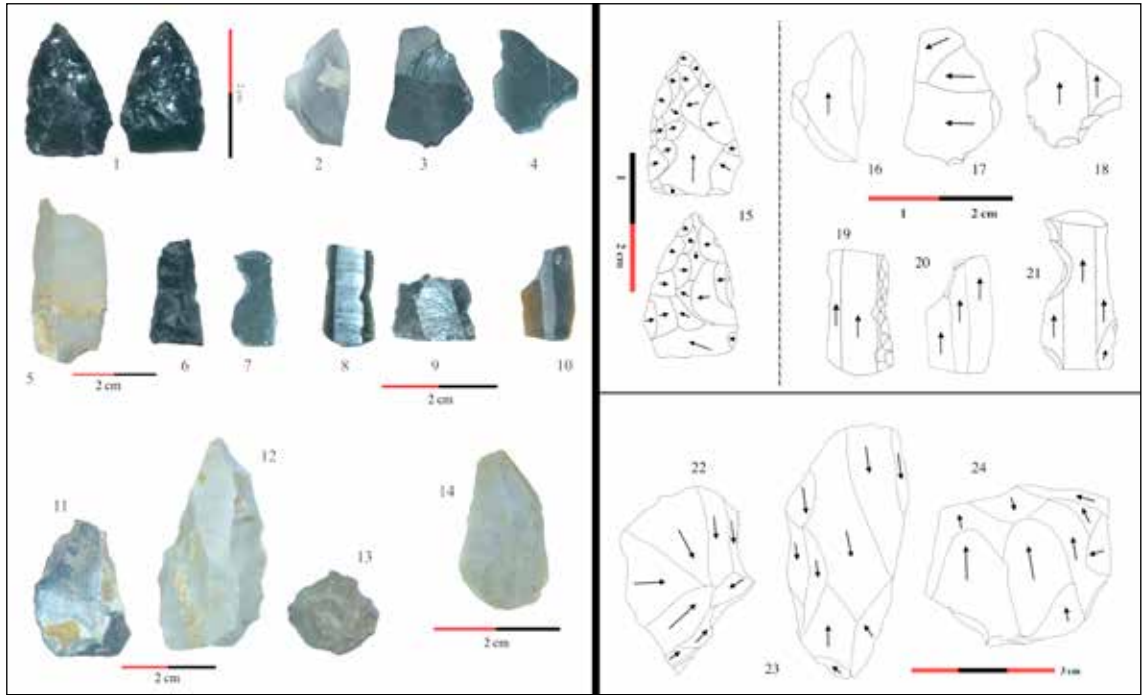

Fig. 4: Chipped stone fragments found in Bahçebaşı Cave 1: 1. obsidian micro point, 2. crescent, 3-4. triangles, 5. flint retouched blade, 6. obsidian microblade, 7. obsidian notched tool, 8. obsidian microblade, 9. flint retouched blade, 10. flint burin, 11. flint, end scraper on blade, 12. perforator, 13. end scraper on flake, 14. thin flake, 15. cores (project archive).
Fig. 4: Bahçebaşı Mağarası 1'de ele geçen yontma taş parçaları: 1. obsidiyen mikro uç, 2. yarımaya, 3-4. üçgen, 5. çakmak taşı düzeltili dilgi, 6. obsidiyen mikrodilgi, 7. obsidiyen çentikli alet, 8. obsidiyen mikrodilgi, 9. çakmak taşı düzeltili dilgi, 10. çakmak taşı kalem, 11. çakmak taşı, dilgi üzeri ön kazıyıcı, 12. delici, 13. yonga üzeri ön kazıyıcı, 14. ince yonga, 15. çekirdekler (Proje Arşivi).

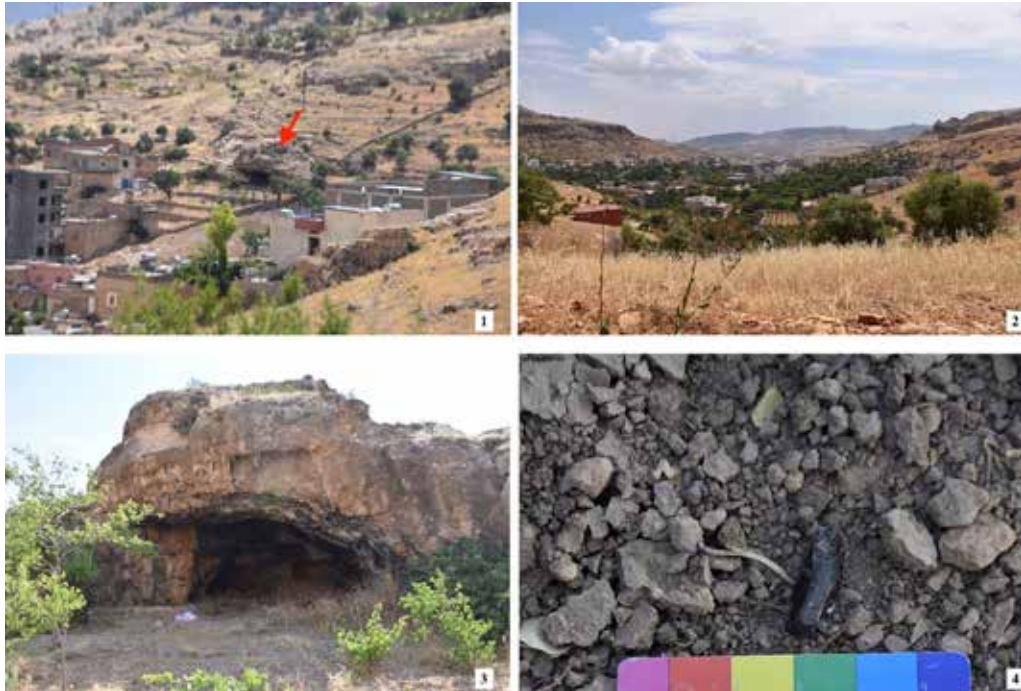

Fig. 5: Image of Bahçebaşı Cave 1 and the chipped stone pieces found on its terrace (project archive).
Fig. 5: Bahçebaşı Mağarası 1'in genel görünümü ve terasında ele geçen yontma taş parçaları (Proje Arşivi).

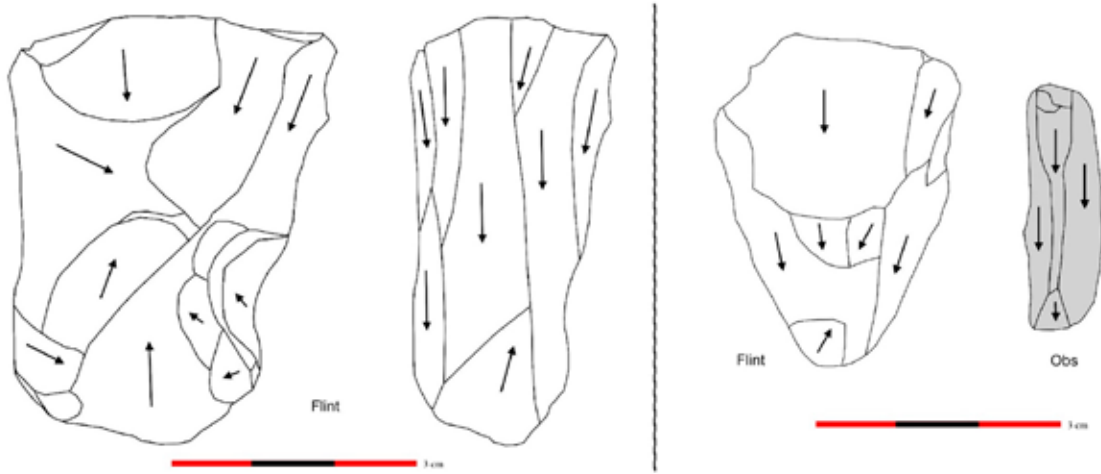

Fig. 6: A drawing of the chipped stone tools found in the Bahçebaşı Cave 1 (E. Kodaş).

Fig. 6: Bahçebaşı Mağarası 1'de ele geçen yontma taş aletlerin çizimi (E. Kodaş).

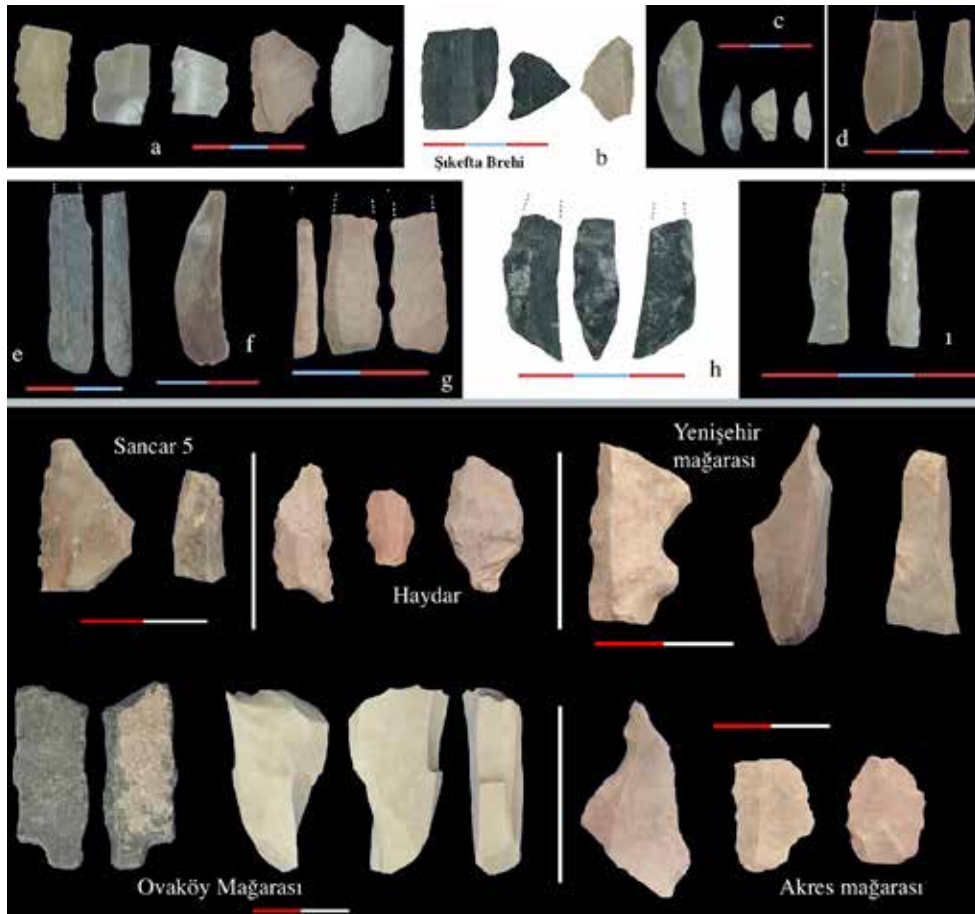

Fig. 7: In 2022, the Pleistocene and Early Holocene Period Archaeological Survey found settlements in the districts of Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli, and Nusaybin in Mardin province, which had chipped stone finds that could be dated to the Late Epipaleolithic period and the Pre-Pottery Neolithic period (project archive).

Fig. 7: Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin İlçeleri Pleistosen ve Erken Holosen Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması kapsamında 2022 yılında tespit edilen bazı yerleşimlerde ele geçen ve Geç Epipaleolitik Dönem ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirilebilecek yontma taş buluntular (Proje Arşivi).

Bahçebaşı Cave 1 Bahçebaşı Mağarası 1	Flint ÇT	Obsidien Obsidiyen	Total Toplam
Thin flake core İnce yonga çekirdeği	2	-	2
Micro-blade core Mikrodilgi çekirdeği	2	-	2
Blade Dilgi	1	1	2
Thin blade İnce dilgi	1	-	1
Micro-blade Mikrodilgi	2	1	3
Retouched blade Düzeltili Dilgi	1	2	3
Taş kalem Burin	2	-	2
End scraper on flake Yonga üzeri ön kazıyıcı	1	-	1
End scraper on blade Dilgi üzeri ön kazıyıcı	1	-	1
Notched blade Çentikli dilgi	-	1	1
Perforator Delici	2	-	2
Crescent Yarımay	1	-	1
Isoscale triangle Eşkanar üçgen	1	1	2
<i>Micro point</i> (Nizzanim ?)	-	1	1
Production waste Üretim atığı	19	6	25
Levallois point Levallois uç	1	-	1
Total Toplam	37	13	50

Table 1: Distribution of the chipped stone finds in Bahçebaşı Cave 1.
Tablo 1: Bahçebaşı Mağarası 1'de ele geçen yontma taş buluntuların dağılımı.

Bahçebaşı Cave 2 Bahçebaşı Mağarası 2	Flint ÇT	Obsidien Obsidiyen	Total Toplam
Blade Dilgi	-	2	2
Micro-blade core Mikrodilgi çekirdeği	1	-	1
Moustérien point Moustérien uç	1	-	1
Retouched flake Düzeltili yonga	2	-	2
Total Toplam	4	2	6

Table 2: Distribution of the chipped stone finds in Bahçebaşı Cave 2.
Tablo 2: Bahçebaşı Mağarası 2'de ele geçen yontma taş buluntuların dağılımı.

Bibliography - Kaynakça

- Asouti, Eleni, Douglas Baird, Ceren Kabukçu, Kate Swinson, Louise Martin, Aroa Garcia-Suárez, Emma Jenkins and Kamal Rasheed. "The Zagros Epipaleolithic Revisited: New Excavations and 14C Dates from Palegawra Cave in Iraqi Kurdistan." *Plos One* 15, no. 9 (2020): 1–99. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239564>.
- Kartal, Metin. *Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar: Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş; Epi-Paleolitik Dönem*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Kartal, Metin, Gizem Kartal, Aytaç Coşkun, Tristan Carter, Feridun Şahin ve Vecihi Özkaya. "Chipped Stone Assemblages of Körtik Tepe (Turkey)." *Journal of Archaeological Science: Reports* 19 (2018): 92–99. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2018.02.017>.
- Kartal, Metin. *Yontmataş Uçlar*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2019.
- Kodaş, Ergül. "Un Nouveau Site du Néolithique Précéramique dans la Vallée du Haut Tigre: Résultats Préliminaires de Boncuklu Tarla." *Neo-Lithics* 19 (2019): 3–15.
- _. "Techno-Typological Analysis of the Late Epipaleolithic/Proto-Neolithic Chipped Stone Tools at Çemka Höyük." *TARE: Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage* 2 (2022): 97–130.
- Kodaş, Ergül, Hale Tümer, Yunus Çiftçi, Ayda Abakay, Şemsihan Kaya, Senem Işık, Onur Dinç, Bahattin İpek ve Bülent Genç. "Yontmataş Bulgular Işığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yeni Bir Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşim Yeri: Tarin Mağarası." *Anadolu* 47 (2021): 77–96. <https://doi.org/10.36891/anatolia.934227>.
- Kodaş Ergül, Hale Tümer, Çağdaş Erdem, Abdullah Bilen, Charlotte Labedan Kodaş, Bahattin İpek, Mübarek İpek, Rıdvan Yıldız, and Bülent Genç. "Mardin İli Derik, Mazıdağı ve Savur İlçeleri 2020 Yılı Yüzey Araştırması Tarihöncesi Dönem Buluntuları: İlk Gözlemler." *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 7, no. 2 (2022): 99–117.
- Kozłowski, Stefan Karol. "From Zawi Chemi to M'lefaat." In *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, and Their Contemporaries in Adjacent Regions: Proceedings of the Second Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Institute of Archaeology, Warsaw University, 3rd–7th April, 1995*, edited by Stefan Karol Kozłowski and Hans Georg Gebel, 175–82. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 3. Berlin: Ex Oriente, 1996.
- Olszewski, Deborah I. "Middle East: Epipaleolithic." *Encyclopedia of Global Archaeology* (16 July 2018): 1–8. https://doi.org/10.1007/978-3-319-51726-1_682-2.
- Solecki, Rose L. *An Early Village Site at Zawi Chemi Shanidar*. Bibliotheca Mesopotamica 13. Malibu: Undena, 1980.

Beyond Sun, Sand, and Sea: The Role of Hittite Heritage in the Transformation of Turkey's Cultural Heritage Regimes

Gökay Kanmazalp¹

Article submitted: 1 June 2023

Article accepted: 14 August 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.29475>

Abstract

This article scrutinizes the cultural heritage regimes pertaining to the Hittite Empire within the Turkish context, with a specific emphasis on archival records, media narratives, and significant political figures. Drawing upon the concept of cultural heritage regimes, this paper argues that the Hittite cultural heritage played a pivotal role in crafting the self-understanding of the emergent Turkish Republic. The focus lies on the strategic appropriation of Hittite symbols by the Republic to foster a palpable connection with an ancient past that thrived within the geographical bounds of contemporary Turkey. This connection aimed to kindle a sense of unity and shared origins among Turkish citizens. In a significant shift, the twenty-first century exhibits a noticeable change in priorities where the media discourse primarily accentuates the economic potential of Hittite cultural artifacts, largely in the context of heritage tourism. Coupled with this economic and touristic orientation is a deliberate endeavor to redefine Turkey's image. By strategically projecting Turkey's historical depth, the aim is to catalyze heritage tourism and move beyond the country's mere representation as a natural "paradise" known for its stereotypical trio of sun, sand, and sea. This shift exemplifies a metamorphosis of cultural heritage regimes, where the anticipated fiscal returns from heritage tourism begin to steer the narrative, simultaneously highlighting the economic dividends of cultural preservation and catalyzing a redefinition of Turkey's global image.

Keywords

Cultural Heritage Regimes; Hittite Cultural Heritage; Heritage Regimes in Turkey; Heritage Tourism; Boğazköy Sphinx

Introduction

The cultural heritage regime concept reveals the multifaceted interactions between cultural heritage, communal self-understanding, and state administration mechanisms.² These systems

¹ Gökay Kanmazalp, Leipzig University, Leipzig, Germany,

ORCID: 0009-0003-8572-6977, kanmazalp@studserv.uni-leipzig.de.

² Regina F. Bendix, Aditya Eggert, and Arnika Peselmann, eds., *Heritage Regimes and the State*, Göttingen Studies in

underscore the strategic utilization of tangible and intangible cultural assets, not merely for preservation but also to foster a symbiotic relationship between the inhabitants and their geographical milieu. Recognizing this paradigm mandates an understanding that past, present, and future are inextricably linked, continually generating unique self-understandings, memories, and spaces driven by practical needs, ambition, and political agency.³ This perspective underscores the potential of cultural artifacts as dynamic resources, subject to usage, management, distribution, and consumption within emerging modalities of heritage regimes. This spans across the spheres of cultural property and heritage, inclusive of the politics of recognition, extensive heritage tourism, socioeconomic advancements, and the utilization as a tool of governance.⁴ Additionally, this strategy had significant economic ramifications as culture can often be leveraged to stimulate economic growth, fueling it via heritage tourism and the establishment of heritage industries.⁵

Material culture, represented by artifacts from ancient empires, could be pivotal in defining communal self-understanding and reinforcing communal boundaries.⁶ These physical objects can serve as visible evidence of a shared ancient lineage, assisting in the creation of new symbolic values and aesthetic paradigms.⁷ Stuart Hall's perspective offers a complement to the concept of cultural heritage regimes, emphasizing heritage in bridging connections between individuals within a political and territorial entity. According to Hall (1999), cultural heritage artifacts can serve as physical manifestations of abstract elements, thereby constructing an imagined community.⁸

In this scholarly endeavor, the primary objective is to elucidate the resonance of the Hittite Empire's cultural heritage within contemporary Turkey, contextualized through the lens of cultural heritage regimes. To this end, this article is structured into three distinct yet interconnected sections.

The initial segment delves into the narrative of the Hittite Museum's inception during the nascent stages of the Republic, a critical juncture punctuated by fervent cultural activities. This exploration seeks to contextualize the inception and evolution of the museum within the broader socio-political landscape, spotlighting the Republic's strategic use of Hittite relics to bolster a nascent communal consciousness. Proceeding to the subsequent section, the discussion extends to an in-depth analysis of the symbols of the Hittite Empire, particularly their appropriation during the initial half-century of the Republican era. This examination, grounded in a review of Turkish Republican Archives, investigates the motivations underpinning the Republic's fascination with Hittite cultural heritage. This segment serves to decode the Republic's strategic use of Hittite symbols.

Cultural Property 6 (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2013).

3 Lynn Meskell, "Recognition, Restitution and the Potentials of Postcolonial Liberalism for South African Heritage," *South African Archaeological Bulletin* 60, no. 182 (2005): 72–78.

4 Bendix, Eggert, and Peselmann, *Heritage Regimes*.

5 Chiara de Cesari, "Thinking through Heritage Regimes," in *Heritage Regimes and the State*, ed. Regina F. Bendix, Arnika Eggert and Aditya Eggert, Göttingen Studies in Cultural Property 6 (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2013), 399–413.

6 Brubaker and Cooper highlight the ambiguity in the concept of identity, criticizing its application as either too encompassing or too minimal. They suggest that terms like identity or nation should not be viewed as fixed entities but should be understood through dynamic interplay, proposing self-identification and self-understanding as alternatives. In this article, the term "self-understanding" is used to denote individual perception, distinct from external categorization, and to explore the influence of Hittite heritage on the collective self-perception of Turkish society. For further discussion, see Rogers Brubaker and Frederick Cooper, "Beyond 'Identity,'" *Theory and Society* 29, no. 1 (2000): 1–47.

7 Haidy Geismar, "Anthropology and Heritage Regimes," *Annual Review of Anthropology* 44 (2015): 71–85.

8 Stuart Hall, "Whose Heritage? Unsettling 'the Heritage', Re-imagining the Post-nation," *Third Text* 13, no. 49 (1999): 3–13.

The final section of this article shifts its focus to the media discourse surrounding the cultural heritage of the Hittite Empire. The selection of media narratives is strategically anchored in their capability to capture the discursive shifts within cultural heritage regimes. As Bendix, Eggert, and Peselmann elucidate, the discourse in the twenty-first century surrounding cultural heritage has progressively evolved from a state-centric paradigm to a dialogical space increasingly informed by a myriad of stakeholders, which include international organizations, media, and various non-state entities.⁹ This shift reflects the concept of “governance” in contemporary cultural heritage regimes, where heritage norms and policies are no longer exclusively shaped by states. Instead, they are crafted in a complex matrix of international, multi-stakeholder deliberations, resulting in a layered network of regulations that blur national boundaries.¹⁰ This transformative approach acknowledges the potential of media narratives, among others, to encapsulate and disseminate shifts in heritage strategies, thus influencing the formation of new heritage regimes.

This investigation recognizes the influential role of Turkish Minister Ertuğrul Günay’s (born 1948) statements regarding heritage regimes in the twenty-first century, as they provide a crucial insight into the state’s approach during this period. Additionally, the study purposefully incorporates governmental documents dating from the early Republican era as well as local media narratives related to the repatriation of the Boğazköy Sphinx, a notable stone artifact from the Hittite civilization.¹¹ Despite the different natures of these sources, their joint analysis allows for a comprehensive, longitudinal study of the transformation in cultural heritage regimes from the Early Republican period to contemporary times. These narratives serve as barometers, gauging the shifts in discourse and revealing the increasing emphasis on the economic potential of cultural heritage, especially within the sphere of heritage tourism. To afford a more incisive analysis, the examination concentrates on a singular case study, which is known as the Boğazköy restitution case, an enduring diplomatic negotiation between Germany and Turkey spanning from 1906 until the repatriation of the Boğazköy Sphinx to Turkey in 2011. By examining media coverage concerning the return of the Boğazköy Sphinx, the study aims to unveil shifts in cultural heritage regimes within Turkey, thus presenting a comprehensive panorama of how cultural heritage practices have evolved over the course of a century.

Anatolia Reimagined: The Resurgence of Hittite Heritage in Modern Turkey

From the genesis of the first systematic excavations at Boğazköy, conducted by the archaeologists Hugo Winckler (1863–1913) and Theodore Makridi Bey (1872–1940) in 1906, over 10,000 cuneiform tablets and two sphinxes were unearthed, offering an extensive insight into the Hittite Empire’s history.¹² In the chronicles of archaeological collaboration, the cooperation between German and Turkish scholars at the Boğazköy site, which intensified following the establishment of the Turkish Republic in 1923, stands as a prominent example. The German archaeologist Kurt Bittel (1907–1991) was closely associated with these excavations. From 1931 to 1939 and again from 1952 to 1977, Bittel led 35 excavation campaigns and at a young age of 24,

9 Bendix, Eggert, and Peselmann, *Heritage Regimes*, 11–20.

10 Bendix, Eggert, and Peselmann, *Heritage Regimes*, 13.

11 A special thanks to Lars Müller, Mathias Bös and Deborah Sielert for their contribution to the discussion on the Boğazköy restitution case.

12 Veyssel Donbaz, *Bin Kral Bin Anı: Bir Sümeroloğun Anıları* (Istanbul: Togan Yayıncılık, 2014).

he was appointed to lead these excavations, intended as control and exploratory missions following the research of Hugo Winckler and Theodor Makridi Bey.¹³ Furthermore, Bittel served as the Director of the Istanbul branch of the German Archaeological Institute from 1938 until 1942 and as a lecturer at Istanbul University, thereby establishing close ties with Turkish scholars, such as Arif Müfid Mansel (1905–1975).¹⁴

The dynamic of collaboration transcended beyond the tactile realm of excavation, intertwining itself within diplomatic circles. Notably, the Turkish scholar Veysel Donbaz (born 1939) initiated discussions with German scholars in 1987 pertaining to the restitution of artifacts unearthed at Boğazköy. Donbaz's research findings illuminate the profound and historically embedded collaborative exchange, signified by correspondence between German scholars Otto von Falke (1862–1942) and Walter Andrae (1875–1956), and their Turkish counterparts, Halil Edhem Eldem (1861–1938) and Aziz Ogan (1888–1956).¹⁵ Furthermore, a substantial cohort of Turkish scholars including archaeologists such as Ekrem Akurgal (1911–2002) and Sedat Alp (1913–2006) underwent academic tutelage in Germany, thereby pointing towards an institutionalized model of partnership.¹⁶

Having established the modern scholarly collaborations, it is pertinent to delve into the historical context of the Hittite civilization. Albeit the precise antecedents of the Indo-European speaking populace remain indistinct, contemporary texts corroborate the existence of Indo-European linguistic groups, inclusive of the Hittites in Central Anatolia ca. 1900 BCE.¹⁷ Subsequent estimations propose the inception of the Hittite Empire around the seventeenth-century BCE with the establishment of the city of Hattusha, its collapse estimated to have occurred during the early twelfth-century BCE.¹⁸ The historically monumental Treaty of Qadesh, colloquially referred to as the Eternal Treaty and distinguished as the earliest extant peace agreement, was formalized in 1259 BCE.¹⁹ This underscores the Hittites' historical significance in diplomatic conduct and global relations. Furthermore, a definitive attribute of the Hittite Empire was the polytheistic construct of their religious observances.²⁰

Amidst the crucial years leading up to the inception of the Turkish Republic in 1923, an intrigue with the Hittite Empire's cultural heritage made its way into the spotlight, notably pre-dating the formal declaration of the Republic. This curiosity was synchronous with the establishment of Ankara's initial museum in 1921. This pioneering venture was spearheaded by Mübarek Galib Bey (1871–1938), the incumbent Director for the Department of Culture at the time.²¹ In 1921, the inaugural museum in Ankara was planned within the castle bastion known as Akkale.²²

13 Christoph Bittel and Andrea Bräuning, "Zur Erinnerung an Kurt Bittel, den Ausgräber von Hattusha," *Schwäbische Heimat* 58, no. 4 (2007): 425–29.

14 Bittel and Bräuning, "Zur Erinnerung," 427–28.

15 Donbaz, *Bin Kral*, 477.

16 James F. Goode, *Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941* (Austin: University of Texas Press, 2007), 52.

17 Horst Klengel, "History of the Hittites," in *Insights into Hittite History and Archaeology*, ed. Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, *Colloquia Antiqua* 2 (Leuven: Peeters, 2011), 31–46.

18 Klengel, *History of the Hittites*, 31.

19 Trevor Bryce, *Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites* (London: I. B. Tauris, 2019).

20 Caroline Zimmer-Vorhaus, "Hittite Temples: Palaces of the Gods," in *Insights into Hittite History and Archaeology*, ed. Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, *Colloquia Antiqua* 2 (Leuven: Peeters, 2011), 195–218.

21 Alper Bakıcı, "Cumhuriyet Dönemi (1930–1940) Kültür Politikalarının Anadolu Medeniyetleri Müzesine Olan Etkisi," *Asbider: Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 22 (2021): 147–66.

22 Serap Buyurgan, "Yaşayan ve Yaşatan Müze," *Yaratıcı Drama Dergisi* 12, no. 2 (2017): 127–36.

Subsequent to the adoption of the founder of Republic Mustafa Kemal [Atatürk]'s (1881–1938) proposal to establish a Hittite Museum in the city center, coupled with the influx of additional Hittite artifacts from various regions, the exigency for a museum structure characterized by substantial spatial capacity became apparent.²³ Mustafa Kemal [Atatürk] entrusted the responsibility of establishing a Directorate of Antiquities within the Ministry of Education to the inaugural government that assumed office on 9 May 1920.²⁴ Subsequently, endeavors were initiated to establish a dedicated Hittite Museum, encompassing the systematic collection and preservation of ancient artifacts.²⁵ In alignment with the museum's launch, Hittite artifacts previously safeguarded in Istanbul were transferred to this new establishment.²⁶ The increasing influx of Hittite artifacts from diverse regions across Ankara accentuated the need for an expansive museum facility. This ultimately led to the decision to repurpose the Ottoman era structures, Mahmut Paşa Bedesteni and the adjacent Kurşunlu Han in Ankara.²⁷

The realization of this endeavor uniquely established Ankara as the sole custodian of the world's preeminent repository of Hittite artifacts. While the museum was not formally designated as the Hittite Museum, it acquired this colloquial name owing to its comprehensive assemblage and presentation of Hittite antiquities in a unified manner.²⁸ The archival record authored on 3 May 1939 by the former Turkish Minister of Education, Hasan Ali Yücel (1897–1961), explicitly refers to the museum as the “Eti Museum,” indicating that despite lacking formal recognition, the institution was commonly referred to by this name, even within official documentation.²⁹ Noteworthy was the museum's idiosyncratic arrangement of exhibits, which did not adhere strictly to the chronological unfolding of Hittite history, but rather presented a mixed display of artifacts from both the Early and Late Hittite periods.³⁰

As per an article from the *Deutsche Allgemeine Zeitung* dated 12 September 1934, a French translation of which was dispatched by the Turkish Ambassador in Berlin to the Turkish Ministry of Foreign Affairs, the Turkish Ministry of Education was reported to have initiated an endeavor regarding cultural heritage.³¹ In the paper's representation, the Ministry approached global museums with prehistoric collections, seeking to enhance its assembly of Hittite artifacts discovered

23 Yusuf Kıracı, “100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi,” *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 82 (2021): 159–77.

24 Kıracı, “100. Yılında,” 160.

25 Kıracı, “100. Yılında,” 159–77.

26 Bakıcı, “Cumhuriyet,” 159.

27 Buyurgan, “Yaşayan,” 128.

28 Kıracı, “100. Yılında,” 161.

29 BCA, 30.10.0.0/190.304.4

30 Bakıcı, “Cumhuriyet,” 160.

31 The relationship between Nazi Germany and the newly established Republic of Turkey under Mustafa Kemal Atatürk was characterized by significant tensions and profound ideological conflicts, particularly highlighted by Turkey's willingness to host German professors, many of whom were persecuted by the Nazi regime for being Jewish or politically opposed to Nazi ideology. Atatürk's personal involvement through his direct actions, such as hosting a banquet for the intellectuals persecuted by the Nazi regime in the Dolmabahçe Palace, arranging for Alfred Kantorowicz (1880–1962) to create a set of dentures for the Shah of Iran, and commissioning ophthalmologist Joseph Igersheimer (1879–1965) to provide eye care during the Shah's visit reflects a clear ideological divergence between the two states. Additionally, Turkey had provided refuge to more than 190 intellectuals from Nazi-occupied territories. This included thirty scientists and scholars who arrived as part of the initial wave in Turkey in 1933, followed by others from Germany, Austria after the 1938 annexation, and Czechoslovakia after the Nazi occupation in 1939. The 1934 article should be evaluated within the context of Turkey's efforts to showcase its cultural heritage to the European public, while simultaneously taking an open stand against the Nazi government through tangible political actions. For more on the issue, see Arnold Reisman, “Jewish Refugees from Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey (1933–1945),” *Aleph* 7 (2007): 253–81.

in Anatolia through artifact exchange programs.³² This action, as the newspaper frames it, underlines Turkey's commitment to creating a dedicated Hittite Museum in Ankara.³³ According to the article, this museum would house an extensive array of Hittite relics, effectively crafting a comprehensive narrative of the Hittite civilization.³⁴

Deutsche Allgemeine Zeitung further presents this project as holding significant national resonance for Turkey, stating that it was not merely an academic endeavor but one rooted in the country's ancestral history. The article asserts that the latest research established a direct lineage between the Turkish people and the ancient Hittites, presenting the museum's establishment as a symbol of this ancestral connection.³⁵ This archival document frames the planned Hittite Museum as both an act of cultural preservation and a reinforcement of Turkey's historical lineage, thereby offering insights into the publication's interpretation of the dynamic intersection of cultural heritage and scholarly investigation.³⁶

The intrinsic sociopolitical purpose embedded within the bestowed archaeological heritage to the emerging Turkish Republic can be identified, aimed at cultivating a unified collective self-understanding.³⁷ This goal was intrinsically tied to fostering an inclusive imagination of cultural heritage in Anatolia, encompassing ancient Anatolian civilizations and reinforcing a multifaceted nature of the shared legacy.³⁸ The cultural heritage of the Hittite Empire assumed an invaluable role as the precursor to the contemporary inhabitants of the newly established republic during the 1930s. This assertion was predicated upon the strategic intention to establish an indelible linkage between the newly minted Turkish Republic's populace and Anatolia, their claimed indigenous homeland.³⁹ The aim was to trace the cultural lineage of Turkish people back to the Sumerians and Hittites, thereby directly linking modern Turkey with the robust heritage of the Hittites. This conceptual framework, integrating ancient Anatolian civilizations with contemporary society, aimed to bond the inhabitants of the newly established Republic with Anatolia as their homeland, following the six-century dominion of the Ottoman Empire over regions including the Balkans and Near East.⁴⁰

Hittite Sun-Disk: Embracing Hittite Symbols in Modern Turkey

The nascent Republic of Turkey frequently seized upon the iconic insignia of the Hittite Empire as tangible manifestations of its historical legacy. This appropriation was manifestly displayed at the Second Turkish History Congress, convened between 20–25 September 1937. Attendees, including global representatives, were furnished with unique pins, festooned with imposing Hittite symbols, specifically tailored for the event.⁴¹ The aggregate of artifacts on display,

32 I am deeply grateful to Jasmin Eder for her invaluable assistance in navigating through the French translations utilized in this study.

33 TDA, 501/31800.125577.21

34 TDA, 501/31800.125577.21

35 TDA, 501/31800.125577.21

36 TDA, 501/31800.125577.21

37 Tuğba Tanyeri-Erdemir, "Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic," *Journal of Field Archaeology* 31, no. 4 (2006): 381–93.

38 Doğan Avcioğlu, *Türklerin Tarihi*, vol. 1, 2nd ed. (Istanbul: Tekin Yayınevi, 1978).

39 Avcioğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

40 Mehmet Özdoğan, "Ideology and Archaeology in Turkey," In *Archaeology Under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, ed. Lynn Meskell (London: Routledge, 1998), 111–23.

41 Tanyeri-Erdemir, "Archaeology," 385.

sourced from the Hittite Empire and discovered during Turkey's fledgling archaeological endeavors, constituted a significant portion of the exhibition's repertoire. A bronze Hittite sun-disk was delineated as the symbol for the symposium. A reproduction of a relief sculpture from Boğazköy was strategically positioned near the entrance.⁴²

This expropriation of the Hittite sun-disk was not confined to the 1930s. It was selected as the emblem for Ankara University, inaugurated in 1946 as Turkey's first university after the declaration of the Republic in 1923, and its usage persists to this day.⁴³ The sun-disk also served as the logo for the Metropolitan Municipality of Ankara from 1973 to 1995, a decision credited to Vedat Dalokay (1927–1991), the Mayor of Ankara at that time.⁴⁴ In 1978, the Hittite Sun-Disk Monument, devised by Turkish sculptor Nusret Suman (1905–1978), was erected at Ankara's Sıhhiye Square.⁴⁵

However, Mayor Dalokay's initiative to situate a replica of a Hittite statue, discovered during excavations in Alacahöyük within the Sıhhiye district, sparked intense debate. Senator Adile Ayda (1912–1992) contended in her article "Idol in Sıhhiye" (*Sıhhiye'deki Put*) that the artifact symbolizes an idol linked to the Hittites, an Indo-European civilization separate from the Turkic lineage, and the Hatti civilization from ancient Anatolia.⁴⁶ Ayda suggested that Atatürk's attribution of Turkic descent to the Hittites may have stemmed from the scant historical data available during his era. Defending the view that the Hittites were not of Turkish origin, Ayda deemed the installation of this statue as indefensible. The Senate countered Ayda's assertions, stating that Atatürk indeed acknowledged the non-Turkic roots of the Hittites.⁴⁷ According to the Senate, Atatürk's statement that the Hittites were Turks was not a historical misidentification but rather a symbolic expression. The Senate's reply indicated that by referring to the Hittites as Turks, Atatürk meant to illustrate that the Turkish society living in Anatolia today did not arrive as conquerors who destroyed the civilizations they encountered in the eleventh century. Instead, according to the interpretation of the Senate, they adopted, assimilated, and continued the traditions and cultures that had lived in Anatolia, forming a continuous cultural link with their past.⁴⁸

More recent integrations of the Hittite sun-disk include its use as the logo for the Turkish food company Eti, founded in 1962 in Eskişehir, and the emblem for the Hittite University, established in 2006 in Çorum province, the locale of the archaeological site of Boğazköy.⁴⁹ Additionally, the Hittite deer sculpture was used on select occasions. The emblem of Hacettepe University in Ankara, inaugurated on 8 July 1967, features a depiction of the Hittite deer, which was conceived by Yücel Tanyeri (born 1946), a university scholar.⁵⁰

In 1968, the Hittite Museum underwent a transformative and reorganizational process, culminating in the Museum of Anatolian Civilizations. This evolution emphasized the narrative of Anatolia as a fountainhead of civilizations and the progenitor of the contemporary nation.⁵¹ The

42 Tanyeri-Erdemir, "Archaeology," 388.

43 Ali Çetinkaya, "Anadolu Medeniyetlerinde Kullanılan Sembollerin Günümüz Kurumsal Kimlik Çalışmalarına Yansımaları" (master's thesis, Fırat University, 2014), 87.

44 Çetinkaya, "Anadolu," 82.

45 Uğur Duyan, "Su Perileri: 'Başkentin Kayıp Heykelleri,'" *İdealkent: Journal of Urban Studies* 2 (2011): 137.

46 Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

47 Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

48 Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

49 Çetinkaya, "Anadolu," 83–86.

50 Çetinkaya, "Anadolu," 79.

51 Kıraç, "100. Yılında," 161.

decision to rename the Hittite Museum could signify a paradigmatic shift in the approach towards the cultural heritage of the Hittite Empire, a factor meriting consideration in evaluating the relevance of the Hittites in the context of Turkey's cultural politics. The following sections aim to decipher the heritage regimes deployed by the Republic of Turkey in terms of cultural heritage, encompassing recognition politics, heritage tourism, socioeconomic advancements, and governance tools. This examination hinges on state archives and media narratives, centering on the Hittite tablets and two sphinxes discovered in the Boğazköy excavations.

Hittite Heritage in the Republic of Turkey: A Narrative from the Turkish Archives

Embarking upon an analytical deep dive into two foundational documents within the archival repositories of the Turkish Republic, a profound resonance with the cultural lineage of the Hittite Empire is apparent. Such historical incorporation served as a vital fulcrum during the infancy of the Turkish Republic.

The initial document scrutinized is a thoroughgoing report authored by Zeynel Abidin Özmen (1890–1966), serving as Minister of National Education of the Republic of Turkey between 1934–1935. This document, tendered on 13 October 1934, expounds upon the importance of the historical chronicle of the Hittite Empire for the Turkish Republic during the 1930s.⁵² This comprehensive 1934 governmental report provides an exhaustive delineation of a multitude of cuneiform tablets, excavated under the vigilant stewardship of the German archaeologist Kurt Bittel in Boğazköy. A compelling narrative of the archeological findings, inclusive of intricate details about the nomenclature of Hittite monarchs deciphered from the cuneiform tablets, garners particular interest. The document furnishes incisive insights into the region's human habitation chronicles, positing that the once-thriving Hittite Empire cities were eradicated by the Kingdom of Phrygia. Post-Phrygian habitation, the Roman Empire's invasions wrought further devastation, leaving only the village of Boğazköy intact.⁵³

The painstaking archaeological investigations commissioned by the Turkish government in the 1930s suggest a deeply entrenched interest in Anatolia's history and the sundry civilizations that once thrived therein. This epitomizes a tenacious ambition to unearth not merely fresh archaeological artifacts but to also amass a corpus of knowledge regarding the region's historical inhabitants.

The second document examined offers an intriguing conversation from 1960, involving Konrad Adenauer (1876–1967), the inaugural Chancellor of the Federal Republic of Germany, and Cemal Gürsel (1895–1966), the President of Turkey during that time. The correspondence broaches the imminent exhibition dedicated to Hittite artifacts across prominent West German metropolises, including Berlin, Cologne, and Munich.⁵⁴ The oldest extant document within the Turkish Republic archives is a translated copy of a correspondence penned by Adenauer, dated 26 July 1960. In this letter, Adenauer informs Turkish President Gürsel about the specialized exhibition venerating Hittite artifacts and expresses his appreciation for Turkey's willingness to loan select Hittite relics for this display. Adenauer acknowledges the logistical intricacies associated with the international relocation of these coveted pieces, guaranteeing their safeguarding under his personal

52 BCA, 30.10.0.0/146.42.12

53 BCA, 30.10.0.0/146.42.12

54 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

jurisdiction.⁵⁵ Furthermore, he underscores the potential of this exhibition to solidify extant bilateral relations, encapsulating Germany's profound interest in Turkish society and its historicity.⁵⁶

A subsequent correspondence, penned on 2 August 1960, captures Gürsel's retort to Adenauer's letter. This dialogue unveils the Turkish administration's perspective regarding the Hittite culture and historical legacy as integral components of ancient Anatolian civilization in the context of cultural heritage during the 1960s. Within his response, Gürsel envisages the impending exhibition as a powerful medium for amplifying the cultural bond between Germany and Turkey. He perceives this showcase as a pivotal opportunity to familiarize the German citizens with a distinctive art form conceived by a venerable civilization that germinated on Turkish soil.⁵⁷ Gürsel's letter unequivocally conveys the immense reverence with which the Turkish administration regarded the cultural and historical legacy of the Hittite Empire during the 1960s.

An administrative decree, promulgated on 7 November 1960, sanctioned the export of a collection of 204 Hittite relics to Cologne, Munich, and Berlin for the aforementioned exhibition dedicated to Hittite antiquities in Germany.⁵⁸ The decree portrayed Boğazköy archaeological site as an international excavation venture. Notably, a number of Hittite cuneiform tablets unearthed at Boğazköy and preserved at the Istanbul Archaeology Museums were included in the catalog of 204 Hittite artifacts earmarked for Germany.⁵⁹ The decree also stipulates certain conditions concerning the exhibition, emphasizing the necessity of orchestrating promotional endeavors extolling Turkey in tandem with the exhibition.⁶⁰ These initiatives comprised a symposium dedicated to Hittite culture and the display of iconic Hittite symbols, such as the widely recognized Hittite sun-disk, an emblem widely utilized in Turkey following the establishment of the Republic.

Media Discourse on Hittite Heritage: A Case Study of the Boğazköy Sphinx

The Boğazköy Sphinx was unearthed in the early twentieth century amidst a cooperative excavation carried out by Ottoman and German archaeologists. Between 1915 and 1917, the sphinx, along with another sphinx and cuneiform tablets, was transferred to Berlin for restoration purposes. One of these sphinxes, along with nearly 3,000 of the tablets, was returned to Turkey by 1943. The rest of the cuneiform tablets were repatriated by 1987.⁶¹ However, the return of the Boğazköy Sphinx was delayed, largely due to protracted negotiations that lasted almost a century. In 2011, the Boğazköy Sphinx found its way back to Anatolia. On 13 May 2011, BBC News disseminated information about the process of repatriating the Boğazköy Sphinx, delineating that Germany had conceded to return the sphinx to Turkey. The article states that German authorities, subsequent to their deliberations with Turkish experts, perceived the act of repatriating the Boğazköy Sphinx as a demonstration of goodwill towards Turkey.⁶²

55 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

56 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

57 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

58 BCA, 30.18.1.2/157.25.19

59 BCA, 30.18.1.2/157.25.19

60 BCA, 30.18.1.2/157.25.19

61 Lars Müller, "Returns of Cultural Artefacts and Human Remains in a (Post)colonial Context: Mapping Claims Between the Mid-19th Century and the 1970s," *Working Paper Deutsches Zentrum Kulturgutverluste* 1 (2021): 30.

62 "Almanya Boğazköy Sfenksi'ni İade Ediyor," *BBC News Türkçe*, 13 May 2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110513_germany_sphinx.

On 16 May 2011, *Yayla Haber*, a local newspaper in Çorum Province, reported that Germany made the decision to repatriate the Boğazköy Sphinx to Turkey after a 94-year interval.⁶³ Concurrently, Nurullah Çakır (born 1964), the Governor of Çorum Province during that time, expressed his views regarding the sphinx's return. In the official statement, the governor expressed his satisfaction with the prospect of conserving the sphinx in its authentic setting.⁶⁴ *Yayla Haber* subsequently chronicled the return of the Boğazköy Sphinx and referenced the extensive coverage the sphinx's case received in the Ministry of Culture and Tourism's quarterly publication.⁶⁵ This article suggests the tangible pride exhibited by the local media with respect to preserving the Boğazköy Sphinx in Çorum.

On 25 September 2011, the local newspaper reported that the Boğazköy Sphinx was scheduled for exhibition at the Boğazköy Museum. *Yayla Haber* accentuated the theme of culture and history through the Boğazköy Sphinx in their article. The publication underscored how the Ministry of Culture and Tourism's campaigns conveyed that Turkey is not solely encapsulated by the trilogy: sun, sand, and sea, but is also endowed with cultural and historical assets like the Boğazköy Sphinx.⁶⁶

In the realm of cultural heritage regimes, Ertuğrul Günay, having served as the Turkish Minister of Culture and Tourism between 2007 and 2013, provides an insightful compass for navigating the twenty-first century shifts. His speech on 9 October 2011, centered around the repatriation endeavors of the Turkish government, acts as a crucial marker in comprehending these transforming paradigms.⁶⁷ Günay offers a deeper understanding into an evolving understanding of heritage that extends beyond preserving historical integrity, and ventures into the realm of economic gains through heritage tourism. Günay's delineation of the growing repatriation of artifacts to Turkey from 492 items between 1998–2002 to a staggering 3,272 artifacts from 2007 to 2011 indicates a heightened commitment towards reclaiming cultural heritage.⁶⁸ While this development could be attributed to a renewed attention towards historical preservation, Günay's speech suggests that there are further economic motivations at play. He emphasizes the returning artifacts as “blessings of tourism, culture, and civilization” that subtly alludes to another perspective where cultural artifacts are seen not merely as historical objects to be safeguarded, but as potential economic assets that can bolster the tourism sector.⁶⁹

Günay's acknowledgment of Turkey's growing global reputation not just for its natural attractions like the “beautiful sea coasts” but equally for its “important museums, archaeological sites, and excavation” underscores a shift in discourse that resonates with a broader paradigm.⁷⁰ By linking the country's “escalating brand value” with its intensified efforts to conserve and display cultural heritage, Günay's outlook elucidates a narrative where cultural artifacts are tightly

63 “Almanya Boğazköy Sfenksi'ni İade Ediyor,” *Çorum Yayla Haber*, 16 May 2011, <https://www.yaylahaber.com.tr/almanya-bogazkoy-sfenksini-iade-ediyor/amp>.

64 “Sfenks Çorum'a Yakışacak,” *Habertürk*, 16 May 2011, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/631125-sfenks-coruma-yakisacak>.

65 “Boğazköy Sfenksi, Müze Dergisi'nde,” *Çorum Yayla Haber*, 9 August 2011, <https://www.yaylahaber.com.tr/bogazkoy-sfenksi-muze-dergisinde>.

66 “Boğazköy Sfenksi ile ‘Kültür ve Tarih’ Vurgusu,” *Çorum Yayla Haber*, 30 January 2012, <https://www.yaylahaber.com.tr/bogazkoy-sfenksi-ile-kultur-ve-tarih-vurgusu>.

67 ““Yorgun Herakles” Huzura Kavuştu! Galeri,” *Habertürk*, 9 October 2011, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/677781-yorgun-herakles-huzura-kavustu-galeri>.

68 “Yorgun,” *Habertürk*.

69 “Yorgun,” *Habertürk*.

70 “Yorgun,” *Habertürk*.

interlaced with economic dimensions.⁷¹ This narrative positions heritage tourism at the forefront of the heritage regime, interpreting cultural heritage not merely as a historical archive but as a pivotal economic lever and a tool for enhancing the country's image. Günay's assertions could be seen as a concerted attempt by the Turkish government to preclude the emergence of a simplistic image of Turkey. This would reinforce the significance of their restitution claims, making them a crucial part of a larger heritage regime to redefine and recontextualize Turkey's representation, as one abundant in historical and cultural heritage rather than just a natural "paradise" bereft of historical richness.⁷²

The Turkish mass media's attention has been focused on the surge in the tourism potential within the Çorum province, following the return of the sphinx, asserting that this momentous repatriation invigorated tourism in the city. The assertion that the sphinx significantly enhanced the region's tourism finds support in statistics. This is evidenced by the arrival of approximately 58,000 visitors to the ancient sites of Hattusha and Yazılıkaya in 2011, as per the data compiled by the Boğazköy Museum.⁷³ Murtaza Dayanç (born 1977), the Boğazkale District Governor at that time, postulates that the visitor count surged by 23 percent when compared with the figures from 2010.⁷⁴ He further intimates that the governor's office is preparing to implement new initiatives aimed at augmenting the tourism potential further.⁷⁵ In an endeavor to stimulate the tourism potential, even participants of the *Allgäu-Orient Rallye*, an annual motorsport event starting in Oberstaufen in Allgäu during the first weekend of May, were extended an invitation to Çorum for an opportunity to visit the Boğazköy Sphinx on 5 May 2012.⁷⁶

Conclusion

A critical examination of archival documents and media representations underscores the variety of ways in which the cultural heritage of the Hittite Empire has been interpreted and employed within the Turkish context. The formation of the Turkish Republic aligned with a phase of resurgence and renewed valorization of the cultural heritage of the Hittite Empire. The project of the Hittite Museum in 1921, preceding the formal enunciation of the Republic in 1923, substantiates this assertion. Furthermore, the Turkish Republic's intentional deployment of Hittite symbols and artifacts in various national and international contexts denotes a deliberate endeavor to affiliate with an ancient past that thrived within the geographical bounds of modern-day Turkey.

Primary source materials, comprising official reports and correspondence, corroborate the veracity of the Turkish Republic's affinity for the Hittite Empire. Conversations involving notable state figures such as Zeynel Abidin Özmen and Cemal Gürsel elucidate that the Hittite cultural heritage was perceived as an indelible part of Anatolian civilizations. The intent was to forge a solid connection between Turkish citizens and their Anatolian ancestry, thus nurturing a collective self-understanding and cohesion. Applying the framework of cultural heritage regimes, the

71 "Yorgun," *Habertürk*.

72 For further discussion regarding the concept of "tropical paradise" see Mimi Sheller, *Consuming the Caribbean: From Arawaks to Zombies* (London: Routledge, 2003).

73 "Hattusa Sphinx Revives Tourism in Region," *Hürriyet Daily News*, 25 January 2012, <https://www.hurriyetdailynews.com/hattusa-sphinx-revives-tourism-in-region-12303>.

74 "Hattusa Sphinx," *Hürriyet Daily News*.

75 "Hattusa Sphinx," *Hürriyet Daily News*.

76 "666 Rallici Boğazköy Sfenksi'ni Selamlamak için Geliyor," *Hürriyet*, 3 January 2012, <https://www.hurriyet.com.tr/666-rallici-bogazkoy-sfenksini-selamlamak-icin-geliyor-19591787>.

analysis of these cultural heritage models illuminates the pivotal role that Hittite heritage played in crafting the emergent self-understanding of the Turkish Republic.

Nevertheless, an examination of the twenty-first century representation of Hittite cultural heritage indicates a tangible shift in priorities and interests. The media narrative, especially in the milieu of the repatriation of the Boğazköy Sphinx, gravitates toward emphasizing the economic potential of cultural artifacts, often prioritizing their role in stimulating tourism over their societal importance in shaping communal self-understanding. This epitomizes a paradigm shift in the cultural heritage framework, whereby the emphasis on the economic dividends derived from heritage tourism began to exert a substantial influence on the prevailing discourse.

Additionally, the examination of the narrative present in local Turkish media alongside the statements of the then Turkish Minister of Culture and Tourism Ertuğrul Günay suggests an intentional framing strategy to counteract the image of Turkey as a natural “paradise” devoid of historical depth and significance. Instead, these narratives proactively emphasize Turkey’s robust cultural and historical tapestry with artifacts like the Boğazköy Sphinx, an artifact repatriated during Günay’s tenure, playing an integral role in shaping this narrative. The exhibition of the Boğazköy Sphinx at the Boğazköy Museum is posited not merely as a showcase of ancient artistry but, as Günay advocated, as a reaffirmation of Turkey’s rich historical continuum. This focus on tangible cultural and historical assets signals an effort to redefine international perceptions about Turkey, moving beyond the trilogy of sun, sand, and sea. This representation of Turkey’s historical wealth can be seen as a strategic approach to stimulating heritage tourism. By emphasizing Turkey’s historical depth, the media and influential figures like Günay play a crucial role in attracting international audiences interested in exploring rich and diverse cultural experiences. This, in turn, reinforces the country’s economic and sociocultural standing on the global stage, contributing to a broader, more nuanced, and vibrant depiction of Turkey in the international sphere.

Whether the emphasis on the economic repercussions of these artifacts reflects an authentic public interest in Hittite history, or it is simply a strategic maneuver to stimulate tourism, is a topic that warrants further investigation. Moreover, interpreting the elements that engendered the nascent Republic’s initial interest in Hittite heritage, whether it was the Hittite Empire’s Indo-European roots, its polytheistic religious structure, or other sociopolitical dynamics, also necessitates further scholarly inquiry.

In essence, the multifaceted relationship between the Turkish Republic and the Hittite Empire’s cultural heritage offers insightful observations into the evolution of cultural heritage regimes over time, responding to changing socio-political landscapes, economic objectives, and cultural aspirations. Therefore, ongoing academic exploration in this field can further elucidate the dynamic interplay between communal self-understanding, cultural heritage, and socio-economic realities.

Deniz, Kum ve Güneşin Ötesinde: Türkiye'nin Kültürel Miras Politikalarının Dönüşümünde Hitit Mirasının Rolü

Gökay Kanmazalp¹

Makale geliş: 1 Haziran 2023

Makale kabul: 14 Ağustos 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.29475>

Özet

Bu makalede, arşiv kayıtları ve medya anlatıları eşliğinde Türkiye’de Hitit İmparatorluğu ile ilişkili kültürel miras politikaları, önemli siyasi figürler üzerinde durularak ele alınmaktadır. Kültürel miras politikası kavramından yola çıkılarak, Hitit kültürel mirasının, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında toplumsal öz anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı savunulmaktadır. Odak noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nin Hitit simgelerini stratejik bir şekilde benimsemesi ve modern coğrafi sınırlarında hayat bulan tarihiyle somut bir bağ kurmayı teşvik etmesidir. Bu bağla, Türk vatandaşları arasında birlik hissi oluşturmak ve ortak köken bilincini pekiştirmek hedeflenmiştir. Yirmi birinci yüzyılda önemli bir dönüşümle birlikte; medya anlatıları çoğunlukla Hitit kültürel eserlerinin ekonomik değerini, özellikle miras turizmi bağlamında vurgular hâle gelmiştir. Bu ekonomik ve turistik yönelimin yanında, Türkiye’nin imajını yeniden tanımlama çabası da dikkat çekmektedir. Amaç, Türkiye’nin engin tarihini stratejik bir şekilde öne çıkararak ülkenin sadece deniz, kum ve güneşle ünlü bir “cennet” olarak anılmasının ötesine geçmektir. Bu değişim, kültürel miras politikalarında adeta bir evrim niteliğindedir. Miras turizminin mali getirisinin odak noktası olmasıyla birlikte, kültürel korumanın ekonomik değeri ön plana çıkar ve Türkiye’nin küresel imajını yeniden şekillendirme çabaları tekrar hayat bulur.

Anahtar Kelimeler

Kültürel Miras Politikaları; Hitit Kültürel Mirası; Türkiye’deki Miras Politikaları; Miras Turizmi; Boğazköy Sfenksi

Giriş

Kültürel miras politikası kavramı; kültürel miras, toplumsal öz anlayış ve devlet yönetim mekanizmaları arasındaki çok yönlü etkileşimleri ele alır.² Bu sistemler, somut ve soyut kültürel varlıkların stratejik şekillerde kullanımının altını çizer. Bu kullanım sadece koruma amacı

1 Gökay Kanmazalp, Leipzig Üniversitesi, Leipzig, Almanya,
ORCID: 0009-0003-8572-6977, kanmazalp@studserv.uni-leipzig.de.

2 Regina F. Bendix, Aditya Eggert ve Arnika Peselmann, der., *Heritage Regimes and the State* (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2013).

taşımaz, aynı zamanda yerleşik halk ile yaşadıkları bölge arasında simbiyotik bir ilişki kurmayı da teşvik eder. Bu yaklaşım, geçmişin, günümüzün ve geleceğin birbirine sıkıca bağlı olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Bu bağ ise sürekli olarak pratik ihtiyaçlar, istek ve siyasi unsurlardan da destek alarak bir öz anlayış arayışına yol çizer; anılar ve mekânlar yaratır.³ Söz konusu yaklaşım; kültürel varlıkların dinamik kaynaklar olarak potansiyelini vurgular. Bu kaynaklar, yeni miras politikalarının kullanım, yönetim, dağıtım ve tüketim süreçlerine tabidir. Bu, tanıma politikaları, geniş kapsamlı miras turizmi, sosyoekonomik gelişmeler ve yönetim aracı olarak kullanımı içeren kültür varlıkları ve miras alanlarını kapsar.⁴ Kültür genellikle ekonomik büyümeyi teşvik etmek için de kullanılabilir ve miras turizmi ile miras endüstrilerinin kurulması yoluyla beslenebilir. Bu doğrultuda, söz konusu strateji önemli ekonomik sonuçlar doğurmuştur.⁵

Antik imparatorluklardan kalan eserler gibi maddi kültür öğeleri, toplulukların öz anlayışlarını belirlemede ve topluluk sınırlarını güçlendirmede son derece önemli olabilir.⁶ Bu fiziksel nesnelere, ortak bir geçmişe dayalı bağları görsel açıdan vurgular ve yeni sembolik değerler ile estetik yaklaşımlarının oluşturulmasına yardımcı olabilir.⁷ Stuart Hall'un görüşü; kültürel miras politikalarının, aynı siyasi ve coğrafi varlığın bireyleri arasında bağ kurma konusundaki önemini vurgular. Hall'a (1999) göre, kültürel miras eserleri, soyut fikirlerin ve değerlerin somutlaştırılmış halleri olabilir, bu sayede bir toplumun ortak birliğini oluşturabilir.⁸

Bu akademik araştırmanın temel hedefi, Hitit İmparatorluğu'nun kültürel mirasının modern Türkiye içinde bulunduğu yankıyı, kültürel miras politikaları üzerinden anlamlandırmak ve aydınlatmaktır. Bu amaçla makale, birbiriyle bağlantılı üç farklı bölüme ayrılmıştır.

İlk bölüm, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Hitit Müzesi'nin kuruluş hikâyesine ve bu sürecin, yoğun kültürel etkinliklerle harmanlanmış, önemli bir dönem olduğuna dikkat çeker. Bu incelemenin amacı, kapsamlı bir sosyopolitik ortamda müzenin kuruluşu ve gelişimine bağlam kazandırmak ve bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin, Hitit eserlerinden yararlanarak yeni oluşan toplumsal bilinci güçlendirme hedefine değinmektir. İkinci bölümde ise tartışma, özellikle Cumhuriyet döneminin ilk elli yılında Hitit İmparatorluğu simgelerinin nasıl kullanıldığına dair ayrıntılı bir incelemeyi konu alır. Bu inceleme, Cumhuriyet Arşivleri'nde yapılan bir incelemeyi kaynak alır ve cumhuriyetin Hitit kültürel mirasına olan ilgisinin olası nedenlerini araştırır. Bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Hitit sembollerini stratejik şekilde kullanımını açıklığa kavuşturmak amaçlanmıştır.

Makalenin son bölümünde, Hitit İmparatorluğu'nun kültürel mirasıyla ilgili medya söylemlerine odaklanılır. Medya anlatıları, kültürel miras politikalarındaki söylemsel değişimleri

3 Lynn Meskell, "Recognition, Restitution and the Potentials of Postcolonial Liberalism for South African Heritage," *South African Archaeological Bulletin* 60, no. 182 (2005): 72–78.

4 Bendix, Eggert ve Peselmann, *Heritage Regimes*.

5 Chiara De Cesari, "Thinking through Heritage Regimes," *Heritage Regimes and the State* içinde, der. Regina F. Bendix, Arnika Eggert ve Aditya Eggert, Göttingen Studies in Cultural Property 6 (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2013), 399–413.

6 Brubaker ve Cooper kimlik kavramındaki muğlaklığı uygulamada ya fazla kapsayıcı ya da minimal düzeyde kalmasıyla eleştirir. Kimlik ya da millet gibi terimlerin sabit varlıklar olarak algılanmamasını, aksine öz kimliklendirme ve öz anlayış gibi alternatifler sunarak dinamik karşılıklı etkileşim üzerinden anlaşılmalara gerektiğini önermektedirler. Bu makalede "öz anlayış" terimi harici kategorizasyondan farklı olarak bireysel algıyı ifade etmek ve Hitit kültürel mirasının Türk toplumunun kolektif öz algısı üzerindeki etkisini araştırmak için kullanılmıştır. Detaylı tartışma için bkz. Rogers Brubaker ve Frederick Cooper, "Beyond 'Identity,'" *Theory and Society* 29, no. 1 (2000): 1–47.

7 Haidy Geismar, "Anthropology and Heritage Regimes," *Annual Review of Anthropology* 44 (2015): 71–85.

8 Stuart Hall, "Whose Heritage? Unsettling 'the Heritage', Re-imagining the Post-nation," *Third Text* 13, no. 49 (1999): 3–13.

belirleme imkânı göz önünde bulundurularak, stratejik bir şekilde seçilir. Bendix, Eggert ve Peselmann'ın belirttiği gibi, yirmi birinci yüzyılda kültürel miras hakkındaki söylemler, devlet merkezli bir yaklaşımdan, uluslararası kuruluşlar, medya ve devlet merkezli olmayan çeşitli varlıkların da aralarında bulunduğu birçok paydaşa giderek daha fazla odaklanılan bir diyalog alanına doğru evrimleşmiştir.⁹ Bu değişim, kültürel miras politikalarındaki “yönetim” kavramını yansıtır. Bu kavramda, miras norm ve politikaları artık yalnızca devletler tarafından şekillendirilmez. Bunun yerine, bu norm ve politikalar, uluslararası ve çok paydaşlı tartışmalardan oluşan karmaşık bir ağ içinde şekillendirilir. Bu durum, ulusal sınırları belirsizleştiren, katmanlı düzenlemeler içeren bir ağ yaratır.¹⁰ Bu dönüştürücü yaklaşım, diğer öğelerin yanı sıra medya anlatılarının miras stratejilerindeki değişiklikleri özetleme ve yayma imkânı tanır ve böylece yeni miras politikalarının oluşumunu etkiler.

Bu çalışma, Bakan Ertuğrul Günay'ın (1948 doğumlu) yirmi birinci yüzyıl miras politikaları üzerine yaptığı açıklamaların önemini vurgular. Bu açıklamalar, devletin bu dönemdeki tutumuna dair değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca, bu çalışma, erken Cumhuriyet dönemine ait hükümet belgelerini ve Boğazköy Sfenksi gibi Hitit uygarlığından kalma önemli bir taş eserin iadesine dair yerel medya anlatılarını kapsar.¹¹ Farklı niteliklere sahip olsa da bu kaynaklar, birlikte incelendiklerinde erken Cumhuriyet döneminden bugüne kadar kültürel miras uygulamalarındaki dönüşümü kapsamlı ve ayrıntılı şekilde inceleme imkânı sunar. İlgili kaynaklar, söylemdeki değişiklikleri belirlemeye ve özellikle kültürel miras turizmiyle ilişkili ekonomik potansiyelin artan önemini göstermeye yardımcı olur. Daha derinlemesine bir analiz sunabilmek için bu inceleme, tek bir örnek olaya, yani 1906'dan 2011'e kadar Almanya ve Türkiye arasında süren ve Boğazköy Sfenksi'nin Türkiye'ye iadesi ile sonuçlanan diplomatik görüşmelere odaklanır. Bu çalışma, Boğazköy Sfenksi'nin geri dönüşünün medyadaki yankısını detaylı bir şekilde ele alarak Türkiye'de kültürel miras uygulamalarındaki dönüşümü gözler önüne sermeyi ve yüz yıllık süreçte kültürel miras politikalarının nasıl geliştiğine dair kapsamlı analizler sunmayı amaçlar.

Anadolu'ya Yepyeni Bir Bakış: Modern Türkiye'de Hitit Mirasının İzleri

1906'da arkeolog Hugo Winckler (1863–1913) ve Theodore Makridi Bey (1872–1940) tarafından Boğazköy'de gerçekleştirilen ilk sistematik kazıların başlangıcından itibaren 10.000'den fazla çivi yazılı tablet ve iki sfenks ortaya çıkarıldı. Bu buluntular, Hitit İmparatorluğu'nun tarihi hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktaydı.¹² Arkeoloji alanındaki işbirlikleri arasında, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Boğazköy kazı alanında Alman ve Türk bilim insanları arasındaki yoğunlaşan işbirliği çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilir. Alman arkeolog Kurt Bittel (1907–1991) de bu kazılarla yakından ilgilendi. 1931–1939 ve 1952–1977 yılları arasında Bittel, 35 kazı etkinliği yürüttü. Ayrıca, henüz 24 yaşındayken Hugo Winckler ve Theodor Makridi Bey'in araştırmalarıyla ilgili kontrol ve keşifleri yönetmekle görevlendirildi.¹³ Bittel,

9 Bendix, Eggert ve Peselmann, *Heritage Regimes*, 11–20.

10 Bendix, Eggert ve Peselmann, *Heritage Regimes*, 13.

11 Boğazköy restitüsyonu hakkındaki tartışmaya olan katkıları için Lars Müller, Mathias Bös ve Deborah Sielert'e teşekkürlerimi iletmek isterim.

12 Veyssel Donbaz, *Bin Kral Bin Anı: Bir Sümeroloğun Anıları* (İstanbul: Togan Yayınları, 2014).

13 Christoph Bittel ve Andrea Bräuning, “Zur Erinnerung an Kurt Bittel, den Ausgräber von Hattuscha,” *Schwäbische Heimat* 58, no. 4 (2007): 425–29.

1938–1942 yılları arasında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul şubesinin yöneticisi ve İstanbul Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Bu çalışmaları sırasında, Arif Müfid Mansel (1905–1975) gibi Türk bilim insanlarıyla yakın bağlantılar kurdu.¹⁴

Bu işbirliği dinamiği, kazıların somut dünyasının ötesine geçerek diplomatik çevrelerde de hayat buldu. Türk bilim insanı Veysel Donbaz (1939 doğumlu), 1987’de Boğazköy’de ortaya çıkarılan eserlerin geri iadesi konusunda Alman bilim insanlarıyla görüşmeler başlattı. Donbaz’ın araştırma bulguları, Alman bilim insanları Otto von Falke (1862–1942) ve Walter Andrae (1875–1956) ile Türk meslektaşları Halil Edhem Eldem (1861–1938) ve Aziz Ogan (1888–1956) arasındaki yazışmalarla birlikte, kapsamlı ve tarihsel öneme sahip işbirliğine ışık tuttu.¹⁵ Ayrıca, Ekrem Akurgal (1911–2002) ve Sedat Alp (1913–2006) gibi arkeologların da dâhil olduğu pek çok Türk bilim insanı Almanya’da akademik eğitim aldı. Bu da kurumsallaşmış bir işbirliği modeline işaret etmektedir.¹⁶

Modern akademik işbirliği dinamiklerine değinmemizin ardından, Hitit uygarlığının tarihi çerçevesini daha ayrıntılı olarak inceleyebiliriz. Hint-Avrupa dillerini konuşan toplulukların kökenleriyle ilgili bir belirsizlik olsa da, mevcut metinler MÖ 1900 yıllarında Orta Anadolu’daki Hititlerin de aralarında bulunduğu Hint-Avrupa dil gruplarının var olduğunu onaylar niteliktedir.¹⁷ Sonraki yıllarda yürütülen tahminler, Hitit İmparatorluğu’nun kökenini, MÖ on yedinci yüzyılda Hattuşa şehrinin kuruluşu ile aynı döneme dayandırmakta ve imparatorluğun çöküşünün MÖ onikinci yüzyılın başlarında gerçekleşmiş olabileceğini öne sürmektedir.¹⁸ Tarihe damgasını vuran ve halk arasında “Ebedi Antlaşma” olarak anılan Kadeş Antlaşması, bilinen en eski barış antlaşması olarak kabul edilmiştir. Bu antlaşma MÖ 1259 yılında yürürlüğe girmiştir.¹⁹ Bu durum, Hititlerin diplomatik etkinlikleri ve küresel ilişkilerdeki tarihsel rolünün önemini vurgular. Hitit İmparatorluğu’nun belirgin özelliklerinden biri de çok tanrılı inanca sahip olmalarıdır.²⁰

1923’te Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki yıllarda, Hitit İmparatorluğu’nun kültürel mirasına yönelik ilgiler, cumhuriyetin ilanından hemen önce canlanmaya başladı. Bu merakla birlikte, 1921 yılında Ankara’nın ilk müzesi kurulmuş oldu. Bu öncü adım, o dönemde Kültür Bakanlığı yöneticisi olan Mübarek Galib Bey (1871–1938) liderliğinde atıldı.²¹ 1921 yılında Ankara’nın ilk müzesi Akkale olarak bilinen kale burcunda planlanmıştı.²² Bununla birlikte, cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal [Atatürk]’ün (1881–1938) şehir merkezinde bir Hitit Müzesi kurma teklifinin kabul görmesi ve çeşitli bölgelerden gelen Hitit eserlerinin sayısının artmasıyla, daha geniş bir alana ihtiyaç duyulacağı anlaşıldı.²³ Mustafa Kemal [Atatürk], 9 Mayıs 1920’de göreve gelen ilk hükümetine, Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında bir Eski Eserler Müdürlüğü oluşturma talimatını

14 Bittel ve Bräuning, “Zur Erinnerung,” 427–28.

15 Donbaz, *Bin Kral*, 477.

16 James F. Goode, *Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941* (Austin: University of Texas Press, 2007), 52.

17 Horst Klengel, “History of the Hittites,” *Insights into Hittite History and Archaeology* içinde, der. Hermann Genz ve Dirk Paul Mielke, *Colloquia Antiqua* 2 (Leuven: Peeters, 2011), 31–46.

18 Klengel, *History of the Hittites*, 31.

19 Trevor Bryce, *Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites* (London: I. B. Tauris, 2019).

20 Caroline Zimmer-Vorhaus, “Hittite Temples: Palaces of the Gods,” *Insights into Hittite History and Archaeology* içinde, der. Hermann Genz ve Dirk Paul Mielke, *Colloquia Antiqua* 2 (Leuven: Peeters, 2011), 195–218.

21 Alper Bakıcı, “Cumhuriyet Dönemi (1930–1940) Kültür Politikalarının Anadolu Medeniyetleri Müzesine Olan Etkisi,” *Asbider: Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 22 (2021): 147–66.

22 Serap Buyurgan, “Yaşayan ve Yaşatan Müze,” *Yaratıcı Drama Dergisi* 12, no. 2 (2017): 127–36.

23 Yusuf Kıracı, “100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi,” *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 82 (2021): 159–77.

verdi.²⁴ Daha sonra, eski eserlerin düzenli bir biçimde toplanması ve korunması için özel bir Hitit Müzesi oluşturma sürecine girildi.²⁵ Müzenin kapılarını açmasının ardından, İstanbul'da muhafaza edilen Hitit eserleri bu yeni mekâna taşındı.²⁶ Ankara'nın çeşitli yerlerinden getirilen Hitit eserlerinin sayısındaki artış, geniş çaplı bir müze ihtiyacını daha net bir şekilde ortaya koymuş oldu. Bu durum, Ankara'da Osmanlı döneminde inşa edilen Mahmut Paşa Bedesteni ve yanı başındaki Kurşunlu Han'ın farklı amaçlarla kullanılmasına dair kararın alınmasında etkiliydi.²⁷

Bu girişim Ankara'yı dünyanın en kapsamlı Hitit eserleri koleksiyonuna ev sahipliği yapan şehir olarak ön plana çıkardı. Müze resmi olarak "Hitit Müzesi" adına sahip olmasa da, çeşitli bölgelerden Hitit eserlerini bir araya getirip sergilemesi nedeniyle halk arasında bu ad benimsendi.²⁸ 3 Mayıs 1939'da, Türk Milli Eğitim Eski Bakanı Hasan Ali Yücel (1897–1961) tarafından kaleme alınan bir arşiv belgesi, müzeyi net bir şekilde "Eti Müzesi" olarak adlandırmıştı.²⁹ Bu durum, resmîyet kazanmasa da, kurumun bu adla tanındığını, hatta resmi belgelerde bile bu adın kullanıldığını ortaya koymaktadır. Müzenin sergi düzeni, alışılmışın dışında bir yapıya sahip olmasıyla dikkatleri üzerine çekiyordu. Bu düzen, Hitit tarihinin zaman çizelgesine sıkı sıkıya bağlı değildi. Aksine, Erken ve Geç Hitit dönemlerine ait eserleri karışık bir şekilde ziyaretçilere sunuyordu.³⁰

Deutsche Allgemeine Zeitung gazetesinin 12 Eylül 1934 tarihli sayısında yer alan ve Fransızca çevirisi Berlin'deki Türk Büyükelçisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir makalede Türk Milli Eğitim Bakanlığının kültürel mirasla ilgili olarak harekete geçtiği aktarılmıştı.³¹ Gazete, Bakanlığın Anadolu'da yer alan Hitit eserlerinin sayısını artırmak için tarih öncesi dönemlerden kalan koleksiyonlarına ev sahipliği yapan dünya çapındaki müzelerle temas kurduğunu ve eser değişim programları düzenlemeyi planladığını belirtmişti.³² Bu da, gazetenin ifadesiyle, Türkiye'nin Ankara'da özel bir Hitit Müzesi kurma isteğinin altını çizmişti.³³ Makaleye göre bu müze, Hitit kalıntılarından oluşan kapsamlı bir koleksiyona ev sahipliği yapacak ve Hitit uygarlığının hikâyesini baştan sona ele alacaktı.³⁴

24 Kıracı, "100. Yılında," 160.

25 Kıracı, "100. Yılında," 159–77.

26 Bakıcı, "Cumhuriyet," 159.

27 Buyurgan, "Yaşayan," 128.

28 Kıracı, "100. Yılında," 161.

29 BCA, 30.10.0.0/190.304.4

30 Bakıcı, "Cumhuriyet," 160.

31 Nazi Almanyası ve Mustafa Kemal Atatürk idaresindeki yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişki, özellikle Türkiye'nin Yahudi kimliği üzerinden ya da Nazi ideolojisine politik muhalefetten dolayı Nazi rejimi tarafından yargılanmış Alman profesörlere ev sahipliği yapması nedeniyle önemli gerginlikler ve ideolojik çatışmalar üzerinden şekillenmiştir. Nazi rejimi tarafından yargılanan entelektüeller için Dolmabahçe Sarayı'nda bir yemek verilmesi, gezisi sırasında İran Şahı'na bir set protez diş yapılması için Alfred Kantorowicz'in (1880–1962), göz sağlığı ile ilgilenmesi için de göz hekimi Joseph Igersheimer'in (1879–1965) görevlendirilmesi gibi Atatürk'ün kişisel girişimleri iki devlet arasındaki açık ideolojik sapmayı yansıtmaktadır. Bunlara ek olarak, Türkiye Nazi işgali altındaki topraklardan kaçan 190'dan fazla entelektüele kucak açmıştır. Bu kişiler arasında 1933'teki ilk dalga ile birlikte Türkiye'ye gelen 30 bilim insanı, 1938'teki ilhak sonrasında Avusturya ve Almanya'dan gelenler ve 1939'da Çekoslovakya'nın işgali sonrasında bu ülkeden gelenler vardır. 1934 tarihli makale Türkiye'nin kültürel mirasını Avrupa kamuoyuna sunma çabaları ile aynı zamanda Nazi Hükümeti'ne yönelik elle tutulur siyasi eylemler aracılığı ile bir karşı duruş çabası kurması üzerinden değerlendirilmelidir. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Arnold Reisman, "Jewish Refugees from Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey (1933–1945)," *Aleph* 7 (2007): 253–81.

32 Bu çalışmada kullanılan Fransızca çevirileri ile ilgili eşsiz yardımları için Jasmin Eder'e içten minnettarlığımı ifade etmek isterim.

33 TDA, 501/31800.125577.21

34 TDA, 501/31800.125577.21

Deutsche Allgemeine Zeitung, bu projeyi Türkiye’de önemli bir ulusal yankı oluşturan bir girişim olarak tanımlamış ve bunun sadece akademik bir uğraşın ötesine geçerek ülkenin atalarıyla derinden bağına ışık tutan bir çalışma olduğunu vurgulamıştı. Makale, en güncel araştırmaların Türkler ile antik Hititlerin soyu arasında doğrudan bağlantı kurduğunu ve müzenin kuruluşunun, Türk halkının atalarıyla olan bağının bir simgesi olarak takdim edildiğini belirtmişti.³⁵ Bu arşiv belgesi, planlanan Hitit Müzesini kültürel mirası korumaya dair bir eylem ve Türkiye’nin tarihi kökenleriyle bağ kurma çabası olarak ele alır.³⁶ Bu bağlamda belge, kültürel miras ve bilimsel inceleme arasındaki dinamik etkileşimin yayın tarafından nasıl yorumlandığına dair yararlı bilgiler sunar.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin arkeolojik mirasının iç yüzünde saklı olan özgün sosyopolitik hedefin birleşik bir toplumsal öz anlayış geliştirmeye yönelik olduğu saptanabilir.³⁷ Bu hedef, Anadolu’daki kültürel mirasın eski Anadolu uygarlıklarını kapsayacak ve ortak mirasın çok yönlü niteliğini pekiştirecek şekilde kapsayıcı bir tasavvurunun geliştirilmesiyle özünde bağlantılıdır.³⁸ Hitit İmparatorluğu’nun kültürel mirası, 1930’larda yeni kurulan cumhuriyetin çağdaş sakinlerinin öncüsü olarak paha biçilmez bir rol üstlenmiştir. Bu iddianın temelinde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin halkı ile kadim Anadolu arasında güçlü bir bağ oluşturmaya dair stratejik bir hedef yatıyordu.³⁹ Amaç, Türk halkının kültürel kökenlerinin Sümerler ve Hititlere kadar uzandığına dair kanıtlar bulmak ve bu sayede modern Türkiye’yi Hititlerin etkileyici mirasıyla doğrudan ilişkilendirmektir. Eski Anadolu uygarlıklarını günümüz toplumuyla bütünleştiren bu kavramsal çerçeve, Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar ve Yakın Doğu’yu da kapsayan bölgelerdeki altı yüzyıllık hâkimiyetinin ardından, yeni kurulan cumhuriyetin sakinlerini anavatanları olarak Anadolu’ya bağlamayı amaçlıyordu.⁴⁰

Hitit Güneş Kursu: Modern Türkiye’de Hitit Simgelerinin Benimsenmesi

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, tarihi mirasının somut ifadeleri olarak çoğunlukla Hitit İmparatorluğu’nun ikonik simgelerine başvurmuştur. Bu yaklaşım, 20–25 Eylül 1937 tarihlerinde düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi’nde net bir şekilde benimsenmiştir. Katılımcılara, etkinlik anısına hazırlanmış, Hitit sembollerinin görkemli detaylarıyla bezeli özel rozetler takdim edilmiştir.⁴¹ Türkiye’de yeni başlayan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkan ve Hitit İmparatorluğu’na ait eserlerin bütünü oluşturulan parçalar, serginin çarpıcı bölümünü teşkil etmiştir. Sempozyumun sembolü olarak bir bronz Hitit güneş kursu seçilmiştir. Boğazköy’den bir kabartma heykelinin dikkat çekici bir kopyası, etkileyici bir şekilde girişe yerleştirilmiştir.⁴²

Hitit güneş kursunun kullanımı 1930’larla sınırlı kalmadı. 1923’te Cumhuriyet’in ilanının ardından, 1946 yılında kurulan ilk üniversite olan Ankara Üniversitesi’nin simgesi, güneş kursu olarak seçildi. Günümüzde güneş kursu üniversitenin simgesi olarak kullanılmaya devam edi-

35 TDA, 501/31800.125577.21

36 TDA, 501/31800.125577.21

37 Tuğba Tanyeri-Erdemir, “Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic,” *Journal of Field Archaeology* 31, no. 4 (2006): 381–93.

38 Doğan Avcioğlu, *Türklerin Tarihi*, vol. 1, ikinci baskı (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1978).

39 Avcioğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

40 Mehmet Özdoğan, “Ideology and Archaeology in Turkey,” *Archaeology Under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East* içinde, der. Lynn Meskell (London: Routledge, 2005), 111–23.

41 Tanyeri-Erdemir, “Archaeology,” 385.

42 Tanyeri-Erdemir, “Archaeology,” 388.

yor.⁴³ Güneş kursu, 1973–1995 yılları arasında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin logosu olarak kullanıldı. Bu kararın alınmasında, dönemin Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın (1927–1991) etkili olduğu belirtiliyor.⁴⁴ 1978 yılında Türk heykeltıraş Nusret Suman (1905–1978) tarafından tasarlanan Hitit Güneş Kursu Anıtı, Ankara'da Sıhhiye Meydanı'na dikildi.⁴⁵

Bununla birlikte, Belediye Başkanı Dalokay'ın, Sıhhiye semtine Alacahöyük kazıları sırasında bulunan bir Hitit heykelinin replikasını yerleştirme hamlesi ciddi tartışmalara yol açtı. Senatör Adile Ayda (1912–1992) “Sıhhiye'deki Put” başlıklı yazısında eserin Türk soyundan ayrı bir Hint-Avrupa uygarlığı olan Hititler ve antik Anadolu'daki Hatti uygarlığı ile bağlantılı bir putu temsil ettiğini iddia etti.⁴⁶ Ayda, Atatürk'ün Hititlere Türk kökeni atfetme kararını, o dönemin sınırlı tarihi verilerini göz önünde bulundurarak aldığı ihtimalini dile getirdi. Hititlerin Türk kökenli olmadıkları görüşünü savunan Ayda, bu heykelin yerleştirilmesinin savunulamayacağını ifade etti. Senato ise Ayda'nın iddialarına karşı çıktı ve Atatürk'ün Hititlerin Türk kökenli olmadığını kabul ettiğini belirtti.⁴⁷ Senatoya göre Atatürk'ün Hititleri Türk olarak tanımlaması, tarihsel bir yanlış tanımlama değil, sembolik bir ifadedir. Senatonun cevabında, Atatürk'ün Hititlerden Türk olarak bahsetmekle bugün Anadolu'da yaşayan Türk toplumunun on birinci yüzyılda karşılaştıkları medeniyetleri yok eden fatihler olarak Anadolu'ya gelmediklerini anlatmak istediği belirtilmiştir. Senatonun yorumuna göre, bunun yerine, Anadolu'da yaşamış olan gelenekleri ve kültürleri benimsemiş, özümsemiş ve devam ettirerek geçmişleriyle sürekli bir kültürel bağ kurmuşlardır.⁴⁸

Hitit Güneş Kursu'nun ilerleyen dönemlerde kullanımları arasında, 1962'de Eskişehir'de kurulan Türk gıda şirketi Eti'nin logosu ve 2006'da Boğazköy arkeolojik alanının bulunduğu Çorum'da kurulan Hitit Üniversitesi'nin simgesi olarak kabul edilmesi sayılabilir.⁴⁹ Ayrıca, belirli durumlarda Hitit geyik heykelleri de kullanılmıştır. Ankara'da 8 Temmuz 1967 tarihinde kurulan Hacettepe Üniversitesi, simge olarak, akademisyen Yücel Tanyeri (1946 doğumlu) tarafından tasarlanan bir Hitit geyik figürünü benimsedi.⁵⁰

1968 yılında ise Hitit Müzesi, kapsamlı bir yeniden yapılanma süreci sonucunda Anadolu Medeniyetleri Müzesine dönüştürüldü. Bu dönüşüm, Anadolu'nun medeniyetlerin beşiği ve çağdaş Türk ulusunun kökeni olduğu anlatısını ön plana çıkarıyordu.⁵¹ Hitit Müzesinin adının değiştirilmesi, Hitit İmparatorluğu'nun kültürel mirasına yönelik yaklaşımda değişimi temsil ediyor olabilir. Bu değişim, Hititlerin Türkiye'nin kültürel politikaları çerçevesindeki önemi değerlendirilirken göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede, makalenin diğer bölümlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin miras politikalarını, miras turizmini, sosyoekonomik gelişmelerini ve yönetim araçlarını da kapsayan kültürel mirası incelenmiştir. Bu inceleme, devlet arşivlerinin yanı sıra Boğazköy kazılarından elde edilen Hitit tabletlerine ve iki sfenkse odaklanan medya anlatılarına dayanmaktadır.

43 Ali Çetinkaya, “Anadolu Medeniyetlerinde Kullanılan Sembollerin Günümüz Kurumsal Kimlik Çalışmalarına Yansımaları” (yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2014), 87.

44 Çetinkaya, “Anadolu,” 82.

45 Uğur Duyan, “Su Perileri: ‘Başkentin Kayıp Heykelleri,’” *İdealkent: Kent Araştırmaları Dergisi* 2 (2011): 137.

46 Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

47 Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

48 Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, 31.

49 Çetinkaya, “Anadolu,” 83–86.

50 Çetinkaya, “Anadolu,” 79.

51 Kıraç, “100. Yılında,” 161.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Hitit Mirası: Türk Arşivlerinden Anlatılar

Türkiye Cumhuriyeti'nin arşiv hazinesinde yer alan iki temel belgeyi detaylı bir şekilde incelediğimizde, Hitit İmparatorluğu'nun kültürel soy ağacıyla güçlü bir bağ kurulduğunu görüyoruz. Bu tür tarihi entegrasyonlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında son derece önemli roller üstlendi.

Öncelikle 1934–1935 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanı olarak hizmet veren Zeynel Abidin Özmen (1890–1966) tarafından kaleme alınan detaylı bir rapor incelendi. 13 Ekim 1934 tarihinde sunulan bu belge, 1930'lu yılların Türkiye Cumhuriyeti için Hitit İmparatorluğu'nun tarihi kronolojisi açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır.⁵² Hükümetin hazırladığı 1934 tarihli bu ayrıntılı rapor, Alman arkeolog Kurt Bittel'in gözetiminde Boğazköy'deki kazılardan çıkarılan sayısız çivi yazılı tabletin detaylı bir açıklamasını içerir. Çivi yazılı tabletlerden elde edilen ve Hitit hükümdarlarına dair karmaşık detayları içeren arkeolojik bulguların öyküsü özellikle dikkat çekicidir. Belge, bir zamanlar refah içinde yaşayan Hitit İmparatorluğu'nun kentlerinin, Frigya Krallığı tarafından nasıl yıkıma uğratıldığını açıkça ortaya koymakta ve böylece bölgenin yerleşim tarihi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Frigya'dan sonra, Roma İmparatorluğu'nun istilaları daha büyük yıkımlara sebep olmuş, bu tahribatların ardından yalnızca Boğazköy ayakta kalabilmiştir.⁵³

1930'lu yıllarda Türkiye hükümeti tarafından titizlikle yürütülen arkeolojik araştırmalar, Anadolu'nun tarihine ve bir zamanlar bu topraklarda yaşayan çeşitli uygarlıklara yönelik giderek artan ilgiyi göstermektedir. Bu ilgi, sadece yeni arkeolojik eserlerin ortaya çıkarılmasıyla ilgili isteğe ek olarak bölgenin tarihi sakinleri hakkında bir bilgi edinme isteğini de ifade eder.

İncelenen ikinci belge, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk Şansölyesi Konrad Adenauer (1876–1967) ve o dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel (1895–1966) arasında 1960 yılında kaydedilen dikkat çekici bir diyaloga yer vermektedir. Bu yazışma, Batı Almanya'nın Berlin, Köln ve Münih gibi önde gelen şehirlerinde Hitit eserlerine adanmış bir serginin düzenleneceğinin altını çizer.⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti arşivlerindeki en eski belge, Adenauer'in 26 Temmuz 1960 tarihli bir yazısının çevrilmiş kopyasıdır. Bu mektupta Adenauer, Türk Cumhurbaşkanı Gürsel'e, Hitit eserlerini öne çıkaran özel bir sergi hakkında bilgi verir ve Türkiye'nin belirli Hitit eserlerini bu sergi için ödünç vermeye istekli oluşuna duyduğu takdirini ifade eder. Adenauer, bu değerli eserlerin ülkeler arasında taşınmasıyla ilgili lojistik zorlukları kabul eder. Ayrıca, bu eserlerin kişisel denetimi altında korunacağını temin eder.⁵⁵ Ek olarak, bu serginin mevcut ikili ilişkileri güçlendirmeye ilgili potansiyelini vurgular ve Almanya'nın Türk toplumu ile tarihine duyduğu derin ilgiyi anlatır.⁵⁶

2 Ağustos 1960 tarihinde kaleme alınan başka bir yazışma, Gürsel'in Adenauer'in mektubuna verdiği karşılığı açığa çıkarır. Bu karşılıklı yazışma, 1960'ların kültürel miras bağlamında, antik Anadolu medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olan Hitit kültürü ve tarihi hakkında Türk yönetiminin bakış açısını aydınlatır. Gürsel, yanıtında, yaklaşan sergiyi, Almanya ve Türkiye arasındaki kültürel bağları daha da güçlendirecek, değerli bir araç olarak kabul eder. Serginin, Alman vatan-

52 BCA, 30.10.0.0/146.42.12

53 BCA, 30.10.0.0/146.42.12

54 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

55 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

56 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

daşlarını, Türk topraklarında gelişen saygın bir medeniyet tarafından oluşturulan özgün bir sanat formuyla tanıştırma fırsatı sunduğunu düşünür.⁵⁷ Gürsel'in mektubu, 1960'larda Türk yönetiminin Hitit İmparatorluğu'nun kültürel ve tarihi mirasına gösterdiği büyük saygıyı açıkça gösterir.

7 Kasım 1960 tarihinde yayımlanan bir idari kararname, Almanya'da gerçekleşecek olan Hitit eserlerine adanmış sergi için 204 Hitit eserinin Köln, Münih ve Berlin'e gönderilmesini onaylar.⁵⁸ Kararname, Boğazköy arkeolojik alanını uluslararası bir kazı projesi olarak tanıtır. Özellikle, Boğazköy'de bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde muhafaza edilen, Hitit döneminden kalma bir dizi çivi yazılı tablet, Almanya'ya sevk edilen 204 Hitit eserden oluşan katalogda yer alır.⁵⁹ Kararname, sergiye dair koşulları net bir şekilde belirlerken, Türkiye'nin övgüye değer yönlerini vurgulayan tanıtım etkinliklerinin düzenlenmesinin önemini de belirtir.⁶⁰ Bu girişimler, Hitit kültürüne adanmış bir sempozyumu ve Hitit güneş kursu gibi ünlü Hitit simgelerinin sergilenmesini de kapsar. Bu simge, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'de geniş çapta kullanılmıştır.

Boğazköy Sfenksi Örneği Üzerinden Hitit Mirasının Medyadaki Yankısı

Boğazköy Sfenksi, yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı ve Alman arkeologların işbirliğiyle yürütülen bir kazı sırasında keşfedildi. 1915 ve 1917 yılları arasında sfenks, diğer sfenks ve çivi yazılı tabletlerle birlikte restorasyon amaçlı olarak Berlin'e taşındı. Bu sfenkslerden biri, neredeyse 3.000 tablet ile birlikte 1943 yılına kadar Türkiye'ye iade edildi. Çivi yazılı tabletlerin geri kalanı ise 1987 yılına kadar geri gönderildi.⁶¹ Ancak Boğazköy Sfenksi'nin geri dönüşü neredeyse yüz yıl süren uzun müzakereler sonucunda gerçekleşti. Boğazköy Sfenksi 2011 yılında Anadolu'ya geri döndü. 13 Mayıs 2011 tarihinde BBC News, Boğazköy Sfenksi'nin Türkiye'ye geri dönüş süreci hakkında bir haber yayımladı ve Almanya'nın eseri iade etme kararına değindi. Haberde, Alman yetkililerin, Türk uzmanlarla gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, Boğazköy Sfenksi'nin geri getirilmesini bir nevi iyi niyet göstergesi olarak algıladıkları belirtildi.⁶²

16 Mayıs 2011'de Çorum'un yerel gazetesi Yayla Haber, 94 yılın ardından Almanya'nın Boğazköy Sfenksi'ni Türkiye'ye geri iade etme kararını duyurdu.⁶³ Bu duyuruda, dönemin Çorum Valisi Nurullah Çakır'ın (1964 doğumlu), Boğazköy Sfenksi'nin ana yurda iadesi konusundaki memnuniyetini ifade eden açıklamaları yer aldı. Vali, sfenksin ait olduğu yerde korunacak olmasının kendisini ne kadar memnun ettiğini dile getirdi.⁶⁴ Yayla Haber, Boğazköy Sfenksi'nin geri dönüş sürecini ayrıntılarıyla ele alarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın üç ayda bir paylaşılan yayınında eserin durumuna verilen geniş yerden bahsetti.⁶⁵ Bu makale, Boğazköy Sfenksi'nin

57 BCA, 30.1.0.0/41.246.4

58 BCA, 30.18.1.2/157.25.19

59 BCA, 30.18.1.2/157.25.19

60 BCA, 30.18.1.2/157.25.19

61 Lars Müller, "Returns of Cultural Artefacts and Human Remains in a (Post)colonial Context: Mapping Claims Between the Mid-19th Century and the 1970s," *Working Paper Deutsches Zentrum Kulturgutverluste* 1 (2021): 30.

62 "Almanya Boğazköy Sfenksi'ni İade Ediyor," *BBC News Türkçe*, 13 Mayıs 2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110513_germany_sphinx.

63 "Almanya Boğazköy Sfenksi'ni İade Ediyor," *Çorum Yayla Haber*, 16 Mayıs 2011, <https://www.yaylahaber.com.tr/almanya-bogazkoy-sfenksini-iade-ediyor/amp>.

64 "Sfenks Çorum'a Yakışacak," *Habertürk*, 16 Mayıs 2011, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/631125-sfenks-coruma-yakisacak>.

65 "Boğazköy Sfenksi Müze Dergisi'nde," *Çorum Yayla Haber*, 9 Ağustos 2011, <https://www.yaylahaber.com.tr/bogazkoy-sfenksi-muze-dergisinde>.

Çorum'da korunmasının yerel medya için ne kadar büyük bir gurur kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.

25 Eylül 2011'de yerel gazete, Boğazköy Sfenksi'nin Boğazköy Müzesi'nde sergileneceğine dair bir haber paylaştı. Yayla Haber, haberinde Boğazköy Sfenksi üzerinden kültür ve tarihin önemine değindi. Gazete, tıpkı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yürüttüğü kampanyalardaki gibi, Türkiye'nin değerlerinin yalnızca deniz, kum ve güneşle sınırlı olmadığını, ülkenin aynı zamanda Boğazköy Sfenksi gibi eşsiz kültürel ve tarihi değerlere de ev sahipliği yaptığını belirtti.⁶⁶

Kültürel miras politikaları çerçevesinde, 2007–2013 yılları arasında Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanı görevini üstlenen Ertuğrul Günay, yirmi birinci yüzyılın getirdiği dönüşümleri derinlemesine inceleme imkânı getiren geniş bir perspektif sunar. 9 Ekim 2011 tarihinde Türkiye hükümetinin eserin ülkeye geri getirilmesine dair çalışmalarıyla ilgili gerçekleştirilen konuşma, değişen yaklaşımları anlama noktasında önemli bir kilometre taşıdır.⁶⁷ Günay, sadece tarihi bütünlüğü korumaya yönelik hedeflerin ötesine geçerek, miras turizmi yoluyla ekonomik değer oluşturma potansiyeli bulunan bir kültür mirası anlayışına ışık tutar. 1998–2002 yılları arasında 492 parça eser Türkiye'ye geri getirilmiştir, 2007–2011 yılları arasında ise bu sayı 3.272'ye çıkmıştır. Günay'ın bu konudaki çabaları, kültürel mirasın geri kazanılması konusundaki taahhüdünü göstermektedir.⁶⁸ Bu artış, tarihi korumaya yönelik ilginin artmasına bağlanabilir. Günay'ın ifadeleri ise bu konuda ekonomik motivasyonların daha önemli roller üstlendiğini göstermektedir. Günay, geri kazanılan eserlerin “turizmin, kültürün ve uygarlığın bereketleri” olduğunu vurgulayarak kültürel eserlerin sadece tarihi değeri olan ve korunması gereken varlıklar olmadığını, aynı zamanda turizm sektörünü canlandırabilecek ekonomik değerler olarak da görülebileceğini ifade eder.⁶⁹

Günay'ın, Türkiye'nin giderek artan küresel ününün sadece “büyüleyici deniz kıyıları” gibi doğal cazibelerle değil, aynı zamanda “saygın müzeler, arkeolojik sit alanları ve kazılar” gibi kültürel zenginliklerle de anılması gerektiğini savunması daha geniş bir paradigma ile yankılanan bir söylem değişikliğinin altını çizmektedir.⁷⁰ Günay'ın bakış açısı, ülkenin “yükselen marka değerini” kültürel mirasının korunması ve sergilenmesine yönelik çabalarla uyumlu bir şekilde ele alarak, kültürel varlıkların ekonomi ile bağlantılı olduğunu belirtir.⁷¹ Bu ifadeler, kültürel mirası sadece tarihi bir arşiv olarak değil, aynı zamanda ekonomik bir itici güç ve ülke imajının pekiştirilmesi için bir araç olarak yorumlar. Böylece, miras turizmini, kültürel miras politikalarının odak noktasına taşır. Günay'ın iddiaları, Türkiye'nin sıradanlaştırılmış bir imajdan daha fazlasına sahip olabilmesi için Türk hükümetinin sarf ettiği çabayı gözler önüne serer. Bu da eserlerin iadelerine dair taleplerinin önemini artırır ve Türkiye'nin dünyadaki temsiline yeni bir tanım ve bağlam kazandırma sürecinde ilgili talepleri daha kapsamlı bir miras politikasının önemli bir bileşeni haline getirir. Ayrıca, Türkiye'nin tarihi zenginlikten yoksun bir doğal “cennetten” ibaret olmadığını, zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olduğunu belirtir.⁷²

Türk medyası, sfenksin iadesinin ardından Çorum ilindeki turizm potansiyelindeki ar-

66 “Boğazköy Sfenksi ile ‘Kültür ve Tarih’ Vurgusu,” *Çorum Yayla Haber*, 30 Ocak 2012, <https://www.yaylahaber.com.tr/bogazkoy-sfenksi-ile-kultur-ve-tarih-vurgusu>.

67 “Yorgun Herakles” Huzura Kavuştu! Galeri,” *Habertürk*, 9 Ekim 2011, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/677781-yorgun-herakles-huzura-kavustu-galeri>.

68 “Yorgun,” *Habertürk*.

69 “Yorgun,” *Habertürk*.

70 “Yorgun,” *Habertürk*.

71 “Yorgun,” *Habertürk*.

72 “Tropikal cennet” kavramı ile ilgili detaylı tartışma için bkz. Mimi Sheller, *Consuming the Caribbean: From Arawaks to Zombies* (Londra: Routledge, 2003).

tişta dikkat çekmiş ve bu geri iadenin şehirdeki turizmi canlandırıldığını iddia etmiştir. Sfenksin bölgenin turizmüne ciddi bir ivme kazandırdığı iddiası, istatistiksel verilerle desteklenmektedir. Boğazköy Müzesi'nin topladığı verilere göre, 2011 yılında Hattuşa ve Yazılıkaya'nın antik alanlarını yaklaşık 58.000 kişinin ziyaret etmesi de bunu kanıtlar niteliktedir.⁷³ O dönemde Boğazkale Kaymakamı olan Murtaza Dayanç (1977 doğumlu), ziyaretçi sayısının 2010 yılına göre %23 artış gösterdiğini ifade etmiştir.⁷⁴ Dayanç, kaymakamlığın turizm potansiyelini daha da artırmak için yeni adımlar atmayı planladığını da belirtmiştir.⁷⁵ Turizmi canlandırma girişimleri kapsamında, her yıl Mayıs ayının ilk hafta sonu Allgäu'nun Oberstaufen belediyesinde başlayan motor sporları etkinliği *Allgäu-Orient Rallye*'nin katılımcıları bile 5 Mayıs 2012'de Boğazköy Sfenksini ziyaret etmeleri için Çorum'a davet edilmiştir.⁷⁶

Sonuç

Arşiv belgelerinin ve medya temsillerinin eleştirel bir değerlendirmesi, Hitit İmparatorluğu'nun kültürel mirasının Türkiye'deki yorumlanması ve kullanımını farklı bakış açılarıyla vurgular. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Hitit İmparatorluğu'nun kültürel mirasına yönelik bir canlanma ve yeniden değerlendirme dönemine denk gelmiştir. 1923'te Cumhuriyet'in resmi olarak ilanından önce, 1921 yılında gündeme gelen Hitit Müzesi projesi, bu savı destekler. Türkiye Cumhuriyeti'nin Hitit simgeleri ve eserlerini çeşitli ulusal ve uluslararası bağlamlarda bilinçli bir şekilde kullanması, bir zamanlar modern Türkiye'nin sınırları içinde yaşayan eski uygarlıklarla bağ kurma çabasını ortaya koymaktadır.

Resmi raporlar ve yazışmalardan oluşan birincil kaynaklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Hitit İmparatorluğu'na olan yakınlığını doğrular. Zeynel Abidin Özmen ve Cemal Gürsel gibi önemli devlet adamlarının yaptığı yazışmalar, Hitit kültürel mirasının Anadolu uygarlıklarının tarih boyunca bir parçası olarak kabul edildiğini ifade eder. Amaç, Türk vatandaşları ile Anadolu kökeni arasında sağlam bir bağ kurmak ve böylece kolektif bir öz anlayış ile uyum geliştirmektir. Kültürel miras politikaları çerçevesinde yapılan analizler, Hitit mirasının Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni şekillenen öz anlayışındaki belirleyici rolünü ortaya koyar.

Bununla birlikte, Hitit kültürel mirasının yirminci yüzyıldaki temsili incelendiğinde öncelikler ve ilgi alanlarında somut bir değişim olduğu görülmektedir. Medya anlatıları özellikle Boğazköy Sfenksi'nin ülkeye geri dönüşü konusunda genellikle kültürel eserlerin ekonomik potansiyeline odaklanmaktadır. Bu anlatı, eserlerin turizmi canlandırma etkisini toplumun öz anlayışını şekillendirme rolüne göre daha çok ön plana çıkarır. Bu, kültürel miras çerçevesinde bir yaklaşım değişikliğine dair oldukça önemli bir örnek oluşturur. Miras turizminden elde edilen ekonomik getirilere olan vurgunun mevcut söylem üzerinde önemli bir etki yapmaya başladığı görülmektedir.

Ayrıca, yerel Türk medyasının ve dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın söylemlerinin analizi, Türkiye'nin tarihsel derinlik ve önemden mahrum bir doğal "cennet" imajını dengelemek adına bilinçli bir çerçeveleme stratejisi yaratıldığını gösterir. Bu anlatılar, Tür-

73 "Hattusa Sphinx Revives Tourism in Region," *Hürriyet Daily News*, 25 Ocak 2012, <https://www.hurriyetdailynews.com/hattusa-sphinx-revives-tourism-in-region-12303>.

74 "Hattusa Sphinx," *Hürriyet Daily News*.

75 "Hattusa Sphinx," *Hürriyet Daily News*.

76 "666 Rallici Boğazköy Sfenksi'ni Selamlamak için Geliyor," *Hürriyet*, 3 January 2012, <https://www.hurriyet.com.tr/666-rallici-bogazkoy-sfenksini-selamlamak-icin-geliyor-19591787>.

kiye'nin güçlü kültürel ve tarihsel mirasını proaktif bir şekilde öne çıkarırken, Günay'ın görev süresi boyunca iade edilen Boğazköy Sfenksi'nin de anlatıyı şekillendirmedeki etkin rolünü vurgulamaktadır. Boğazköy Sfenksi'nin Boğazköy Müzesi'ndeki sergisi yalnızca antik sanat eserlerinin bir vitrini olmanın ötesinde, Günay'ın da savunduğu gibi, Türkiye'nin zengin tarihi devamlılığının yeniden teyidi olarak konumlandırılmıştır. Somut kültürel ve tarihsel varlıkların üzerine yoğunlaşma, dünyanın Türkiye'ye dair algılarını yeniden tanımlama çabasına işaret etmekte ve deniz, kum, güneş üçlemesinin ötesine geçmektedir. Türkiye'nin tarihi zenginliklerinin bu şekilde temsil edilmesi, miras turizmini canlandırmayı hedefleyen stratejik bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Türkiye'nin tarihsel derinliğini öne çıkararak medya ve Günay gibi etkili figürler, tüm dünyadan kitlelerin ilgisini zengin ve çeşitli kültürel deneyimleri keşfetmeye çekmede önemli bir rol oynar. Bu durum, karşılıklı olarak, Türkiye'nin uluslararası alanda ekonomik ve sosyokültürel duruşunu güçlendirir ve daha kapsamlı, daha incelikli ve canlı bir şekilde resmedilmesini sağlar.

Bu çalışmaların ekonomik sonuçlarına yapılan vurgunun, Hitit tarihi karşısında toplumun gerçekçi ilgisini yansıtmadığı ya da sadece turizmi canlandırmak için stratejik bir manevra olup olmadığı konusu daha fazla araştırma gerektirir. Genç Cumhuriyetin Hitit mirasına ilgi göstermesinin ilk sebeplerini yorumlarken, ilginin kaynağının Hitit İmparatorluğu'nun Hint-Avrupa kökenleri, çok tanrılı dini yapısı ya da diğer sosyopolitik dinamiklerle ilişkili olup olmadığı da derinlemesine incelenmelidir.

Temelde, Türkiye Cumhuriyeti ve Hitit İmparatorluğu'nun kültürel mirası arasındaki karmaşık ilişki, zaman içinde kültürel miras politikalarının evrimine, değişen sosyopolitik manzaralara, ekonomik amaçlara ve kültürel hedeflere verilen tepkilere dair değerli analizler sunar. Bu nedenle, bu alanda devam eden akademik keşifler, toplumsal öz bilincin, kültürel mirasın ve sosyoekonomik durumların dinamik etkileşimini daha da aydınlatmaya yardımcı olabilir.

Bibliography - Kaynakça

Primary Sources - Birincil Kaynaklar

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) [Republican Archives of the Presidency of the Republic of Turkey]:
30.10.0.0/190.304.4
30.10.0.0/146.42.12
30.1.0.0/41.246.4
30.18.1.2/157.25.19
Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) [Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs]:
501/31800.125577.21

Secondary Sources - İkincil Kaynaklar

- “666 Rallici Boğazköy Sfenksi’ni Selamlamak için Geliyor.” *Hürriyet*, 3 January 2012. <https://www.hurriyet.com.tr/666-rallici-bogazkoy-sfenksini-selamlamak-icin-geliyor-19591787>.
- “Almanya Boğazköy Sfenksi’ni İade Ediyor.” *BBC News Türkçe*, 13 May 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110513_germany_sphinx.
- “Almanya Boğazköy Sfenksi’ni İade Ediyor.” *Çorum Yayla Haber*, 16 May 2011. <https://www.yaylahaber.com.tr/almanya-bo-gazkoy-sfenksini-iade-ediyor/amp>.
- Avcıoğlu, Doğan. *Türklerin Tarihi*. Vol. 1. 2nd edition. Istanbul: Tekin Yayınevi, 1978.
- Bakıcı, Alper. “Cumhuriyet Dönemi (1930–1940) Kültür Politikalarının Anadolu Medeniyetleri Müzesine Olan Etkisi.” *Asbider: Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 22 (2021): 147–66.
- Bendix, Regina F., Aditya Eggert, and Arnika Peselmann, eds. *Heritage Regimes and the State*. Göttingen Studies in Cultural Property 6. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2013.
- Bittel, Christoph, and Andrea Bräuning. “Zur Erinnerung an Kurt Bittel, den Ausgräber von Hattuscha.” *Schwäbische Heimat* 58, no. 4 (2007): 425–29.
- “Boğazköy Sfenksi ile ‘Kültür ve Tarih’ Vurgusu.” *Çorum Yayla Haber*, 30 January 2012. <https://www.yaylahaber.com.tr/bogazkoy-sfenksi-ile-kultur-ve-tarih-vurgusu>.
- “Boğazköy Sfenksi, Müze Dergisi’nde.” *Çorum Yayla Haber*, 9 August 2011. <https://www.yaylahaber.com.tr/bogazkoy-sfenksi-muze-dergisinde>.
- Brubaker, Rogers, and Frederick Cooper. “Beyond ‘Identity.’” *Theory and Society* 29, no. 1 (2000): 1–47.
- Bryce, Trevor. *Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites*. London: I. B. Tauris, 2019.
- Buyurgan, Serap. “Yaşayan ve Yaşatan Müze.” *Yaratıcı Drama Dergisi* 12, no. 2 (2017): 127–36.
- Çetinkaya, Ali. “Anadolu Medeniyetlerinde Kullanılan Sembollerin Günümüz Kurumsal Kimlik Çalışmalarına Yansımaları.” Master’s thesis, Fırat University, 2014.
- De Cesari, Chiara. “Thinking through Heritage Regimes.” In *Heritage Regimes and the State*, edited by Regina F. Bendix, Arnika Peselmann, and Aditya Eggert, 399–413. Göttingen Studies in Cultural Property 6. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2013.
- Donbaz, Veysel. *Bin Kral Bin Anı: Bir Sümeroloğun Anıları*. Istanbul: Togan Yayıncılık, 2014.
- Duyan, Uğur. “Su Perileri: ‘Başkentin Kayıp Heykelleri.’” *İdealkent: Journal of Urban Studies* 2 (2011): 130–46.
- Geismar, Haidy. “Anthropology and Heritage Regimes.” *Annual Review of Anthropology* 44 (2015): 71–85.
- Goode, James F. *Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941*. Austin: University of Texas Press, 2007.
- Hall, Stuart. “Whose Heritage? Unsettling ‘the Heritage’, Re-imagining the Post-nation.” *Third Text* 13, no. 49 (1999): 3–13.
- “Hattusa Sphinx Revives Tourism in Region.” *Hürriyet Daily News*, 25 January 2012. <https://www.hurriyetdailynews.com/hattusa-sphinx-revives-tourism-in-region-12303>.
- Klengel, Horst. “History of the Hittites.” In *Insights into Hittite History and Archaeology*, edited by Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, 31–46. *Colloquia Antiqua* 2. Leuven: Peeters, 2011.
- Kıraç, Yusuf. “100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi.” *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 82 (2021): 159–77.
- Meskell, Lynn. “Recognition, Restitution and the Potentials of Postcolonial Liberalism for South African Heritage.” *South African Archaeological Bulletin* 60, no. 182 (2005): 72–78.
- Müller, Lars. “Returns of Cultural Artefacts and Human Remains in a (Post)colonial Context: Mapping Claims Between the Mid-19th Century and the 1970s.” *Working Paper Deutsches Zentrum Kulturgutverluste* 1 (2021): 1–52.
- Özdoğan, Mehmet. “Ideology and Archaeology in Turkey.” In *Archaeology Under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, edited by Lynn Meskell, 111–23. London: Routledge, 1998.
- Reisman, Arnold. “Jewish Refugees from Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey (1933–1945).” *Aleph* 7 (2007): 253–81.
- “Sfenks Çorum’a Yakışacak.” *Habertürk*, 16 May 2011, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/631125-sfenks-coru->

ma-yakisacak.

Sheller, Mimi. *Consuming the Caribbean: From Arawaks to Zombies*. London: Routledge, 2003.

Tanyeri-Erdemir, Tuğba. "Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic." *Journal of Field Archaeology* 31, no. 4 (2006): 381–93.

"Yorgun Herakles' Huzura Kavuştu! Galeri," *Habertürk*, 9 October 2011, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/677781-yorgun-herakles-huzura-kavustu-galeri>.

Zimmer-Vorhaus, Caroline. "Hittite Temples: Palaces of the Gods." In *Insights into Hittite History and Archaeology*, edited by Hermann Genz and Dirk Paul Mielke, 195–218. *Colloquia Antiqua* 2. Leuven: Peeters, 2011.

The Goodwill and Consistency of Türkiye in the Repatriation of Foreign Cultural Property: Case Studies of China and Iraq

Levent Tökün and İpek Bayraktar¹

Article submitted: 8 June 2023

Article accepted: 8 September 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.32054>

Abstract

There are many national and international legal frameworks for the protection of cultural property. However, even though states enact laws to protect cultural property, ratify multilateral conventions, and adopt bilateral agreements, the illicit trade in cultural property remains a problem. The return of any cultural property is a multi-layered process, and it is critical that a state's policy towards displaced cultural property is consistent and based on goodwill to ensure international protection of cultural properties.

This article elaborates on Türkiye's goodwill and consistency in returning foreign cultural property to its country of origin. Two repatriation cases are examined to assess how Türkiye applies the principles of the 1970 UNESCO Convention and the bilateral agreements done accordingly regarding goodwill and consistency. The first case is, the Republic of Türkiye & the People's Republic of China where the return was based on a bilateral agreement while the second case is the Republic of Türkiye & the Republic of Iraq where the repatriation took place based on diplomatic relations.

Keywords

Cultural Diplomacy, Cultural Property, Goodwill, Illicit Trafficking, Repatriation

Introduction

The remnants of our past, embodied in an ancient mosaic, a sarcophagus, or a painting, have always fascinated us. These tangible objects help communities and nations construct their cultural identity and collective memory. As a consequence of this value, throughout history unfortunately, the cultural property has been marauded, intentionally targeted,² illegally trafficked, and

¹ Levent TÖKÜN, Koç University Vehbi Koç Ankara Studies Research Center (VEKAM), Ankara, Türkiye,

ORCID: 0000-0002-1610-1661, leventtokun94@gmail.com.

İpek BAYRAKTAR, Universidad Internacional de Catalunya, Barcelona, Spain,

ORCID: 0000-0001-8736-5640, ipek.indint@gmail.com.

² For more details and examples of targeted cultural sites: Karen J. Detling, "Eternal Silence: The Destruction of Cultural Property in Yugoslavia," *Maryland Journal of International Law* 17, no. 1 (1993): 66–68, <http://digitalcom->

unlawfully sold. Obviously, damage to cultural property is nothing new. However, the concept of repatriation, often perceived as redemption for past injustices, is still developing and challenging the established norms, even though only a few inconsistent examples exist over centuries.³

Currently, expanding multilateral dialogues among states, institutions, and communities opens new avenues for discussing cultural property. As a result, the practice of repatriation is becoming increasingly common and essential to remedy historical wrongdoings and prolonged mishandling of cultural property in conjunction with their respective source communities. Nevertheless, the repatriation journey is still arduous. While international efforts to protect cultural property started before the mid-20th century, as shown by the Hague Conventions of 1899⁴ and 1907,⁵ the multidimensional mechanism of the art and antiquities market changed especially after the World Wars as a consequence of the below-explained new rules and regulations as well as the growing awareness for heritage protection in general.

Following the irremediable destruction and atrocities brought about by the two World Wars, the 1954 *Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*⁶ (1954 Convention) was adopted to underline the universal value of each cultural property and immediately endorsed by the *First Protocol of the 1954 Convention*,⁷ which further elaborated on the idea of fighting against illicit trafficking of cultural property during times of armed conflict. In 1999, the Second Protocol⁸ amplified the sanctions of the 1954 Convention and clarified the safeguarding methods mentioned in the same Convention. Moreover, it introduced the “enhanced protection” category for the cultural property of the “greatest importance for humanity,” which is an addition to the earlier versions of “general protection” and “special protection” offered by the 1954 Convention.⁹ Another differentiating point from the First Protocol is that the Second Protocol outlines individual criminal responsibility for enforcement measures.¹⁰ These two protocols became a benchmark for international legislation for the wartime protection of cultural property.

However, the threat of displacement to cultural property is not exclusively limited to armed conflicts. Therefore, in 1970, another multilateral agreement appeared in the international framework to foster cultural heritage protection and also responsible art and antiquities market practices during peacetime. This was the *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing*

mons.law.umaryland.edu/mjil/vol17/iss1/5.

3 For further information and examples: Ivan Lindsay, *History of Loot and Stolen Art from Antiquity until the Present Day* (London: Unicorn Press, 2014).

4 ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries, “Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land,” The Hague, 29 July 1899, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/150>.

5 ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries, “Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land,” The Hague, 18 October 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195>.

6 See the Convention, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), “1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention,” 14 May 1954, https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf.

7 UNESCO, “Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict,” 14 May 1954, https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Protocol_EN_2020.pdf.

8 UNESCO, “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict,” 26 March 1999, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

9 UNESCO, “Second Protocol,” Chapter 3.

10 UNESCO, “Second Protocol,” Chapter 4.

the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property,¹¹ commonly referred to as the 1970 Convention. Among several other provisions of the Convention, it established new means to understand, discuss, and improve best practices concerning displaced or damaged cultural properties. For instance, Article 2 of the 1970 Convention recognizes that "...international co-operation constitutes one of the most efficient means of protecting each country's cultural property against all the dangers resulting there from." Hence the Convention calls upon the States Parties to oppose malpractices against one's cultural property with all the means available and also "...to make the necessary reparations."¹²

Also, Article 9 of the 1970 Convention highlights the necessity and importance of concerted international efforts to detect and carry out relevant measures¹³ when a State Party's cultural property is in jeopardy from pillage.¹⁴ In addition, Article 15 unquestionably endorses the notion of special agreements between countries, even the ones formed before the Convention's entry into force for the States involved.¹⁵ Following the above-explained articles, the *Operational Guidelines of the 1970 Convention*¹⁶ also encourages State Parties to establish bilateral or multi-lateral agreements as such accords have the potential to strengthen international collaboration and the implementation of Article 9 of the 1970 Convention.¹⁷

Even though the 1970 Convention is now globally recognized by a significant number of 143 States Parties,¹⁸ it is still more of a model than a predetermined rule of law. The 1970 Convention nurtures an international mission and vision while allowing the parties to apply its principles through their own respective national legislation.¹⁹ In other words, although the 1970 Convention is a binding agreement, the Convention cannot execute itself unless the parties enact national laws to implement it, which is by nature, like several other United Nations documents. In practice, however, having a concerning law does not guarantee the prevention of illicit trafficking of cultural property. Therefore, the role of goodwill and consistency of the state parties becomes a critical element of cultural heritage protection.

Consequently, following a similar theme of the 1970 Convention, the 1995 *UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects* (1995 UNIDROIT Convention)²⁰

11 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transport of Ownership of Cultural Property," 14 November 1970, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=-DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

12 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Article 2.

13 These measures can include control of exports and/or imports of specific materials.

14 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Article 9.

15 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Article 15.

16 UNESCO, "Operational Guidelines for the Implementation of the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property," 1970, https://en.unesco.org/sites/default/files/operational_guidelines_en_final_final_1.pdf.

17 UNESCO, "Operational Guidelines," Paragraphs 112–14.

18 See the List of the States Parties: UNESCO, "States Parties to the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property," 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>.

19 Katarzyna Januszkiewicz, "Retroactivity in the 1970 UNESCO Convention: Cases of the United States and Australia," *Brooklyn Journal of International Law* 41, no. 1 (2015): 342, <https://brooklynworks.brooklaw.edu/bjil/vol41/iss1/7>; Referring to Matthew R. Hoffman, "Cultural Pragmatism: A New Approach to the International Movement of Antiquities," *Iowa Law Review* 95 (2010): 665–77, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ilr95&div=18&id=&page=>.

20 International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), "Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects," 24 June 1995, <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention>.

was later adopted to harmonize legal tools for the recovery of cultural objects as well as supplement the already established international framework, as a self-executive agreement. As Stepnowska succinctly explains that the 1995 UNIDROIT Convention sought to establish a structure for multinational cooperation in restoring stolen or illegally exported cultural property and its objective was to level private and public law.²¹ Hence, the 1995 UNIDROIT Convention ultimately aims for countries to collaborate on a more stable ground. Yet, this Convention has faced difficulties and lobbying activities against its adoption by art dealers, especially in market countries.²² Consequently, the 1995 UNIDROIT Convention, with currently 54 States Parties,²³ is not as recognized as the 1970 Convention even though it rectifies some significant unresolved issues in the earlier 1970 Convention such as, among others, inclusion of unlawful excavations/possessions²⁴ and clarification of the concept due diligence (just compensation in the 1970 Convention).²⁵

Another distinctive feature of the 1995 UNIDROIT Convention is the introduction of statutes of limitation in return claims. However, "...the statutes of limitation will come into play only after States become parties to the Convention."²⁶ since the 1995 UNIDROIT Convention is not retroactive. As a consequence of the non-retroactivity nature of both 1995 UNIDROIT²⁷ and 1970 Conventions,²⁸ they do not provide a direct solution to past losses, although many countries and indigenous communities lost their valuable cultural artifacts and monuments due to historical events of colonialism, war, and systematic raids.²⁹ Therefore, once again, the goodwill of the individual possessors, institutions, and states becomes a key factor in resolving restitution cases that are not covered by these newly introduced statutes of limitation provisions.

In the same framework, the International Council of Museums (ICOM), as the world-leading museum professionals' network, also addresses the problem of illicit trafficking of cultural property from various perspectives in the *ICOM Code of Ethics for Museums* by strongly recommending the museums and their staff to not acquire and exhibit unprovenanced objects as well as encouraging the return of illicitly trafficked properties to their source countries/persons.³⁰ Furthermore, ICOM describes due diligence as meaning they must undertake "all the required endeavors to establish the facts of a case before deciding a course of action, particularly in identifying the source and history of an item offered for acquisition or use before acquiring it."³¹

21 Julia Stepnowska, "Due Diligence and the Art Market: Assessing the Impact of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects," *Studia Iuridica Toruniensia* 22 (2019): 379, <https://doi.org/10.12775/SIT.2018.020>.

22 Brodie *et al.*, "Why There is Still an Illicit Trade in Cultural Objects and What We Can Do About It," *Journal of Field Archaeology* 47, no.2 (2022): 122, <https://doi.org/10.1080/00934690.2021.1996979>.

23 See the List of the States Parties: UNIDROIT, "States Parties to the Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects," 2023, <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/>.

24 UNIDROIT, "Convention on Stolen," Articles 3(2) and 5(3).

25 UNIDROIT, "Convention on Stolen," Article 4.

26 Zsuzsanna Veres, "The Fight against Illicit Trafficking of Cultural Property: The 1970 UNESCO Convention and the 1995 UNIDROIT Convention," *Santa Clara Journal International Law* 12, no. 2 (2014): 106, <https://digital-commons.law.scu.edu/scujil/vol12/iss2/4>.

27 UNIDROIT, "Convention on Stolen," Article 10.

28 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Article 7.

29 Lyndel V. Prott, "UNESCO and UNIDROIT: A Partnership against Trafficking in Cultural Objects," *Uniform Law Review* 1, no. 1 (January 1996): 68, <https://doi.org/10.1093/ulr/1.1.59>.

30 International Council of Museums (ICOM), *Code of Ethics: ICOM Code of Ethics for Museums* (Paris: ICOM, 2017), Articles 2(3), 4(5) and 6(2), <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>.

31 ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods, "Due Diligence/Good Faith," accessed 20 May 2023, <https://www.obs-traffic.museum/due-diligence-good-faith>.

However, due to the lack of control of the authorities on national and on a global level, “due diligence still remains a practice based on *goodwill*, despite existing legal and ethical framework.”³² As a result, the goodwill of the parties involved is central to the responsible collecting and/or repatriation practices. In sum, various resources and normative and legal instruments recommend or sometimes require best practices based on goodwill as different legal systems have varying definitions of what constitutes due diligence and compliance. Since this may cause friction when dealing with international cases, the principles for applying vigilance must be harmonized and expressed in a tangible way while discussing the execution of international accords.³³

In this sense, Türkiye consistently demonstrates goodwill regarding cultural heritage protection by also adhering to the principles outlined in relevant international documents, notably Articles 2, 9, and 15 of the 1970 Convention as well as following the *Operational Guidelines of the 1970 Convention*. Through the allocation of resources (both human and financial), conducting adequate research, and investing in cultural cooperation via bilateral/multilateral agreements with various parties, Türkiye ensures the return of illicitly trafficked artifacts to their source countries, including but not limited to its own.

Commitment to Repatriation: The Case of Türkiye

“The people themselves who were the real owners of the historical and national monuments become the protectors of antiquities.”

Mustafa Kemal Atatürk³⁴

The Republic of Türkiye ratified the 1954 Convention and its First Protocol in 1965.³⁵ Subsequently, the 1970 Convention was ratified by Türkiye in 1981.³⁶ Later, as the 1970 Convention also encourages, Türkiye formed its first bilateral agreement on the protection of cultural property with Uzbekistan in 1998: *Agreement Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the Republic of Uzbekistan on Mutual Assistance in Preventing the Smuggling of Cultural Values and Securing Their Return*.³⁷ Following this, similar bilateral agreements were

32 ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods, “Due Diligence/Good Faith,” emphasis added by the authors.

33 Stepnowska, “Due Diligence,” 377–92.

34 James F. Goode, *Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941* (Austin: University of Texas Press, 2007), 54.

35 See the List of the States Parties to the 1954 Convention: UNESCO, “States Parties to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention,” 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention?hub=66535#item-4>, and to the First Protocol: UNESCO, “States Parties to the Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict,” 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/protocol-convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict?hub=66535#item-4>.

36 See the List of the States Parties: UNESCO, “States Parties to the Convention on the Means of Prohibiting,” 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>. It should be noted that Türkiye has not signed the 1995 UNIDROIT Convention and the Second Protocol of the 1954 Convention as of July 2023.

37 “Agreement Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the Republic of Uzbekistan on Mutual Assistance in Preventing the Smuggling of Cultural Values and Securing Their Return,” 22 July 1998, Official Gazette No. 23410, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23410.pdf>.

signed in later years to strengthen the collective fight against illicit trafficking of cultural property, including but not limited to repatriations. Consequently, to this day, Türkiye has signed 12 bilateral agreements regarding the cooperative protection of cultural property with source, transit, and destination/market countries.³⁸

In general, illicit cultural properties, that are predominantly illegally excavated and/or displaced from the source countries, pass through transit countries such as Argentina, Hong Kong, or Switzerland, to buyers in destination/market countries.³⁹ This means that the supply of the illicit art and antiquity market starts from source countries while transit countries are used as temporary storage and/or transportation hubs during the market flow. In the end, the illicit objects arrive in the main destination markets, which are primarily located in European and North American countries. Countries such as China, however, can be considered both source and market countries in the global trade of cultural objects because of their growing affluence.⁴⁰

According to the numbers on Global Art Market Share by Value Graphics in *the Art Market 2023 Report*, the United States of America (USA) holds 45% of the global art market share.⁴¹ Türkiye signed a bilateral agreement with the USA in early 2021: *Memorandum of Understanding Between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Turkey Concerning the Imposition of Import Restrictions on the Categories of Archaeological and Ethnological Material of Turkey*.⁴² Hence, the largest shareholder in the global art market, the USA, has formally allied by signing an agreement allowing it to impose import restrictions on specific categories of Turkish cultural property. This agreement aims to be a deterrent for the unlawful displacement of cultural artifacts from Türkiye, while also enabling American authorities to return trafficked objects to Türkiye and fostering cultural cooperation between American and Turkish institutions.⁴³

Additionally, Türkiye established another important partnership on cultural property protection through one of its latest bilateral agreements with Switzerland on 15 November 2022: *Agreement Between the Government of Republic of Türkiye and the Swiss Federal Council on Preventing the Illicit Import and Transit and the Repatriation of Archaeological Cultural Proper-*

38 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, “Kültür ve Turizm Bakanlığının 2023 Bütçesi TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda,” 17 November 2022, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-332138/kultur-ve-turizm-bakanliginin-2023-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.html>.

39 Morag M. Kersel, “From the Ground to the Buyer: A Market Analysis of the Trade in Illegal Antiquities,” in *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade*, edited by Neil Brodie *et al.* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), 189.

40 European Commission, *Commission Staff Working Document Impact Assessment: Accompanying the Document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Import of Cultural Goods* (Brussels: European Commission, 2017), 12, https://ec.europa.eu/taxation_customs/system/files/2017-07/cultural_goods_impact_assessment_en.pdf.

41 Clare McAndrew, *The Art Market 2023* (Basel: Art Basel and UBS, 2023), 27, <https://theartmarket.artbasel.com/download/The-Art-Basel-and-UBS-Art-Market-Report-2023.pdf>.

42 See the Memorandum: “Memorandum of Understanding Between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Turkey Concerning the Imposition of Import Restrictions on the Categories of Archaeological and Ethnological Material of Turkey,” 5 March 2021, Official Gazette No. 31414, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210305-13.pdf>.

43 Media Center of the Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Department of State, “United States and Turkey Work Together to Protect Cultural Heritage,” 19 January 2021, <https://eca.state.gov/highlight/united-states-and-turkey-work-together-protect-cultural-heritage>.

ty.⁴⁴ Although Switzerland's 2% global art market share seems minor compared to the USA's,⁴⁵ considering 417 returned cultural properties from Switzerland to Türkiye in the last 40 years,⁴⁶ this bilateral agreement is a significant step for the protection of both countries' cultural heritage, as it will not only ameliorate the negotiations but also help the parties to devote less time and financial resources to return cases.

There are also uncalculated aspects of the global art market share of Switzerland in addition to the above-given 2%. Swiss free ports, for instance, house huge art collections, approximately 1.2 million artifacts back in 2013,⁴⁷ that are mostly not available to the public eye as they offer high confidentiality to their clients. In short, the 'free' aspect of free ports refers to the suspension of customs duties and taxes.⁴⁸ Therefore, this system attracts not only legitimate businesses but also increases the likelihood of the Swiss free ports being used by art dealers to store illicitly obtained cultural property until things cool down until the right opportunity to resell them comes up in the (black) market.⁴⁹ Besides, the (in)famous provenance euphemism of "from the collection of a Swiss gentleman" attached to artifacts that have a mostly troubled history, demonstrates another aspect of Switzerland's active involvement in the market flux.⁵⁰

However, Switzerland is also taking proactive steps to fight against the illicit trafficking of cultural property, such as the 2015 amendment of the *Swiss Customs Act* which formed a more comprehensive anti-money-laundering strategy and enhanced the transparency of the free ports by obligating an inventory-reporting regulation of the free ports to be submitted to the customs authorities in a given time.⁵¹ Moreover, bilateral agreements, like the one with Türkiye, stand as another significant step forward.

Accordingly, it is now less likely to experience a lengthy and costly return process, as witnessed in the *Sarcophagus of Heracles* case, which was concluded in favor of Türkiye in 2017 after 6 challenging years.⁵² One should remember that this particular artifact was discovered by

44 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye ve İsviçre Arkeolojik Kültür Varlıklarının İadesine İlişkin Anlaşma İmzalandı," 15 November 2022, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-332077/turkiye-ve-isvicre-arkeolojik-kultur-varliklarinin-iadesine-iliskin-anlasma-izmaladi.html>. Also, see the Agreement: "Agreement Between the Government of Republic of Türkiye and the Swiss Federal Council on Preventing the Illicit Import and Transit and the Repatriation of Archaeological Cultural Property," 24 March 2023, Official Gazette No. 32142, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/03/20230324-1.pdf>.

45 McAndrew, "The Art Market," 27.

46 See the List of the Returned Objects from Abroad: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, "Yurt Dışından İadesi Sağlanan Eserler," accessed 20 May 2023, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44470/yurt-disindan-iadesi-saglanan-eserler.html>.

47 Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property (ICPRCP), *Free Ports and Risks of Illicit Trafficking of Cultural Property: Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to Its Countries of Origin or Its Restitution in Case of Illicit Appropriation* (Paris: ICPRCP, 2016), 2, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372793>.

48 ICPRCP, *Free Ports and Risks*.

49 Katie L Steiner, "Dealing with Laundering in the Swiss Art Market: New Legislation and Its Threat to Honest Traders," *Case Western Reserve Journal of International Law* 49, no. 1 (2017): 360–64, <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol49/iss1/21>.

50 Kersel, "From the Ground," 193; Christine Alder and Kenneth Polk, "Stopping This Awful Business: The Illicit Traffic in Antiquities Examined as a Criminal Market," *Art Antiquity and Law* 7, no. 1 (March 2002): 39, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/artniquil7&div=6&id=&page=>

51 ICPRCP, *Free Ports and Risks*, 5; Steiner, "Dealing with Laundering," 364–68.

52 İpek Bayraktar and Levent Tökün, "Two Case Studies: Turkey's Approach to Cultural Property Repatriations," in *Advances in Cultural Heritage Studies: Year 2020; Contributions of the European Students' Association for Cultural Heritage*, ed. Alexandra de Carvalho Antunes, Grigor Angjeliu and Mariagrazia Bellanova (Oeiras: Mazu Press,

a customs officer in the Geneva Freeport during an inventory check in 2010.⁵³ Therefore, signing bilateral agreements with the market countries (and others) matters in combating the illicit trafficking of cultural property because in this way, the flow of archaeological and ethnographic materials can be better regulated and the return processes for the artifacts can be smoother, as also expressed by the earlier mentioned international documents, especially by the 1970 Convention.

In this framework, the Republic of Türkiye has been active and persistent in its efforts to repatriate Anatolian antiquities. This can be observed from the number of returned artifacts since the beginning of the current millennium, which points to over 15,500 artifacts from a variety of cultures and periods of Anatolia.⁵⁴ Be that as it may, the goodwill and consistency for repatriations are not only limited to Anatolian artifacts, but this attitude also accommodates cooperation with other countries and respects the significance of their cultural property. As stated by the Turkish Minister of Culture and Tourism during the restitution ceremony for Chinese archaeological objects in 2019, “Every cultural artifact is beautiful and meaningful in its homeland, where it belongs,”⁵⁵ where the Minister also stressed that this had been the overall philosophy of the Ministry of Culture and Tourism (MoCT) and therefore the Republic.⁵⁶

Under Turkish law, the export of cultural (and natural) property is prohibited as per Article 32 of *Law 2863 on the Conservation of Cultural and Natural Property*: “Movable cultural and natural property to be protected in the country cannot be taken abroad.”⁵⁷ The foreign cultural property, however, is not encompassed by this article since the artifacts have not originated in Türkiye. In such instances, the process of repatriation takes into consideration both the domestic laws of the origin country and the concerning 1970 Convention, along with numerous bilateral agreements done in parallel to the Convention directives. Furthermore, in case of any contradictory circumstances, Article 90 of the Turkish Constitution stipulates that “In the case of a conflict between international agreements, duly put into effect, concerning fundamental rights and freedoms and the laws due to differences in provisions on the same matter, the provisions of international agreements shall prevail.”⁵⁸ In light of all this, Türkiye ensures that foreign cultural property can rightfully return to its country of origin without encountering legal obstacles.

2020), 276, https://www.esach.org/uploads/1/3/3/0/133018122/ebook_advances_2020_mazupress_.pdf.

53 Bayraktar and Tökün, “Two Case Studies.”

54 See the List of the Returned Objects from Abroad: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, “Yurt Dışından İadesi Sağlanan Eserler.”

55 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, “Çin’in Türkiye’deki İki Kültür Varlığı Düzenlenen Törenle İade Edildi,” 25 November 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-248642/cin39in-turkiye39deki-iki-kultur-varligi-duzenlenen-torenle-iade-edildi.html>.

56 A similar slogan “History is beautiful where it belongs” was first used by a famous Turkish journalist Özgen Acar in his publications dedicated to the stolen/illegally exported cultural property of Türkiye for several years. Later it was adopted and modified by the Ministry of Culture and Tourism (and others) to be used for the return claims. For more information about the slogan: Kathleen Price, “Who Owns the Past - Turkey’s Role in the Loss and Repatriation of Antiquities,” *International Journal of Legal Information* 38, no. 2 (2010): 201–13. Also see the article for an earlier detailed explanation of this philosophy by the MoCT: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, “Bakan Ersoy: ‘Her Eserin Doğduğu Yerde Korunması Esas Olmalıdır,’” 25 January 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-227510/bakan-ersoy-her-eserin-dogdugu-yerde-korunmasi-esas-olmalidir.html>

57 The Grand National Assembly of Türkiye, Law on the Conservation of Cultural and Natural Property, Law No. 2863, Official Gazette No. 18113, 23 July 1983, Article 32, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43249/law-on-the-conservation-of-cultural-and-natural-property-2863.html>. Except for temporary exhibitions permitted by the State and the members of the diplomatic corps in Türkiye that brought with them previously declared cultural property of foreign origins

58 T.C. Anayasa Mahkemesi, Constitution of the Republic of Turkey, 1982, Article 90, https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf.

Additionally, regarding the import of cultural property, Article 33 of the Law states that “cultural property can be freely brought into the country.”⁵⁹ However, the *Regulation on the Collection and Control of Movable Cultural and Natural Property to Be Protected* obligates that the imported collection(s) must be declared to the MoCT with provenance and export certificates.⁶⁰ The Ministry further elaborates that any cultural property that is not of Turkish origin may be affected by international agreements and national legislation of the source country and therefore must be declared at customs.⁶¹ Hence, these control and monitoring precautions secure the way for the repatriation of foreign cultural property when required. By proactively allowing the direct return of a foreign state’s property, Türkiye shows both goodwill and consistency in the overall fight against the illicit trafficking of cultural property.

More often than not, Türkiye is recognized for its persistent attempts to return Anatolian artifacts.⁶² However, this article is a pioneer in its field since the present research explores the artifacts that are one of the earliest, if not the earliest, repatriations from Türkiye to another state in the context of goodwill display and cultural diplomacy. Besides the selected cases of this article, additional objects were repatriated to their respective countries of origin in subsequent years. For instance, in 2022, one object was to Kazakhstan,⁶³ four to Egypt,⁶⁴ and six more to Iraq.⁶⁵

The Republic of Türkiye and the People’s Republic of China: Return of Two Archaeological Objects

The first return case includes two archaeological objects from China. The two relics are over 1,000 years old: a wall painting from the Tang Dynasty (618–907 CE) and a terracotta figurine from between the late Northern Dynasties (386–581 CE) to the Sui Dynasties (581–618 CE). Despite being found in Türkiye, these Chinese relics have been listed as items banned from going abroad (Fig. 1).⁶⁶

Previously, the mentioned artifacts were unknown to both Chinese and Turkish authorities. They were in the possession of a foreign resident in Fethiye, Türkiye. Upon the death of the

59 The Grand National Assembly of Türkiye, Law on the Conservation of Cultural and Natural Property, Article 33.

60 “Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik,” 23 March 2010, Official Gazette No. 27530, Article 13, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100323-3.htm>.

61 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, “Sıkça Sorulan Sorular,” accessed 1 May 2023, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-63359/sikca-sorulan-sorular.html>.

62 See relevant articles: Sharon Waxma, *Loot: The Battle over the Stolen Treasures of the Ancient World* (New York: Times Books, 2008), 135–54; Kevin D. Collado, “A Step Back for Turkey, Two Steps Forward in the Repatriation Efforts of Its Cultural Property,” *Case Western Reserve Journal of Law, Technology & the Internet* 5 (2014): 1–24; Ece Velioglu, Alessandro Chechi, and Marc-André Renold, “Case Orpheus Mosaic: Turkey and Dallas Museum of Art,” Platform ArThemis, Art Law Centre, University of Geneva, May 2013, <https://plone.unige.ch/art-adr/cases-affaires/orpheus-mosaic-2013-turkey-and-dallas-museum-of-art/case-note-2013-orpheus-mosaic>

63 For more information: Yahya Coşkun, Twitter, 31 May 2022, accessed 10 August 2023, <https://twitter.com/myahyacokun/status/1509490540752130055?s=20>.

64 For more information: Ali Rıza Akbulut, “Mısır’dan Çalınan Tarihi Eserler... Emanetleri Evlerine Gönderdik,” *Hürriyet*, 2 September 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/misirdan-calinan-tarihi-eserler-emanetleri-evlerine-gonderdik-42130228>.

65 For more information: “Türkiye’de Ele Geçirilen 6 Parça Tarihi Eser Irak’a İade Edilecek,” *Mynet YurtHaber*, 20 October 2022, <https://www.mynet.com/turkiyede-ele-gecirilen-6-parca-tarihi-eser-iraka-iaede-edilecek-180105542156>.

66 Global Times, “Turkey Returns Historic Artifacts More Than 1,000 Years Old to China,” 26 November 2019, <https://www.globaltimes.cn/content/1171285.shtml>.

possessor, the inheritor consulted the local museum about the two archaeological objects to know whether it was legal to take them out of the country to the United Kingdom, where the inheritor resides. Following the preliminary examination in Türkiye, the MoCT contacted the Chinese authorities through the Turkish Ministry of Foreign Affairs channel to request further information about the concerning artifacts. Subsequently, Chinese officials agreed that the return of these artifacts was necessary. Following this, the MoCT requested that the possessor hand over them to the local Fethiye Museum for temporary protection; thenceforth, they could be repatriated to China.⁶⁷

Turkish Minister of Culture and Tourism, Mr. Ersoy, stated during the handover ceremony that he wanted the name of the person, who returned the objects, to be kept anonymous since the possessor acted in good faith from the beginning to the end of the process and again that the possessor did not want to be associated or to be instrumental in the pillage of cultural assets. Hence, they agreed to transfer the possession and ownership of both artifacts to the People's Republic of China.⁶⁸

As a non-regional example, this return case underlines the crucial role of the goodwill of the parties involved. At the same ceremony, Mr. Deng Li, then the Chinese Ambassador in Ankara, said, "Turkey and China have long been cooperating for the protection of cultural heritage," further indicating that "the cultural properties returned to China is an example of this successful cooperation."⁶⁹ Additionally, the Turkish Minister highlighted the responsibilities of both countries resulting from the 1970 Convention and the bilateral agreement between China and Türkiye as well as the happiness for fulfilling them.⁷⁰

In this case, Türkiye acted voluntarily in the return of the objects without necessitating a judicial procedure that would be both time-consuming and expensive. The repatriation process of the artifacts was smooth since an established set of protocols between China and Türkiye regarding cultural property had already been signed in 2009: *Agreement Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the People's Republic of China on Preventing the Theft, Clandestine Excavation, and Illicit Import and Export of Cultural Property*.⁷¹ Therefore, the archaeological objects were rapidly restituted in 2019, which also marks the tenth anniversary of this bilateral agreement (Fig. 2).

As previously mentioned, Türkiye not only conducts bilateral agreements regarding the protection and return of cultural property with source countries but also with transit and market countries like the USA and Switzerland. Currently, China is the third highest-ranking country for the Global Art Market Share by Value with 17%.⁷² When the repatriation took place back in 2019, China was still ranking as the third highest leading market on a global scale with 19%.⁷³

67 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı."

68 Yasemin Kalyoncuoğlu, "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı İade Edildi," *Anadolu Ajansı*, 25 November 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/cinin-turkiyedeki-iki-kultur-varligi-iade-edildi/1655290>.

69 Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations, "Two Cultural Properties of China in Türkiye Returned with a Ceremony," 25 November 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/EN-248932/two-cultural-properties-of-china-in-turkiye-returned-with-a-ceremony.html>.

70 Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations, "Two Cultural Properties."

71 See the Agreement: "Agreement between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the People's Republic of China on Preventing the Theft, Clandestine Excavation, and Illicit Import and Export of Cultural Property," 9 September 2009, Official Gazette No. 27344, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/09/20090909-3-1.pdf>.

72 McAndrew, "The Art Market," 27.

73 Art Basel, "The Art Basel and UBS Global Art Market Report," 8 March 2019, <https://www.artbasel.com/news/>

As one can observe from this statistic, in some instances, a country that is generally regarded as a destination/market country can also become a source country. The interchangeable nature of these attributions shows that fostering responsible collecting practices and international cooperation for the repatriation of cultural property can be beneficial not only for source countries but also for market countries, as well.

Furthermore, the successful return case proves the prompt and facilitating role of the bilateral agreements as a nonjudicial mechanism. This approach, as previously emphasized, aligns closely with the principles advocated in the 1970 Convention, to which both China and Türkiye became state parties decades ago.⁷⁴

The Republic of Türkiye and the Republic of Iraq: Return of 81 Cultural Objects

Amid years marked by conflict and political turbulence, the Republic of Iraq has suffered from substantial damage and loss of cultural property. The resulting power vacuum from this administrative and social instability paved the way for traffickers to operate in the area, as well.⁷⁵ Even though safeguarding museums and cultural sites might be perceived as a minor trouble compared to pressing wartime challenges, it is crucial to remember that extensive looting and trafficking activities not only eroded Iraq's cultural heritage but also the overall security and stability of the state.⁷⁶

Unfortunately, the displacement of cultural objects from their original context can transform them into commodities within the black-market flow, intertwining with other criminal activities such as arms and drugs trade, potentially being linked to violent and/or extremist factions.⁷⁷ Therefore, the multilayeredness of the illicit cultural property displacement creates more complex and enduring challenges for both the source country and the global community as occurred in the Iraqi case.

In February 2008, 80 Iraqi artifacts, at the time of unknown origin, were seized by customs enforcement officers at the Cilvegözü Border Control in Hatay, Türkiye, located on the border with Syria. After the seizure, the Reyhanlı Chief Public Prosecutor's Office was informed, and then the authorities decided that the seized artifacts were to be taken into protective custody in the Hatay Archeology Museum.⁷⁸

art-market-report.

74 China in 1989 and Türkiye in 1981 ratified the Convention. See the List of the State Parties to the Convention: UNESCO, "States Parties to the Convention," 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>.

75 For further information: Leila Amineddoleh, "Cultural Heritage Vandalism and Looting: The Role of Terrorist Organizations, Public Institutions and Private Collectors," *Santander Art and Culture Law Review* 2, no. 1 (2015): 27–62, <https://ssrn.com/abstract=2754843>.

76 Katharyn Hanson, "Ancient Artefacts and Modern Conflict: A Case Study of Looting and Instability in Iraq," in *Cultural Heritage, Ethics, and the Military*, ed. Peter G. Stone (Woodbridge: Boydell & Brewer, 2011), 113, <https://doi.org/10.1017/9781846159442.008>.

77 Amineddoleh, "Cultural," 40–42; Matthew Bogdanos, "See No Evil: Museums, Art Collectors, and the Black Markets They Adore," in *Antiquities under Siege: Cultural Heritage Protection after the Iraq War*, ed. Lawrence Rothfield (Lanham, MD: AltaMira Press, 2008), 57–62; Hanson, "Ancient," 113–28.

78 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'den Dünyaya Örnek Tarihi Eser Hassasiyeti," 20 September 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-243573/turkiyeden-dunyaya-ornek-tarihi-eser-hassasiyeti.html>.

Upon the examination of the value and provenance of the objects by the MoCT along with the Hatay Mustafa Kemal University, the Department of INTERPOL-EUROPOL at the Turkish National Police⁷⁹ alerted the international community via INTERPOL, requesting further assistance about the source country of the seized objects. In response to this notice, only the Republic of Iraq contacted Türkiye through INTERPOL channels by stating that the artifacts belonged to them.⁸⁰ Thereafter, Iraq utilized both law enforcement and diplomatic channels to ensure viable coordination with Türkiye and provided additional information on the provenance. Based on the concrete evidence, the Reyhanlı First Criminal Court ordered the confiscation of the property and its direct return to the origin country: Iraq.⁸¹ The return ceremony took place in September 2019.

There was an 11-year-long period from the seizure of the objects to the handover ceremony. Finding an Iraqi counterpart for communication, protracted bureaucratic requirements, and the instability that arises from the pernicious and detrimental activities of Al-Qaida and ISIL (Da'esh) in the region could be the reasons for this delay. Accordingly, during the ceremony, the Iraqi Ambassador Mr. Al-Janabi expressed their gratitude to the Turkish authorities by underlining the devastation caused by ISIL (Da'esh) as the most recent obstacle in protecting Iraqi cultural heritage.⁸²

In addition to the 80 ethnographic objects, a cylinder seal was returned to the Iraqi authorities during the same ceremony since Türkiye found substantial evidence of its provenance in the same investigation. The cylinder seal is approximately 4,000 years old and was protected in the Anatolian Civilizations Museum in Ankara before being returned to Iraq (Fig. 3).⁸³

Moreover, Türkiye and Iraq have not yet entered into a bilateral agreement specifically focused on the fight against illicit trafficking of cultural property and repatriation issues. Nonetheless, the 2008 *Joint Political Declaration on the Establishment of the High Level Strategic Cooperation Council Between Governments of the Republic of Turkey and the Republic of Iraq*⁸⁴ encompasses various domains of cooperation between the two nations. For instance, Article 5 of Section A: *Political, Diplomatic and Cultural Spheres* underlines the importance of upholding Iraq's multi-cultural, multi-religious, and multi-ethnic composition, as well as the peaceful co-existence of all communities for the future of Iraq.⁸⁵ Additionally, Article 1 of Section C emphasizes the significance of robust cooperation in controlling the mutual borders of both countries to combat all forms of illicit trafficking.⁸⁶ Through this established protocol, Türkiye once again showcases its commitment to safeguarding Iraqi heritage and national identity.

79 Department of INTERPOL-EUROPOL of the Turkish National Police (TNP) has an active role in communication with INTERPOL and EUROPOL regarding smuggled cultural properties out of the country (and people involved) and mutual assistance in their return to the source country with the help of databases as well as (joint) operations. For more information: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, İNTERPOL ve EUROPOL Daire Başkanlığı, "Hakkımızda," accessed 20 May 2023, <https://www.egm.gov.tr/interpol/hakkimizda>.

80 Information obtained in a private interview with the Department of Anti-Smuggling of the Ministry of Culture and Tourism of Türkiye on May 12, 2023.

81 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'den Dünyaya."

82 Lale Köklü and Burak Milli, "Türkiye Sınırında Yakalanan Eserler Irak'a İade Edildi," *Anadolu Ajansı*, 20 September 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-sinirinda-yakalanan-eserler-iraka-iade-edildi-/1589651>.

83 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'den Dünyaya."

84 "Joint Political Declaration on the Establishment of the High Level Strategic Cooperation Council Between Governments of the Republic of Turkey and the Republic of Iraq," 10 July 2008, <https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20Bilirge%20%C4%B0ngilizce.pdf>.

85 "Joint Political Declaration."

86 "Joint Political Declaration."

In addition to this commitment, it is noteworthy that within the scope of this case study, Türkiye diligently fulfills the obligations as outlined in the 1954 Convention's First Protocol, 1970 Convention as well as United Nations Security Council Resolution 1483,⁸⁷ which declares that every Member State shall undertake suitable measures to expedite the safe return of Iraqi cultural artifacts to Iraqi institutions.⁸⁸ These aforementioned legal instruments undeniably bind Türkiye as a State Party; however, Türkiye's approach in such matters is proactive and characterized by goodwill, as demonstrated in the present case.

Consequently, the Turkish state consistently adhered to the long-adopted official strategy of the Republic: "Every cultural artifact is beautiful and meaningful in its homeland, where it belongs (Fig. 4)."⁸⁹

Conclusion

As previously discussed, the notion and responsibility of goodwill associated with cultural property can be categorized into three primary tiers: the source, the transit, and the destination/market countries. If all parties on each level act responsibly, the risk of the illicit transnational flow of cultural property can be minimized, and the return cases can be solved with less obstruction. Accordingly, a responsible art and antiquities market can only flourish if ethical practices are consistently adopted by all parties.

The value chain for preventative measures against the illicit market for cultural property arises from the state level, where policies and legislation are adopted, and international cooperation is established. The will to protect the cultural property of each state and the manners of coordination between the parties have a decisive role in promoting a responsible market and ethical collecting practices where there is no all-binding law. Even in a world where all-comprehensive legislation exists, if the parties do not consistently act with goodwill, the repatriation process of the artifacts can remain arduous.

Repatriation is a complex process that can be time-consuming and exhaust the financial as well as human resources of the parties involved. Therefore, international cooperation and well-implemented bilateral agreements play a fundamental role in eliminating illicit cultural property from the art and antiquities market and preventing legal and ethical problems from occurring while cultivating positive diplomatic relations. In this framework, there are several normative and binding international legislations regarding cultural property displacement issues, but they cannot be utilized entirely to reach their goals unless parties act in goodwill.

Based on this, Türkiye not only proactively pursues its own illicitly trafficked cultural objects from abroad, but also facilitates the return of foreign cultural property to their origins. To do that, the Turkish state primarily follows Articles 2, 9, and 15 of the 1970 Convention, first by forming bilateral agreements and then the repatriation of artifacts accordingly. However, having no such agreement is certainly not an excuse to withhold the return of the illicit artifacts, either. As we can observe from the repatriated Iraqi property from Türkiye, State Parties can favor responsible practices and initiate returns without bilateral agreements in place, as well. It is worth

87 See the Resolution: United Nations Security Council, "The Situation between Iraq and Kuwait," S/RES/1483, 22 May 2003, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1483>.

88 United Nations Security Council, "The Situation between Iraq and Kuwait."

89 Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations, "Two Cultural Properties."

stressing again that Türkiye voluntarily took action on the above-explained processes with both China and Iraq before receiving any formal appeals from these source countries. A substantial piece of evidence from the plundered country, whose archaeological/ethnographic materials are in jeopardy, can serve as a catalyst for a dialogue and lead to eventual repatriation.

Through these steps, Türkiye, as a long-suffering state of cultural looting, demonstrates goodwill and reinforces a broader repatriation discourse in the hope of encouraging states (and also private institutions) to favor agreements that strengthen the fight against the illicit trafficking of cultural property. In the end, the successful repatriations to China and Iraq also set a precedent for future returns and hopefully act as a deterrent for the illicit market on a multi-regional scale.

Yabancı Kökenli Kültür Varlıklarının İadesinde Türkiye'nin İyi Niyeti ve Tutarlı Yaklaşımı: Çin ve Irak Örnek Vakaları Levent Tökün ve İpek Bayraktar¹

Makale geliş: 8 Haziran 2023

Makale kabul: 8 Eylül 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.32054>

Özet

Kültürel varlıkların korunması ile ilgili birçok ulusal ve uluslararası yasal çerçeve vardır. Ancak, devletlerin kültürel varlıkları korumak için yasalar çıkarmasına, çok taraflı sözleşmeleri onaylamasına ve ikili anlaşmaları kabul etmesine rağmen, kültürel varlıkların yasa dışı ticareti hala devam eden bir sorundur. Herhangi bir kültür varlığının iadesi çok katmanlı bir süreçtir ki bir devletin yerinden edilmiş kültürel varlıklara yönelik politikasının da bu nesnelerin uluslararası ölçekte korunmasını sağlamak için tutarlı ve iyi niyete dayalı olması kritik öneme sahiptir.

Bu makale, Türkiye'nin yabancı kültür varlıklarını kaynak ülkesine iade etmedeki iyi niyetini ve tutarlılığını incelemektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin 1970 UNESCO Sözleşmesi ilkelerini ve buna göre yapılan ikili anlaşmaları nasıl uyguladığını değerlendirmek için iki iade vakası iyi niyet ve tutarlılık ilkelerine dayalı olarak incelenmektedir. İlk örnek, geri dönüşün ikili bir anlaşmaya dayalı olduğu Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındayken, ikinci vaka, diplomatik ilişkilere dayalı olarak iadenin gerçekleştiği Türkiye Cumhuriyeti ve Irak Cumhuriyeti arasındadır.

Anahtar Kelimeler

Eser iadesi, Eser kaçakçılığı, İyi niyet, Kültür varlığı, Kültürel diplomasi

Giriş

Geçmişimizin kadim mozaiklerde, lahitlerde ve resimlerde kendine yer bulan izleri bizleri her zaman büyülemiştir. Bu somut eserler; toplulukların ve ulusların kendi kültürel kimlikleri ile toplumsal belleklerini şekillendirmesine yardımcı olur. Sahip oldukları bu önemden dolayı kültür varlıkları, ne yazık ki tarih boyunca yağmalanmış, kasıtlı olarak hedef alınmış,² kaçak-

1 Levent TÖKÜN, Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1610-1661, leventtokun94@gmail.com.

İpek BAYRAKTAR, Universidad Internacional de Catalunya, Barcelona, İspanya, ORCID: 0000-0001-8736-5640, ipek.indint@gmail.com.

2 Hedef alınmış kültürel miras alan örnekleri ve ilgili detaylı bilgi için bkz. Karen J. Detling, "Eternal Silence: The Destruction of Cultural Property in Yugoslavia," *Maryland Journal of International Law* 17, no. 1 (1993): 66–68, <http://digitalcommons.law.umaryland.edu/mjil/vol17/iss1/5>.

cılığa maruz kalmış ve yasa dışı olarak satılmıştır. Bu nedenle, kültür varlıklarına verilen zarar, yakın zamanın bir konusu değildir. Kültür varlıklarının iade süreci ise, çoğu zaman geçmişteki haksızlıkların telâfisi olarak görülmekte olup tarihteki birkaç tutarsız örneğe karşın gelişmeye ve alışlagelmiş düzeni zorlamaya devam etmektedir.³

Günümüzde devletler, kurumlar ve topluluklar arasında artan diyaloglar, kültür varlıkları konusundaki tartışmalara yeni bakış açıları kazandırmaktadır. Bu sayede kültür varlıklarının iadesi, geçmişteki hataları telâfi etmek ve eserlerin yanlış yönetimini ele almak adına daha da yaygınlaşmakta ve önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, iade sürecindeki pürüzler henüz giderilememiştir. Uluslararası alanda kültür varlıklarının korunmasına yönelik çabalar 20. yüzyılın ortasından önce başlasa da, 1899⁴ ve 1907⁵ tarihli Lahey Sözleşmeleri gibi, sanat eseri ve tarihi eser piyasasının çok boyutlu dinamikleri, özellikle Dünya Savaşları sonrasında, yeni kurallar ve yönetmeliklere ek olarak kültürel mirası koruma bilincinin artmasıyla birlikte değişime uğramıştır.

İki Dünya Savaşı'nın getirdiği telafisi mümkün olmayan yıkımın ardından, kültür varlıklarının evrensel değerini vurgulamak amacıyla 1954 *Lahey Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme*⁶ (1954 Sözleşmesi) imzalanmıştır. Bu sözleşme, silahlı çatışma zamanlarında kültür varlıklarının yasa dışı kaçakçılığına karşı mücadeleyi ayrıntılı şekilde ele alan *1954 Sözleşmesi'nin Birinci Protokolü*⁷ ile hızla yürürlüğe girmiştir. 1999 yılında İkinci Protokol,⁸ 1954 Sözleşmesi'ndeki yaptırımları daha da sıkılaştırmış ve sözleşmede bahsi geçen koruma yöntemlerini açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca, daha önce 1954 Sözleşmesi'nde yer verilen "genel koruma" ve "özel koruma" tanımlarına ek olarak, "insanlık için büyük öneme" sahip kültür varlıkları için "daha fazla koruma" kategorisini tanıtmıştır.⁹ Birinci Protokol'den farklı olarak, İkinci Protokol'ün uygulanma biçiminde kişisel ceza ehliyetinden de bahsedilmiştir.¹⁰ Böylece bu iki protokol, savaş zamanında kültür varlıklarının korunması için uluslararası mevzuatın temel bir parçası hâline gelmiştir.

Ancak kültür varlıklarının yerlerinden edilme tehdidi sadece silahlı çatışma dönemlerine özgü bir durum değildir. Bu nedenle, 1970 yılında, kültürel mirası barış döneminde de korumanın yanı sıra sanat eseri ve tarihi eser piyasasında güvenilir uygulamaları destekleme amacı güden yeni bir çok taraflı anlaşma, uluslararası sahnede yerini almıştır. Bu, daha çok 1970 Sözleşmesi olarak bilinen, *Kültür Mirasını Korumak Amacıyla Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthali, İhracı ve*

3 Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. Ivan Lindsay, *History of Loot and Stolen Art from Antiquity until the Present Day* (London: Unicorn Press, 2014).

4 ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries. "Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land," Lahey, 29 Temmuz 1899, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/150>.

5 ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries, "Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land," Lahey, 18 Ekim 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195>.

6 Sözleşme için bkz. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), "1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention," 14 Mayıs 1954, https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf.

7 "UNESCO, "Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict," 14 Mayıs 1954, https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Protocol_EN_2020.pdf.

8 UNESCO, "Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict," 26 Mart 1999, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

9 UNESCO, "Second Protocol," 3. Bölüm.

10 UNESCO, "Second Protocol," 4. Bölüm.

Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili Sözleşme'dir.¹¹ Sözleşme, yerinden edilen veya zarar gören kültür varlıklarıyla ilgili en iyi uygulamaları anlama, tartışma ve geliştirme yollarıyla ilişkili bir dizi hüküm içerir. Örneğin, 1970 Sözleşmesi'nin 2. maddesinde "...uluslararası iş birliği, ülkelerin kültür varlıklarını bu tür tehlikelere karşı korumanın en etkili yollarından biridir." şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Bu bağlamda Sözleşme, taraf devletlerden, ellerindeki tüm imkânlarla kültür varlıklarına yönelik yanlış uygulamalara karşı çıkmalarını ve "...zararları gerektiği şekilde karşılamalarını" talep eder.¹²

1970 Sözleşmesi'nin 9. maddesi de, sözleşmeye taraf devletlerin kültür varlıklarının yağma tehdidi altında olduğu durumların belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması için uluslararası çalışmaların gerekliliğini ve önemini¹³ vurgular.¹⁴ Ek olarak 15. madde, taraf devletlerce Sözleşme yürürlüğe girmeden önce imzalanmış olsalar dahi, ülkeler arasında özel anlaşmalar yapılmasını destekler.¹⁵ Yukarıda ayrıntılı bilgisi verilen maddelerle birlikte, *1970 Sözleşmesi'nin Uygulama Rehberi*¹⁶ de, bu tür sözleşmelerin uluslararası iş birliğini ve 1970 Sözleşmesi'nin 9. maddesinin uygulanmasını destekleyebileceğini göz önünde bulundurarak taraf devletleri ikili veya çok taraflı anlaşmalar imzalamaya teşvik eder.¹⁷

1970 Sözleşmesi, 143 taraf devletçe tüm dünyada tanınmasına karşın¹⁸ henüz yasal bir hükümden çok bir model olarak değerlendirilir. Sözleşme, tarafların kendi ulusal mevzuatları yoluyla ilkelerini uygulamalarına olanak tanıırken, uluslararası bir misyon ve vizyonu öne çıkarır.¹⁹ Bir başka deyişle, Sözleşme hukuken bağlayıcı olmasına rağmen, taraflar ulusal yasaları vasıtasıyla yürürlüğe koymadığı sürece kendiliğinden geçerli olamaz. Bu durum, Birleşmiş Milletler'e ait birçok diğer belgeyle de benzerlik gösterir. Ancak bununla ilgili bir kanuna tabi olmak da, kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini önlemek için yeterli olmaz. Dolayısıyla, taraf devletlerin iyi niyeti ve tutarlı politikalarının, kültürel mirası korumada kritik öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, 1970 Sözleşmesi'ne paralel bir şekilde, 1995 yılında Çalınan ya da Yasa Dışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle İlgili 1995 UNIDROIT²⁰ *Sözleşmesi* (1995 UNIDROIT Sözleşmesi), kültürel varlıkların geri kazanılması için yasal araçları uyumlu hâle getirme

11 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transport of Ownership of Cultural Property," 14 Kasım 1970, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and>.

12 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Madde 2.

13 Bu tedbirler, belirli malzemelerin ihracat ve/veya ithalatının kontrolünü içerebilir.

14 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Madde 9.

15 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Madde 15.

16 UNESCO, "Operational Guidelines for the Implementation of the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property," 1970, https://en.unesco.org/sites/default/files/operational_guidelines_en_final_final_1.pdf.

17 UNESCO, "Operational Guidelines," Paragraf 112-14.

18 Taraf Devletler Listesi için bkz. UNESCO, "States Parties to the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property," 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>.

19 Katarzyna Januszkiewicz, "Retroactivity in the 1970 UNESCO Convention: Cases of the United States and Australia," *Brooklyn Journal of International Law* 41, no. 1 (2015): 342, <https://brooklynworks.brooklaw.edu/bjil/vol41/iss1/7>; Referring to Matthew R. Hoffman, "Cultural Pragmatism: A New Approach to the International Movement of Antiquities," *Iowa Law Review* 95 (2010): 665-77, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ilr95&div=18&id=&page=>.

20 International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), "Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects," 24 Haziran 1995, <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention>.

ve mevcut uluslararası çerçeveyi tamamlama amacıyla, hemen yürürlüğe girebilen bir anlaşma olarak kabul edilmiştir. Stepnowska'nın kısaca ifade ettiği üzere, 1995 UNIDROIT Sözleşmesi, çalınan veya yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının geri kazanılması için çok uluslu bir iş birliği yapısı oluşturmayı hedeflemiş ve bu çerçevede özel hukukla kamu hukukunu dengelemeyi amaçlamıştır.²¹ Böylece, 1995 UNIDROIT Sözleşmesi, ülkelerin daha sağlam bir zeminde iş birliği yapabilmelerini hedef olarak belirlemiştir. Yine de bu sözleşme, kabul aşamasında özellikle pazar ülkelerdeki sanat tüccarlarının lobi faaliyetleriyle ve çeşitli güçlüklerle karşı karşıya gelmiştir.²² Şu anda 54 taraf devleti bulunan²³ 1995 UNIDROIT Sözleşmesi, 1970 Sözleşmesi'nde tam olarak netleştirilmemiş bazı önemli konuları da ele alır. Örneğin, yasa dışı kazılar ve yasa dışı şekilde elde edilen eserlerin²⁴ durumunu daha net bir şekilde tanımlar ve "gerekli özeni gösterme" kavramını (bu kavram, 1970 Sözleşmesi'nde "adil tazminat" olarak geçer) açıklığa kavuşturur. Sözleşme, bunlara rağmen 1970 Sözleşmesi kadar tanınmamıştır.²⁵

1995 UNIDROIT Sözleşmesi'nin bir diğer özgün özelliği ise, iade taleplerinde zaman aşımı kavramını ortaya çıkarmasıdır. Bununla birlikte, 1995 UNIDROIT hükümlerinin geriye dönük olarak geçerli olacak nitelikte olmaması nedeniyle "...zaman aşımı hükümleri ancak devletler Sözleşme'ye taraf olduktan sonra yürürlük kazanacaktır."²⁶ Bu niteliklerinden dolayı, 1995 UNIDROIT Sözleşmesi²⁷ ve 1970 Sözleşmesi,²⁸ tarihsel süreçteki sömürgecilik, savaşlar ve düzenli olarak yapılan yağmalar nedeniyle birçok ülkenin ve yerli topluluğun değerli kültürel eser ve anıtlarını kaybetmesine ilişkin net bir çözüm sunamamaktadır.²⁹ Bu sebeple, yeni getirilen zaman aşımı hükümleriyle de kapsanamayan iade vakalarını çözümlenmekte; bireylerin, kurumların ve devletlerin göstereceği iyi niyet büyük bir önem taşımaktadır.

Dünyanın önde gelen müze profesyonelleri ağı olan Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) de kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini çeşitli açılardan ele almaktadır. *ICOM Müzeler için Etik Kuralları* aracılığıyla, müzeler ve çalışanlarından, kökeni belirsiz objeleri satın almamasını ve sergilememesini talep eder, aynı zamanda yasa dışı yollarla el değiştiren kültür varlıklarının kaynak ülke veya kişilere iade edilmesini de teşvik eder.³⁰ Bu bağlamda, "gerekli özeni gösterme" ilkesi, bir eylem planı belirlemeden önce durumun tüm yönlerini araştırma süreci olarak tanımlanır. Özellikle, bir eserin kökenini ve geçmişini, satın almadan veya eseri kullanıma sunmadan önce, belirleme sürecinde gösterilmesi gereken dikkat ve özen vurgulanır.³¹ Bununla birlikte, ulusal ve

21 Julia Stepnowska, "Due Diligence and the Art Market: Assessing the Impact of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects," *Studia Iuridica Toruniensia* 22 (2019): 379, <https://doi.org/10.12775/SIT.2018.020>.

22 Brodie vd., "Why There is Still an Illicit Trade in Cultural Objects and What We Can Do About It," *Journal of Field Archaeology* 47, no.2 (2022): 122, <https://doi.org/10.1080/00934690.2021.1996979>.

23 Taraf Devletler Listesi için bkz. UNIDROIT, "States Parties to the Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects," 2023, <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/>.

24 UNIDROIT, "Convention on Stolen," Madde 3(2) ve 5(3).

25 UNIDROIT, "Convention on Stolen," Madde 4.

26 Zsuzsanna Veres, "The Fight against Illicit Trafficking of Cultural Property: The 1970 UNESCO Convention and the 1995 UNIDROIT Convention," *Santa Clara Journal International Law* 12, no. 2 (2014): 106, <https://digital-commons.law.scu.edu/scujil/vol12/iss2/4>.

27 UNIDROIT, "Convention on Stolen," Madde 10.

28 UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting," Madde 7.

29 Lyndel V. Prott, "UNESCO and UNIDROIT: A Partnership against Trafficking in Cultural Objects," *Uniform Law Review* 1, no. 1 (Ocak 1996): 68, <https://doi.org/10.1093/ulr/1.1.59>.

30 International Council of Museums (ICOM), *Code of Ethics: ICOM Code of Ethics for Museums* (Paris: ICOM, 2017), Madde 2(3), 4(5) ve 6(2), <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>.

31 ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods, "Due Diligence/Good Faith," erişim 20 Mayıs

uluslararası yetkililerin denetimde yetersiz kalması nedeniyle, “gerekli özeni gösterme” ilkesi henüz *iyi niyete* dayalı bir uygulama olmaya devam etmektedir.³² Bu nedenle, sorumlu bir şekilde koleksiyon oluşturma ve kültür varlıklarını iade etme sürecinde tarafların iyi niyeti önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, çeşitli kaynakların yanı sıra normatif ve yasal belgeler, farklı hukuk sistemlerinin “gerekli özeni gösterme” ve “uyum” kavramlarına dair farklı tanımları olmasından dolayı, iyi niyetle ilerlemeyi önermekte veya bazen zorunlu kılmaktadır. Bu durum, ülkelerarası davalarda sorunlara yol açabildiğinden, “gerekli özeni gösterme” prensipleri uluslararası anlaşmaların uygulanması konuşulurken uyumlu ve somut bir şekilde ifade edilmelidir.³³

Bu çerçevede, Türkiye, kültürel mirasın korunması konusunda tutarlılık içerisinde iyi niyet göstermekte ve 1970 Sözleşmesi'nin 2., 9. ve 15. maddeleri başta olmak üzere ilgili uluslararası belgelerde belirtilen ilkelere bağlı kalmakta, aynı zamanda *1970 Sözleşmesi'nin Uygulama Rehberi*'ne de uygun hareket etmektedir. Kaynakların tahsis edilmesi (hem insani hem finansal), gerekli araştırmaların yürütülmesi ve çeşitli taraflarla ikili/çok taraflı anlaşmalar imzalanması yoluyla kültürel iş birliğine yatırım yapan Türkiye, bu sayede, kendisinininkiler de dâhil olmak üzere, yasa dışı yollarla yerlerinden edilmiş kültür varlıklarının kaynak ülkelere iadesini sağlayabilmektedir.

Türkiye'nin İade Sorumluluğunu Üstlenmesi

“Tarihi eserlerin asıl koruyucuları, tarihi ve milli abidelerin gerçek sahibi olan halktır.”
Mustafa Kemal Atatürk³⁴

Türkiye Cumhuriyeti, 1954 Sözleşmesi ve İlk Protokolü'nü 1965 yılında imzaladı.³⁵ Ardından, 1981 yılında 1970 Sözleşmesi'ni imzaladı.³⁶ Daha sonra, 1970 Sözleşmesi'nde de desteklediği üzere, 1998 yılında Özbekistan ile kültürel mirasın korunmasına yönelik, *“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültürel Varlıkların Kaçakçılığının Önlenmesi ve İadesinin Sağlanması Konusunda Karşılıklı Yardım Anlaşması”* adlı ilk iki taraflı anlaşmasına imza attı.³⁷ Sonraki yıllarda, iade konularını da içeren, kültürel mirasın yasa dışı

2023, <https://www.obs-traffic.museum/duel-diligence-good-faith>.

32 ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods, “Due Diligence/Good Faith,” vurgular yazarlar tarafından eklenmiştir.

33 Stepnowska, “Due Diligence,” 377–92.

34 James F. Goode, *Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941* (Austin: University of Texas Press, 2007), 54.

35 1954 Sözleşmesi'ne Taraf Devletler Listesi için bkz. UNESCO, “States Parties to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention,” 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention?hub=66535#item-4>, İlk Protokol'e Taraf Devletler Listesi için bkz. UNESCO, “States Parties to the Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict,” 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/protocol-convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict?hub=66535#item-4>.

36 Taraf Devletler Listesi için bkz. UNESCO, “States Parties to the Convention on the Means of Prohibiting,” 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>. Türkiye'nin 1995 UNIDROIT Sözleşmesi'ni ve 1954 Sözleşmesi'nin İkinci Protokolü'nü Temmuz 2023 itibarıyla imzalamadığı unutulmalıdır.

37 “Agreement Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the Republic of Uzbekistan on Mutual Assistance in Preventing the Smuggling of Cultural Values and Securing Their Return,” 22 Temmuz 1998, Resmi Gazete No. 23410, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23410.pdf>.

ticaretine karşı toplu mücadeleyi güçlendirmek amacıyla benzer iki taraflı anlaşmaları imzaladı. Bunun sonucunda, şu ana kadar Türkiye, kaynak ülke, geçiş ülkesi ve hedef/pazar ülkeleriyle iş birliği içinde, kültürel mirasın korunmasına yönelik 12 adet iki taraflı anlaşma imzalamıştır.³⁸

Genel olarak, ağırlıklı şekilde kaynak ülkelerden yasa dışı yöntemlerle çıkarılan ve/veya taşınan kaçak kültür varlıkları, Arjantin, Hong Kong veya İsviçre gibi geçiş ülkeleri üzerinden, hedef/pazar ülkelerindeki alıcılara ulaşır.³⁹ Yasa dışı sanat eseri ve tarihi eser pazarı kaynak ülkelerden başlar ve geçiş ülkeleri, geçici depo ve/veya taşıma merkezleri olarak kullanılır. Sonunda, kaçak yollarla taşınan objeler, çoğunlukla Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde bulunan hedef pazarlara varır. Bununla birlikte, giderek zenginleşen Çin gibi ülkeler, kültür varlıklarının küresel ticaretinde hem kaynak ülkeler hem de pazar ülkeleri olarak kabul edilebilir.⁴⁰

Art Market 2023 raporunda yer alan Finansal Değere Göre Küresel Sanat Piyasasındaki Pay Grafiklerine göre, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), küresel sanat piyasasının %45'ini tekelinde bulundurmaktadır.⁴¹ Türkiye, 2021 yılının başında ABD ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Türkiye'ye Ait Arkeolojik ve Etnolojik Kategorideki Eserlere Yönelik İthalat Kısıtlaması Getirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı adlı iki taraflı bir anlaşma imzalamıştır.⁴² Böylece, küresel sanat piyasasının en büyük hissedarı olan ABD, Türk kültür varlıklarının belirli kategorilerine ithalat kısıtlamaları getirme izni veren bir anlaşmaya taraf olmuştur. Bu anlaşma, kültürel eserlerin Türkiye'den yasa dışı olarak taşınmasını caydırmayı amaçlarken Amerikan yetkililerine Türkiye'den kaçak yollarla taşınan varlıkları geri gönderme imkânı tanımakta, ayrıca Amerikan ve Türk kurumları arasında kültürel iş birliğini teşvik etmektedir.⁴³

Türkiye'nin kültürel mirası koruma konusunda oluşturduğu bir başka önemli iş birliği ise en son ikili anlaşmalarından biri olan ve 15 Kasım 2022'de İsviçre ile imzaladığı *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve İsviçre Federal Konseyi Arasında Arkeolojik Kültür Varlıklarının Yasa Dışı İthalat ve Transit Geçişinin Önlenmesi ile İadesine İlişkin Anlaşma*'dır.⁴⁴ İsviçre'nin küresel sanat

38 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Kültür ve Turizm Bakanlığının 2023 Bütçesi TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda," 17 Kasım 2022, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-332138/kultur-ve-turizm-bakanliginin-2023-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.html>.

39 Morag M. Kersel, "From the Ground to the Buyer: A Market Analysis of the Trade in Illegal Antiquities," *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade* içinde, der. Neil Brodie vd. (Gainesville: University Press of Florida, 2006), 189.

40 European Commission, *Commission Staff Working Document Impact Assessment: Accompanying the Document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Import of Cultural Goods* (Brussels: European Commission, 2017), 12, https://ec.europa.eu/taxation_customs/system/files/2017-07/cultural_goods_impact_assessment_en.pdf.

41 Clare McAndrew, *The Art Market 2023* (Basel: Art Basel and UBS, 2023), 27, <https://theartmarket.artbasel.com/download/The-Art-Basel-and-UBS-Art-Market-Report-2023.pdf>.

42 İlgili Mutabakat Zaptı için bkz. "Memorandum of Understanding Between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Turkey Concerning the Imposition of Import Restrictions on the Categories of Archaeological and Ethnological Material of Turkey," 5 Mart 2021, Resmi Gazete No. 31414, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210305-13.pdf>.

43 Media Center of the Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Department of State, "United States and Turkey Work Together to Protect Cultural Heritage," 19 Ocak 2021, <https://eca.state.gov/highlight/united-states-and-turkey-work-together-protect-cultural-heritage>.

44 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye ve İsviçre Arkeolojik Kültür Varlıklarının İadesine İlişkin Anlaşma İmzaladı," 15 Kasım 2022, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-332077/turkiye-ve-isvicre-arkeolojik-kultur-varliklarinin-iadesine-iliskin-anlasma-imzaladi.html>. İlgili Anlaşma için bkz. "Agreement Between the Government of Republic of Türkiye and the Swiss Federal Council on Preventing the Illicit Import and Transit and the Repatriation of Archaeological Cultural Property," 24 Mart 2023, Resmi Gazete No. 32142, <https://>

piyasasındaki %2'lik payı ABD'nin payının yanında önemsiz gibi gözükse de⁴⁵ son 40 yılda İsviçre'den Türkiye'ye iade edilen 417 kültür varlığı göz önünde bulundurulduğunda,⁴⁶ bu iki taraflı anlaşma, her iki ülkenin de kültürel mirasının korunması için önemli bir adımdır. Anlaşma, sadece müzakereleri geliştirmekle kalmayıp tarafların iadelere ayırdığı zamanı ve maddi kaynakları azaltmasına da yardımcı olacaktır.

Yukarıda belirtilen %2'lik paya ek olarak, İsviçre'nin küresel sanat piyasasındaki rolünde hesaplanmayan yönler de mevcuttur. Örneğin, İsviçre serbest ticaret bölgeleri, 2013 itibarıyla yaklaşık 1,2 milyon tarihi eseri barındırmıştır.⁴⁷ Bu bölgeler müşterilerine gizlilik taahhüdü sunduklarından çoğunlukla gözlerden uzakta, büyük sanat koleksiyonlarına ev sahipliği yapmaktadır. Kısacası, serbest ticaret bölgelerinin “serbestliği”, gümrük vergilerinin alınmamasından ve bazı denetimlere tabii olunmamasından kaynaklanır.⁴⁸ Söz konusu sistem, kayıtlı işletmelerin yanı sıra sanat tüccarlarının da ilgisini çekmekte ve yasa dışı yollarla taşınan kültür varlıklarını karaborsada yeniden satma fırsatı doğana kadar saklama olanağı sunmaktadır.⁴⁹ Ayrıca, genellikle çalkantılı bir geçmişe sahip olan eserlerin “İsviçreli bir beyefendinin koleksiyonundan” gibi ifadelerle tanıtılması da, İsviçre'nin bu ticaretteki aktif rolünü gözler önüne sermektedir.⁵⁰

Bununla birlikte, İsviçre, kültür varlıklarının yasa dışı ticaretiyle mücadelede proaktif adımlar da atmaktadır. 2015 yılında İsviçre Gümrük Kanunu'nda yapılan değişiklik bunlardan biridir. Bu değişiklik, kara para aklamanın önüne geçilmesiyle ilgili daha kapsamlı bir strateji sunmuş ve serbest ticaret bölgelerinin şeffaflığını artırmıştır. Bu kapsamda, gümrük yetkililerine belirli bir süre içinde serbest ticaret alanlarındaki envanterle ilgili rapor sunma zorunluluğu getirilmiştir.⁵¹ Türkiye ile imzalanan iki taraflı anlaşma gibi adımlar da önemli ilerlemeler olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, altı zorlu yılın ardından 2017 yılında Türkiye lehine sonuçlanan *Herakles Lahdi* davasında tanık olunan uzun ve yüksek maliyetli iade sürecinin yaşanması artık daha az muhtemeldir.⁵² Lahdin, 2010 yılında Cenevre Serbest Limanı'nda bir gümrük memurunun envanter kontrolü sırasında keşfedildiği de hatırlanmalıdır.⁵³ Dolayısıyla, pazar ülkeleriyle (ve diğerleriyle) iki taraflı anlaşmalar imzalamak, kültürel mirasın yasa dışı ticaretine karşı mücadelede önemlidir. Bu şekilde, daha önce sözü geçen uluslararası belgelerde ve özellikle 1970 Sözleş-

www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/03/20230324-1.pdf.

45 McAndrew, “The Art Market,” 27.

46 Yurtdışından iade edilen eserlerin listesi için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, “Yurt Dışından İadesi Sağlanan Eserler,” erişim 20 Mayıs 2023, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44470/yurt-disindan-iadesi-saglanan-eserler.html>.

47 Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property (ICPRCP), *Free Ports and Risks of Illicit Trafficking of Cultural Property: Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to Its Countries of Origin or Its Restitution in Case of Illicit Appropriation* (Paris: ICPRCP, 2016), 2, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372793>.

48 ICPRCP, *Free Ports and Risks*.

49 Katie L Steiner, “Dealing with Laundering in the Swiss Art Market: New Legislation and Its Threat to Honest Traders,” *Case Western Reserve Journal of International Law* 49, no. 1 (2017): 360–64, <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol49/iss1/21>.

50 Kersel, “From the Ground,” 193; Christine Alder ve Kenneth Polk, “Stopping This Awful Business: The Illicit Traffic in Antiquities Examined as a Criminal Market,” *Art Antiquity and Law* 7, no. 1 (Mart 2002): 39, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/artniquil7&div=6&id=&page=>.

51 ICPRCP, *Free Ports and Risks*, 5; Steiner, “Dealing with Laundering,” 364–68.

52 İpek Bayraktar ve Levent Tökün, “Two Case Studies: Turkey's Approach to Cultural Property Repatriations,” *Advances in Cultural Heritage Studies: Year 2020: Contributions of the European Students' Association for Cultural Heritage* içinde, der. Alexandra de Carvalho Antunes, Grigor Angjeliu ve Mariagrazia Bellanova (Oeiras: Mazu Press, 2020), 276, https://www.esach.org/uploads/1/3/3/0/133018122/ebook_advances_2020_mazupress_.pdf.

53 Bayraktar ve Tökün, “Two Case Studies.”

mesi'nde de dile getirildiği gibi, arkeolojik ve etnografik eserlerin ticareti daha açık bir şekilde düzenlenebilir ve eserlerin iade süreçlerindeki sorunlar azaltılabilir.

Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu'dan çıkarılan eserlerin iadesi için çalışmalarını aktif ve tutarlı bir şekilde sürdürmektedir. 2000'li yılların başından günümüze kadar Anadolu'nun farklı kültürleri ve dönemlerine ait 15.500'ü aşkın iadesi sağlanan eser de bu başarının altını çizmektedir.⁵⁴ İyi niyetli ve tutarlı yaklaşım sadece Anadolu kökenli eserlerle sınırlı olmayarak, aynı zamanda diğer ülkelerle iş birliği teşvik edilmekte ve farklı ülkelerin kültürel mirasının önemine saygı duyulması da vurgulanmaktadır. 2019 yılında Çin kökenli arkeolojik eserlerin iade töreni sırasında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı'nın belirttiği gibi, "Her eser kendi vatanında, ait olduğu yerde güzel, orada anlamlıdır."⁵⁵ Bakan, bunun Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (KTB) ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin de genel felsefesi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶

Türk hukukuna göre, kültür varlıklarının (ve doğal varlıkların) ihracı, 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*'nun 32. maddesi uyarınca yasaklanmıştır: "Yurt içinde korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları yurt dışına çıkarılamaz."⁵⁷ Bununla birlikte, bu madde, Türkiye kökenli olmadıklarından, yabancı kültür varlıklarını kapsamamaktadır. Bu tür durumlarda, eserlerin iade süreci kaynak ülkenin iç hukuku, 1970 Sözleşmesi ve Sözleşme hükümlerine paralel olarak imzalanan birçok iki taraflı anlaşma göz önünde bulundurularak gerçekleştirir. Ayrıca, çelişkili durumlarda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi geçerli olur: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."⁵⁸ Böylece Türkiye, yabancı kültür varlıklarının herhangi bir yasal engelle karşılaşmadan kendi ülkelerine iade edilebilmesini sağlamaktadır.

Ek olarak, kültür varlıklarının ithalatıyla ilgili, 2863 sayılı yasanın 33. maddesinde "Yurt dışından kültür varlığı getirmek serbesttir." hükmü yer almaktadır.⁵⁹ Bununla birlikte, *Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik*, ithal edilen koleksiyonların kaynak ülke ve ihracat sertifikaları ile birlikte KTB'ye beyan edilmesini zorunlu kılar.⁶⁰ Bakanlık, Türkiye kökenli olmayan herhangi bir kültür varlığı için uluslararası

54 Yurtdışından iade edilen eserlerin listesi için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, "Yurt Dışından İadesi Sağlanan Eserler."

55 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı Düzenlenen Törenle İade Edildi," 25 Kasım 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-248642/cin39in-turkiye39deki-iki-kultur-varligi-duzenlenen-torene-iade-edildi.html>.

56 Benzer bir slogan olan "Tarih ait olduğu yerde güzeldir" ilk olarak ünlü Türk gazeteci Özgen Acar tarafından Türkiye'nin çalınan/yasadışı yollarla ihraç edilen kültür varlıklarına adanmış yayınlarında birkaç yıl boyunca kullanılmıştır. Daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı (ve diğerleri) tarafından iade taleplerinde kullanılmak üzere benimsenmiş ve değiştirilmiştir. Slogan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kathleen Price, "Who Owns the Past - Turkey's Role in the Loss and Repatriation of Antiquities," *International Journal of Legal Information* 38, no. 2 (2010): 201-13. Bu felsefenin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından daha önce yapılan ayrıntılı bir açıklaması için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Bakan Ersoy: "Her Eserin Doğduğu Yerde Korunması Esas Olmalıdır," 25 Ocak 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-227510/bakan-ersoy-her-eserin-dogdugu-yerde-korunmasi-esas-olmalidir.html>.

57 TBMM, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu: 2863, Resmi Gazete. 18113, 23 Temmuz 1983, Madde 32, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43249/law-on-the-conservation-of-cultural-and-natural-property-2863.html>.

Devlet tarafından izin verilen geçici sergiler ve Türkiye'de bulunan ve daha önce beyan edilmiş yabancı kökenli kültür varlıklarını beraberlerinde getiren diplomatik temsilcilik mensupları hariç.

58 T.C. Anayasa Mahkemesi, 1982, Madde 90, https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf.

59 TBMM, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu: 2863, Madde 33.

60 "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik," 23 Mart 2010, Resmi Gazete No. 27530, 13. Madde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100323-3.htm>.

anlaşmaların ve kaynak ülkesinin ulusal mevzuatının geçerli olabileceğini, bu nedenle bu varlıkların gümrükte bildirilmesi gerektiğini de belirtir.⁶¹ Dolayısıyla, bu tür denetimler, gerektiğinde yabancı kökenli kültürel eserlerin iadesini mümkün kılar. Böylece Türkiye, yabancı ülkelerin eserlerinin doğrudan iade edilmesine proaktif olarak izin vererek, kültürel eserlerin yasa dışı ticaretine karşı mücadeledeki iyi niyetini ve tutarlı tavrını göstermektedir.

Türkiye'nin Anadolu kökenli eserlerin iadesi konusundaki ısrarlı yaklaşımları uluslararası alanda bilinmektedir.⁶² Bununla birlikte, bu makale, iyi niyet göstergesi ve kültürel diplomasi bağlamında Türkiye'den başka bir devlete gerçekleştirilen en erken kültür varlığı iadelerinden bazılarını, eğer en erkenleri değilse, incelediğinden alanında öncü bir araştırmadır. Bu araştırmada seçilen örneklerin dışında, ilerleyen yıllarda başka eserler de kaynak ülkelere iade edilmiştir. Örneğin, 2022'de bir obje Kazakistan'a,⁶³ dört obje Mısır'a⁶⁴ ve ek altı obje daha Irak'a⁶⁵ gönderilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti: İki Arkeolojik Eserin İadesi

İlk iade vakası, Çin'e ait iki adet arkeolojik objeyi içermektedir. 1000 yıldan daha eski olan iki eserden birinin, Tang Hanedanı'na (MS 618–907) ait bir duvar resmi, diğerinin ise geç dönem Kuzey Hanedanları (MS 386–581) ile Sui Hanedanı (MS 581–618) arasındaki bir döneme tarihlenen bir terakota heykelcik olduğu bilinmektedir. Çin kökenli bu kültürel varlıklar, Türkiye'de bulunmalarına rağmen, yurt dışına çıkması yasak olan eserler arasında listelenmiştir (Fig. 1).⁶⁶

Söz konusu eserler, daha önce Çinli ve Türk yetkililerce bilinmiyordu. Eserler Fethiye'de yaşayan yabancı uyruklu bir kişinin elindeydi. Bu kişinin vefatından sonra, vârisi, eserlerin vatanı olduğu Birleşik Krallık'a taşınmasının yasal olup olmadığını öğrenmek adına yerel müzeye başvurdu. Türkiye'de yapılan ön incelemenin ardından, KTB, Türkiye Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Çinli yetkililere başvurarak eserler hakkında ayrıntılı bilgi istedi. Bunun sonucunda, Çinli yetkililer söz konusu eserlerin iadesine dair taleplerini ilettiler. Ardından KTB, eserleri elinde bulunduran kişiden, eserleri geçici olarak korunmaları ve sonrasında Çin'e iade edilmeleri amacıyla Fethiye Müzesi'ne teslim etmesini istedi.⁶⁷

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanı Sn. Ersoy, eserleri iade eden kişinin isminin gizli kalmasını istediğini çünkü ilgili kişinin sürecin başından sonuna dek hep iyi niyetle hareket edip,

61 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, "Sıkça Sorulan Sorular," erişim 1 Mayıs 2023, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-63359/sikca-sorulan-sorular.html>.

62 İlgili makaleler için bkz. Sharon Waxma, *Loot: The Battle over the Stolen Treasures of the Ancient World* (New York: Times Books, 2008), 135–54; Kevin D. Collado, "A Step Back for Turkey, Two Steps Forward in the Repatriation Efforts of Its Cultural Property," *Case Western Reserve Journal of Law, Technology & the Internet* 5 (2014): 1–24; Ece Velioglu, Alessandro Chechi, and Marc-André Renold, "Case Orpheus Mosaic: Turkey and Dallas Museum of Art," Platform ArThemis, Art Law Centre, University of Geneva, Mayıs 2013, <https://plone.unige.ch/art-adr/cases-affaires/orpheus-mosaic-2013-turkey-and-dallas-museum-of-art/case-note-2013-orpheus-mosaic>.

63 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Coşkun, Twitter, 31 May 2022, erişim 10 Ağustos 2023, <https://twitter.com/myahya-coskun/status/1509490540752130055?s=20>.

64 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Rıza Akbulut, "Mısır'dan Çalınan Tarihi Eserler... Emanetleri Evlerine Gönderdik," *Hürriyet*, 2 Eylül 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/misirdan-calinan-tarihi-eserler-emanetleri-evlerine-gonderdik-42130228>.

65 Ayrıntılı bilgi için bkz. "Türkiye'de Ele Geçirilen 6 Parça Tarihi Eser Irak'a İade Edilecek," *Mynet YurtHaber*, 20 Ekim 2022, <https://www.mynet.com/turkiyede-ele-gecirilen-6-parca-tarihi-eser-iraka-iade-edilecek-180105542156>.

66 Global Times, "Turkey Returns Historic Artifacts More Than 1,000 Years Old to China," 26 Kasım 2019, <https://www.globaltimes.cn/content/1171285.shtml>.

67 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı."

hiçbir ülkenin kültür varlığının yağmalanmasına vesile olmak istemediğini ve gönüllülük esasına dayanarak eserleri Çin Halk Cumhuriyeti'ne devretmeyi kabul ettiğini belirtti.⁶⁸

Bölgesel olmayan bir örnek olarak bu iade, sürece dahil olan tarafların iyi niyetinin önemi vurgulamaktadır. İade töreninde, o dönemde Ankara'da Çin Büyükelçisi olarak görev yapan Sn. Deng Li, "Türkiye ve Çin, kültürel mirasın korunması için uzun zamandır iş birliği yapmaktadır." demiş ve Çin'e iade edilen kültür varlıklarının, bu başarılı iş birliğinin bir örneği olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Bununla birlikte, Türk Bakan, 1970 Sözleşmesi'nin yanı sıra Çin ile Türkiye arasındaki iki taraflı anlaşmadan kaynaklanan sorumlulukların yerine getirilmesinin iki ülke için de mutluluk kaynağı olduğunun altını çizmiştir.⁷⁰

Bu vakada Türkiye, hem zaman alıcı hem de maddi külfet oluşturan bir yargı yoluna başvurmaksızın, objelerin iadesinde gönüllü olarak hareket etmiştir. Eserlerin iade süreci, 2009 yılında Çin ve Türkiye arasında kültür varlıkları ile ilgili imzalanmış Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültür Varlığının Çalınmasının, Kaçak Kazı ve Yasa Dışı İthal ve İhracının Önlenmesine İlişkin Anlaşma sayesinde sorunsuz gerçekleşmiştir.⁷¹ Arkeolojik eserler, söz konusu ikili anlaşmanın onuncu yılı da olan 2019'da hızlıca iade edilmiştir (Fig. 2).

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye, kültür varlıklarının korunması ve iadesi konusunda sadece kaynak ülkelerle değil, ABD ve İsviçre gibi geçiş ve pazar ülkeleriyle de ikili anlaşmalar yapmaktadır. Şu anda, Çin, Değere Göre Küresel Sanat Piyasasındaki Payı (%17) ile tüm ülkeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır.⁷² İade 2019 yılında gerçekleştiğinde ise, Çin küresel ölçekte %19 payla pazarda üçüncü sırasını korumaktaydı.⁷³ Bu vakada da görülebileceği üzere, bazı durumlarda, genellikle hedef/pazar ülke olarak kabul edilen bir ülkenin de kaynak ülke haline gelebileceğini görebiliriz. Bu niteliklerin değişebilmesi, kültür varlıklarının iadesi için sorumlu koleksiyonculuğu teşvik etmenin ve uluslararası iş birliğini sürdürmenin, hem kaynak hem pazar ülkeler için faydalı olabileceğini göstermektedir.

Tüm bunlara ek olarak, sorunsuz geçen bu iade süreci, iki taraflı anlaşmaların yargıdan bağımsız bir mekanizma olarak, hızlı ve kolaylaştırıcı rolünü kanıtlamaktadır. Daha önce vurgulandığı gibi, bu yaklaşım, her iki ülkenin de yıllar önce taraf olduğu 1970 Sözleşmesi'nde savunulan ilkelerle yakından örtüşmektedir.⁷⁴

68 Yasemin Kalyoncuoğlu, "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı İade Edildi," *Anadolu Ajansı*, 25 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/cinin-turkiyedeki-iki-kultur-varligi-iade-edildi/1655290>.

69 Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations, "Two Cultural Properties of China in Türkiye Returned with a Ceremony," 25 Kasım 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/EN-248932/two-cultural-properties-of-china-in-turkiye-returned-with-a-ceremony.html>.

70 Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations, "Two Cultural Properties."

71 İlgili Anlaşma için bkz. "Agreement between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the People's Republic of China on Preventing the Theft, Clandestine Excavation, and Illicit Import and Export of Cultural Property," 9 Eylül 2009, Resmi Gazete No. 27344, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/09/20090909-3-1.pdf>.

72 McAndrew, "The Art Market," 27.

73 Art Basel, "The Art Basel and UBS Global Art Market Report," 8 Mart 2019, <https://www.artbasel.com/news/art-market-report>.

74 Çin 1989 yılında ve Türkiye 1981 yılında Sözleşme'yi onaylamıştır. Sözleşme'ye Taraf Devletler Listesi için bkz. UNESCO, "States Parties to the Convention," 2023, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>.

Türkiye Cumhuriyeti ve Irak Cumhuriyeti: Seksen Bir Kültürel Varlığın İadesi

Savaş ve siyasi çalkantının yaşama damgasını vurduğu yıllarda Irak Cumhuriyeti, kültür varlıkları açısından ciddi zararlar ve kayıplar yaşamıştır. Yönetim ve toplumdaki istikrarsızlıktan doğan bu güç boşluğu, kaçakçıların da bölgede faaliyet göstermesine olanak tanımıştır.⁷⁵ Müzelerin ve kültürel alanların korunması, savaş zamanı yaşanan sorunların yanında önemsiz görünebilir. Bununla birlikte, yoğun yağma ve kaçakçılık faaliyetlerinin, Irak'ın kültürel mirasını nasıl erozyona uğrattığını ve devletin genel güvenliği ile istikrarını nasıl sarstığını hatırlamak önemlidir.⁷⁶

Kültürel objelerin özgün bağlamlarından koparılması, onları karaborsada meta haline getirebilmekte ve silah veya uyuşturucu ticareti gibi diğer suç faaliyetleriyle iç içe geçirebilmektedir ki bu durum, kültürel varlıkların şiddet yanlısı ve/veya aşırılıkçı gruplarla ilişkilendirilmelerine de yol açabilmektedir.⁷⁷ Dolayısıyla, kültür varlıklarının yasa dışı olarak yerlerinden edilmesinin çok katmanlı yapısı, Irak örneğinde olduğu gibi, hem kaynak ülke hem de küresel topluluk açısından daha karmaşık ve uzun süreli sorunlar yaratabilmektedir.

Şubat 2008'de, o sırada kökeni bilinmeyen 80 Irak eseri, Hatay'da, Suriye sınırında bulunan Cilvegözü Sınır Kontrol Noktası'nda gümrük memurları tarafından ele geçirilmiştir. Reyhanlı Cumhuriyet Başsavcılığı konu hakkında bilgilendirilmiş ve yetkililer, ele geçirilen eserlerin Hatay Arkeoloji Müzesi'nde koruma altına alınmasına karar vermişlerdir.⁷⁸

KTB ile Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi tarafından eserlerin değeri ve kökeni üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesindeki INTERPOL-EUROPOL Daire Başkanlığı,⁷⁹ ele geçirilen objelerin kaynak ülkesini öğrenmek amacıyla uluslararası topluluğu INTERPOL aracılığıyla bilgilendirmiştir. Bu duyuruya sadece Irak Cumhuriyeti, eserlerin kendilerine ait olduğunu belirterek INTERPOL kanalları aracılığıyla yanıt vermiştir.⁸⁰ Daha sonra Irak, Türkiye ile etkili bir koordinasyon için hem yasal hem de diplomatik kanalları kullanmış ve eserlerin kökenine dair ayrıntılı ek bilgi sunmuştur. Reyhanlı 1. Ceza Mahkemesi de, somut delillere dayanarak, varlıklara el konulmasına ve doğrudan kaynak ülkeleri olan Irak'a iade edilmelerine karar vermiştir.⁸¹ İade töreni Eylül 2019'da gerçekleşmiştir.

75 Daha detaylı bilgi için bkz. Leila Amineddoleh, "Cultural Heritage Vandalism and Looting: The Role of Terrorist Organizations, Public Institutions and Private Collectors," *Santander Art and Culture Law Review* 2, no. 1 (2015): 27–62, <https://ssrn.com/abstract=2754843>.

76 Katharyn Hanson, "Ancient Artefacts and Modern Conflict: A Case Study of Looting and Instability in Iraq," *Cultural Heritage, Ethics, and the Military* içinde, der. Peter G. Stone (Woodbridge: Boydell & Brewer, 2011), 113, <https://doi.org/10.1017/9781846159442.008>.

77 Amineddoleh, "Cultural," 40–42; Matthew Bogdanos, "See No Evil: Museums, Art Collectors, and the Black Markets They Adore," *Antiquities under Siege: Cultural Heritage Protection after the Iraq War* içinde, der. Lawrence Rothfield (Lanham, MD: AltaMira Press, 2008), 57–62; Hanson, "Ancient," 113–28.

78 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'den Dünyaya Örnek Tarihi Eser Hassasiyeti," 20 Eylül 2019, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-243573/turkiyeden-dunyaya-ornek-tarihi-eser-hassasiyeti.html>.

79 Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) INTERPOL-EUROPOL Daire Başkanlığı, INTERPOL ve EUROPOL ile ülke dışına kaçırılan kültür varlıklarına (ve ilgili kişilere) ilişkin iletişimde ve veri tabanlarının yanı sıra (ortak) operasyonlar yardımıyla bunların kaynak ülkeye iadesinde karşılıklı yardımlaşmada aktif bir role sahiptir. Daha detaylı bilgi için bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, INTERPOL ve EUROPOL Daire Başkanlığı, "Hakkımızda," erişim 20 Mayıs 2023, <https://www.egm.gov.tr/interpol/hakkimizda>.

80 Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Daire Başkanlığı ile 12.05.2023 tarihinde yapılan özel görüşmede edinilen bilgi.

81 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'den Dünyaya."

Objelerin ele geçirilmesinden teslim törenine kadar geçen süre 11 yılı bulmuştur. Iraklı bir muhatap bulma süreci, bürokratik gereksinimleri karşılamanın uzun sürmesi ve bölgede El-Kaide ile IŞİD (DAEŞ) hakimiyetinin tehlikesi, iade sürecinin uzun sürmesine yol açmış olabilir. Tören sırasında Iraklı Büyükelçi Sn. Al-Janabi de, IŞİD'in (DAEŞ) neden olduğu yıkımların, Irak kültür mirasını koruma sürecindeki en yeni engel olduğunu vurgulayarak Türk yetkililere teşekkür etmiştir.⁸²

Törende, Irak makamlarına 80 etnografik eserin yanı sıra bir de silindir mühür iade edilmiştir. Yaklaşık 4000 yıllık olan bu mühür, daha önceleri Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunmuş ve Irak'a iade edilmeyi beklemiştir (Fig. 3).⁸³

Türkiye ile Irak arasında, kültür varlıklarının yasa dışı ticareti ve iadesine özellikle odaklanan bir ikili anlaşma henüz yapılmamıştır. Bununla birlikte, 2008 yılında imzalanan *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyinin Kurulması Hakkında Ortak Siyasi Bildiri*⁸⁴ iki ülke arasındaki çeşitli iş birliği alanlarını kapsamaktadır. Örneğin, Bölüm A'nın 5. maddesi (*Siyasi, Diplomatik ve Kültürel Alanlar*) Irak'ın çok kültürlü, çok dinli ve çok sayıda etnik kimliğe sahip yapısının korunmasının ve tüm toplulukların barış içinde bir arada yaşamasının, ülkenin geleceği için önemini vurgular.⁸⁵ Ek olarak, Bölüm C'nin 1. maddesi, her türlü yasa dışı ticaretle mücadele etme amacıyla iki ülkenin ortak sınırlarının kontrolünde güçlü bir iş birliğinin önemini belirtir.⁸⁶ Türkiye, bu protokol aracılığıyla da Irak mirasını ve milli kimliğini korumaya yönelik taahhüdünü bir kez daha göstermektedir.

Bu taahhüdün yanı sıra, Türkiye'nin bu örnek vaka kapsamında, 1954 Sözleşmesi'nin İlk Protokolü, 1970 Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1483 Sayılı Kararı⁸⁷ gereğince belirtilen yükümlülükleri özenle yerine getirmesi takdir edilmelidir. Bu karar, her üye ülkenin Irak kültürel eserlerinin Irak kurumlarına güvenli bir şekilde iadesini sağlamak için uygun önlemleri almasını şart koşar.⁸⁸ Söz konusu hukuki belgelerin, Türkiye'yi bir taraf devlet olarak tartışmasız olarak bağlamasının yanında, Türkiye'nin bu gibi konulardaki yaklaşımı, mevcut çalışmada da kanıtlandığı üzere, proaktif çabalarla ve iyi niyetle şekillenmektedir.

Sonuç olarak Türkiye, Cumhuriyet'in kültür varlıklarının iadesiyle ilgili resmi stratejisine bağlılığını sürdürmektedir: "Her eser kendi vatanında, ait olduğu yerde güzel, orada anlamlıdır (Fig. 4)."⁸⁹

Sonuç

Daha önce belirtildiği üzere, kültür varlıklarıyla ilişkilendirilen iyi niyet sorumluluğu ve düşüncesi, üç ana seviyede geçerlidir: kaynak ülke, geçiş ülkesi ve hedef/pazar ülkeler. Tüm tarafların sorumlu şekilde hareket etmesi durumunda, kültür varlıklarının yasa dışı yollarla sınır

82 Lale Köklü ve Burak Milli, "Türkiye Sınırında Yakalanan Eserler Irak'a İade Edildi," *Anadolu Ajansı*, 20 Eylül 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-sinirinda-yakalanan-eserler-iraka-iade-edildi-/1589651>.

83 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, "Türkiye'den Dünyaya."

84 "Joint Political Declaration on the Establishment of the High Level Strategic Cooperation Council Between Governments of the Republic of Turkey and the Republic of Iraq," 10 Temmuz 2008, <https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20Bilirge%20%C4%B0ngilizce.pdf>.

85 "Joint Political Declaration."

86 "Joint Political Declaration."

87 İlgili Karar için bkz. United Nations Security Council, "The Situation between Iraq and Kuwait," S/RES/1483, 22 Mayıs 2003, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1483>.

88 United Nations Security Council, "The Situation between Iraq and Kuwait."

89 Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations, "Two Cultural Properties."

dışına çıkarılması en aza indirgenebilir ve iade süreçleri daha az engelle çözüme ulaştırılabilir. Bu bağlamda, sorumluluk sahibi/güvenilir bir sanat eseri ve tarihi eser piyasası, ancak tüm tarafların etik uygulamaları tutarlı olarak benimsemesi durumunda gelişebilir.

Kültür varlıklarının yasa dışı ticaretine karşı önleyici tedbirlerin değer zinciri, devlet düzeyinde, politika ve yasaların benimsenmesi ve uluslararası alanda iş birliğine imza atılmasıyla başlar. Devletlerin kültür varlıklarını koruma isteği ve tarafların birbiriyle uyumlu çalışması, kapsayıcı yasaların bulunmadığı durumlarda, güvenilir piyasaları ve etik koleksiyonerlik uygulamalarını teşvik etmede belirleyici bir role sahiptir. Zaten, tüm ülkeler için kapsamlı yasalar belirlenmiş olsa bile, tarafların tutarlılıkla iyi niyet çerçevesinde hareket etmemesi durumunda eserlerin iade süreci zorlaşabilmektedir.

İade süreçleri, taraflar açısından maddi ve beşeri açıdan zorlayıcı, zaman alıcı ve karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle, uluslararası iş birliğinin yanı sıra iki taraflı iyi uygulanmış anlaşmalar; yasa dışı ticareti yapılan kültür varlıklarının sanat eseri ve tarihi eser piyasasından kaldırılmasında, yasal ve etik sorunların önüne geçilmesinde ve olumlu diplomatik ilişkilerin teşvik edilmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, kültür varlıklarının yerlerinden edilmesiyle ilgili sorunlarla ilişkili birçok normatif ve bağlayıcı uluslararası mevzuat bulunmaktadır. Bununla birlikte, taraflar iyi niyetle hareket etmedikçe bu mevzuatların tam anlamıyla amaçlarına ulaşması mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda Türkiye, yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarını proaktif bir şekilde takip eder ve yabancı kültür varlıklarının kaynak ülkelere iadesini kolaylaştırır. Bunun için, öncelikle 1970 Sözleşmesi'nin 2., 9. ve 15. maddelerine uygun olarak iki taraflı anlaşmalar düzenler ve ardından eserlerin iadesini gerçekleştirir. Bununla birlikte, böyle bir anlaşmanın yürürlükte olmaması da, yasa dışı eserlerin iadesini engellemek için bir mazeret olarak gösterilemez. Tıpkı eserlerin Türkiye'den Irak'a iade sürecinde olduğu gibi, devletler sorumlu uygulamaları benimseyebilir ve iki taraflı anlaşmalar olmaksızın iade işlemlerini başlatabilir. Burada, Türkiye'nin, kaynak ülkelerinden herhangi bir resmi başvuru almadan, Çin ve Irak eserlerinin iade süreçlerinde gönüllü olarak harekete geçtiğini de vurgulamak gerekir. Yağmalanan ülkenin arkeolojik/etnografik eserlerinin tehlike altında olduğuna dair somut bir kanıt, bu konuda diyalog başlatmaya ve sonunda eserin iade edilmesine yardımcı olabilmektedir. Uzun yıllar boyunca kültürel varlıkları yağmalanan bir ülke olarak Türkiye, bu adımları izleyerek iyi niyetini sergilemekte ve iade olgusunu geniş anlamıyla desteklemektedir. Bu şekilde, devletleri ve özel kuruluşları, kültür varlıklarının yasa dışı ticaretine karşı var olan mücadeleyi güçlendirecek anlaşmaları benimsemeye de teşvik etmektedir. Sonuç olarak, Çin ve Irak kökenli eserlerin başarıyla iade edilmesinin de gelecek iade süreçleri için birer emsal teşkil edeceği ve geniş ölçekte, yasa dışı eser ticaretinde caydırıcı bir etki yaratacağı umulmaktadır.

Fig. 1: Chinese cultural objects on display at the handover ceremony in Ankara, Türkiye.

Fig. 1: Ankara'daki iade töreninde sergilenen Çin kökenli kültürel varlıklar.

Fig. 2: Returned mural painting to China from a temple of the Tang Dynasty (618-907 CE).
Fig. 2: Çin'e iade edilen, Tang Hanedanı dönemindeki bir tapınağa ait duvar resmi (MS 618-907).

Fig. 3: The repatriated Iraqi cylinder seal.

Fig. 3: İadesi gerçekleştirilen, Irak kökenli silindir mühür.

Fig. 4: Some of returned 81 Iraqi cultural objects displayed at the official ceremony in Hatay, Türkiye.

Fig. 4: Hatay'daki resmi iade töreninde sergilenen Irak kökenli 81 kültürel varlıktan bazıları.

Bibliography - Kaynakça

- “Agreement between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the People’s Republic of China on Preventing the Theft, Clandestine Excavation, and Illicit Import and Export of Cultural Property.” 9 September 2009. Official Gazette No. 27344. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/09/20090909-3-1.pdf>.
- “Agreement Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the Republic of Uzbekistan on Mutual Assistance in Preventing the Smuggling of Cultural Values and Securing Their Return.” 22 July 1998. Official Gazette No. 23410. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23410.pdf>.
- “Agreement Between the Government of Republic of Türkiye and the Swiss Federal Council on Preventing the Illicit Import and Transit and the Repatriation of Archaeological Cultural Property.” 24 March 2023. Official Gazette No. 32142. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/03/20230324-1.pdf>.
- Akbulut, Ali Rıza Akbulut. “Mısır’dan Çalınan Tarihi Eserler... Emanetleri Evlerine Gönderdik.” *Hürriyet*. 2 September 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/misirdan-calinan-tarihi-eserler-emanetleri-evlerine-gonderdik-42130228>.
- Alder, Christine, and Kenneth Polk. “Stopping This Awful Business: The Illicit Traffic in Antiquities Examined as a Criminal Market.” *Art Antiquity and Law* 7, no. 1 (2002): 35–53. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/artniql7&div=6&id=&page=>.
- Amineddoleh, Leila. “Cultural Heritage Vandalism and Looting: The Role of Terrorist Organizations, Public Institutions and Private Collectors.” *Santander Art and Culture Law Review* 2, no. 1 (2015): 27–62. <https://ssrn.com/abstract=2754843>.
- Art Basel. “The Art Basel and UBS Global Art Market Report.” 8 March 2019. <https://www.artbasel.com/news/art-market-report>.
- Bayraktar, İpek, and Levent Tökün. “Two Case Studies: Turkey’s Approach to Cultural Property Repatriations.” In *Advances in Cultural Heritage Studies: Year 2020; Contributions of the European Students’ Association for Cultural Heritage*, edited by Alexandra de Carvalho Antunes, Grigor Angjeliu, and Mariagrazia Bellanova, 271–86. Oeiras: Mazu Press, 2020. https://www.esach.org/uploads/1/3/3/0/133018122/ebook_advances_2020_mazupress_.pdf.
- Brodie, Neil, Morag M. Kersel, Simon Mackenzie, Isber Sabrine, Emiline Smith, and Donna Yates. “Why There is Still an Illicit Trade in Cultural Objects and What We Can Do About It.” *Journal of Field Archaeology* 47, no. 2 (2022): 117–30. 10.1080/00934690.2021.1996979.
- Bogdanos, Matthew. “See No Evil: Museums, Art Collectors, and the Black Markets They Adore.” In *Antiquities under Siege: Cultural Heritage Protection after the Iraq War*, edited by Lawrance Rothfield, 57–62. Lanham, MD: AltaMira Press, 2008.
- Collado, Kevin D. “A Step Back for Turkey, Two Steps Forward in the Repatriation Efforts of Its Cultural Property.” *Case Western Reserve Journal of Law, Technology & the Internet* 5 (2014): 1–24.
- Coşkun, Yahya. *Twitter*. 31 May 2022. Accessed 10 August 2023. <https://twitter.com/myahyacokun/status/1509490540752130055?s=20>.
- Detling, Karen J. “Eternal Silence: The Destruction of Cultural Property in Yugoslavia.” *Maryland Journal of International Law* 17, no. 1 (1993): 66–68. <http://digitalcommons.law.umaryland.edu/mjil/vol17/iss1/5>.
- European Commission. *Commission Staff Working Document Impact Assessment: Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Import of Cultural Goods*. Brussels: European Commission, 2017. https://ec.europa.eu/taxation_customs/system/files/2017-07/cultural_goods_impact_assessment_en.pdf.
- Global Times. “Turkey Returns Historic Artifacts More Than 1,000 Years Old to China.” 26 November 2019. <https://www.globaltimes.cn/content/1171285.shtml>.
- Goode, James F. *Negotiating for the Past: Archaeology, Nationalism, and Diplomacy in the Middle East, 1919–1941*. Austin: University of Texas Press, 2007.
- Hanson, Katharyn. “Ancient Artefacts and Modern Conflict: A Case Study of Looting and Instability in Iraq.” In *Cultural Heritage, Ethics, and the Military*, edited by Peter G. Stone, 113–28. Woodbridge: Boydell & Brewer, 2011. <https://doi.org/10.1017/9781846159442.008>.
- Hoffman, Matthew R. “Cultural Pragmatism: A New Approach to the International Movement of Antiquities.” *Iowa Law Review* 95 (2010): 665–77. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ilr95&div=18&id=&page=>.
- ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. “Due Diligence/Good Faith.” Accessed 20 May 2023. <https://www.obs-traffic.museum/due-diligence-good-faith>.
- ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries. “Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land.” The Hague. 18 October 1907. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195>.
- ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries. “Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land.” The Hague. 29 July 1899. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/150>.
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property (ICPRCP). *Free Ports and Risks of Illicit Trafficking of Cultural Property: Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to Its Countries of Origin or Its Restitution in Case of Illicit Appropriation*. Paris: ICPRCP, 2016. <https://unesdoc.unesco.org/>

- ark:/48223/pf0000372793.
- International Council of Museums (ICOM). *Code of Ethics: ICOM Code of Ethics for Museums*. Paris: ICOM, 2017. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>.
- International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). "Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects." 24 June 1995. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention>.
- . "States Parties to the Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects." 2023. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/>.
- Januszkiewicz, Katarzyna. "Retroactivity in the 1970 UNESCO Convention: Cases of the United States and Australia." *Brooklyn Journal of International Law* 41, no.1 (2015): 329–72. <https://brooklynworks.brooklaw.edu/bjil/vol41/iss1/7>.
- "Joint Political Declaration on the Establishment of the High Level Strategic Cooperation Council Between Governments of the Republic of Turkey and the Republic of Iraq." 10 July 2008. <https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20Bilirge%20%C4%B0ngilizce.pdf>.
- Kalyoncuoğlu, Yasemin. "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı İade Edildi." *Anadolu Ajansı*. 25 November 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/cinin-turkiyedeki-iki-kultur-varligi-iade-edildi/1655290>.
- Kersel, Morag M. "From the Ground to the Buyer: A Market Analysis of the Trade in Illegal Antiquities" In *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade*, edited by Neil Brodie, Morag M. Kersel, Christina Luke, and Kathryn Walker Tubb, 188–205. Gainesville: University Press of Florida, 2006.
- "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik." 23 March 2010. Official Gazette No. 27530. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100323-3.htm>.
- Köklü, Lale, and Burak Milli. "Türkiye Sınırında Yakalanan Eserler Irak'a İade Edildi." *Anadolu Ajansı*. 20 September 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-sinirinda-yakalanan-eserler-iraka-iade-edildi/1589651>.
- McAndrew, Clare. *The Art Market 2023*. Basel: Art Basel and UBS, 2023. <https://theartmarket.artbasel.com/download/The-Art-Basel-and-UBS-Art-Market-Report-2023.pdf>.
- Media Center of the Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Department of State. "United States and Turkey Work Together to Protect Cultural Heritage." 19 January 2021. <https://eca.state.gov/highlight/united-states-and-turkey-work-together-protect-cultural-heritage>.
- "Memorandum of Understanding Between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Turkey Concerning the Imposition of Import Restrictions on the Categories of Archaeological and Ethnological Material of Turkey." 5 March 2021. Official Gazette No. 31414. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210305-13.pdf>.
- Lindsay, Ivan. *History of Loot and Stolen Art from Antiquity until the Present Day*. London: Unicorn Press, 2014.
- Price, Kathleen. "Who Owns the Past: Turkey's Role in the Loss and Repatriation of Antiquities." *International Journal of Legal Information* 38, no. 2 (2010): 201–13.
- Prott, Lyndel V. "UNESCO and UNIDROIT: A Partnership against Trafficking in Cultural Objects." *Uniform Law Review* 1, no.1 (January 1996): 59–71. <https://doi.org/10.1093/ulr/1.1.59>.
- Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism, Counsellor's Office of Press and Public Relations. "Two Cultural Properties of China in Türkiye Returned with a Ceremony." 25 November 2019. <https://basin.ktb.gov.tr/EN-248932/two-cultural-properties-of-china-in-turkiye-returned-with-a-ceremony.html>.
- Steiner, Katie L. "Dealing with Laundering in the Swiss Art Market: New Legislation and Its Threat to Honest Traders." *Case Western Reserve Journal of International Law* 49, no. 1 (2017): 351–72. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol49/iss1/21>.
- Stepnowska, Julia. "Due Diligence and the Art Market: Assessing the Impact of the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects." *Studia Iuridica Toruniensia* 22 (2019): 377–92. <https://doi.org/10.12775/SIT.2018.020>.
- T.C. Anayasa Mahkemesi. Constitution of the Republic of Turkey, 1982. https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. İTERPOL ve EUROPOL Daire Başkanlığı. "Hakkımızda." Accessed 20 May 2023. <https://www.egm.gov.tr/interpol/hakkimizda>.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği. "Bakan Ersoy: "Her Eserin Doğduğu Yerde Korunması Esas Olmalıdır." 25 January 2019. <https://basin.ktb.gov.tr/TR-227510/bakan-ersoy-her-eserin-dogdugu-yerde-korunmasi-esas-olmalidir.html>.
- . "Çin'in Türkiye'deki İki Kültür Varlığı Düzenlenen Törenle İade Edildi." 25 November 2019. <https://basin.ktb.gov.tr/TR-248642/cin39in-turkiye39deki-iki-kultur-varligi-duzenlenen-torenlere-iade-edildi.html>.
- . "Kültür ve Turizm Bakanlığının 2023 Bütçesi TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda." 17 November 2022. <https://basin.ktb.gov.tr/TR-332138/kultur-ve-turizm-bakanliginin-2023-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.html>.
- . "Türkiye'den Dünyaya Örnek Tarihi Eser Hassasiyeti." 20 September 2019. <https://basin.ktb.gov.tr/TR-243573/turkiyeden-dunyaya-ornek-tarihi-eser-hassasiyeti.html>.
- . "Türkiye ve İsviçre Arkeolojik Kültür Varlıklarının İadesine İlişkin Anlaşma İmzaladı." 15 November 2022. <https://basin.ktb.gov.tr/TR-332077/turkiye-ve-isvire-arkeolojik-kultur-varliklarinin-iadesine-iliskin-anlasma-imzaladi.html>.

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. “Sıkça Sorulan Sorular.” Accessed 1 May 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-63359/sikca-sorulan-sorular.html>.
- . “Yurt Dışından İadesi Sağlanan Eserler.” Accessed 20 May 2023. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44470/yurt-disindan-iaede-si-saglanan-eserler.html>.
- The Grand National Assembly of Türkiye. Law on the Conservation of Cultural and Natural Property. Law No. 2863, Official Gazette No. 18113. 23 July 1983. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43249/law-on-the-conservation-of-cultural-and-natural-property-2863.html>.
- “Türkiye’de Ele Geçirilen 6 Parça Tarihi Eser Irak’a İade Edilecek.” *Mynet YurtHaber*. 20 October 2022. <https://www.mynet.com/turkiyede-ele-gecirilen-6-parca-tarihi-eser-iraka-iaede-edilecek-180105542156>.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). “1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention.” 14 May 1954. https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf.
- . “Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transport of Ownership of Cultural Property.” 14 November 1970. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- . “Operational Guidelines for the Implementation of the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property.” 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/operational_guidelines_en_final_final_1.pdf.
- . “Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.” 14 May 1954. https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Protocol_EN_2020.pdf.
- . “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.” 26 March 1999. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- . “States Parties to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention.” 2023. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention?hub=66535#item-4>.
- . “States Parties to the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property.” 2023. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-means-prohibiting-and-preventing-illicit-import-export-and-transfer-ownership-cultural#item-2>.
- . “States Parties to the Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.” 2023. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/protocol-convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict?hub=66535#item-4>.
- United Nations Security Council. “The Situation between Iraq and Kuwait.” S/RES/1483. 22 May 2003. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1483>.
- Velioglu, Ece, Alessandro Chechi, and Marc-André Renold. “Case Orpheus Mosaic: Turkey and Dallas Museum of Art.” Platform ArThemis, Art Law Centre, University of Geneva. May 2013. <https://plone.unige.ch/art-adr/cases-affaires/orpheus-mosaic-2013-turkey-and-dallas-museum-of-art/case-note-2013-orpheus-mosaic>
- Veres, Zsuzsanna. “The Fight against Illicit Trafficking of Cultural Property: The 1970 UNESCO Convention and the 1995 UNIDROIT Convention.” *Santa Clara Journal International Law* 12, no. 2 (2014): 91–114. <https://digitalcommons.law.scu.edu/scujil/vol12/iss2/4>.
- Waxma, Sharon. *Loot: The Battle over the Stolen Treasures of the Ancient World*. New York: Times Books, 2008.

Figures Sources: - Figürlerin Kaynakları:

- Fig. 1:** Chinese cultural objects on display at the handover ceremony in Ankara, Türkiye. Source Available at: <https://basin.ktb.gov.tr/Resim/320730,1-4jpg.png?0>.
- Fig. 1:** Ankara’daki iade töreninde sergilenen Çin kökenli kültürel varlıklar. Kaynak: <https://basin.ktb.gov.tr/Resim/320730,1-4jpg.png?0>.
- Fig. 2:** Çin’e iade edilen, Tang Hanedanı dönemindeki bir tapınağa ait duvar resmi (MS 618-907). Kaynak: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-248642/cin39in-turkiye39deki-iki-kultur-varligi-duzenlenen-torenle-iaede-edildi.html>.
- Fig. 2:** Returned mural painting to China from a temple of the Tang Dynasty (618-907 CE). Source Available at: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-248642/cin39in-turkiye39deki-iki-kultur-varligi-duzenlenen-torenle-iaede-edildi.html>.
- Fig. 3:** Repatriated İraqi cylinder seal. Source Available at: <https://basin.ktb.gov.tr/Resim/310467,1jpg.png?0>.
- Fig. 3:** İadesi gerçekleştirilen, İrak kökenli silindir mühür. Kaynak: <https://basin.ktb.gov.tr/Resim/310467,1jpg.png?0>.
- Fig. 4:** Some of returned 81 İraqi cultural objects displayed at the official ceremony in Hatay, Türkiye. Source Available at: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-243573/turkiyeden-dunyaya-ornek-tarihi-eser-hassasiyeti.html>.
- Fig. 4:** Hatay’daki resmi iade töreninde sergilenen İrak kökenli 81 kültürel varlıktan bazıları. Kaynak: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-243573/turkiyeden-dunyaya-ornek-tarihi-eser-hassasiyeti.html>.

Assessments on Chronology, Metrology, and Function of Mastoid-Shaped Weights

Yavuz Selim Güler¹

Article submitted: 10 July 2023

Article accepted: 3 September 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.41490>

Abstract

In this article, we will examine mastoid-shaped weights, a somewhat underrepresented topic in the study of historical metrology. Initially, we will review the research that has been ongoing since the nineteenth century, assessing its contributions to the field. Following this, we will address three central debates encountered in this research area, revolving around the chronology of mastoid-shaped weights, their metrological system, and their function, offering insights through examples that have been previously published. Then, we will investigate two previously unpublished mastoid-shaped weights found in the Suna and İnan Kıraç Foundation Pera Museum Anatolian Weights and Measures Collection, looking at them through the lenses of both chronology and metrology. Through this work, we hope to facilitate a deeper understanding of mastoid-shaped weights, supporting future identifications in Turkish museums and archaeological excavations and shedding light on their place in the historical metrology of the Eastern Mediterranean.

Keywords

Mastoid-shaped, Roman Imperial period, Weights, *Libra*, Metrology

Introduction

Mastoid-shaped weights represent a distinctive group within stone weights from the Hellenistic to the Roman Imperial periods, notable for their physical characteristics. Unlike the barrel-shaped weights with truncated ends commonly found in Roman Imperial period balance weights, mastoid-shaped weights stand on a rectangular prism base resembling a brick and have two half-spherical protrusions.² The distinctive shape of these weights played a role in defining their descriptions in the literature. They were named “mastoid,” derived from the ancient Greek word “μαστοειδής,” which means “resembling a breast,” due to the resemblance of their protru-

¹ Yavuz Selim Güler, Suna and İnan Kıraç Foundation Pera Museum, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1749-7725, yavuz.guler@peramuzesi.org.tr.

² These weights, usually also bearing marks indicating units, were manufactured from basalt or granite. For discussion on the metrological characteristics of these weights, see Alessandra Pugliese, “Mapping Italian Collections of Roman Weights: The Museo Archeologico Nazionale di Napoli and the Museo Civico Archeologico di Bologna,” in *Pondera Antiqua et Mediaevalia I*, ed. Charles Doyen and Louise Willocx, Numismatica Lovaniensia 22 (Louvain: Presses Universitaires de Louvain, 2020), 169–73.

sions to female breasts. How they were referred to in the period they were used remains unknown, as they are not directly mentioned in any ancient sources.

Studies on mastoid-shaped weights initially took place in the nineteenth century. Charles Thomas Newton encountered marble objects with a brick-like base and two half-spherical protrusions during excavations in the ancient city of Knidos (Datça, Muğla, Türkiye) for the British Museum between 1857 and 1859. In his 1863 publication, based on the archaeological context, Newton initially believed these stone objects found in the Demeter and Persephone *temenos* to be votive offerings. However, further detailed studies led him to conclude that they might be weights used during the Roman Imperial period.³ This pioneering study facilitated the identification of these objects as weights in archaeological excavations. In 1894, Erich Pernice identified marble weights in Athens (Greece) similar to those found in Knidos. This study shed light on research on the metrology of mastoid-shaped weights.⁴

Many mastoid-shaped weights were found in archaeological excavations conducted in the twentieth century. Mabel Lang published weights obtained in the 1964 excavations in the Agora of Athens, where these weights were named “mastoid” for the first time due to their shapes.⁵ Moreover, numerous mastoid-shaped weights were accessed through excavations carried out in Delphoi,⁶ Corinth,⁷ Smyrna,⁸ and Delos;⁹ providing new data on the contexts and metrology of the weights.

In a 2020 article, John H. Kroll and Vassiliki E. Stefanaki published the most comprehensive study on mastoid-shaped weights, examining various archaeological excavations, museum collections, and private collections. With this study, the researchers established a leading catalog, analyzing many published mastoid-shaped weights found in Aegean and Mediterranean settlements. The authors, differing from past studies, focused on what these weights were used for, proposing a new theory regarding their function. However, the study did not sufficiently address the contentious issues of metrology and chronology in the field of mastoid-shaped weights and did not include different opinions regarding their function. Moreover, the article did not include some published weights found in excavations, museums, and private collections in Anatolia over the last 20 years.¹⁰

3 Charles Thomas Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae* (London: Day & Son, 1863), 2:386–87.

4 Erich Pernice, *Griechische Gewichte* (Berlin: Weidmann, 1894), 123–25.

5 Mabel Lang, “Part I. Weights and Measures,” in *Weights, Measures and Tokens*, ed. Mabel Lang and Margaret Crosby, The Athenian Agora 10 (Princeton: The American School of Classical Studies at Athens, 1964), 1–68.

6 Paul Perdrizet, *Monuments figurés: Petits bronzes, Terres-cuites, Antiquités diverses*, Fouilles de Delphes 5 (Paris: A. Fontemoing, 1908), 210.

7 Gladys R. Davidson, *The Minor Objects*, Corinth 12 (Princeton: The American School of Classical Studies at Athens, 1952), 214.

8 Akın Ersoy, “Smyrna / İzmir Kazıları Mermer Ağırlıkları,” *TÜBA-KED: Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory* 18 (2018): 11–19, <https://doi.org/10.22520/tubaked.2018.18.001>.

9 Waldemar Deonna, *Le mobilier Délien*, Exploration archéologique de Délos 18 (Paris: E. de Boccard, 1938), fig. 171–72.

10 The weights from the archaeological sites in Greece such as Lamia (Thessaly), Athens Agora, Athens Acropolis Metro Station, Athens and Piraeus, Corinth, Patras, Aptaera, Crete, Samos, Delos, Siphnos, Thera, Amorgos, Rhodes, Halasarna (Kos), Kalymnos, and from the archaeological sites in Türkiye such as Myrina, Knidos, Xanthos, as well as from Arados in Syria have been examined. For details, see John H. Kroll and Vassiliki E. Stefanaki, “Women’s Weights for Weighing Wool: ‘Mastoid’ Weights from Knidos, Rhodes, and Elsewhere,” in *Pondera Antiqua et Mediaevalia I*, ed. Charles Doyen and Louise Willocx, Numismatica Lovaniensia 22 (Louvain: Presses universitaires de Louvain, 2020), 79–93.

This article will assess the chronological, metrological, and functional issues of mastoid-shaped weights used in the Eastern Mediterranean and the Aegean during the Late Hellenistic to Roman Imperial periods. Subsequently, two unpublished mastoid-shaped weights found in the Pera Museum Anatolian Weights and Measures Collection will be analyzed in the context of the measurement history of the Aegean and Mediterranean.

Dating

Mastoid-shaped weights do not have precise dates indicated on them through inscriptions, such as the names of rulers or marketplace controllers. Hence, they are dated using stratigraphic clues from the context in which they were found. Moreover, since these weights are often found separated from their archaeological contexts, the number of samples that can be precisely dated is limited.¹¹

The oldest mastoid-shaped weight found in an archaeological excavation was unearthed during excavations at the Agora of Athens. This weight with handles, which was found in a late Hellenistic period cistern, was dated between the late second century BCE and the early first century CE.¹² However, other mastoid-shaped weights found in the Agora of Athens, with an unknown stratigraphy, have been dated to the Roman Imperial period. For instance, two other mastoid-shaped weights, whose stratigraphy is known, found in the Agora were discovered in the destruction layer created by the Herules, a Germanic tribe, during their sack of Athens in 267 CE, have been dated to the third century CE.¹³

Mastoid-shaped weights have been found in Roman Imperial period layers in many settlements in the Eastern Mediterranean. Mastoid-shaped weights with and without handles found in Knidos have been relatively dated to the second to third centuries CE, based on Roman Imperial period terracotta and glass objects found in the same stratigraphic layer.¹⁴ A mastoid-shaped weight with handles found in a tomb in Rhodes has been dated to the early third century through Roman Imperial period tomb finds.¹⁵ Mastoid-shaped weights, one with a handle and the other without, found in the Terrace Houses in Ephesus, have been dated to the third quarter of the third century CE considering the construction phase layer.¹⁶ A mastoid-shaped weight with a single protrusion found during courtyard probing in the Smyrna Agora excavations. It has been dated to the third century CE with the help of Roman Imperial period architectural fragments and terracotta objects that were uncovered.¹⁷

11 Some weights have been dated by providing wide chronologies. As a result of the epigraphic analysis of the inscription on weight without a handle discovered in Delphi, it has been dated to the Roman Imperial period, see Perdizet, *Fouilles de Delphes*, 210. It is thought that the mastoid weights found in Corinth could have been used up until the Late Roman and possibly the Early Byzantine period, see Davidson, *The Minor Objects*, 205–6, 214. The mastoid weight discovered in Jiyeh was dated to the Roman–Early Byzantine period, see Mariusz Gwiazda, “Economy of Hellenistic, Roman and Early Byzantine Settlement in Jiyeh (Porphyreon), Lebanon,” *Archeologia* 62–63 (2014): 31–44.

12 Lang, “Part I. Weights,” 36, kat. no. SW 5.

13 Lang, “Part I. Weights,” 36, kat. no. SW 4 and SW 6.

14 Newton, *A History*, 387–88. Stefanaki and Kroll dated to the second–third centuries, see Kroll and Stefanaki, “Women’s Weights,” 79.

15 Kroll and Stefanaki, “Women’s Weights,” 84–85.

16 Ursula Quatember, “Marmorinventar,” in *Hanğhaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheiten 1 und 2; Baubefund, Ausstatung, Funde*, ed. Friedrich Krinzinger, *Forschungen in Ephesos* 8,8 (Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010), 650; Ersoy, “Smyrna,” 14.

17 Ersoy, “Smyrna,” 16.

Upon examining samples with recognized archaeological backgrounds, it has been noted that mastoid-shaped weights predominantly found in strata corresponding to the Roman Imperial period, with the majority dating to the second and third centuries CE. In cases where the archaeological context is ambiguous, the weights are dated by comparing their typological attributes with those of known stratigraphy; this method leads to assigning them a broad chronological frame, stretching from the Late Hellenistic to the Roman Imperial periods.¹⁸

Metrology

During the transitional phase from the Late Hellenistic to the Roman Imperial era, there were significant shifts in the benchmarks for commercial weight standards. Influenced by economic and political fluctuations in the Eastern Mediterranean, and correlated inflation, the commercial *mna* (*mna emporike*) gradually increased in weight.¹⁹ For instance, in Athens and cities within Athenian influence, the *mna* equated to 100 drachmae during the Classical era, escalated to 105 drachmae, further increasing to 138 drachmae in the Hellenistic period, and even exceeding

Inscription	Translation	Place	Weight (g)	Reference
α´	11 (<i>Libra</i>)	Agora of Athens	3443	Lang, "Part I. Weights," 36, no. SW 1.
λ[εῖτραι] ζ´<	7.5 <i>Libra</i>	Agora of Athens	2310	Lang, "Part I. Weights," 36, no. SW 7.
λ[εῖτραι] δ´<	4.5 <i>Libra</i>	Agora of Athens	1162,5	Lang, "Part I. Weights," 36, no. SW 13.
ῆ	8 (<i>Mna</i>)	Piraeus, Athens	3556,6	Pernice, <i>Griechische</i> , 123, no. 275.
Κτήσιδος [σ]ταθμός [...] λ[ε]ῖτραι	Ktesides' weight, ... <i>libra</i>	Delos	2232	Perdizet, <i>Fouilles de Delphes</i> , 210, no. 722.
λ[ε]ῖτραι ζ´	7 <i>Libra</i>	Corinth	2256	Davidson, <i>Results of Excavations</i> , 214, no. 1650.
λ[εῖτραι] V	5 <i>Libra</i>	Corinth	1560	Davidson, <i>Results of Excavations</i> , 214, no. 1648.
λ[εῖτραι] ῆ	8 <i>libra</i>	Corinth	2256	Davidson, <i>Results of Excavations</i> , 214, no. 1651.

Table 1: Examples of Mastoid-Shaped Weights with Unit Inscriptions

150 drachmae during the Late Hellenistic phase. In the Roman Imperial era, it was observed that the commercial *mna* sustained its relevance, calibrated to the Roman *libra*—also referred to as

¹⁸ For the mastoid weight from the Zeki Karaoğlu collection which was most probably found in Caria region and was dated to the Late Hellenistic–Roman Imperial period, see Oğuz Tekin, *Pazarın Cazibesi: Tarih Boyunca Akdeniz Dünyasında Alışveriş / The Charm of the Market: Shopping in the Mediterranean World throughout History* (Istanbul: Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED), 2019), 90, no. 73.

¹⁹ These changes did not occur in the same way in every city-state; in the *mnas* of some city-states, weight increases like those experienced in Athens were not observed. For the discussion, see Oğuz Tekin, *Balance Weights in the Ancient World. Classical and Hellenistic Periods* (Istanbul: Turkish Institute of Archaeology, 2016), 19–28.

the *leitra italike*—a standard that was embraced by cities governed by Rome, thereby continuing in usage as *leitra agoraia*.²⁰

Researchers working on mastoid-shaped weights have tried to identify the systems corresponding to these weights while considering the developments in metrology in the Eastern Mediterranean. Despite the absence of unit marks on the weights he found in Knidos, Newton deduced that they could be multiples of each other. Accounting for the losses in the weights, he sought to manage them in a *drachmae*-based system;²¹ however, Kroll and Stefanaki, who re-examined the weights at the British Museum, identified them as being increasing and decreasing multiples of the Roman *libra*.²² In Pernice's study on a mastoid-shaped weight found in Piraeus, it was indicated that the Greek letter "H," representing the number "8" found on a weight, could correspond to eight *mna* (1 *mna* = 444.6 g) equating to 105 *drachmae* (3556.6 grams).²³

Lang's studies on finds at the Agora of Athens showed that the weights were marked according to the Roman system. Through the study of three weights bearing unit marks, weights corresponding to 11, 7.5, and 4.5 *libra* were determined. Due to the weights not representing round numbers, it has been proposed that they could have initially been created according to the commercial *mna* and that their secondary use involved inscribing their equivalents in Roman *libra* onto them.²⁴ The fact that the indicated weights do not represent round numbers strengthens the possibility that they were prepared according to the Roman *libra* corresponding to the commercial *mna*; however, this is not applicable for all weights. Examples found in the excavations at Delos and Corinth also demonstrate that the weights were produced according to the Roman *libra* system (Table 1). On the other hand, while the possibility of secondary usage detection of weights may be applicable to the finds in the Athens Agora, the likelihood of a similar practice having been carried out in many cities in the Eastern Mediterranean is quite low because there is not enough physical evidence to suggest that the weights have been repurposed.

A large portion of mastoid-shaped weights do not bear unit marks; therefore, the metrology of the weights is understood through a few examples that indicate the units. The absence of units on these weights can be explained by their being written in paint and not surviving to the present day.²⁵ The data indicates that the majority of the mastoid-shaped weights were made according to the Roman *libra*, with earlier samples being based on the commercial *mna*.

Context(s) and Function(s) of Mastoid-Shaped Weights

Determining the purpose for which mastoid-shaped weights were used is challenging for various reasons. The number of mastoid-shaped weights known from archaeological contexts is limited, and ancient sources provide little information about these weights. Furthermore, knowledge regarding how they were monitored and brought into use is restricted because most of them lack control marks of marketplace inspectors—*agoranomos* and *metronomos*—found on Hellenistic and Roman Imperial period weights. Therefore, inferences about the function of mastoid-shaped

20 This weight system was not the same in every city-state and there were changes in their weight throughout time. For the explanation, see Tekin, *Balance Weights*, 136–40.

21 Newton, *A History*, 804–6.

22 Kroll and Stefanaki, "Women's Weights," 81.

23 Pernice, *Griechische Gewichte*, 123.

24 Lang, "Part I. Weights," 34–35.

25 Lang, "Part I. Weights," 35.

weights have been made by evaluating their physical characteristics and archaeological contexts.

Newton, who conducted the first studies on mastoid-shaped weights, initially suspected that they could be votive offerings since they were found in the temple's *temenos* before being identified as weights. Later, upon examining their metrological characteristics, he concluded that they could be weights used as reference weights, stored in temples and utilized to control commercial weights in the marketplace;²⁶ however, no other example with a similar archaeological context has been encountered.

After evaluating mastoid-shaped weights examples with archaeological context found in the Agora of Athens, Lang concluded that these weights might have been used in marketplaces. Since the weights from the Hellenistic and Roman Imperial periods were generally made of lead and bronze, the necessity for stone weights to weigh heavy products suggests that they could have been used in marketplaces.²⁷ Moreover, the discovery of mastoid-shaped weights in the agora, theater, and bouleuterion during excavations in Smyrna has further highlighted the possibility that they could have been utilized as balance weights to weigh heavy objects that lead and bronze weights couldn't measure in marketplaces.²⁸

Another archaeological context where mastoid-shaped weights are found is private residences. Mastoid-shaped weights encountered in the Terrace Houses in Ephesus indicate that they could have been used in private residences to check the weight of goods.²⁹ This function is further supported by another marble weight found in a settlement named Gamada/Gamda at Khirbet Ibtin, Israel. A marble cuboid weight retrieved from a fourth century CE earthquake layer in its original context in a Roman house, found alongside imported goods believed to have originated from Ephesus, has led to the conclusion that it could have been a balance weight used for measurements in private residences or marketplaces.³⁰

Mastoid-shaped weights possibly related to the usage by women in private residences have been found in the Castello Museum in Rhodes. In their study focusing on two weights in this collection, Kroll and Stefanaki have shown evidence supporting that women used these weights. One weight, found in a woman's grave featuring reliefs depicting love and marriage, has been thought to be a wedding gift.³¹ In the iconographic analysis of another weight, reliefs depicting baskets called *kalathos*, used to store wool, were identified. These two mastoid-shaped weights have been analyzed in conjunction with descriptions related to wool weighing in ancient Greek inscriptions and literary texts, and balance weights used for weighing wool found in archaeological excavations, leading to the conclusion that they could have been used to weigh wool brought into private residences or workshops before spinning.³² The depictions on the weights from which these conclusions were drawn are not found on other mastoid-shaped weights. Therefore, it is necessary not to limit mastoid-shaped weights by identifying them only as weights possibly used

26 Newton, *A History*, 804–6.

27 Tekin, *Balance Weights*, 7–8; Lang, "Part I. Weights," 35.

28 Lang, "Part I. Weights," 35; Ersoy, "Smyrna," 14.

29 Quatember, "Marmorinventar," 650.

30 The depiction of winged Eros on the weight, considering the settlement's agricultural connection in Khirbet Ibtin, suggests the possibility that it may have been used to protect agricultural products from harm and to bring good luck. For the discussions on the metrology, chronology and function of the weight, see Rivka Gersht and Peter Gendelman, "Marble Cuboid Weight Carved with Eros from Khirbet Ibtin," *Scripta Classica Israelica* 40 (2021): 151–68.

31 Kroll and Stefanaki, "Women's Weights," 83–85.

32 Kroll and Stefanaki, "Women's Weights," 85–86.

for wool weighing. Other functions of these weights, including weighing heavy objects in marketplaces, should not be overlooked. Hence, more mastoid-shaped weights known from archaeological contexts should be published to develop theories regarding their functions.

Mastoid-Shaped Weights at Pera Museum

In 2005, the Pera Museum was established as the cultural and artistic initiative of the Suna and İnan Kıraç Foundation. The museum houses the “Anatolian Weights and Measures” collection that sheds light on Anatolia’s 4000-year socio-economic history, including 8117 weights and measurement tools. Within this collection are two mastoid-shaped weights, one with a handle and the other without. These weights were donated to the Pera Museum in 2015 and are recorded with the inventory numbers PMA 6703 and PMA 6704, respectively. No information regarding the archaeological contexts of these weights is available; however, Haluk Perk, who donated the weights to the Pera Museum, noted that most of them are of Western Anatolian origin, with the remainder being Anatolian. Considering this, and given that other mastoid-shaped weights found within Türkiye have been recovered from ancient cities in Western Anatolia, it is a strong possibility that these weights in the Pera Museum collection also originated from Western Anatolia. However, due to the lack of definitive archaeological data, one should approach this assumption with skepticism.

Given that the archaeological contexts of the weights are unknown, theorizing about their functions is quite challenging. Nevertheless, it would not be incorrect to consider the possibilities that they were used by women for weighing wool or for weighing heavy objects in marketplaces/private residences. Evaluating these weights in the Pera Museum in chronological and metrological contexts will provide a significant contribution to future studies on mastoid-shaped weights.

Mastoid-Shaped Weight with Handles

Situated on a rectangular prism base are two hemispherical protrusions (Fig. 1). The weight, crafted from red-veined limestone, has dimensions of 150x65x107 mm, with the base alone standing at 50 mm high. The hemispherical protrusions are connected to each other by an inverted “V” shaped handle. The ground between the protrusions has been slightly hollowed out. There are fractures on the surfaces and edges of the weight’s base. It bears no inscriptions or traces of paint. Considering its physical characteristics, this weight shares typological similarities with examples found in excavations at Knidos and the Agora of Athens, as discussed in the Dating section. Therefore, it can be relatively dated to the 2nd–3rd centuries CE.

The aforementioned mastoid-shaped weight measures 1710.6 grams. If evaluated according to the Roman *libra* standard, it corresponds to approximately 5.5 *libra*. Here, one unit of *libra* is seen to equate to roughly 311.02 grams. If the surface wear and losses on the weight are considered, it likely has lost around 90 grams, indicating that it was close to a known *libra* standard weight.

Mastoid-Shaped Weight without Handles

This weight also features a rectangular prism base adorned with two hemispherical protrusions (Fig. 2). Made from dark grey-veined marble, it measures 155x75x104 mm, with the base alone being 75 mm high. The space between the protrusions has been carved to slightly form a cir-

cular area. The weight has fractures on the protrusions, surfaces, and edges of its base. It contains no inscriptions or traces of paint. This mastoid-shaped weight without handles shares typological similarities with examples from the Agora of Smyrna. Like the mastoid-shaped weight with handles, it can be relatively dated to the 2nd–3rd centuries CE.

The aforementioned weight without handles is 2285.3 grams. If considered in the Roman *libra* standard, it roughly equals 7.5 *libra*, where the *libra* is calculated based on approximately 304.7 grams. Taking into account the fractures at the corners and the wear on the surface, it is likely to have a substantial loss of around 170 grams, showing that it is close to a known *libra* standard weight.

Future Studies on Mastoid-Shaped Weights

Mastoid-shaped weights were used in the Late Hellenistic–Roman Imperial period and although examples following the commercial *mina* standard are found, they were generally produced according to the Roman *libra* standard. These multifunctional weights were predominantly used in marketplaces and private residences to weigh heavy products. Moreover, there is data suggesting that women used these weights in private residences to weigh wool, as previously mentioned. Up until now, only a limited number of studies have been conducted on mastoid-shaped weights in Türkiye; this may be due to the possibility that these weights emerging from the Late Hellenistic period and Roman Imperial period settlements in the Eastern Mediterranean could not be identified as weights due to their physical characteristics. Therefore, small-sized marble objects registered in archaeological excavations, state museums, private museums, and collections in Türkiye should be reviewed once more. Weights lacking unit marks should be examined through pigment analysis to understand the metrology of the weights and to identify any units that may have been present but have not survived to the present day. A scientific study with this aim would facilitate a clearer understanding of the metrology of mastoid-shaped weights. In addition, understanding the contexts with new mastoid-shaped weights to be uncovered in archaeological excavations will allow for speculation on what other functions the weights could have served. Considering the understanding associated with women weighing wool and a recently uncovered tomb finding, it is clear that there is new information to be learned regarding the functions of mastoid-shaped weights.

Acknowledgements

This research has been conducted within the scope of the *Pondera et Mensurae Asiae Minoris* (POMUM) project initiated by the Pera Museum Anatolian Weights and Measures Collection on the occasion of the one-hundredth anniversary of the Republic of Türkiye and the twentieth anniversary of the Suna and İnan Kıraç Foundation. I would like to sincerely thank M. Özalp Birol, the General Manager of the Suna and İnan Kıraç Foundation's Culture and Art Establishment, for fully supporting my research at the Pera Museum. I also extend my gratitude to Prof. Dr. Oğuz Tekin and Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Sami Öztürk for their assistance in my research.

Mastoid Ağırlıkların Kronolojisi, Metrolojisi ve İşlevi Üzerine Değerlendirmeler

Yavuz Selim Güler¹

Makale geliş: 10 Temmuz 2023

Makale kabul: 3 Eylül 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.41490>

Özet

Bu makalede tarihsel metroloji literatüründe az çalışılmış mastoid ağırlıklar incelenecektir. Öncelikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren süregelen araştırmalar ve bu araştırmaların literatüre katkıları irdelenecektir. Ardından araştırmalarda karşılaşılan üç önemli tartışma konusu olan mastoid ağırlıkların tarihlenmesi (kronoloji), dâhil olduğu ağırlık sistemi (metroloji) ve işlevi yayımlanmış örnekler üzerinden değerlendirilecektir. Son olarak Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu'nda bulunan daha önce yayımlanmamış iki mastoid ağırlık, kronolojisi ve metrolojisi açısından incelenecektir. Bu makale ile Türkiye'deki müzelerde yapılacak envanter çalışmalarında ve arkeolojik kazılarda ortaya çıkacak mastoid ağırlıkların tanımlanmasına ve Doğu Akdeniz tarihsel metrolojisindeki yerinin anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Mastoid, Roma İmparatorluk Dönemi, Terazi Ağırlığı, Libra, Metroloji

Giriş

Mastoid ağırlıklar, Helenistik Dönem–Roma İmparatorluk Dönemi taş ağırlıkları içinde fiziksel özellikleriyle dikkat çeken bir grubu oluşturmaktadır. Tuğlaya benzeyen dikdörtgen prizma kaide üzerine iki yarım küre şeklinde çıkıntıya sahip olan mastoid ağırlıklar, Roma İmparatorluk Dönemi taş terazi ağırlıklarında çoğunlukla rastlanan bir şekil olan iki ucu kesilmiş fiçi şeklindeki ağırlıklardan ayrılmaktadırlar.² Bu ağırlıkların dikkat çeken şekli, literatürdeki tanımlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Üzerindeki çıkıntılar kadın göğsüne benzetildiği için Eski Yunanca'da “göğse benzer” anlamına gelen $\mu\alpha\sigma\tau\omicron\epsilon\iota\delta\eta\varsigma$ kelimesinden türetilerek mastoid olarak ad-

¹ Yavuz Selim Güler, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1749-7725, yavuz.guler@peramuzesi.org.tr.

² Üzerlerinde genellikle birim belirten işaretler de bulunan bu ağırlıklar bazalttan veya granitten imal edilirdi. Bu ağırlıkların metrolojik özellikleri hakkındaki tartışma için bkz. Alessandra Pugliese, “Mapping Italian Collections of Roman Weights: The Museo Archeologico Nazionale di Napoli and the Museo Civico Archeologico di Bologna,” *Pondera Antiqua et Mediaevalia I* içinde, der. Charles Doyen ve Louise Willocx, *Numismatica Lovaniensia* 22 (Louvain: Presses Universitaires de Louvain, 2020), 169–73.

landırılmışlardır. Bu ağırlıklardan bir antik kaynakta doğrudan bahsedilmediği için kullanıldıkları dönemde nasıl adlandırıldıkları bilinmemektedir.

Mastoid ağırlıklar üzerine çalışmalar ilk olarak on dokuzuncu yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Charles Thomas Newton, 1857–1859 yılları arasında British Museum adına yürüttüğü Knidos Antik Kenti (Datça, Muğla, Türkiye) kazılarında tuğla şeklinde kadesi bulunan ve üzerlerinde iki adet yarım küre şeklinde çıkıntılı bulunan mermer objelere rastlamıştır. Newton 1863’de yayımladığı araştırmasında, Demeter ve Persephone *temenosunda* bulunduğu taş objeleri arkeolojik bağlamına dayanarak ilk olarak adak oldukları kanaatine varmış; ancak daha ayrıntılı çalışmalarda bunların Roma İmparatorluk Dönemi’nde kullanılmış olabilecek ağırlıklar olduğu sonucuna ulaşmıştır.³ Mastoid ağırlıklar için öncü sayılabilecek bu çalışma, arkeolojik kazılarda bu objelerin ağırlık olarak tanımlanabilmesine yardımcı olmuştur. Erich Pernice, 1894’te yaptığı çalışmada Atina’da (Yunanistan) bulunan ve Knidos’taki ağırlıklarla benzerlik gösteren mermer ağırlıklar tespit etmiştir. Bu çalışma mastoid ağırlıkların metrolojisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalara ışık tutmuştur.⁴

Yirminci yüzyılda yapılan arkeolojik kazılarda birçok mastoid ağırlığa rastlanmıştır. Mabel Lang 1964 yılında Atina Agorası’ndaki kazılarda ele geçen ağırlıkları yayımlamıştır ve bu ağırlıklar ilk defa şekillerinden dolayı mastoid olarak isimlendirilmişlerdir.⁵ Ayrıca Delphi,⁶ Korinthos,⁷ Smyrna⁸ ve Delos’ta⁹ gerçekleştirilen kazılar sayesinde birçok mastoid ağırlığa ulaşılmış; ağırlıkların bağlamları ve metrolojisi hakkında yeni verilere ulaşılmıştır.

John H. Kroll ve Vassiliki E. Stefanaki 2020 yılında yayımlanan makalede çeşitli arkeolojik kazıları, müze koleksiyonlarını ve özel koleksiyonları değerlendirerek mastoid ağırlıklar üzerine en kapsamlı çalışmayı yayımlamışlardır. Bu çalışma ile araştırmacılar Ege ve Akdeniz yerleşimlerinde bulunan birçok yayımlanmış mastoid ağırlığın değerlendirildiği öncü bir katalog oluşturmuşlardır. Yazarlar, geçmişteki çalışmalardan farklı olarak bu ağırlıkların ne amaçla kullanıldığına odaklanmıştır ve işleviyle ilgili yeni bir teori öne sürmüşlerdir. Ancak bu çalışmada mastoid ağırlıklar alanında tartışmalı olan metroloji ve kronoloji konularına yeterince değinilmemiş; işleviyle ilgili diğer görüşlere yer verilmemiştir. Ayrıca makalede, son 20 yıl içerisinde Anadolu’da yapılan kazılarda, müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan bazı yayınlanmış ağırlıklar dâhil edilmemiştir.¹⁰

3 Charles Thomas Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae* (London: Day & Son, 1863), 2:386–87.

4 Erich Pernice, *Griechische Gewichte* (Berlin: Weidmann, 1894), 123–25.

5 Mabel Lang, “Part I. Weights and Measures,” *Weights, Measures and Tokens* içinde, der. Mabel Lang ve Margaret Crosby, *The Athenian Agora 10* (Princeton: The American School of Classical Studies at Athens, 1964), 1–68.

6 Paul Perdrizet, *Monuments figurés: Petits bronzes, Terres-cuites, Antiquités diverses*, Fouilles de Delphes 5 (Paris: A. Fontemoing, 1908), 210.

7 Gladys R. Davidson, *The Minor Objects, Corinth 12* (Princeton: The American School of Classical Studies at Athens, 1952), 214.

8 Akın Ersoy, “Smyrna / İzmir Kazıları Mermer Ağırlıkları,” *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 18 (2018): 11–9, <https://doi.org/10.22520/tubaked.2018.18.001>.

9 Waldemar Deonna, *Le mobilier Délien*, Exploration archéologique de Délos 18 (Paris: E. de Boccard, 1938), fig. 171–72.

10 Yunanistan’dan Lamia (Tesellia), Atina Agorası, Atina Akropolis Metro İstasyonu, Atina ve Pire, Korinthos, Patras, Aptera, Girit, Samos, Delos, Siphnos, Thera, Amorgos, Rodos, Halasarna (Kos), Kalymnos, Türkiye’den Myrina, Knidos, Ksanthos ve Suriye’den Arados’tan olan ağırlıkların incelemesini yapılmıştır. Ayrıntılar için bkz. John H. Kroll ve Vassiliki E. Stefanaki, “Women’s Weights for Weighing Wool: ‘Mastoid’ Weights from Knidos, Rhodes, and Elsewhere,” *Pondera Antiqua et Mediaevalia I* içinde, der. Charles Doyen ve Louise Willocx, *Numismatica Lovaniensia 22* (Louvain: Presses universitaires de Louvain, 2020): 79–93.

Bu makalede Doğu Akdeniz ve Ege’de Geç Helenistik–Roma İmparatorluk Dönemi’nde kullanılmış olan mastoid ağırlıkların kronolojik, metrolojik ve işlevsel sorunları değerlendirilecektir. Ardından Pera Müzesi Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu’nda bulunan yayımlanmamış iki mastoid ağırlık Ege ve Akdeniz dünyası ölçüm tarihi açısından incelenecektir.

Tarihlendirme

Mastoid ağırlıkların üzerinde kesin tarih belirten hükümdar veya pazar denetçisi adı bulunmamaktadır. Bu nedenle buldukları stratigrafiyle ilişkilendirilerek tarihlenmektedirler. Ayrıca bu ağırlıklar çoğunlukla arkeolojik bağlamlarından ayrı olarak bulduklarından kesin olarak tarihlenebilen örnek sayısı azdır.¹¹

Bir arkeolojik kazıda bulunan en eski mastoid ağırlık, Atina Agorası kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Geç Helenistik Dönem sarnıcında ele geçen kulplu ağırlık, MÖ geç ikinci yüzyıl–MS erken birinci yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹² Ancak Atina Agorası’nda bulunan ve stratigrafisi bilinen diğer mastoid ağırlıklar Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmiştir. Örneğin Agora’da bulunan ve stratigrafisi bilinen diğer iki mastoid ağırlık Germen kabilelerinden Heruli’nin Atina’yı MS 267 yılındaki yağmasıyla oluşan tahribat tabakasında bulunduğundan, MS üçüncü yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹³

Roma İmparatorluk Dönemi katmanlarında bulunan mastoid ağırlıklara Doğu Akdeniz’deki birçok yerleşimde rastlanmıştır. Knidos’ta bulunan kulplu ve kulpsuz mastoid ağırlıklar, aynı stratigrafide bulunan Roma İmparatorluk Dönemi pişmiş toprak ve cam objeleri ile görece olarak MS ikinci–üçüncü yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹⁴ Rodos’ta bir mezarda bulunan kulplu mastoid ağırlık Roma İmparatorluk Dönemi mezar buluntuları sayesinde erken üçüncü yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹⁵ Ephesos Yamaç Evler’de ele geçen biri kulplu diğeri kulpsuz mastoid ağırlıklar ise yapı evresi katmanı göz önüne alınarak MS üçüncü yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenmiştir.¹⁶ Smyrna Agora kazılarında avlu sondajı sırasında bulunan ve üzerinde tek bir kabartma bulunan mastoid ağırlık ise ele geçirilen Roma İmparatorluk Dönemi mimari parçalar ve pişmiş toprak objelerin yardımıyla MS üçüncü yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹⁷

Arkeolojik bağlamları bilinen örnekler incelendiğinde mastoid ağırlıkların Roma İmparatorluk Dönemi katmanlarında ele geçtiği ve çoğunlukla MS ikinci–üçüncü yüzyıla tarihlendiği görülmektedir. Arkeolojik bağlamı bilinmeyen ağırlıklar, stratigrafisi bilinen örneklerin tipolojik özellikleriyle karşılaştırılarak tarihlenmektedir; bu nedenle ağırlıklar için geniş bir kronoloji ola-

11 Bazı ağırlıklar ise geniş tarih aralıkları verilerek tarihlendirilmiştir. Delphi’de keşfedilen kulpsuz mastoid ağırlık üzerindeki yazının epigrafik analizi neticesinde Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmiştir, bkz. Perdizet, *Fouilles de Delphes*, 210. Korinthos’ta bulunan mastoid ağırlıkların Geç Roma ve bir ihtimal Erken Bizans Dönemi’ne kadar kullanılmış olabileceği düşünülmüştür, bkz. Davidson, *The Minor Objects*, 205–6, 214. Jiyeh’te keşfedilen mastoid ağırlık da Roma–Erken Bizans Dönemi’ne tarihlenmiştir, bkz. Mariusz Gwiazda, “Economy of Hellenistic, Roman and Early Byzantine Settlement in Jiyeh (Porphyreon), Lebanon,” *Archeologia* 62–63 (2014): 31–44.

12 Lang, “Part I. Weights,” 36, kat. no. SW 5.

13 Lang, “Part I. Weights,” 36, kat. no. SW 4 ve SW 6.

14 Newton, *A History*, 387–88. Stefanaki ve Kroll ise MS ikinci–üçüncü yüzyıla tarihlenmiştir, bkz. Kroll ve Stefanaki, “Women’s Weights,” 79.

15 Kroll ve Stefanaki, “Women’s Weights,” 84–85.

16 Ursula Quatember, “Marmorinventar,” *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohnheiten 1 und 2; Baubefund, Ausstattung, Funde* içinde, der. Freidrich Krininger, *Forschungen in Ephesos* 8,8 (Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010), 650; Ersoy, “Smyrna,” 14.

17 Ersoy, “Smyrna,” 16.

rak Geç Helenistik Dönem–Roma İmparatorluk Dönemi verilmektedir.¹⁸

Metroloji

Geç Helenistik Dönem–Roma İmparatorluk Dönemi’nde ticari ağırlık standartlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Doğu Akdeniz’deki ekonomik ve politik gelişmeler ve buna bağlı olan enflasyonun etkisiyle ticari *mnanın* (*mna emporike*) karşılık geldiği ağırlık zamanla artış göstermiştir. Örneğin Atina ve Atina ile ilişkisi olan kent devletlerinde Klasik Dönem’de 100 drahmi ve ardından 105 drahmiye çıkan *mna*, Helenistik Dönem’de 138 drahmi ve Geç Helenistik Dönemde 150 drahmi ve üstüne çıkmıştır.¹⁹ Roma İmparatorluk Dönemine gelindiğinde ise ticari *mnanın* Roma ağırlık sisteminde kullanılan ve Roma yönetimi altındaki kentlerin de benimsediği Roma *librasına*—diğer adıyla *leitra italikeye*—oranlanarak *leitra agoraia* olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.²⁰

Yazıt	Çeviri	Bulunduğu Yer	Ağırlık (g)	Referans
ια´	11 (<i>Libra</i>)	Atina Agorası	3443	Lang, “Part I. Weights,” 36, no. SW 1.
λ[ε]τραι ζ´<	7.5 <i>Libra</i>	Atina Agorası	2310	Lang, “Part I. Weights,” 36, no. SW 7.
λ[ε]τραι δ´<	4.5 <i>Libra</i>	Atina Agorası	1162,5	Lang, “Part I. Weights,” 36, no. SW 13.
ή	8 (<i>Mna</i>)	Pire Atina	3556,6	Pernice, Griechische, 123, no. 275.
Κτήσιδος [σ]ταθμός [...] λ[ε] ιτ[ραι]	Ktseides ağırlığı, ... <i>libra</i>	Korinthos	2232	Perdizet, <i>Fouilles de Delphes</i> , 210, no. 722.
λ[ε]ιτ[ραι] ζ´	7 <i>Libra</i>	Korinthos	2256	Davidson, <i>Results of Excavations</i> , 214, no. 1650.
λ[ε]ιτ[ραι] V	5 <i>Libra</i>	Korinthos	1560	Davidson, <i>Results of Excavations</i> , 214, no. 1648.
λ[ε]ιτ[ραι] ή	8 <i>libra</i>	Korinthos	2256	Davidson, <i>Results of Excavations</i> , 214, no. 1651.

Tablo 1: Üzerinde Birim İşareti Bulunan Mastoid Ağırlık Örnekleri

Mastoid ağırlıklar üzerine çalışmalar yürüten araştırmacılar, Doğu Akdeniz’de metrolojide yaşanan gelişmeleri göz önünde bulundurarak bu ağırlıkların karşılık geldiği sistemleri bulmaya çalışmışlardır. Newton, Knidos’ta bulunduğu ağırlıkların üzerinde birim işareti bulunmamasına rağ-

18 Geç Helenistik Dönem–Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen Zeki Karaoğlu Koleksiyonundaki Karia bölgesinden geldiği düşünülen mastoid ağırlık için bkz. Oğuz Tekin, *Pazarın Cazibesi: Tarih Boyunca Akdeniz Dünyasında Alışveriş / The Charm of the Market: Shopping in the Mediterranean World throughout History* (İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED), 2019), 90, no. 73.

19 Bu değişimler her kent devletinde aynı şekilde olmamıştır; bazı kent devletlerinin *mna*larında Atina’da yaşananlar gibi ağırlık artışları görülmemiştir. Tartışma için bkz. Oğuz Tekin, *Balance Weights in the Ancient World: Classical and Hellenistic Periods* (İstanbul: Turkish Institute of Archaeology, 2016), 19–28.

20 Bu ağırlık sistemi her kentte aynı değildir ve zaman içinde değişiklik göstermektedir. Açıklama için bkz. Tekin, *Balance Weights*, 136–40.

men bunların birbirlerinin katsayısı olabileceği sonucuna varmıştır. Ağırlıklardaki kayıpları göz önünde bulundurarak *drahmi* temelli bir sisteme oturtmaya çalışmıştır;²¹ ancak ağırlıkları British Museum'da yeniden inceleyen Kroll ve Stefanaki bu ağırlıkların Roma *libras*ının artan ve azalan katları olduklarını tespit etmişlerdir.²² Pernice'nin Pire'de bulunan mastoid ağırlık üzerine yaptığı çalışmada bir ağırlığın üzerinde yazan ve 8 rakamına işaret eden Yunanca "H" harfi ile ağırlığın (3556,6 gram) 105 *drahmilik* 8 *mnaya* (1 *Mna* = 444.6 g) karşılık gelebileceği belirtilmiştir.²³

Lang'ın Atina Agorası'ndaki buluntularda yaptığı çalışmalarda ise ağırlıkların Roma sistemine göre işaretlendiği anlaşılmıştır. Üzerinde birim bulunan üç ağırlığın çalışılmasıyla 11, 7.5 ve 4.5 *libraya* karşılık gelen ağırlıklar tespit edilmiştir. Ağırlıkların yuvarlak bir sayı ifade etmemesinden dolayı, orijinal olarak ticari *mnaya* göre oluşturulmuş olabileceği ve bu ağırlıkların ikincil kullanımı olup üzerlerine Roma *libras*ı karşılıklarının yazılmış olabileceği öne sürülmüştür.²⁴ Belirtilen ağırlıkların yuvarlak bir sayı ifade etmemesi, ticari *mnaya* karşılık gelen Roma *libras*ına göre hazırlandıkları ihtimalini güçlendirmektedir; ancak bu durum bütün ağırlıklar için geçerli değildir. Delos ve Korinthos kazılarında ele geçen örnekler de ağırlıkların Roma *libras*ı sistemine göre üretildiğini göstermektedir (Tablo 1). Öte yandan ağırlıkların ikincil kullanım tespiti Atina Agorası buluntularında geçerli olabilme ihtimali bulunsa da Doğu Akdeniz'de bulunan birçok kentte mastoid ağırlıklara benzer uygulamanın yapılmış olması ihtimali oldukça düşüktür; çünkü ağırlıkların yeniden işlevlendirildiğine dair yeterince fiziksel kanıt bulunmamaktadır.

Mastoid ağırlıkların büyük bir bölümünde birim işaretleri bulunmamaktadır; bu nedenle ağırlıkların metrolojisi, birim yazan birkaç örnek sayesinde anlaşılmaktadır. Bu ağırlıkların üzerinde birimlerinin yer almaması birimlerin boya ile yazılıp günümüze ulaşmamış olmasıyla açıklanabilir.²⁵ Elde bulunan veriler, mastoid ağırlıkların çoğunlukla Roma *libras*ı ve erken örneklerinin de ticari *mnaya* göre yapıldıklarını göstermektedir.

Mastoid Ağırlıkların Bağlamı ve İşlev(ler)i

Mastoid ağırlıkların ne amaçla kullanıldığı ile ilgili fikir yürütmek çeşitli nedenlerden dolayı zordur. Arkeolojik bağlamları bilinen mastoid ağırlık sayısı çok azdır ve antik kaynaklar bu ağırlıklar hakkında bilgi içermemektedir. Ayrıca bu ağırlıkların üzerinde çoğu Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi ağırlığında rastlanan pazar yeri denetçileri *agoranomos* ve *metronomos*ların kontrol işaretleri bulunmadığı için nasıl bir denetim sürecinden geçip kullanılma sokulduğu ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Bu nedenle mastoid ağırlıkların işlevi hakkında çıkarımlar, fiziksel özellikleri ve arkeolojik bağlamları değerlendirilerek yapılmıştır.

Mastoid ağırlıklar üzerine ilk çalışmaları yürüten Newton, bu objeleri ağırlık olarak tanımlanmadan önce tapınak *temenos*unda buldukları için adak olabileceği kanısına varmış; ardından metrolojik özelliklerini incelediğinde ağırlık olabileceği ve tapınaklarda saklanan ve piyasadaki ticari ağırlıkların kontrolünde kullanılan referans ağırlık olabilecekleri sonucuna varmıştır;²⁶ ancak buna benzer arkeolojik bağlama sahip başka bir örneğe rastlanmamıştır.

Lang, Atina Agorası'nda bulunan mastoid ağırlıkların arkeolojik bağlamı tahrip edilmemiş

21 Newton, *A History*, 804–6.

22 Kroll ve Stefanaki, "Women's Weights," 81.

23 Pernice, *Griechische Gewichte*, 123.

24 Lang, "Part I. Weights," 34–35.

25 Lang, "Part I. Weights," 35.

26 Newton, *A History*, 804–6.

örneklerini değerlendirdiğinde bu ağırlıkların pazar yerinde kullanılmış olabileceği sonucuna varmıştır. Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi ağırlıkları genelde kurşun ve bronzdan yapıldığı için ağır ürünleri tartmak için taş ağırlıklara ihtiyaç duyulduğundan bu ağırlıkların pazar yerinde kullanılmış olabileceğini göstermiştir.²⁷ Ayrıca Smyrna kazılarında mastoid ağırlıkların agorada, tiyatroda ve bouleuterionda bulunması pazar yerlerinde kurşun ve bronz ağırlıkların ölçemeyeceği ağır cisimleri tartmak için kullanılan terazi ağırlıkları olarak kullanılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmiştir.²⁸

Mastoid ağırlıkların bulunduğu bir başka arkeolojik bağlam ise özel konutlardır. Ephesos Yamaç Evlerdeki rastlanan mastoid ağırlıkların, malların ağırlığını kontrol etmek için özel konutlarda kullanılmış olabileceğini göstermiştir.²⁹ Bu işlevi destekleyecek başka bir mermer ağırlığa Khirbet Ibtin'deki (İsrail) Gamada/Gamda adlı yerleşimde rastlanmıştır. Bir Roma evinde orijinal bağlamındaki MS dördüncü yüzyıl deprem katmanında ele geçen mermer cuboid ağırlık, Ephesos'tan geldiği düşünülen ithal mallarla birlikte bulunduğu için özel konutta veya pazar yerinde ölçüm yapmak için kullanılmış bir terazi ağırlığı olabileceği sonucuna varılmıştır.³⁰

Mastoid ağırlıkların özel konutlarda kadınlar tarafından kullanımı ile ilişkilendirilebilecek ağırlıklara Rodos Castello Müzesi'nde rastlanmıştır. Kroll ve Stefanaki bu koleksiyonda bulunan iki ağırlık özelinde yaptıkları çalışmada bu ağırlıkların kadınların kullandığı ağırlıklar olduğunu destekleyecek verilere ulaştıklarını göstermişlerdir. Bir ağırlığın bir kadın mezarında çıktığı ve ikonografisinde aşk ve evliliğe yer veren kabartmalar bulunması bunun bir düğün hediyesi olabileceğini düşünmüşlerdir.³¹ Bir diğer ağırlığın ikonografik analizinde yünleri saklamak için kullanılan *kalathos* adı verilen sepetlerin olduğu kabartma tasvirler tespit edilmiştir. Bu iki mastoid ağırlık, Eski Yunan yazıtlarında ve edebi metinlerde yün tartılması ile ilgili anlatımlar ve arkeolojik kazılarda yün tartmak için kullanılan terazi ağırlıkları ile birlikte değerlendirilmiş ve bu terazi ağırlıklarının yün eğıirmeden önce özel konuta veya atölyelere gelen yünü tartmak için kullanılmış olabileceği sonucuna varılmıştır.³² Bu çıkarımların yapıldığı ağırlıklardaki tasvirler diğer mastoid ağırlıklarda rastlanmamaktadır. Bu nedenle mastoid ağırlıkları sadece yün tartma işlevi olarak kullanılmış olabilecek ağırlıklar olarak tanımlayarak sınırlandırmamak gerekmektedir. Bu ağırlıkların diğer işlevlerinden olan pazar yerlerinde ağır cisimlerin tartılması da göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple mastoid ağırlıkların işlevleri hakkında fikirlerin geliştirilmesi için daha çok arkeolojik bağlamı bilinen mastoid ağırlık yayımlanmalıdır.

Pera Müzesi'ndeki Mastoid Ağırlıklar

2005 yılında Suna ve İnan Kıraç Vakfı'nın kültür ve sanat girişimi olarak kurulan Pera Müzesi'nde Anadolu'nun dört bin yıllık sosyo-ekonomik tarihine ışık tutan ve 8,117 ağırlık ve ölçü aleti içeren "Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri" koleksiyonunda iki adet mastoid ağırlık bulunmakta-

27 Tekin, "Balance Weights," 7–8; Lang, "Part I. Weights," 35.

28 Lang, "Part I. Weights," 35; Ersoy, "Smyrna," 14.

29 Quatember, "Marmorinventar," 650.

30 Ağırlığın üzerindeki kanatlı Eros tasviri ise Khirbet Ibtin'deki yerleşimin tarım ile ilişkisi göz önüne alınarak tarihsal ürünleri kötülüklerden korumak ve iyi şans getirmek için kullanılmış olabileceği ihtimalini göstermektedir. Ağırlık üzerine daha ayrıntılı metroloji, kronoloji ve kullanım amacı tartışmaları için bkz. Rivka Gersht ve Peter Gendelman, "Marble Cuboid Weight Carved with Eros from Khirbet Ibtin," *Scripta Classica Israelica* 40 (2021): 151–68.

31 Kroll ve Stefanaki, "Women's Weights," 83–85.

32 Kroll ve Stefanaki, "Women's Weights," 85–86.

dır. Biri kulplu ve diğeri kulpsuz olan bu ağırlıklar 2015 yılında Pera Müzesi'ne bağış yoluyla kazandırılmıştır ve sırasıyla PMA 6703 ve PMA 6704 envanter numaralarıyla kaydedilmişlerdir. Bu ağırlıkların arkeolojik bağlamlarıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır; ancak ağırlıkları Pera Müzesi'ne bağışlayan Halûk Perk, ağırlıkların büyük bir bölümünün Batı Anadolu geri kalan kısmının ise Anadolu kökenli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Türkiye sınırları içerisinde bulunan diğer mastoid ağırlıkların Batı Anadolu'daki antik kentlerden ele geçtiği göz önüne alındığında Pera Müzesi koleksiyonunda yer alan bu ağırlıkların da Batı Anadolu'dan gelmiş olması güçlü bir ihtimal dâhilindedir; ancak kesin arkeolojik veri bulunmadığı için şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir.

Ağırlıkların arkeolojik bağlamları bilinmediğinden dolayı işlevleri hakkında fikir yürütmek oldukça zordur. Bununla birlikte kadınların yün tartmak veya pazar yerinde/özel konutlarda ağır cisimlerin tartılması için kullanılmış ağırlık olma ihtimallerini göz önünde bulundurmak da sanırız yanlış olmayacaktır. Pera Müzesi'nde bulunan bu ağırlıkları kronolojik ve metrolojik bağlamında değerlendirmek gelecekte mastoid ağırlıklar için yapılacak çalışmalara önemli bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Kulplu Mastoid Ağırlık

Dikdörtgen prizma şeklindeki kaidenin üzerinde iki yarım küre şeklinde çıkıntıları bulunmaktadır (Fig. 1). Kırmızı damarlı kireç taşından yapılan ağırlığın boyutları 150x65x107 mm'dir ve sadece kaidenin yüksekliği 50 mm'dir. İki yarım küre şeklindeki çıkıntılar ters "V" şeklinde bir kulpla birbirine bağlanmıştır. Çıkıntılar arasındaki zemin çok hafif oyulmuştur. Ağırlığın kaidesinin yüzeylerinde ve kenarlarında kırıklar mevcuttur. Üzerinde herhangi bir yazı veya boya izi bulunmamaktadır. Fiziksel özellikleri göz önüne alındığında bu ağırlık tarihlendirme bölümünde tartışıldığı üzere Knidos ve Atina Agorası kazılarında bulunan örneklerle tipolojik benzerliklere sahiptir. Bu nedenle bu ağırlık görece olarak MS ikinci-üçüncü tarihlendirilebilir.

Bahsi geçen mastoid ağırlık 1710,6 gramdır. Ağırlık, Roma *librası* standardına göre değerlendirilirse, yaklaşık olarak 5,5 *libraya* denk gelmektedir. Burada birim *libranın* yaklaşık olarak 311,02 grama denk geldiği görülmektedir. Eğer ağırlığın üzerindeki aşınmalar ve kayıplar göz önüne alınırsa bu ağırlığın 90 grama yakın kaybetmiş olması muhtemeldir ve bu ağırlığın bilinen *libra* standart ağırlığına yakın bir ağırlık olduğunu göstermektedir.

Kulpsuz Mastoid Ağırlık

Dikdörtgen prizma şeklindeki kaidenin üzerinde iki yarım küre şeklinde çıkıntılar bulunmaktadır (Fig. 2). Koyu gri damarlı mermerden yapılan ağırlığın boyutları 155x75x104 mm'dir ve sadece kaidenin yüksekliği 75 mm'dir. Çıkıntılar arasındaki zemin çok hafif bir şekilde dairesel bir alan oluşturacak şekilde oyulmuştur. Ağırlığın çıkıntılarında, kaidesinin yüzeylerinde ve kenarlarında kırıklar mevcuttur. Üzerinde herhangi bir yazı veya boya izi bulunmamaktadır. Kulpsuz mastoid ağırlık, Smyrna Agorası'ndaki örneklerle tipolojik benzerliklere sahiptir. Kulplu mastoid ağırlıkta olduğu gibi bu ağırlık da görece olarak MS ikinci-üçüncü yüzyıla tarihlendirilebilir.

Bahsi geçen kulpsuz ağırlık 2285,3 gramdır. Roma *librası* standardında olduğu göz önüne alınırsa yaklaşık olarak 7,5 *libraya* denk gelmektedir. Burada *libranın* yaklaşık olarak 304,7 gram üzerinden hesaplandığı görülmektedir. Eğer ağırlığın köşelerindeki kırıklar ve yüzeydeki aşınmalar göz önüne alınırsa yaklaşık 170 gram gibi yüksek bir kaybı olması muhtemeldir ve bu ağırlığın bilinen *libra* standart ağırlığına yakın bir ağırlık olduğunu göstermektedir.

Mastoid Ağırlıklar Üzerine Gelecekte Yapılabilecek Çalışmalar

Mastoid ağırlıklar Geç Helenistik–Roma İmparatorluk Döneminde kullanılmıştır ve ticari *mna* standardına göre örnekleri bulunmasına rağmen genellikle Roma *librası* standardına göre üretilmiştir. Birçok işlevi bulunan bu ağırlıklar, genellikle ağır ürünleri tartmak için pazar yerlerinde ve özel konutlarda kullanılmıştır. Ayrıca bu ağırlıkların özel konutlarda yukarıda söz ettiğimiz gibi, kadınlar tarafından yün tartmak için kullanıldığına dair veriler bulunmaktadır. Şimdiye kadar Türkiye’de mastoid ağırlıklar üzerine çalışmalar sınırlı sayıda yapılmıştır; çünkü Doğu Akdeniz’deki Geç Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerinde ortaya çıkan bu ağırlıkların fiziksel özellikleri nedeniyle ağırlık olarak tanımlanamamış olması ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye’deki arkeolojik kazılara, devlet müzelerine, özel müzelere ve koleksiyonlara kayıtlı küçük boyutlu mermer objeler yeniden gözden geçirilmelidir. Ağırlıkların metrolojisinin anlaşılması için üzerinde birim işareti olmayan ağırlıklar pigment analizi yapılarak incelenmeli ve üzerlerinde bulunabilecek ve günümüze ulaşmamış birimler tespit edilmez. Bu amaçlı bir bilimsel çalışma, mastoid ağırlıkların metrolojisinin daha net olarak anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılacak yeni mastoid ağırlıklarla bağlamların anlaşılması sağlanacak ve ağırlıkların başka hangi amaçla kullanılabilecekleri üzerine fikir yürütülebilecektir. Kadınların yün tartması ile ilişkilendirilen mastoid ağırlıkların yakın bir zamanda ortaya çıkarılan bir mezar buluntusuyla anlaşılması göz önüne alındığında mastoid ağırlıkların işlevleriyle ilgili öğrenilebilecek yeni bilgiler de bulunduğu aşikârdır.

Teşekkürler

Bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzüncü yılında ve Suna ve İnan Kıraç Vakfı’nın yirminci yılında vakfın kültür ve sanat girişlerinin önemli bir parçası olan Pera Müzesi Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu’nun başlattığı *Pondera et Mensurae Asiae Minoris* (POMUM) projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Pera Müzesi’ndeki araştırmalarımı gönülden destekleyen Suna ve İnan Kıraç Vakfı Kültür ve Sanat İşletmeleri Genel Müdürü Sayın M. Özalp Birol’a, araştırmalarımdayardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Oğuz Tekin ve Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk’e teşekkür ederim.

Fig. 1: Mastoid-Shaped Weight with Handles (PMA 6703)
(With permission of Suna and İnan Kırac Foundation Pera Museum)
Fig. 1: Kulplu Mastoid Ağırlık (PMA 6703) (Suna ve İnan Kırac Vakfı Pera Müzesi izniyle)

Fig. 2: Mastoid-Shaped Weight without Handles (PMA 6704)
(With permission of Suna and İnan Kırac Foundation Pera Museum)
Fig. 2: Kulpsuz Mastoid Ağırlık (PMA 6704) (Suna ve İnan Kırac Vakfı Pera Müzesi izniyle)

Bibliography - Kaynakça

- Davidson, Gladys R. *The Minor Objects*. Corinth 12. Princeton: American School of Classical Studies at Athens, 1952.
- Deonna, Waldemar. *Le mobilier Délien*. Exploration archéologique de Délos 18. Paris: E. de Boccard, 1938.
- Ersoy, Akın. "Smyrna / İzmir Kazıları Mermer Ağırlıkları." *TÜBA-KED: Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory* 18 (2018): 11–19. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2018.18.001>.
- Gersht, Rivka and Peter Gendelman. "Marble Cubid Weight Carved with Eros from Khirbet Ibtin." *Scripta Classica Israelica* 40 (2021): 151–68.
- Gwiazda, Mariusz. "Economy of Hellenistic, Roman and Early Byzantine Settlement in Jiyeh (Porphyreon), Lebanon." *Archeologia* 62–63 (2014): 31–44.
- Kroll, John H. and Vassiliki E. Stefanaki. "Women's Weights for Weighing Wool: 'Mastoid' Weights from Knidos, Rhodes, and Elsewhere." In *Pondera Antiqua et Mediaevalia I*, edited by Charles Doyen and Louise Willocx, 79–93. Numismatica Lovaniensia 22. Louvain: Presses universitaires de Louvain, 2020.
- Lang, Mabel. "Part I. Weights and Measures." In *Weights, Measures and Tokens*, edited by Mabel Lang and Margaret Crosby, 1–68. The Athenian Agora 10. Princeton: The American School of Classical Studies at Athens, 1964.
- Perdrizet, Paul. *Monuments figurés: Petits bronzes, Terres-cuites, Antiquités diverses*. Fouilles de Delphes 5. Paris: A. Fontemoing, 1908.
- Pernice, Erich. *Griechische Gewichte*. Berlin: Weidmann, 1894.
- Pugliese, Alessandra. "Mapping Italian Collections of Roman Weights: The Museo Archeologico Nazionale di Napoli and the Museo Civico Archeologico di Bologna." In *Pondera Antiqua et Mediaevalia I*, edited by Charles Doyen and Louise Willocx, 163–97. Numismatica Lovaniensia 22. Louvain: Presses Universitaires de Louvain, 2020.
- Newton, Charles Thomas. *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*. Vol. 2. London: Day & Son, 1863.
- Tekin, Oğuz. *Balance Weights in the Ancient World: Classical and Hellenistic Periods*. Istanbul: Turkish Institute of Archaeology, 2016.
- Tekin, Oğuz. *Pazarın Cazibesi: Tarih Boyunca Akdeniz Dünyasında Alışveriş / The Charm of the Market: Shopping in the Mediterranean World throughout History*. Istanbul: Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED), 2019.
- Quatember, Ursula. "Marmorinventar." In *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheiten 1 und 2; Baubefund, Ausstattung, Funde*, edited by Friedrich Krinzinger, 649–55. Forschungen in Ephesos 8,8. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010.

From Excavation to Exhibition: Tekfur Palace (Palace of Porphyrogenitus) Museum

Filiz Yenişehirliođlu¹

Article submitted: 18 August 2023

Article accepted: 13 September 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.50183>

Abstract

Situated in the proximity of Eğrikapı in Istanbul's historical Fatih District, Tekfur Palace (Palace of Porphyrogenitus), a Byzantine structure, was repurposed during the Ottoman era. The eighteenth-century ceramic production initiated by Sultan Ahmed III in the site is also known by the name of the palace. Archaeological excavations carried out in two phases (between 1993–1995 and 2000–2001) have unearthed ceramic kilns, shedding invaluable light on the intricacies of the crafting process. Following the completion of the restoration project by the Istanbul Metropolitan Municipality in 2014, the building opened its doors as the Tekfur Palace Museum in 2019. The museum, designed to be an educational space, showcases artifacts unearthed during the excavations and employs interactive exhibits to enhance the visitor experience. This article will first offer an overview of the archaeological undertakings and then delve into the museological journey of the palace, outlining how the unearthed artifacts are displayed.

Keywords

Tekfur Palace, İznik, *Blachernae*, Ceramic workshop, Glass

Excavations

Even before the archaeological excavations, researchers had studied the ceramics of Tekfur Palace (Fig. 1), relying on visual data, and situating them within the broader scope of Ottoman ceramic art. These earlier studies identified eighteenth-century mosques, fountains, and palaces in Istanbul where the palace's ceramics were used, drawing attention to their similarities with Iznik ceramics.² Ottoman archives also affirm this information. Sultan Ahmed III (1703–1730) and Grand Vizier Nevşehirli Damat Ibrahim Pasha (1596–1601) had aimed to revitalize traditional arts by relocating the waning ceramic production from Iznik to Istanbul. To this end, they issued decrees summoning ceramic masters from Iznik to bring kiln plans and to commence production at the palace. The ceramics produced here, much like their Iznik counterparts, feature multi-col-

1 Filiz Yenişehirlioğlu, Koç University Vehbi Koç Ankara Studies Research Center (VEKAM), Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5924-8735, fyenisehirlioglu@ku.edu.tr.

2 Ahmet Refik [Altınay], "İznik Çinileri," *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8, no. 4 (1932): 48–49; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı / Turkish Tile Art* (Istanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1976).

ored decorations on a backdrop of white synthetic clay and transparent glaze. The red hue characteristic of Iznik is also evident in these ceramics. While the designs and compositions reflect the Hatayi and Kara Memi styles, the sharply pointed tulip motif, specific to the era of Ahmed III, is abundant. A yellow hue, uncommon in Iznik ceramics, distinguishes the Tekfur production.

To determine whether the Tekfur Palace ceramics were indeed produced within the palace, and to identify the locations of kilns and various stages of production, surface research followed by excavations were initiated in 1993 with the permission of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Türkiye and the management of the Museum of Turkish and Islamic Arts. The excavations conducted between 1993–1995 and in 1999 have revealed vital information about the location and general layout of the ceramic workshop.³

Known during the Ottoman Era as “Tekfur Sarayı” or “Tekir Sarayı,” the structure is the only intact segment of the *Blachernae* palace complex, which was in use between the eleventh and fifteenth centuries as a Byzantine Imperial Palace. It consists of a courtyard and an enclosed section, built over two floors above ground level. Erected between the walls of the Roman period, the structure also makes use of these walls. Its façade facing the courtyard attracts attention with its alternating stone and brick decorations. However, how it physically connects to the broader *Blachernae* palace complex remains unclear.⁴

While affiliated with the Hagia Sophia Museum, this site, only frequented by specific groups, has preserved some valuable data. The first scientific investigation involved conducting a magnetic prospection application to pinpoint areas of high brick density. However, metal remnants in the soil impeded accurate results. During this time, when inquiring with the wife of the site’s guard about the presence of areas with dense red soil, she indicated that such soil existed where they performed sacrificial burials. This guided us in determining the starting point of the excavation.

Within the enclosed section of the palace, on the northwest side, remains of two kiln fireboxes were found in a ruined state (Fig. 2). The heavy ash content in kiln A3, along with its damaged and deformed sides, suggests that this kiln predates the second one, A2, which was built adjacent to it after its collapse (Fig. 3). Both fireboxes contained ash, charred wood pieces, circular and triangular ridges, slag, and spools, among other kiln materials (Fig. 4).

Workshops were in areas B3 and C3, where potters shaped the clay, painted, and stored some pieces. The presence of fragments of clay and glaze, grinding stones for making pigments, containers with remaining glaze, and remnants from the kiln and workshop confirm that these

3 Filiz Yenişehirlioğlu, “İstanbul-Tekfur Sarayı-Osmanlı Çini Fırınları ve Eyüp Çömlekçiler Mahallesi Yüzey Araştırmaları,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12 (1995): 535–66; Filiz Yenişehirlioğlu, “Tekfur Sarayı Çini Fırınları Plan Özellikleri,” in *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: Bildiriler; 19–20 Nisan 2001*, ed. Sema Alpaslan (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2001), 179–92; Filiz Yenişehirlioğlu, “Tekfur Sarayı Çini Fırınları Kazısı 1995–2001,” *Kazı Sonuçları Toplantısı* 24, no. 1 (2003): 329–44; Filiz Yenişehirlioğlu, “Archaeology in Istanbul and the Excavations at Tekfur Palace, Byzantine and Ottoman Istanbul in the 15th century,” in *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. yüzyıl): 30–31 Mayıs 2003 / 550th Anniversary of the Istanbul University International Byzantine and Ottoman Symposium (XVth century): 30–31 May 2003*, ed. Sümer Atasoy (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2004), 265–79; Filiz Yenişehirlioğlu, “Tekfur Sarayı Çinileri ve Eyüp Çömlekçiliği,” in *Anadolu’da Türk Devri Çini ve Keramik Sanatı*, ed. Gönül Öney and Zehra Çobanlı (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007), 349–64.; Filiz Yenişehirlioğlu, “Les fours et la production de céramiques du Palais de Tekfur à Istanbul,” in *Actas des VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo: Ciudad Real-Almagro; del 27 de febrero al 3 de marzo de 2006*, ed. Juan Zozaya et al., vol. 2 (Ciudad Real: Asociación Española de Arqueología Medieval, 2009), 617–32.

4 Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul’un Tarihsel Topografyası* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

areas were utilized as workshops (Fig. 5).

In the open courtyard, in the pool located where the caretaker's hut was later built (now underneath the museum shop), the soil was left to flow in the water. Around this pool, grinding tools and other implements for ingredients to be mixed into the clay were also found. After the first firing, the glaze was applied to the painted tiles in this section (Fig. 6).

The excavation has yielded new insights into the palace's production through the findings and subsequent archaeometric analyses. Firstly, evidence has been found to support that this production took place within the palace's kilns, as demonstrated by the tools and materials unearthed. Secondly, it was determined for the first time that not only wall tiles, but also glazed and unglazed everyday utensils were produced here (Fig. 7). Finds like tobacco pipes and Kütahya coffee cups used by the artisans offer glimpses into the daily lives of the craftsmen (Fig. 8). Besides Kütahya cups, fragments of Çanakkale plate fragments also point to the variety of ceramics used in the workshop.

Ceramic fragments found in the area exhibit decorative and compositional features in the Iznik style. However, differences in their clay composition have been noted. Besides the hard, non-porous, kaolin-rich white clay closest to Iznik production, two other types of easily crumbling clay have been identified. Analyses conducted by Prof. Emel Geçkinli indicate that the quality of the paste, particularly its high clay content, is closely related to Kütahya production. These pieces crumble easily into powder when rubbed together. Moreover, the yellow pigment used in the palace ceramics was likely brought to Istanbul by the craftsmen from Kütahya.

The space has been used for various types of manufacturing after the production of ceramic, glazed and unglazed pottery. Numerous crucibles of various sizes found stored inside and outside of the fireplaces and in the lower parts of the houses built in the nineteenth century outside the palace indicate crucible production. Archival documents also evidence this production (Fig. 9).

Glass production in this area commenced in the early nineteenth century. Eğrikapı had been a hub for glassmakers since the seventeenth century. Supporting the narrative by local residents that glass kilns existed outside the eastern and northern walls of the palace during the nineteenth century, the naming of the street on the eastern side as "Şişehane" provides additional evidence (Fig. 10). Furthermore, Mamboury, in his book "Istanbul," states that these glass workshops were eventually closed, and their waste materials were discarded in the palace courtyard.⁵ During the cleanup efforts in the courtyard and enclosed spaces in 1955, there was some mixing of soil layers.⁶ Imported glass and porcelain items from the nineteenth century have also been unearthed from these mixed filler strata. Moreover, evidence has emerged that a house had been built in the area we identified as a workshop in the nineteenth century. It is likely that landslides also occurred in the area due to the 1894 earthquake, making stratigraphic analysis rather challenging.

Museumification

When the decision was made to transform Tekfur Palace into a museum, three main objectives were considered. First, the structure itself stands as the only remaining example of Byzantine civilian architecture in Istanbul with its four walls intact, thus requiring an arrangement that would not obstruct its architecture; second, its long-standing spatial connection with the local

⁵ Ernest Mamboury, *Istanbul Touristique* (Istanbul: Çituri Biraderler Basımevi, 1951).

⁶ From the interview conducted with the architect Cahide Tamer (who prepared the building for the Tenth International Byzantine Congress in 1955) at her house, Istanbul, 1993.

residents, endowing it with the character of a neighborhood museum; and third, its ability to serve as a unique location in Istanbul where various stages of original production can be observed.⁷

Courtyard (Fig. 11)

Today, although the current entrance to the palace may not be original, one first enters the courtyard directly from the street. Because the palace has been transformed into a museum, some additional structures have been built. The entrance area and offices were constructed outside the structure during the restoration. An introductory film plays on a screen at the entrance. Upon entering the courtyard, a museum shop and restrooms have been built on the eastern side; a café section exists in the north. The western section displays architectural artifacts belonging to the palace. Large pieces like columns and capitals, found onsite or sourced from the Istanbul Archaeological Museums, are exhibited here. A single-room structure with a vaulted ceiling, dating back to the Ottoman period, is also present.

Ground Floor (Fig. 12)

The entrance floor of the structure is reserved for a section that offers general information about the museum, as well as for displaying the ash pits of two ceramic kilns found during excavations. To inform the visitors, an interactive screen shows the excavation work and the locations where the artifacts were found. Additionally, a panel informs the visitors about the restoration works carried out by the Istanbul Metropolitan Municipality, featuring plans, sections, and photographs.

In the ash pit area, a hologram has been created on top of the A2 kiln ash pit, offering a step-by-step animated representation of how ceramics and pots were placed and fired. Furthermore, a drawing board has been set up to describe the various parts of the kiln.

First Floor (Fig. 13-14)

Due to the building's long-standing connection with the local community (who have frequently visited it, discovered artifacts like ceramic fragments and pipes around it, and played in its courtyard) an interactive panel has been prepared to illustrate this relationship. Other important structures in the neighborhood are shown on this interactive map. Short drone footage and brief information about selected structures appear on the screen, introducing the visitors to people in this community over the centuries.

Pottery (Fig. 7)

Materials unearthed from the excavations are displayed in showcases, organized according to their intended use and production processes. Rollers that hold the shelves inside the kiln, triangular supports or knobs used to prevent pots and ceramics from sticking to each other during firing, marble grinding bowls, fragments of vessels with glaze or slip, handles of unglazed vessels used for different purposes, a pot with an inscription indicating the amount of paste needed for the workpiece to be lathed, and materials used at different stages of the manufacturing process are described.

Although complete examples of glazed and unglazed pottery produced in the palace kilns have not been found, base, rim, and body fragments facilitate our understanding of this type

⁷ The museumification efforts were conducted between 2017–2019 with Prof. Sümer Atasoy and with further contributions by the Atatürk Library Assistant Manager Oman Ocak.

of production. A film has been animated based on potter illustrations from the 1582 Surname-i Hümayun, a manuscript with miniatures depicting the circumcision festivities of the Şehzade of Sultan Murad III, housed in the Topkapı Palace Museum (TSM H1344). It attempts to recreate the production methods of that era. Additionally, a film featuring a modern-day master potter reveals that the two production methods are not so different.

Ceramic Tiles (Fig. 6)

Fragments and broken pieces of ceramics manufactured at the palace have been discovered at the excavation site. These ceramics bear the distinctive patterns and colors unique to the production of the palace. Samples from the Istanbul Archaeological Museums have been consulted to offer a comprehensive view of these artifacts.

Small fragments, marked with various colors, have also been found within kilns to determine whether the ceramics achieved their intended coloration. Currently, a film demonstrating modern-day ceramic production techniques is available for visitors.

An interactive panel enables visitors to digitally create their own ceramic patterns, offering a firsthand experience of understanding the designs and color schemes. This feature has been well-received by both children and adults.

Crucibles (Fig. 9)

After the termination of ceramic manufacturing at Tekfur Palace in the 1750s, the area transitioned to the production of crucibles. Approximately 3,000 crucibles, varying in size, and often nestled within one another, have been discovered. They were found among ashes, as well as under nineteenth century houses located outside the palace. The diverse shapes and sizes of these crucibles suggest their use for multiple purposes.

Pipes and Coffee Cups (Fig. 8)

Though not produced at the palace's workshops, a considerable number of Kütahya cups and tobacco pipes have been unearthed at the excavation site. Given their chronological alignment with the pottery and ceramics, it is likely that these items were used by the workers at the site. Some later examples could potentially have originated from nineteenth century residences located here. The pipes exhibit similar features to those found during surface explorations and excavations in Eyüp Çömlekçiler District. Tools that leave imprints on wet clay, from the Istanbul City Museum's collection (currently closed, and its contents stored in the Atatürk Library), are also displayed to demonstrate how pipe decorations were created. Because the coffee cups are in fragments, it is deemed appropriate to exhibit them alongside complete samples from the Istanbul City Museum.

Çanakkale and Kütahya Plates

Various manufacturing centers may contribute samples to a single production site. In this context, fragments of Çanakkale plates found during the excavations are noteworthy. The nineteenth-century Kütahya ceramic fragments likely belong to the aforementioned nineteenth-century residence.

Production in Eyüp

Known for pottery production since the fifteenth century, Eyüp's Çömlekçiler District spe-

cialized in both glazed and unglazed red clay items. Until the closure of the final pottery workshop in 1936, a variety of everyday items such as pots, bowls, pitchers, vases, planters, jars, and teapots were produced for Istanbul residents. Some of these robust, red clay artifacts have also been discovered in the Tekfur Palace excavations.⁸ Fragments continue to be unearthed in ongoing construction projects in Eyüp Çömlekçiler District. These examples are also displayed in the museum via video footage and interviews, highlighting artifacts that people may still encounter in their own gardens.

Staffordshire Plates

Industrial-scale ceramic production began in England's Staffordshire region after the eighteenth century. Brands like Spode, Minton, and Wedgwood were particularly involved in exporting to the Middle East and Balkan countries. These semi-porcelain products, known as "soft porcelain," were favored for their resemblance to true porcelain and more affordable price. Fragments of these plates, often included in dowries, have also been unearthed in excavations at the Tekfur Palace. These have been displayed alongside complete pieces in the Istanbul City Museum.

Glass (Fig. 10)

In the nineteenth century, glass workshops were established outside the palace, on the north and east sides. Over time, as these workshops closed, glass artifacts and glass waste fragments were discovered during excavations in the residual soil. One notable find is a glass flask with a handle dating back to the eighteenth century. Additionally, many oil lamp bases have been unearthed.⁹ Imported nineteenth-century glass dishes were also found during the excavations. Glass was produced through a process known as "glassblowing" in the pre-industrial period; this technique is continuously demonstrated on a screen beside the artifacts through an animated page showing glassblowers from the Surname-i Humayun.¹⁰

Second Floor (Fig. 15)

The second floor is reserved for the reproduction of ceramic panels. The ceramic panels and tiles, unable to be transported to the museum, have been recreated by the Iznik Foundation. The altar of the Kandilli Mosque and a panel that resides in the Louvre Museum in France are among the reproduced examples. Additionally, ceramic tiles representing the distinctive production methods of Tekfur Palace are displayed. A calligraphic panel originating from Hekimoğlu Ali Pasha Mosque adds a digital layer to the exhibit. Enhancing the visitor experience, an interactive global map allows for the tracing of Ottoman-era dispersal of the Tekfur Palace tiles to cities such as Cairo and Tunis. Information regarding European museums and noteworthy Istanbul landmarks can be learned from this interactive panel.

8 A survey was conducted in Eyüp's Çömlekçiler District during the Tekfur Palace Excavations. See Filiz Yenişehirlioğlu, "Eyüp Çömlekçiler Mahallesi Çalışmaları," in *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler; 28-30 Mayıs 1999* (Istanbul: Eyüp Belediyesi, 2000); Filiz Yenişehirlioğlu, "Eyüp'te Bir Çömlekçi Ailesi," in *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler; 11-13 Mayıs 2001* (Istanbul: Eyüp Belediyesi, 2002), 66-72.

9 Ömür Bakırer, "Tekfur Sarayı Cam Buluntuları," in *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: Bildiriler; 19-20 Nisan 2001*, ed. Sema Alpaslan (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2001), 41-56; Ömür Bakırer, "Tekfur Sarayı Kazı Buluntularından Bir Cam Kap," in *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri: 7-8-9 Nisan 2003, İstanbul*, ed. Gülgün Koroğlu (Istanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2003), 42-48.

10 Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Nr. 1344.

Daily Life in the Byzantine Period (Fig. 16)

Since the structure dates to the Byzantine Period, it is deemed necessary to provide some insights into daily life at that time. Ideally, Byzantine artifacts that were moved from Istanbul should be exhibited again here. However, since that is unfeasible, an extensive interactive digital panel has been created to reconstruct daily Byzantine life. Using resources from Istanbul's Hagia Sophia, the Chora, Istanbul Mosaic Museum, Istanbul Archaeological Museums, and Topkapı Palace Library, images from a thirteenth-century manuscript have been selected to depict various aspects of daily life. Through the interactive panel, when topics like professions, children, games, throne, and jewelry are chosen, they can be viewed on a large screen, offering a glimpse, albeit limited, into Byzantine daily life.

Tower (Fig. 17)

In the transition area of the tower that is connected to the palace, ceramic fragments recovered during pre-restoration excavations by the Istanbul Archaeological Museums have been displayed under glass. These fragments provide insights into the intensity of production in the kilns.

Each face of a digital cube located in the tower features a different ceramic design. Through opposing interactive panels, visitors can closely experience how patterns and compositions form on the ceramic tiles (Fig. 18).

Conclusion

In 1955, ahead of the forthcoming International Byzantine Congress in Istanbul, architect Cahide Tamer undertook the cleaning and necessary reinforcement of the structure. Out of respect for her field of expertise, she opted not to engage in any restoration efforts, aiming instead to preserve the building as a clean and intact cultural heritage for many years to come. Tekfur Palace, affiliated with the Hagia Sophia Museum, remained closed to the public for years and was only accessible to selected visitors. Being off-limits did not, of course, deter the local children from exploring the palace, playing in the corridors between the fortification walls and the structure's own walls, often despite the objections of the area's caretaker. Moreover, conversations in the neighborhood cafes and with locals who ventured inside upon seeing us working revealed that the palace continues to serve as a lively place of memory. Residents vividly reflected the organic connection between the community and the structure, sharing their finds of ceramic fragments during roadworks and pointing out the location sandwiched between apartment buildings where the last glass workshop operated.

The subject of restoring Tekfur Palace had previously been discussed by the Fatih Municipality but was later shelved, with the usage rights eventually transferred to the Istanbul Metropolitan Municipality. The restoration was completed in 2014, based on existing architectural traces; damaged floors and the roof were rebuilt, perimeter walls repaired, among other restoration works. The restoration report is available at the Istanbul Metropolitan Municipality's Construction Department. The building remained vacant for a period as no decision could be reached on assigning it a secondary function. Subsequent excavation work suggested its potential as a ceramic production center in Istanbul, leading to the commencement of museumification efforts. However, it is not always possible to display the unearthed materials educationally in their original locations. Therefore, Tekfur Palace Museum has become a unique institution within the context of Istanbul's history, offering multi-layered narratives. Beginning with the site's location within

the Byzantine land walls, the structure is the only surviving example of civilian architecture in Istanbul, its design and brick ornamentations making various references to different periods of the Byzantine era. Later, during the Ottoman period, it served as a production site for glazed and unglazed ceramics and eventually for crucibles, thus continuing the story of the same place. Discoveries indicating subsequent uses have only added to the building's mystery. Within the realm of museology, an extraordinary effort has been made to collect and exhibit items of cultural heritage and gather relevant stories relating to a single building.

In conclusion, Tekfur Palace Museum serves as a comprehensive information-sharing and experiential platform in Istanbul, detailing a specific community, offering insights into local production processes, and relating the neighborhood to an international landscape through both local and overseas examples. It vividly depicts various stages of production, thereby creating a holistic educational experience.

Kazıdan Müzeye: Tekfur Sarayı Müzesi

Filiz Yenişehirlioğlu¹

Makale geliş: 18 Ağustos 2023

Makale kabul: 13 Eylül 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.50183>

Özet

İstanbul, Fatih İlçesi, Eğrikapı yakınlarında bulunan Tekfur Sarayı, bir Bizans Dönemi yapısı olarak, Osmanlı Dönemi'nde değişik amaçlar için kullanılmıştır. On sekizinci yüzyılda Sultan III. Ahmet tarafından burada başlatılan çini imalatı da yapının adı ile anılmaktadır. Sarayda 1993–1995 ve 2000–2001 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları, çini fırınlarını ortaya çıkarmış ve imalat süreci hakkında ayrıntılı bilgiler edinilmesini sağlamıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından 2014 yılında onarımı tamamlanan yapı, 2019 yılında Tekfur Sarayı Müzesi olarak açılmıştır. Kazıdan çıkan malzemelerin sergilendiği müzede interaktif uygulamalar ile eğitici bir sergileme amaçlanmıştır. Bu yazıda kazı ile ilgili genel bilgi verildikten sonra, yapının müzeleştirme süreci ve kazı malzemelerinin nasıl sergilendiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tekfur Sarayı, İznik, *Blahernai*, Seramik atölyesi, Cam

Kazı Çalışmaları

Tekfur Sarayı (Fig. 1) çinileri, kazı araştırmalarından önce de araştırmacılar tarafından görsel verilere dayanarak incelenmiş ve genel Osmanlı çini sanatı içinde tanıtılmıştır. Bu çalışmalarda, İstanbul'da on sekizinci yüzyıldan kalma, cami, çeşme ve saray gibi yapılarda Tekfur Sarayı çinilerinin bulunduğu belirtilmiş ve bu çinilerin İznik çinileri ile olan benzerliklerine dikkat çekilmiştir.² Osmanlı Dönemi arşiv belgeleri de bu bilgiyi doğrulamaktadır. Sultan III. Ahmet (1703–1730) ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1596–1601) geleneksel sanatları canlandırmak amacıyla, İznik'te on yedinci yüzyıl ortalarından sonra gerileyen çini üretimini İstanbul'a taşımak istemişler ve İznik'ten çini ustalarını, fırın planları ile gelip Tekfur Sarayı'nda üretime başlamaları için fermanla çağırılmışlardır. Burada üretilen çiniler, İznik'te olduğu gibi beyaz sentetik hamurlu, şeffaf sır altına çok renkli bezemelerin olduğu çinilerdir. İznik'e özgü kırmızı renk bunlarda da görülür. Desen ve kompozisyonlar Hatayi ve Karamemi üsluplarını yansıtırken, III. Ahmet Dönemi'ne özgü sivri uçlu lale motifi de çokça kullanılmıştır. İznik'te olmayan sarı renk ise Tekfur üretiminde görülür.

1 Filiz Yenişehirlioğlu, Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5924-8735, fyenisehirlioglu@ku.edu.tr.

2 Ahmet Refik [Altınay], "İznik Çinileri," *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8, no. 4 (1932): 48–49; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı / Turkish Tile Art* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1976).

Tekfur Sarayı çinilerinin gerçekten sarayın içinde mi üretildiği, fırınların yerlerinin belirlenmesi ve kazı araştırmaları ile üretimin değişik aşamalarını takip edebilmek için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ve Türk-İslam Eserleri Müzesi yönetimiyle saray içinde önce yüzey araştırması sonra da kazı çalışmalarına 1993 yılında başlanmıştır. 1993–1995 ve 1999 yılında yapılan kazı çalışmaları sonucunda çini atölyesinin yeri ve genel düzeni ile ilgili bilgiler ortaya çıkmıştır.³

Osmanlı Dönemi'nde Tekfur Sarayı/Tekir Sarayı adıyla anılan yapı, on birinci ve on beşinci yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğu Sarayı olarak kullanılan *Blahernai* saray kompleksinden günümüze ulaşan tek sağlam bölümdür. Bir avlu ve kapalı bölümden oluşmaktadır. Avluya açılan zemin kat üzerine iki kat olarak inşa edilmiştir. Roma Dönemi sur duvarları arasına inşa edilerek, bu duvarlardan da yararlanılmıştır. Avluya bakan cephesinde almaşık duvar ve tuğla süslemeleri ile dikkat çeken yapının, *Blahernai* saray kompleksi ile fiziksel olarak nasıl bağlantı kurduğu tam olarak netleşmemiştir.⁴

Asyafya Müzesi'ne bağlı olmasına rağmen ancak belli gruplarca gezilen bu alan, kimi verilerin korunmasını sağlamıştır. İlk bilimsel araştırma tuğla yoğunluğu olan yeri bize gösterebilecek olan prospeksiyon manyetik uygulamasını yaptırmak olmuş, ancak toprak içinde bulunan madeni kalıntılar nedeniyle sağlıklı sonuç alınamamıştır. O sırada yapıyı koruyan bekçinin hanımına bu alanda yoğun kırmızı topraklı yere rastlayıp rastlamadığını sorduğumuzda, bize kurban kestikleri ve gömdükleri yerde yoğun kırmızı toprak olduğunu söylemiş, böylece, kazıya nereden başlayacağımız belirlenmiştir.

Sarayın kapalı bölümünde, kuzeybatı tarafında iki fırının ateşlik bölümleri yıkık olarak bulunmuştur (Fig. 2). A3 fırınının yoğun külle dolu olması, ayrıca yan kısımlarının yıkık ve biçimini kaybetmiş olması da bu fırının ikincisine oranla daha eski olduğunu ve yıkılması sonucu yanına ikincisinin, A2 fırınının yapıldığını göstermiştir (Fig. 3). Her iki ateşlik kısmında da kül, yanmış odun kömürü parçaları, daire ve üçgen sırtlar, cüruf, makaralar vb. fırın malzemeleri bulunmuştur (Fig. 4).

B3 ve C3 açmalarında ise çinicilerin hamura biçim verdiği, boyamaların yapıldığı, kimi parçaların depolandığı atölye yer almaktadır. Bulunan kil ve sırça parçaları, çini parçaları, boyaları toz haline getirmede kullanılan taş havanlar, içerisinde hazır sır kalmış kaplar, fırın ve atölye artıkları buranın atölye olarak kullanıldığını göstermektedir (Fig. 5).

Açık avluda ise daha sonra bekçi kulübesinin yapıldığı yerde bulunan havuzda (şimdi müze dükkânının altında kalmıştır), gelen toprak su içerisinde süzölmeye bırakılmakta, etrafında da hamurun içerisine katılacak maddeler için öğütücüler vb. araç gereç bulunmaktaydı. Birinci pişi-

3 Filiz Yenişehirlioğlu, "İstanbul-Tekfur Sarayı-Osmanlı Çini Fırınları ve Eyüp Çömlekçiler Mahallesi Yüzey Araştırmaları," *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12 (1995): 535–66; Filiz Yenişehirlioğlu, "Tekfur Sarayı Çini Fırınları Plan Özellikleri," *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: Bildiriler; 19–20 Nisan 2001* içinde, der. Sema Alpaslan (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2001), 179–92; Filiz Yenişehirlioğlu, "Tekfur Sarayı Çini Fırınları Kazısı 1995–2001," *Kazı Sonuçları Toplantısı* 24, no. 1 (2003): 329–44; Filiz Yenişehirlioğlu, "Archaeology in Istanbul and the Excavations at Tekfur Palace, Byzantine and Ottoman Istanbul in the 15th century," İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. yüzyıl): 30–31 Mayıs 2003 / 550th Anniversary of the Istanbul University *International Byzantine and Ottoman Symposium (XVth century): 30–31 May 2003* içinde, der. Sümer Atasoy (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2004), 265–79; Filiz Yenişehirlioğlu, "Tekfur Sarayı Çinileri ve Eyüp Çömlekçiliği," *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Keramik Sanatı* içinde, der. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007), 349–64.; Filiz Yenişehirlioğlu, "Les fours et la production de céramiques du Palais de Tekfur à Istanbul," *Actas des VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo: Ciudad Real-Almagro; del 27 de febrero al 3 de marzo de 2006* içinde, der. Juan Zozaya vd., vol. 2 (Ciudad Real: Asociación Española de Arqueología Medieval, 2009), 617–32.

4 Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

rimden sonra boyanan çinilerin sırları da bu bölümde parçaların üzerine sürölmekteydi (Fig. 6).

Kazı sonucu elde edilen bilgiler ve kazı malzemeleri üzerinde yapılan kimi arkeometri analizleri, Tekfur Sarayı üretimi ile ilgili çok yeni bilgiler edinilmesini sağlamıştır. Birinci olarak bu üretimin sarayın içindeki fırınlarda yapıldığı belirlenmiş, üretim sürecini bize kanıtlayan aletler ve malzemeler bulunmuştur. İkinci olarak burada sadece duvar çinisi değil, günlük kullanım için sırlı ve sırsız evanınin de üretildiği ilk kez belirlenmiştir (Fig. 7). Atölyede çalışanların kullandıkları tütün lüleleri ve Kütahya kahve fincanları (Fig. 8) buluntuları, buradaki ustaların günlük yaşamını canlandırmaktadır. Kütahya fincanları yanı sıra Çanakkale tabak parçaları da atölyede kullanılan değişik seramik örneklerinin olduğunu göstermiştir.

Alanda bulunan çini parçacıkları ise İznik üslubunda bezeme ve kompozisyon özellikleri göstermektedir. Ancak, hamurlarında farklılıklar görülür. İznik üretimine en yakın sert, gözeneksiz, kaolin içeren beyaz hamur yanı sıra çabuk ufalanan iki farklı hamur tipi daha çıkmıştır. Bu hamurlar üzerinde Prof. Dr. Emel Geçkinli'nin yaptığı analizler, hamur kalitesinin kil oranı fazla Kütahya üretimine yakın olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu parçalar birbirine sürtüldüğü zaman çok çabuk toz haline gelmektedir. Ayrıca Tekfur Sarayı çinilerinde kullanılan sarı renk de büyük olasılıkla Kütahyalı ustalar tarafından İstanbul'a getirilmiş olmalıdır.

Çini, sırlı ve sırsız seramik üretimi sonrası burası başka üretimler için de kullanılmıştır. Ateşlik içinde, dışında ve sarayın dışında on dokuzuncu yüzyılda inşa edilen evlerin alt kısmında depolanmış olarak bulunan çok sayıda değişik boyutlardaki potalar ise, burada pota üretimini de göstermektedir. Arşiv belgeleri de bu üretimin varlığını kanıtlamıştır (Fig. 9).

On dokuzuncu yüzyıl başında bu bölgede cam üretimine de başlanmıştır. Eğrikapı, on yedinci yüzyıldan beri camcılarının toplandığı bir bölge olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda sarayın doğu ve kuzey tarafındaki duvarlarının dışında cam fırınlarının olduğu, çevrede yaşayanlar tarafından da aktarıldığı gibi, doğu taraftaki sokağın isminin Şişehane olması da ayrı bir veri oluşturmaktadır (Fig. 10). Ayrıca Mamboury, İstanbul kitabında, bu cam atölyelerinin kapandığını ve fırın atıklarının saray avlusuna atıldığını yazmaktadır.⁵ 1955 yılında yapılan avlu ve kapalı alandaki temizleme çalışmaları sırasında toprakta karışmalar da olmuştur.⁶ On dokuzuncu yüzyıl ithal cam ve porselenler de bu karışık dolgu tabakalarından çıkmıştır. Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılda atölye olarak kullanıldığını belirlediğimiz alanda bir ev inşa edilmiş olduğu, buradan çıkan kimi buluntulardan da anlaşılmaktadır. Alanda büyük olasılıkla 1894 depremi nedeniyle oluşan kaymalara da rastlanmıştır ki bu nedenle stratigrafik bir analiz yapmak, pek mümkün olmamıştır.

Müzeleştirme

Tekfur Sarayı'nın müze olarak düzenlenmesine karar verildiği zaman, bu müzenin üç ana hedefi olması düşünülmüştür. Yapının zaten İstanbul'da dört duvarı özgün olarak kalmış tek Bizans Dönemi sivil mimari örneği olarak kendisinin müze olduğu ve bu nedenle yapının mimarisini engellemeyecek bir düzenlemenin yapılması; ikincisi buranın çevrede oturanlar ile uzun yıllardır süren mekânsal bir bağlantısının olması dolayısıyla bir mahalle müzesi niteliği taşıması; üçüncüsü de İstanbul'da özgün bir üretimin değişik aşamalarının takip edilebildiği bir yer olmasıdır.⁷

⁵ Ernest Mamboury, İstanbul Touristique (İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi, 1951).

⁶ Yapıyı 1955 yılındaki 10. Milletlerarası Bizans Kongresi için hazırlayan Mimar Cahide Tamer ile kendi evinde yapılan söyleşiden, İstanbul, 1993.

⁷ Müzeleştirme çalışmaları Prof. Dr. Sümer Atasoy ile 2017–2019 yılları arasında, Atatürk Kitaplığı Müdür Yardımcısı Osman Ocak'ın da katkılarıyla yürütölmüştür.

Avlu (Fig. 11)

Günümüzde saraya giriş noktası her ne kadar özgün yeri olmasa da sokaktan ilk kez avluya girilir. Müze olması nedeniyle kimi yapılar ek olarak inşa edilmiştir. Müzeye giriş olarak bir giriş kısmı ve bürolar, restorasyon sırasında yapının dışında inşa edilmiştir. Girişteki ekranda müzeyi tanıtıcı bir film döner. Avluya girildiğinde doğu tarafına müze dükkânı ve tuvaletler inşa edilmiştir. Kuzeyde de bir kafe kısmı yer alır. Batı kısmında ise saraya ait mimari plastik eserler sergilenmektedir. Yerinde bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden gelen sütun ve paye başlıkları gibi büyük parçalar burada sergilenmektedir. Osmanlı Dönemi'ne ait tonozlu olduğu anlaşılan tek mekânlı bir yapı kalıntısı da burada bulunmaktadır.

Zemin Kat (Fig. 12)

Yapının giriş katı müze ile ilgili genel bilgilerin verildiği bir bölüm ve kazılar sırasında bulunan iki çini fırının külhanlarının gösterilmesine ayrılmıştır. Genel bilgiler için, interaktif ekranda kazı çalışmaları ve kazıda çıkarılan eserlerin buluntu yerleri gösterilmektedir. Ayrıca bir pano da yapının İBB tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları, plan, kesit ve fotoğraflarla gelen izleyiciyi bilgilendirmektedir.

Külhan kısmında ise, A2 fırın külhanının üstüne bir hologram yapılmış ve böylece fırın çini ve çömlerlerin pişirilmesi sırasında nasıl dolduruluyor ve yanıyordu adım adım yükselen hareketli bir görüntü oluşturulmuştur. Ayrıca, bu kısımda bir de çizim panosu yapılmış ve fırın bölümleri tanımlanmıştır.

Birinci Kat (Fig. 13-14)

Yapının yıllarca mahalleli tarafından görülen, zaman zaman içine girilen, çevresinde çini parçaları, lüleler vb. buluntuları çocukken keşfettikleri, avlusunda oynadıkları bir yer olması nedeniyle, yapının mahalle ile olan ilişkisini göstermek için bir interaktif pano hazırlanmıştır. Mahalledeki diğer önemli yapılar bu interaktif haritada gösterilmektedir. Dron ile yapılan kısa video çekimleri ve yapılar hakkında kısa bilgiler, seçilen yapılara göre ekranda görünmektedir. Böylece ziyaretçiye mahalle tanıtılmakta ve yüzyıllar içinde burada kimler, nasıl yaşamışlar bir bilgi verilmektedir.

Çömler (Fig. 7)

Kazıdan çıkan malzemeler kullanım amaçlarına göre ve üretim süreçlerini gösterecek biçimde vitrinlere yerleştirilmiştir. Fırın içindeki rafları tutan makaralar, çömlek ve çinilerin pişme sırasında birbirine yapışmaması için kullanılan üçgen sırtlar veya çimdikler, mermer öğütme kapları, içinde sırça veya astar boya kalmış kap parçaları veya ağızları, değişik amaçlar için kullanılan sırsız kapların kulpları, tornada çekilecek olan eserin büyüklüğüne göre hamurun miktarını belirleyen üstü yazılı çömlek, imalat sürecinin değişik aşamalarında kullanılan malzemeleri tanımlar.

Kazıda çıkan ve Tekfur Sarayı fırınlarında üretilen sırlı ve sırsız çömlek örnekleri tam parça olarak ele geçmese de ayak ve ağız kısımları ile gövde parçaları bu tip üretimi tanımamızda kolaylık sağlar. Çömlek üretiminin nasıl yapıldığını gösteren 1582 tarihinde, Sultan III. Murat'ın Şehzadesinin sünnet düğünü şenliklerini resmeden ve Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan (TSM H1344) Surname-i Hümayun isimli minyatürlü el yazmasında yer alan çömlekçiler, film olarak anime edilmiş ve o dönem üretiminin nasıl yapıldığı canlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, günümüzde çömlek üreten bir ustanın filmi ile de her iki üretim biçimi arasında çok fark olmadığı gösterilmiştir.

Çiniler (Fig. 6)

Kazı alanında bulunan Tekfur Sarayı imalatı çinileri küçük parçacıklar veya bozuk parçalar olarak ele geçmiştir. Tekfur Sarayı üretimi desen ve renklerine sahiptirler. Bu parçaların bütün görünümünün nasıl olduğunu göstermek için İstanbul Arkeoloji Müzelerinden örnekler alınmıştır.

Çinilerin fırında alacakları renk tonlamasının oluşup oluşmadığını anlamak için fırın içine konulan, üstü değişik renklerle çizili küçük parçalar da bulunmuştur. Günümüzde çini imalatının nasıl yapıldığını gösteren bir film, izleyicilere gösterilmektedir.

İnteraktif bir pano ile gezenlerin çini karo boyamasını dijital olarak kendileri yaparak, bireysel deneyimleme yöntemiyle çinilerin desen ve renk algılaması sağlanmaktadır. Bu, çocuklar kadar büyüklerin de ilgisini çeken bir uygulama olmuştur.

Potalar (Fig. 9)

Tekfur Sarayı çini imalatının 1750'lerden sonra bitmesi ile bu bölgede pota imalatına geçilmiştir. Yaklaşık 3000 adet pota, değişik boyutlarda, iç içe geçmiş, tek başına, küller arasında, sarayın dışındaki on dokuzuncu yüzyıl evlerinin altında bulunmuştur. Potaların konik biçimleri ve farklı boyutlarda olmaları değişik amaçlarla kullanıldığını göstermektedir.

Lüle ve Kahve Fincanları (Fig. 8)

Tekfur Sarayı atölyelerinde üretilmediği halde kazı alanında çok sayıda Kütahya fincanları ve tütün lüleleri bulunmuştur. Çömlek ve çinilerle aynı tarihlendirmelere sahip lüle ve fincanlar büyük olasılıkla burada çalışanlar tarafından kullanılmaktaydı. Bazı geç tarihli örneklerin ise on dokuzuncu yüzyılda burada yer alan konuttan geldiği düşünülebilir. Lüleler, Eyüp Çömlekçiler Mahallesi yüzey araştırmaları ve sondajlarda çıkanlarla benzer özellikler gösterir. Lüleler üzerine bezemelerin nasıl yapıldığını göstermek için İstanbul Belediye Müzesi (Yıldız Sarayı kompleksi içinde bulunan bu müze günümüzde kapatılmış olup malzemeler Atatürk Kitaplığı depolarında saklanmaktadır) koleksiyonundan, makara tarzı, ıslak hamur üzerinde iz bırakan aletler de sergilenmiştir. Kahve fincanları da kırık parçalar olduğundan, İstanbul Belediye Müzesinden tam örneklerle ve beraber sergilenmesi uygun görülmüştür.

Çanakkale ve Kütahya Tabakları

Bir üretim yerinde örnek olsun diye farklı üretim merkezlerinden gelen parçalar da bulunabilir. Böyle bakıldığında, kazılarda çıkan Çanakkale tabak parçaları ilgi çekicidir. On dokuzuncu yüzyıl Kütahya seramik parçaları ise yukarıda sözü edilen on dokuzuncu yüzyıl evinden kalmış olmalıdır.

Eyüp Üretimi

On beşinci yüzyıldan beri varlığı bilinen Eyüp Çömlekçiler Mahallesi'nde, sırlı ve sırsız kırmızı hamurlu çömlekler üretiliyordu. 1936 yılında son çömlekçi atölyesinin kapanmasına kadar burada İstanbul'un günlük kullanımı için kap, kâse, testi, vazo, saksı, küp, çaydanlık vb. evani üretiliyordu. Kırmızı hamurlu ve kalın cidarlı olan bu üretim örneklerinden Tekfur Sarayı kazılarında da ele geçmiştir.⁸ Atölyede kullanılan veya on dokuzuncu yüzyıl evi içinde kullanı-

⁸ Tekfur Sarayı kazıları sırasında Eyüp Çömlekçiler Bölgesi'nde de yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bkz. Filiz Yenişehirlioğlu, "Eyüp Çömlekçiler Mahallesi Çalışmaları," *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler*; 28-30 Mayıs 1999 içinde (İstanbul: Eyüp Belediyesi, 2000); Filiz Yenişehirlioğlu, "Eyüp'te Bir Çömlekçi Ailesi," *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler*; 11-13 Mayıs 2001 içinde (İstanbul:

lan bu örneklerden parçalar, günümüzdeki inşaatlar sırasında Eyüp Çömlekçiler Mahallesi'ndeki evlerin bahçelerinden halen çıkmaktadır. Bu örnekler de müzede bir video aracılığıyla ve bir söyleşi ile gösterilmekte, böylece insanların kendi bahçelerinde de bulunabilecek örneklere dikkat çekilmeye çalışılmaktadır.

Staffordshire Tabakları

İngiltere'nin Staffordshire bölgesinde on sekizinci yüzyıldan sonra endüstri tipi seramik üretimi başlamıştır. Spode, Minton ve Wedwood gibi markalar, özellikle Orta Doğu ve Balkan ülkelerine ihracat yapmaktaydı. Yumuşak porselen denen ve tam porselen olmayan bu imalat, porselene benzediği ve daha ucuz olduğu için özellikle tercih edilmekteydi. Kızların çeyizlerinde konulan bu tabakların kimi örneklerinden parçalar halinde Tekfur Sarayı kazılarında da çıkmıştır. İstanbul Belediyesi Müzesi tam parçalarla beraber sergilenmiştir.

Cam (Fig. 10)

On dokuzuncu yüzyılda Tekfur Sarayının dışında, kuzey ve doğu tarafında cam atölyeleri kurulmuştur. Zaman içinde bu atölyelerin kapanması ile oralardan gelen atık toprak içinde kazılar sırasında cam buluntular ve cam atık sırcaları ele geçmiştir. On sekizinci yüzyıla tarihlenebilecek kulplu bir cam matara en önemli parçalardandır. Ayrıca çok sayıda kandil dipleri de bulunmuştur.⁹ On dokuzuncu yüzyıl ithal cam tabaklar da kazılarda ele geçmiştir. Sanayi öncesi cam üflenerek üretiliyordu. Bunu göstermek için, Surname-i Hümayun'dan camcılarını gösteren minyatürlü sayfa anime edilmiş ve camların yanındaki ekranda sürekli gösterilmektedir.¹⁰

İkinci Kat (Fig. 15)

İkinci kat, çini panoların reproduksiyonuna ayrılmıştır. Burada sergileme için müzeye getirilemeyen ve İstanbul'daki yapılarda bulunan çini pano ve karolar İznik Vakfı tarafından yeniden üretilmiştir. Kandilli Camisi mihrabı ve Fransa Louvre Müzesi'nde bulunan pano bunlar arasındadır. Tekfur Sarayı üretimini gösteren çini karolar da burada yer alır. Hekimoğlu Ali Paşa Camisi'nde bulunan kaligrafik pano ise dijital olarak gösterilmektedir. Ayrıca büyük bir dünya haritası üzerinde, Tekfur Sarayı çinilerinin bulunduğu Osmanlı Dönemi'nde Kahire ve Tunus gibi kentlerdeki örneklere interaktif olarak ulaşılabilir. Avrupa müzeleri ve İstanbul'daki yapılarla ilgili bilgiler de bu interaktif panodan öğrenilebilir.

Bizans'ta Günlük Yaşam (Fig. 16)

Yapının bir Bizans Dönemi yapısı olması nedeniyle, buradaki yaşamı canlandırabilecek kimi bilgilerin olması gerektiği düşünülmüştür. İdeal olan İstanbul'dan zaman içinde giden Bizans Dönemi eserlerinin tekrar burada sergilenebilmesidir. Ancak bu imkânsız olduğundan, Bizans'ta günlük yaşamı canlandırmak için interaktif büyük bir dijital pano yapılmıştır. İstanbul Ayasofya, Kariye Camisi, İstanbul Mozaik Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi on üçüncü yüzyıla tarihlenen bir el yazmasından yararlanarak günlük yaşama ait

Eyüp Belediyesi, 2002), 66–72.

9 Ömür Bakırer, "Tekfur Sarayı Cam Buluntuları," *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: Bildiriler; 19–20 Nisan 2001* içinde, der. Sema Alpaslan (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2001), 41–56; Ömür Bakırer, "Tekfur Sarayı Kazı Buluntularından Bir Cam Kap," *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri: 7–8–9 Nisan 2003, İstanbul* içinde, der. Gülgün Koroğlu (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2003), 42–48.

10 Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Nr. 1344.

görüntüler seçilmiştir. İnteraktif pano aracılığıyla, meslekler, çocuklar, oyunlar, taht, mücevher vb. konular, seçildiğinde, büyük ekranda görülmekte ve böylece Bizans günlük yaşamı, sınırlı da olsa canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Kule (Fig. 17)

Sarayla bağlantısı olan kulenin geçiş kısmına, İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan restorasyon öncesi kazılarda ele geçen seramik parçaları, cam altına, geçiş yerine konmuştur. Bu parçalar, fırınlarda yapılan üretimin yoğunluğu hakkında bilgi verir.

Kulede yer alan dijital küpün her bir kare yüzeyinde ise ayrı bir çini deseni bulunur. Karşılıklı iki panodan işletilebilen görüntüler sayesinde karolarda desen ve kompozisyon nasıl oluşur, izleyici görsel olarak yakından bunu deneyimler (Fig. 18).

Sonuç

1955 yılında, İstanbul'da toplanacak Uluslararası Bizans Kongresi için, mimar Cahide Tamer tarafından temizlenen ve gerekli güçlendirmeler yapılan yapıya, mimar tarafından uzmanlık alanına saygı nedeniyle restorasyon çalışmalarında bulunulmamış ve yapının uzun yıllar temiz ve sağlam bir kültürel miras olarak korunması amaçlanmıştır. Tekfur Sarayı, Ayasofya Müzesine bağlı olarak yıllarca kapalı tutulmuş ve geniş turist gruplarına açılmadan özel ziyaretçiler tarafından gezilebilmiştir. Kapalı olması, özellikle mahallede farklı biçimlerde yapıya giren ve sur duvarları ile yapının duvarları arasındaki koridorlarla, avluda, alanın bekçisinin itirazlarına rağmen, oynayan çocukların yapıyı keşfetmelerini tabii ki engellememiştir. Ayrıca, yapıdaki kazılar sırasında, mahalle kahvesinde yapılan sohbetlerde ve yapıda çalıştığımızı görüp içeriye gelen mahallelilerle yapılan konuşmalarda, buranın canlı bir hafıza mekânı olarak devam ettiği anlaşılmıştır. Yol ve benzeri çalışmalar sırasında buldukları, gördükleri çini parçalarını anlatmışlar, son cam atölyesinde çalışan ustalar atölyenin apartmanlar arasında kalan yerini göstermişler, böylece mahalle ve yapı arasındaki organik bağı anıları ve yaşadıklarıyla çok güzel yansıtmışlardır.

Tekfur Sarayı'nın restore edilmesi konusu Fatih Belediyesi tarafından daha önceleri de gündeme gelmiş ancak bundan vaz geçilmiş, daha sonra Fatih Belediyesi buranın kullanım tahsisini İstanbul Büyükşehir Belediyesine devretmiştir. Yapının restorasyonu 2014 yılında bitmiş ve yapıdaki mimari izlere dayanılarak, yıkık kat araları ve çatı yeniden yapılmış, çevre duvarları düzeltilmiş vb. restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Restorasyon raporu İBB İnşaat Dairesinde bulunmaktadır. Yapıya nasıl bir ikinci fonksiyon verileceğine karar verilemediğinden bir süre yapı boş kalmıştır. Daha sonra ise yapıdaki kazı çalışmalarısıyla İstanbul'da bir çini üretim merkezi olması ön plana çıkmış ve bu kapsamda müzeleştirme çalışmaları başlamıştır. Kazılarda ele geçen malzemelerin kullanılarak, özgün yerinde eğitici bir amaçla sergilenebilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla Tekfur Sarayı Müzesi, İstanbul tarihi kapsamında tek yapı ölçeğinde farklı katmanları dile getiren bir müze olmuştur. Yapının yer aldığı Bizans Dönemi kara surlarının yeri ile başlayan bu süreçte, yapının İstanbul'da dört duvarı kalmış tek sivil mimari örneği olması, yapının mimarisi, tuğla bezemeleri Bizans Dönemi'nin farklı yıllarına gönderme yapmaktadır. Osmanlı Dönemi çini fırınları, çini, sırlı ve sırsız seramik üretimi ile daha sonra pota üretimi yapılan bir yer olması aynı yerin hikâyesini devam ettirmiş, daha sonraki kullanım amaçlarını gösteren buluntular da yapının gizemini arttırmıştır. Bu tür tek yapı ölçeğindeki kültürel miras verilerinin derlenerek hikâyeleştirilmesi ve müze biçiminde bu verilerin sergilenmesi müzecilik kapsamında örnek bir çalışma olmuştur.

Sonuç olarak, Tekfur Sarayı Müzesi, İstanbul'da sınırlı bir çevreyi ayrıntıları ile tanıtan, buradaki üretim süreçleri hakkında bilgi veren, üretimin İstanbul'daki diğer kullanımını gösterdiği gibi yurt dışı örnekleriyle de mahalleyi uluslararası bir coğrafya ile ilişkilendiren, üretimin değişik aşamalarını göstererek ve canlandırarak bütüncül bir bilgi paylaşımı ve deneyimlemesi sağlayan bir müze olmuştur.

Fig. 1. Tekfur Palace Museum (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 1. Tekfur Sarayı Müzesi (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

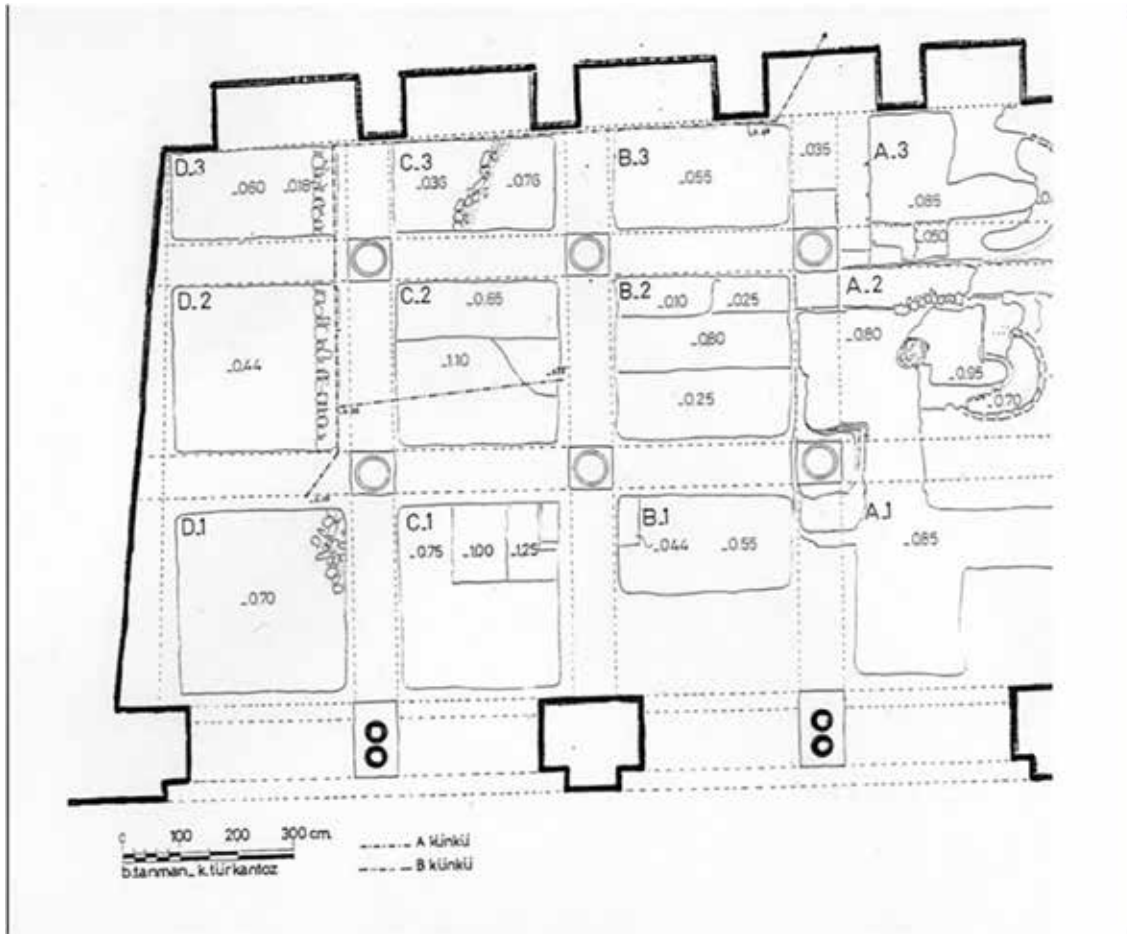

Fig. 2. Tekfur Palace excavation site (Filiz Yenişehirlioğlu).
Fig. 2. Tekfur Sarayı kazı alanı (Filiz Yenişehirlioğlu).

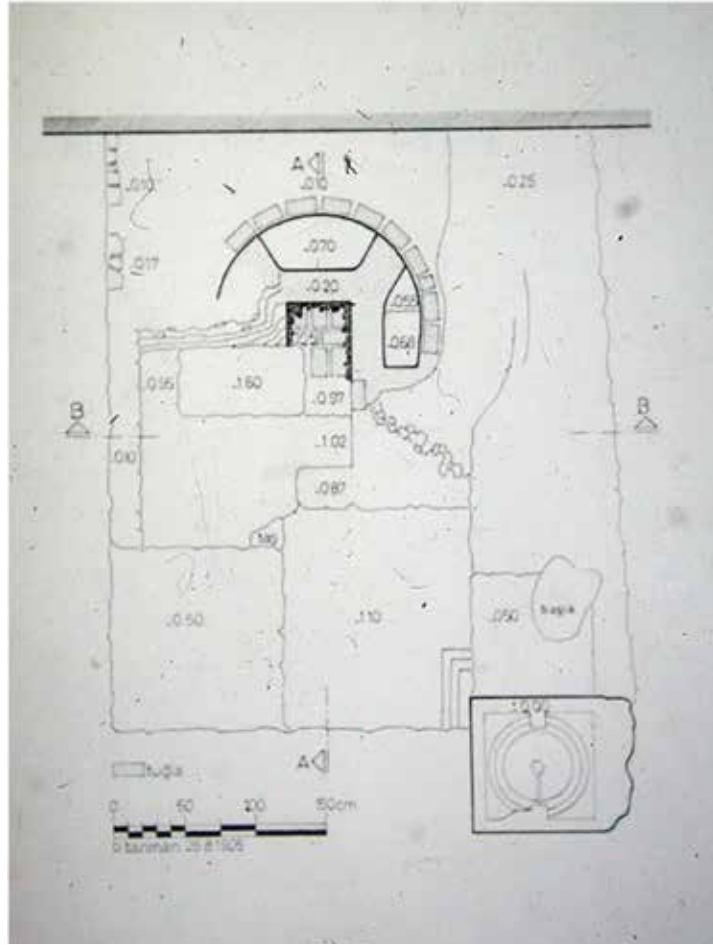

Fig. 3. A2 kiln firebox (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 3. A2 fırın ateşliği (Filiz Yenişehirlioğlu).

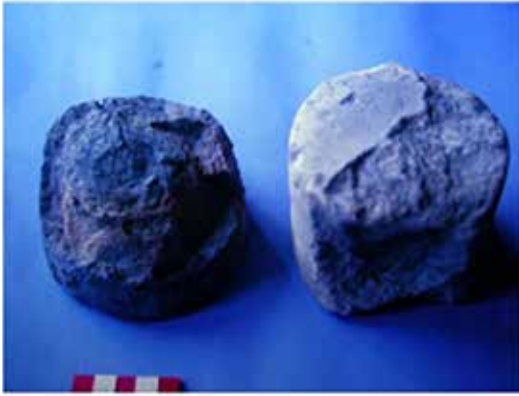

Fig. 4 Kiln material (Filiz Yenişehirlioğlu).
Fig. 4 Fırın malzemeleri (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 5. Finds from the workshops (Filiz Yenişehirlioğlu).
Fig. 5. Atölye buluntuları (Filiz Yenişehirlioğlu).

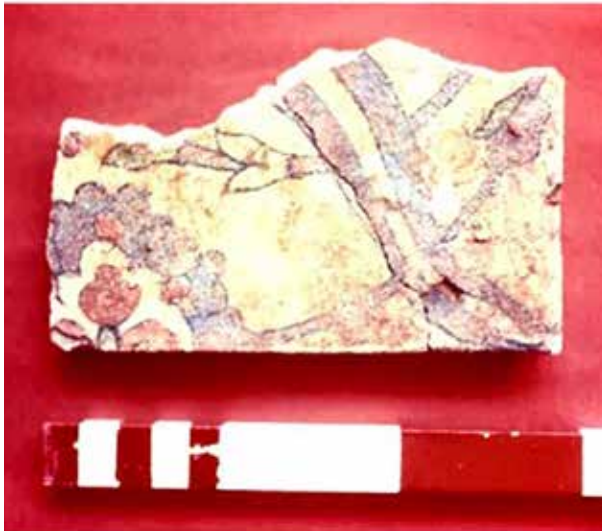

Fig. 6. Tile fragments (Filiz Yenişehirlioğlu).
Fig. 6. Çini parçaları (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 7. Glazed and unglazed utensils fragments (Filiz Yenişehirlioğlu).
Fig. 7. Sırlı ve sırsız evani parçaları (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 8. Coffee cups and pipes (Filiz Yenişehirlioğlu).
Fig. 8. Fincan ve lüleler (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 9. Crucibles (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 9. Potalar (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 10. Ottoman production (left), imported glass (right) (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 10. Osmanlı üretimi (Solda), İthal camlardan (Sağda) (Filiz Yenişehirlioğlu).

Fig. 11. Courtyard (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 11. Avlu (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 12. Ground floor (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 12. Zemin kat (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 13. First floor (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 13. Birinci kat (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 14. Cups (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 14. Fincanlar (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 15. Second floor (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 15. İkinci kat (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 16. Daily life in the Byzantine period (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 16. Bizans'ta günlük yaşam (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 17. Entrance to the tower (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 17. Kuleye geçiş (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Fig. 18. Interactive cube (Tekfur Palace Museum Archive).
Fig. 18. İnteraktif küp (Tekfur Sarayı Müzesi Arşivi).

Bibliography - Kaynakça

- [Altınay], Ahmet Refik. "İznik Çinileri." *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 8, no. 4 (1932): 36–53.
- Bakırer, Ömür. "Tekfur Sarayı Cam Buluntuları." In *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: Bildiriler; 19–20 Nisan 2001*, edited by Sema Alpaslan, 41–56. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2001.
- . "Tekfur Sarayı Kazı Buluntularından Bir Cam Kap." In *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri: 7–8–9 Nisan 2003, İstanbul*, edited by Gülgün Koroğlu, 42–48. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2003.
- Mamboury, Ernest. *İstanbul Touristique*. İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi, 1951.
- Öney, Gönül. *Türk Çini Sanatı / Turkish Tile Art*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1976.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. "Archaeology in İstanbul and the Excavations at Tekfur Palace, Byzantine and Ottoman İstanbul in the 15th century." In *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. yüzyıl): 30–31 Mayıs 2003 / 550th Anniversary of the İstanbul University International Byzantine and Ottoman Symposium (XVth century): 30–31 May 2003*, edited by Sümer Atasoy, 265–79. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2004.
- . "İstanbul-Tekfur Sarayı-Osmanlı Çini Fırınları ve Eyüp Çömlekçiler Mahallesi Yüzev Araştırmaları." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12 (1995): 535–66.
- . "Tekfur Sarayı Çini Fırınları Plan Özellikleri." In *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: Bildiriler; 19–20 Nisan 2001*, edited by Sema Alpaslan, 179–92. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2001.
- . "Tekfur Sarayı Çini Fırınları Kazısı 1995–2001." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 24, no. 1 (2003): 329–44.
- . "Tekfur Sarayı Çinileri ve Eyüp Çömlekçiliği." In *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Keramik Sanatı*, edited by Gönül Öney and Zehra Çobanlı, 349–64. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007.
- . "Eyüp Çömlekçiler Mahallesi Çalışmaları." In *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler; 28–30 Mayıs 1999*. İstanbul: Eyüp Belediyesi, 2000.
- . "Eyüp'te Bir Çömlekçi Ailesi." In *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler; 11–13 Mayıs 2001*, 66–72. İstanbul: Eyüp Belediyesi, 2002.
- . "Les fours et la production de céramiques du Palais de Tekfur à İstanbul." In *Actas des VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo: Ciudad Real-Almagro; del 27 de febrero al 3 de marzo de 2006*, edited by Juan Zozaya, Manuel Retuerce, Miguel Ángel Hervás, and Antonio de Juan, 617–32. Vol. 2. Ciudad Real: Asociación Española de Arqueología Medieval, 2009.
- Müller-Wiener, Wolfgang. *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

**Preliminary Report of the First Season of the
“Land of the Storm God Survey”
in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye**

**Birgül Ögüt, Michael Blömer, Matthias Lange,
Eva Strothenke-Koch and Deniz Yaşin¹**

Article submitted: 31 July 2023

Article accepted: 2 October 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.67350>

Abstract

The results of the first campaign of the “Land of the Storm God Survey” in the Şehitkamil district of Gaziantep province in Southeastern Türkiye are—according to the two foci of the survey—twofold: First, an off-site survey on the slopes of Dülük Baba Tepesi, the home of a storm god temple built during the Middle Iron Age, was conducted. Here, an expansion of the Roman “priest necropolis,” a second necropolis on the Southern slope, as well as economical installations of Late Antiquity have been documented. The second focus is an on-site survey, where the investigation of six archaeological sites in the vicinity revealed longer settlement phases than previously assumed.

Keywords

Survey, Gaziantep, Iron Age, Temple, Storm God

Introduction

The Şehitkamil district of Gaziantep province in southeastern Türkiye (Fig. 1) is present in contemporary research mainly through two sites—Dülük (also known as Keber Tepe) and Dülük Baba Tepesi. The medieval citadel of Gaziantep, on the other hand, is located about 50 m south of the border between the districts of Şehitkamil and Şahinbey, which here runs across the center of modern Gaziantep. There is little confirmed knowledge of the surrounding area of these two sites, especially during the Iron Age. Therefore, the “Land of the Storm God Survey,” whose preliminary results are presented below, was initiated.

¹ Birgül Ögüt, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel,

ORCID: 0000-0003-4602-6233, Ogut@zedat.fu-berlin.de.

Michael Blömer, Universität Münster, ORCID: 0000-0002-3921-4036, michael.bloemer@uni-muenster.de.

Matthias Lange, Humboldt Universität zu Berlin, ORCID: 0000-0003-4747-0010, Matthias.lange@hu-berlin.de.

Eva Strothenke-Koch, Universität Münster, ORCID: 0009-0003-3823-9164, eva.strothenke@uni-muenster.de.

Deniz Yaşin, Universität Bern, ORCID: 0000-0001-5757-0029, deniz.yasin@unibe.ch.

Research History

Previous archaeological excavation activity in Şehitkamil has been limited to the sanctuary of Jupiter Dolichenus located on the summit of Dülük Baba Tepesi (2001–2015) and Keber Tepe/Dülük, the site of ancient Doliche (since 2015).² While the latter is an important Paleolithic site in the area where a Hellenistic-Roman city was built later,³ the former, located about 4 km to the south of Dülük, goes back at least to a Middle Iron Age temple,⁴ but also yielded some traces of the Pre-Pottery Neolithic B and the Late Bronze Age.⁵ Most probably already in Persian, but certainly in Hellenistic-Roman times at the latest, the temple became a superregional cult center.⁶ After its destruction in 253 CE, a monastery complex was built there in the fifth century CE, which was in use until the Middle Ages.⁷ On Keber Tepe, Doliche was probably founded during

-
- 2 For a more detailed research history of Şehitkamil, see now Birgül Ögüt, “Zum Stand der archäologischen Forschungen in Şehitkamil, nördlich von Gaziantep/Türkei,” in *Zwischen Schwarzem Meer und Persischem Golf: 125 Jahre Deutsche Orient-Gesellschaft*, ed. Joachim Marzahn and Dirk Wicke (Darmstadt:Philipp von Zabern, 2023), 91–95.
- 3 Muine Atasayan, “1938 yılında Gaziantep Köylerinden Dülük ve Civarında Bulunan Çakmaktaşı Aletler Üzerine bir Not,” *Türk Arkeoloji Mecmuası* 19–22 (1939): 314–17; Enver Y. Bostancı, “Researches in South-East Anatolia: The Chellean and Acheulean Industry of Dülük and Kartal,” *Anatolia* 6 (1961): 111–62.
- 4 I.a. Engelbert Winter, “Der Kult des Iupiter Dolichenus und seine Ursprünge: Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche,” in *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 1–17; Birgül Ögüt, “Die altorientalische Keramik vom Dülük Baba Tepesi,” in *Kult und Herrschaft am Euphrat*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 49–64; Wolfgang Messerschmidt, “Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi in der vorhellenistischen Eisenzeit – Versuch einer kulturgeschichtlichen Einordnung,” in *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster: Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 9, Asia Minor Studien 84 (Bonn: Rudolf Habelt, 2017), 33–56.
- 5 Dirk Leder, “The Lithic Finds from Dülük Baba Tepesi and Their Place in the PPNB of the Western Euphrates Region,” in *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster: Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 9, Asia Minor Studien 84 (Bonn: Rudolf Habelt, 2017), 21–32.
- 6 Andreas Schachner, “Die Welt des östlichen Mittelmeers in kleinen Bildern – Weitere Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der späten Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi,” in *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 19–46; Andreas Schachner, “Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi (2010–2012),” in *Kult und Herrschaft am Euphrat*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 33–48; Andreas Schachner, “Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi in der Eisenzeit,” in *Persische Reichspolitik und lokale Heiligtümer*, ed. Reinhard Achenbach, Beihefte zur Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte 25 (Wiesbaden: Harrassowitz, 2019), 63–89; Silke Haps and Werner Oenbrink, “Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche in hellenistisch-römischer Zeit,” in *Zwischen Bruch und Kontinuität: Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit/Continuity and Change: Architecture in Asia Minor during the Transitional Period from Hellenism to the Roman Empire*, ed. Ute Lohner-Urban and Ursula Quatember, *Byzas* 25 (Istanbul: Ege Yayınları, 2020), 133–48; with further literature.
- 7 Margherita Facella and Matthias Stanke, “Eine Inschriftenplatte für Theodoros Stratelates und weitere christliche Zeugnisse vom Dülük Baba Tepesi,” in *Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 157–86; Pier G. Borbone and Werner Oenbrink, “Das christianisierte Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi: Eine syrische Inschrift, Architekturbefunde und Bauglieder,” in *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 187–206; Pier G. Borbone, “Neue syrische Inschriftenfunde – Das Kloster des Mar Salomon auf dem Dülük Baba Tepesi,” in *Kult und Herrschaft am Euphrat*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 127–39; Matthias Stanke, “Eine nachantike Tonbulla mit Kreuzmonogramm: Überlegungen zur Existenz eines Klosterarchivs auf dem Dülük Baba Tepesi,” in *Kult und Herrschaft am Euphrat*, ed. Engelbert Winter,

the Hellenistic period and was inhabited until the Middle Ages. The settlement was replaced by Gaziantep as the main city of the region only after the twelfth century CE.⁸ Due to the close relationship between the city and the summit sanctuary, the question arises whether the pre-Hellenistic storm god worshipped was also the deity of a specific, other city in the surrounding area or whether a pre-Hellenistic predecessor settlement existed that passed on its name to Doliche, as Edward Lipiński assumes for Karahöyük.⁹

Several surveys were conducted in the district of Şehitkamil and wider surveys included this region as well. To the latter belong the survey of 1970 under the direction of Piero Meriggi¹⁰ and the project of the *Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* under the direction of Mehmet Önal published in 2007.¹¹ A part of this project with some sites in Şehitkamil has been published separately in more detail by Fikri Kulakoğlu.¹² In addition, Jean Perrot visited the area in 1961¹³ and a Paleolithic survey was conducted in 2011 by Erksin Güleç and her team which focused mainly but not exclusively on Şehitkamil.¹⁴ The goal of these researches were mostly limited to the documentation of sites; only Archi et al. 1971 added some thoughts on the historical geography of the region by identifying Urşu(m) with Gaziantep or Tilbeşar.

Research Goals

Since none of the above-mentioned surveys targeted the region of Şehitkamil in its entirety throughout the periods from the Paleolithic to the Early Modern Age, the primary objective of the “Land of the Storm God Survey” is to close these research gaps, with a special focus on the Iron Age and the surroundings of Dülük Baba Tepesi. With regard to the well-published surveys of the neighboring regions, this recent study should lead to a reduction of the “terra incognita” between the surveys in the Euphrates valley and adjacent areas in the east,¹⁵ the surveys of the Kahramanmaraş plain and the İslahiye valley in the west,¹⁶ as well as the surveys in the Kilis plain and in

Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 141–49.

8 I.a. Michael Blömer, Dilek Çobanoğlu, and Engelbert Winter, “Die Stadtgrabung in Doliche: Zu den Ergebnissen der Feldarbeiten 2015–2018,” *Istanbuler Mitteilungen* 69 (2019): 103–86; Michael Blömer and Engelbert Winter, eds., *Exploring Urbanism in Ancient North Syria: Fieldwork in Doliche 2015–2020*, Doliche Urban Excavations 1 (Berlin: De Gruyter, 2022).

9 Edward Lipiński, *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*. *Orientalia Lovaniensia Analecta* 100 (Leuven: Peeters, 2000), 177–78, n. 91.

10 Alfonso Archi, Paolo Emilio Pecorella, and Mirjo Salvini, *Gaziantep e la sua regione: Uno studio storico e topografico degli insediamenti preclassici*. *Incunabula Graeca* 48 (Rome: Edizioni dell’Ateneo, 1971).

11 Mehmet Önal et al., *Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* (Gaziantep: Gaziantep İl Özel İdaresi, 2007).

12 Fikri Kulakoğlu, “Gaziantep ve Adıyaman İlleri Kültür Envanteri Projesi 2005 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24, no. 2 (2007): 325–34.

13 Jean Perrot, *Reconnaissance Archeologique en Turquie Meridionale 1961* (Jerusalem: Self-published, 1962).

14 Erksin Güleç et al., “2011 Yılı Gaziantep ve Hatay İlleri Yüzey Araştırması,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30, no. 2 (2012): 257–66.

15 Paul Sanlaville, ed., *Holocene Settlement in North Syria: Résultats de deux prospections archéologiques effectuées dans la région du nahr Sajour et sur le haut Euphrate syrien*, *British Archaeological Reports* 238 (Oxford: British Archaeological Reports, 1985); Guillermo Algaze, Ray Breuninger, and James Knudstad, “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas,” *Anatolica* 20 (1994), 1–96; Tony J. Wilkinson, Edgar J. Peltenburg, and Eleanor B. Wilkinson, eds., *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010*, *Themes from the Ancient Near East* 4 (Oxford: Oxbow Books, 2016).

16 U. Bahadır Alkım, “The Amanus Region in Turkey. New Light on the Historical Geography and Archaeology,” *Archaeology* 22, no. 4 (1969), 280–89; Elizabeth Carter et al., “The Kahramanmaraş Archaeological Project Survey

the Quwayq valley in the south.¹⁷

Based on the research history as well as the focus on Dülük Baba Tepesi and Doliche, some more detailed questions arise: Did a settlement/activity gap actually exist around Dülük Baba Tepesi from the impressively attested Paleolithic onwards, which would stand in contrast to the area around the peak?¹⁸ Is there any evidence for settlements that could have ensured the subsistence of the sanctuary at Dülük Baba Tepesi, which stands out especially in the pre-Hellenistic period due to its numerous animal offerings?¹⁹ A second set of questions concerns the settlement structure of the region, including the question of regional centers. During the Hellenistic-Roman period, the dominance of Doliche as the most important settlement in the region is beyond question; from the Middle Ages at the latest, this can apply to Aintab. But what can we expect for the time before Doliche was founded?

Survey Methodology

Due to the survey focus on the area surrounding Dülük Baba Tepesi, two different survey methods were applied for the Şehitkamil district and the area surrounding the mountain sanctuary.

Extensive Survey in Şehitkamil

For the large-scale site survey in Şehitkamil, the already known sites from previous survey reports were first georeferenced via published maps and located on satellite images. Additionally, previously unknown sites were located based on previous site visits and also via satellite imagery. For the first campaign in 2022, six sites within a radius of approximately 10 km around Dülük Baba Tepesi were selected for site visits.

The geographical recording of the sites was done via GPS coordinates. After an initial inspection of the site, it was usually divided into five areas, the hilltop and the slopes—if possible, depending on the topography—in the four cardinal directions, and possibly also additional topographic units. Each zone was covered by transects of six persons with a spacing of ca. 5 m between them, recorded by a tracking software (OSMAnd). The surface conditions were good; most areas were plowed or covered by scattered small plants. Small finds such as figurines, beads or bracelets, ground stone tools, lithics and pottery sherds were collected and documented by drawing and photography. The locations of special finds were recorded by GPS.

1997,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 16, no. 2 (1999): 569–76; Andrew Garrard *et al.*, “The Early Prehistory of the Sakçagözü Region, North Levantine Rift Valley: Report on 1995 Survey Season,” *Anatolian Studies* 46 (1996), 53–81; Atilla Engin *et al.*, “2019–2020 Yılı Yesemek Heykel Atölyesi ve İslahiye-Nurdağı Yüzey Araştırması Sonuçları,” *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 21, no. 4 (2022): 1846–79.

17 Engin Özgen, Barbara Helwing, and Atilla Engin, “The Oylum Regional Project: Archaeological Prospection 2000,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 19, no. 2 (2001), 217–28; Engin Özgen *et al.*, “The Oylum Regional Project: Results of the 2001 Prospection Season,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 20, no. 2 (2002), 151–57; John Matthers, ed., *The River Queiq, Northern Syria, and Its Catchment: Studies Arising from the Tell Rifa’at Survey 1977–1979*. British Archaeological Reports International Series 98 (Oxford: British Archaeological Reports, 1981).

18 This has been shown by the former surveys as well as ours. Both demonstrate relatively continuous occupation of this region from the Paleolithic or Chalcolithic / Early Bronze Age respectively onwards. Cf. Ögüt, “Zum Stand der archäologischen Forschungen.”

19 Nadja Pöllath and Joris Peters “‘Smoke on the Mountain’ – Animal Sacrifices for the Lord of Doliche,” in *Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 47–68. From the sixth to the fifth century BCE there are about 28,000 bone finds, in the early and middle Roman period about this declines to 6,000.

Intensive Survey at Dülük Baba Tepesi

For the small-scale second part of the survey at Dülük Baba Tepesi, the same methods were used as for the extensive survey, except for the fact the distance between the persons was extended to ca. 10 m. In 2022, the areas to the north and west of the excavation area up to the foot of the hill could be surveyed. In the south, however, a military area prevents the investigation of the lower slopes, so the chosen route was adjusted to the southeast, where the northern limit of the military area runs a little further south. Due to the coniferous forest, needles cover the ground almost everywhere, making it harder to spot small objects. Due to their scarcity, on Dülük Baba Tepesi, the findspots of all objects were measured by GPS.

Preliminary Results

Dülük Baba Tepesi

As a foothill of the Kartal Mountains (Sof Dağları) descending from the west, Dülük Baba Tepesi (1208 m) rises about 200–300 m above the plain of the Gaziantep Plateau surrounding it from the north, east and south. During the site visits, besides ceramics mainly from Early Roman to the Late Antique-Early Byzantine period (see Plates 5j-l, 6a, h), 13 rock-cut tombs and 25 archaeological sites were identified and recorded. Three of the recorded rock-cut tombs have already been published by Rifat Ergeç,²⁰ the remaining 10 were partly already known but remained unpublished until now (for tomb F9, see Figs. 2a–b). The other sites have not yet been recorded archaeologically.

The results of the survey are of great importance for the knowledge of the periphery of the Jupiter Dolichenus sanctuary. Most significant is the discovery of numerous new tombs of the Roman Imperial period. Already known for a long time is a necropolis extending about 1.2 km west of the sanctuary directly on the crest of the ridge sloping down to the west.²¹ It is a concentration of 17 tombs, some of which are elaborately decorated. Because of its location away from a settlement—the city of Doliche is about 3.5 km, possible smaller settlements at least 1.5 km away—only a connection with the sanctuary can be considered for the necropolis. This connection is confirmed by a lost inscription found in the sanctuary which mentions a priest of Jupiter Dolichenus.²² It can therefore be assumed that priests and their families were buried there.

The inspections have now shown that the priestly necropolis extends further to the east in the direction of the sanctuary than was previously known. Six previously unknown rock-cut chamber tombs have been registered, which, due to their small spatial distance of approx. 300 m and their shape, must be attributed to the complex of the priestly necropolis. The tombs are rock-cut chamber tombs, as they are typical for ancient northern Syria and are often attested,²³ and are accessed via dromos. This leads to a door that could be closed by a rolling stone. Behind it lies at

20 Rifat Ergeç, *Nekropolen und Gräber in der südlichen Kommagene*, Asia Minor Studien 47 (Bonn: Rudolf Habelt, 2003).

21 Jörg Wagner, “Neue Denkmäler aus Doliche: Ergebnisse einer archäologischen Landesaufnahme im Ursprungsgebiet des Iupiter Dolichenus,” *Bonner Jahrbücher* 182 (1982), 133–66; Ergeç, *Nekropolen und Gräber*, 2003.

22 Michael Blömer and Margherita Facella, *Dülük Baba Tepesi II: Inscriptions and Sculptures from the Sanctuary of Jupiter Dolichenus*, Dolichener und Kommagenische Forschungen 12, Asia Minor Studien 101 (Bonn: Rudolf Habelt, 2022), 109–10, no. 32.

23 On the rock-cut necropolises of the region, cf. Wagner, “Neue Denkmäler aus Doliche”; Ergeç, *Nekropolen und Gräber*; Michael Blömer and Dilek Çobanoğlu, “Kommagene ve Kyrrhestike’de Roma Dönemi Kaya Oda Mezarları,” in *Rifat Ergeç Armağanı. Studies Presented to Rifat Ergeç*, ed. Timur Demir *et al.* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2019), 65–82; Hüseyin Yaman, “Death in Zeugma: A Survey of the Tombs,” *Anadolu* 45 (2019), 125–68.

least one burial chamber, into whose walls niches were cut, which served as burial chambers. In general, it should be noted that the tombs were probably painted in color, which complemented the tombs and their rudimentary decoration, which appear simple in their present state. The paint was apparently often applied directly to the unplastered walls, which contributed to the fact that it could disappear within a short time.²⁴

In contrast to the area of the previously known priestly necropolis, where the graves are located close together, the newly discovered graves appear more isolated. The graves do not allow an exact chronological classification, but it can be safely assumed that they were laid out before the destruction of the sanctuary in 253 CE. A *terminus post quem* is the first century CE, since hardly any rock-cut chamber tombs are attested from earlier times in the region. Thus, the graves definitely date to the Roman Imperial period.

The graves F14-F18 (for F14 and F18, see Figs. 3–4) are the first evidence of a necropolis on the southern slope of Dülük Baba Tepesi. These seem to be typical rock-cut chamber tombs, but the interior of the tombs could not be investigated. Nevertheless, it can be assumed that these graves can also be dated to the Roman Imperial period. In contrast to the priestly necropolis, however, it remains unclear how they relate to the sanctuary. The distance to the summit plateau of about 1.15 km and more is similar to the case of the priestly necropolis, but the newly discovered necropolis lies much lower on the slope and closer to a potential settlement site, which could have been located below the graves in the area of the military site. However, it is also possible that this site was chosen for burials because it was located on an uphill path to the sanctuary.

Karahöyük

Karahöyük is located on the eastern edge of an industrial area, northeast of Dülük Baba Tepesi and, with a height of about 18 m (863 m) and an area of about 6 ha, it represents one of the largest settlement sites within the survey area (Fig. 5).²⁵ Since this hill has already been declared an ancient site, it has not been built on or used for agriculture, so the original surface structure is largely visible, including remains of ancient architectural structures on the hilltop and in the lower part of the western slope. Nevertheless, to the west and especially to the south, construction activities have come very close and are encroaching on the lower slopes. At its base, the conical Karahöyük is roughly circular in shape, and oval on the approximately 0.4 ha area on the hilltop.

A first review of the lithic finds could indicate an occupation in the Aceramic Neolithic. Based on the ceramic material, Karahöyük appears to have been settled in the Early and Late Bronze Age, as well as in the Middle and Late Iron Age (see Plates 4a–c and 5d–i). Some sherds from the Middle and Late Iron Age are fine wares. Since neither finds from the Hellenistic nor from the Roman period have been discovered, a hiatus until Late Antiquity can be assumed. However, Önal et al. state to have found Hellenistic in addition to Bronze and Iron Age material.²⁶ Finally, Abbasid pottery could be retrieved.

Toyocağı Höyük

The flat site of Toyocağı Höyük (925 m) is located in the middle of a new development

24 On the painting of tombs in the region around Doliche in general, see Michael Blömer, “The Diversity of Funerary Portraiture in Roman Commagene and Cyrrhестice,” in *Funerary Portraiture in Greater Roman Syria*, ed. Michael Blömer and Rubina Raja, *Studies in Classical Archaeology* 6 (Turnhout: Brepols, 2019), 45–64.

25 Cf. Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 76, no. 107, fig. 128; Önal et al., *Gaziantep*, 504.

26 Önal et al., *Gaziantep*, 504.

area on the northern edge of Gaziantep and has already been severely damaged or cut on all sides by construction and road works (Fig. 6).²⁷ Due to the very shallow cultural layers on the bedrock, which is only about 20–30 cm high, and which is very well recognizable in the profile at the edge of the site by the cutting roads, it can be assumed that the site was inhabited only for a relatively short time. Nevertheless, the dating suggests a relatively wide historical spectrum: Hellenistic, Late Antique-Early Byzantine, and pottery from the Umayyad period through the Middle Ages is attested (see Plates 5l, 6f, g, and 7g, h). Önal et al. dated Toyocağı Höyük to the Bronze Age as well as to the Roman period,²⁸ epochs of which no traces could be found in 2022.

Çinçin Höyük

Çinçin Höyük (or Toçağı Höyük), located about 2.6 km south-southwest of Karahöyük, is about 15 m high (880 m) and, with an area of about 3 ha, about half the size of the former, but also conical in shape (Fig. 7).²⁹ It is already clearly marked by a factory to the northwest and access roads for ongoing construction to the northeast, as well as the fill of construction debris and trash on this slope. The hilltop consists of an oval-shaped area of about 0.25 ha. To the west and north, the slopes drop very steeply into the plain, whereas to the south and east a much less steep slope can be noted.

At the moment, the investigated material does not indicate a continuous occupation of the site (see Plates 2d–e, 3e, and 4e–g). Thus, the objects from Çinçin Höyük could so far be dated to the Neolithic, the Early and Late Bronze Age, the Late Iron Age, and the Late Antique-Early Byzantine period (ca. fifth to sixth century CE), including numerous finds of the Bronze and Iron Ages. Ground stone tools were also found relatively frequently here. Önal et al., however, date the settlement of Çinçin Höyük exclusively to the third millennium BCE.³⁰

Bedirkent Höyük

Bedirkent Höyük (Bedirköy Höyük) is a rather flat settlement mound about 6 m high (830 m) with a roughly circular base area of about 1 ha (Fig. 8).³¹ The hill, which is privately owned, is now planted with olive trees.

Among the artifacts found at Bedirkent Höyük, two figurine fragments stand out: a torso of a seated human figure with feminine connotations with legs tapering to the feet (Figs. 9a–b) and a fragment which—in light of the better-preserved fragment—can be interpreted as a piece of the right leg of a similar figure. Both fragments were made of clay with a slightly polished surface and seem to represent two seated figurines of approximately the same size. The fact that two fragments of an almost identical figurine form were found on the same site suggests that this kind of figurines must have been produced relatively often. Comparative examples indicate a dating into the Chalcolithic period.³²

The first evaluation of the pottery points to an occupation in the Chalcolithic and in the

27 Cf. Önal et al., *Gaziantep*, 503.

28 Önal et al., *Gaziantep*, 503.

29 Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 59–60, no. 45 (“Cincin”); Önal et al., *Gaziantep*, 502.

30 Önal et al., *Gaziantep*, 502.

31 Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 55, no. 30, fig. 50; Önal et al., *Gaziantep*, 501.

32 Cf. Nadja Cholidis and Lutz Martin, *Der Tell Halaf und sein Ausgräber Max Freiherr von Oppenheim: Kopf hoch! Mut hoch! und Humor hoch!* (Mainz, Philipp von Zabern, 2002), fig. 26 right; in general, see Ellen H. Belcher, “Embodiment of the Halaf: Sixth Millennium Figurines from Northern Mesopotamia,” (PhD diss., Columbia University, 2014).

Early and Late Bronze Age, although a few finds from the Neolithic could also be established (see Plates 3d, 5b, and 7f). In addition, the site was occupied at least during the Middle Iron Age as well as the Late Antique period. The Early Bronze Age dating coincides with that of Önal et al.,³³ whereas no evidence could be found for the dating of Archi et al. to the Roman period.³⁴

Aktoprak Höyük

Aktoprak Höyük is located on the northern edge of the industrial area of Şehitkamil (Fig. 10).³⁵ The relatively massive hill is about 20 m high (932 m), 3 ha in size and slopes steeply to the north and west. The field at the western foot of the hill is noteworthy, as it contained a strikingly high number of flint tools. These indicate an occupation of Aktoprak Höyük both in the Paleolithic and, due to several Byblos points, in the Aceramic Neolithic (PPNB),³⁶ with a high number of lithic finds, axes, and obsidian objects and axes as well as ground stone tools in general. Ceramics range from the Neolithic through the Chalcolithic, the Early, Middle, and Late Bronze Age until the Early—probably—and Middle Iron Age which suggests that a continuous occupation encompassing these periods is at least possible (see Plates 1a, 2a–c, 2f–i, 3a–c, 3f–j, 4d, 5a–c, j–k, 6b, and 7a–c, e, i–l). A hiatus could be assumed between the Iron Age and the first datable Hellenistic sherds of the first century BCE. From Hellenistic to the Middle Ages, a second continuous phase of use can be suggested. This is indicated by a small number of high-quality pottery from the Roman period as well as finds from Late Antiquity to the Middle Ages. In contrast to that, Önal et al. dated Aktoprak Höyük only from the Bronze to the Iron Age.³⁷

Erikli Höyük

Erikli Höyük (or Ceydeyli Höyük), ca. 4 ha in size and ca. 20 m (960 m) high, seems to be a natural elevation in the landscape, on top of which there might have been a fortification or another kind of material-intensive building complex (Fig. 11).³⁸ This is due to the extremely high number of worked basalt blocks, which nowadays serve to delimit the various fields extending across Erikli Höyük in ramparts several meters wide and high. The production and transport of the basalt blocks for this purpose alone can be ruled out.

In addition, numerous ground stone tools, such as fragments of hammer stones, were found. A high concentration of lithic finds, mostly from the hill foot in the southeast, could possibly indicate Paleolithic traces, while Neolithic as well as Chalcolithic use can be regarded as certain. The later finds suggest a possibly continuous occupation from the Early Bronze Age to the Hellenistic—so far with the exception of the Early Iron Age—with finds of these periods being the most numerous overall. After that, Erikli Höyük seems to have been inhabited only in the Ummayyad and Abbasid periods. In contrast, Önal et al. dated Erikli Höyük to the Bronze and Iron Ages, Archi et al. only to the Iron Age.³⁹

33 Önal et al., *Gaziantep*, 501.

34 Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 55.

35 Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 68, no. 74, fig. 95 (“Gücege”); Önal et al., *Gaziantep*, 515.

36 Cf. e.g., Makoto Arimura, *The Neolithic Lithic Industry at Tell Ain el-Kerkh*, Excavation Reports of Tell el-Kerkh, Northwestern Syria 1, Al-Shark 4 (Oxford: Archaeopress, 2020), 43, fig. 2.18.

37 Önal et al., *Gaziantep*, 515.

38 Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 58, no. 41, fig. 61 (“Ceğde”); Önal et al., *Gaziantep*, 513.

39 Archi, Pecorella, and Salvini, *Gaziantep*, 58; Önal et al., *Gaziantep*, 513.

Conclusion

In the course of the evaluation of the survey so far, some preliminary results can be recorded. With regard to Dülük Baba Tepesi, it could be shown that the rock-cut tombs of the so-called priestly necropolis extended over a significantly larger area in the direction of the temple than previously known, which makes the connection between temple and necropolis in the form of priestly and perhaps also kin burials more probable. Second, a second necropolis existed on the southern slope of the hill at a similar distance but much closer to potential settlement sites. Thirdly, a more intensive economic use of the mountain can probably be stated from the Late Antique period onwards. The absence so far of Iron Age and Hellenistic traces in the investigated areas also represents a result, albeit an unexpected one.

	1. Dülük Baba Tepesi	2. Karahöyük	3. Toyocağı Höyük	4. Çiçin Höyük	5. Bedirkent Höyük	6. Aktoprak Höyük	7. Erikli Höyük
Paleolithic	D, S?					S?	S?
Neolithic	D	S?		S	S?	S	S
Chalcolithic					S	S	S
Early Bronze Age		S		X, S	X, S	S	S
Middle Bronze Age						S	S
Late Bronze Age		S		S	S	S	S
Bronze Age in general		X, S	X	S	S	X, S	X, S
Early Iron Age						S?	
Middle Iron Age		S			S	S	S
Late Iron Age	D	S		S			S
Iron Age in general	D	X, S		S	S	X, S	O, X, S
Hellenistic	D	X	S			S	S
Roman	D, S		X		O	S	
Late Antique–Ear- ly Byzantine	D, S	S	S	S	S	S	
Ummayyad	D	S	S			S	S
Abbasid	D	S	S			S	S
Late Middle Ages / Early Modern	D		S			S	

Table 1: Schematic overview of the results of Archi et al. 1971 (O), Önal et al. 2007 (X), the excavations on Dülük Baba Tepesi (D) and the "Land of the Storm God Survey" (S = certain dating, S? = possible dating).

Regarding the extensive survey of sites in Şehitkamil, the knowledge of the occupation periods of those could be expanded, in particular, the early periods rarely or not previously documented or mentioned for this region, the Neolithic (apart from Dülük Baba Tepesi) and Chalcolithic.⁴⁰ The same holds true for the post-Roman periods, which neither Archi et al. nor Önal et al.

40 Cf. Ögüt, "Zum Stand der archäologischen Forschungen."

mentioned but which are relatively well-documented at the investigated sites.

With regard to the more detailed research objectives of the “Land of the Storm God Survey,” it remains to be stated that the Early Iron Age has not yet been reliably proven, whereas the Middle and Late Iron Ages are quantitatively and qualitatively well-established.⁴¹ With Karahöyük and Erikli Höyük there are two candidates which, due to their potentially continuous occupation during the Middle and Late Iron Age as well as their size, could be considered for a closer relationship with the storm god temple on Dülük Baba Tepesi. Furthermore, it is striking that so far, no evidence for a Hellenistic settlement could be obtained from Karahöyük, which might support the thesis of Lipiński of a pre-Hellenistic predecessor settlement of Doliche/Keber Tepe.

Finally, and this is probably the most important project result, it was possible to document the construction activities which threaten Toyocağı Höyük as well as Karahöyük in particular and to submit them to the local office for the preservation of historical monuments in order to hopefully still prevent a complete destruction of these sites.

Acknowledgments

First and foremost, we would like to thank the Turkish Ministry of Tourism and Culture and the Turkish Directorate of Antiquities for approving the survey. Without the generous support of the Deutsche Orient-Gesellschaft, it would not have been possible for us to publish these important results already in the first year of the project. Furthermore, we thank the representative of the Turkish Directorate of Antiquities İsmail Sarıpınar for his great efforts for the smooth bureaucratic process of the first campaign. The warm welcome of our team in the Doliche excavation house and the provision of technical as well as other material made our small campaign a very pleasant stay for all participants, for which we would like to thank Prof. Dr. Engelbert Winter very much. Thankfully, we were able to draw on Dilek Çobanoğlu’s many years of experience on local bureaucratic work, which saved our team a lot of time and potential problems. The first campaign took place from 19.09. to the 09.10.2022 with Kaan Oytun Arabacı, Gamze Kaynak, Matthias Lange, Ayşenur Pala, and Şehriban Yüksel under the direction of Birgül Ögüt.

41 None of the other surveys distinguished between different Iron Age periods.

Şehitkamil, Gaziantep Yüzey Araştırması İlk Sezon Ön Raporu (Land of the Storm God Survey) Birgül Öğüt, Michael Blömer, Matthias Lange, Eva Strothenke-Koch and Deniz Yaşin¹

Makale geliş: 31 Temmuz 2023

Makale kabul: 2 Ekim 2023

<https://doi.org/10.54930/TARE.2023.67350>

Özet

Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde yer alan Gaziantep iline bağlı Şehitkamil ilçesinde gerçekleştirilen "Land of the Storm God Survey (Fırtına Tanrısının Toprakları Yüzey Araştırması)"ın ilk sezonunda yapılan çalışmaların sonuçları, araştırmanın iki ana odağına göre iki parçadan oluşmaktadır. Sonuçların ilk kısmı, Orta Demir Çağı'nda bir fırtına tanrısının tapınağına ev sahipliği yapan Dülük Baba Tepesi'nin yamaçlarında gerçekleştirilen alan dışı yüzey araştırmasında elde edilmiştir. Burada, Roma Dönemi'nden kalma "rahip nekropolü" genişletilerek oluşturulan, güney yamaçta yer alan ikinci bir nekropol ve Geç Antik Çağ'a ait ekonomik yapılar belgelenmiştir. Sonuçların ikinci kısmı ise yakın çevredeki altı sit alanının incelenmesiyle gerçekleştirilen alan içi yüzey araştırmasıyla ilişkilidir. Bu araştırma, bu alanda daha önce düşünülenlerden daha uzun süreli yerleşim evreleri bulunduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler

Yüzey Araştırması, Gaziantep, Demir Çağı, Tapınak, Fırtına Tanrısı

Giriş

Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki Gaziantep iline bağlı Şehitkamil ilçesi (Fig. 1), günümüz araştırmalarında, temelde iki sit alanıyla tanınmaktadır: Dülük (Keber Tepe olarak da bilinir) ve Dülük Baba Tepesi. Gaziantep'in Orta Çağ'da inşa edilen iç kalesi ise, Şehitkamil ilçesi ile Şahinbey arasındaki sınırın yaklaşık 50 m güneyinde, modern şehir merkezine açılan bir bölgede konumlanmıştır. Bu iki alanın çevresi hakkında, özellikle Demir Çağı dönemine ait doğrulanmış bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu sebeple, aşağıda ilk sonuçları sunulan "Fırtına Tanrısı'nın Toprakları Yüzey Araştırması" başlatılmıştır.

¹ Birgül Öğüt, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel,

ORCID: 0000-0003-4602-6233, Ogut@zedat.fu-berlin.de.

Michael Blömer, Universität Münster, ORCID: 0000-0002-3921-4036, michael.bloemer@uni-muenster.de.

Matthias Lange, Humboldt Universität zu Berlin, ORCID: 0000-0003-4747-0010, Matthias.lange@hu-berlin.de.

Eva Strothenke-Koch, Universität Münster, ORCID: 0009-0003-3823-9164, eva.strothenke@uni-muenster.de.

Deniz Yaşin, Universität Bern, ORCID: 0000-0001-5757-0029, deniz.yasin@unibe.ch.

Araştırma Geçmişi

Şehitkamil'deki arkeolojik kazı çalışmaları Dülük Baba Tepesi'nin zirvesinde bulunan Jupiter Dolichenus tapınağında (2001–2015) ve antik Dülük'ün bulunduğu Keber Tepe/Dülük'te (2015'ten bu yana) yapılan araştırmalarla sınırlıdır.² Keber Tepe, sonraki dönemlerde bu bölgede Helenistik-Roma şehrine ev sahipliği yapmış olan, önemli bir Paleolitik Dönem alanıdır.³ Diğer yandan Dülük Baba Tepesi, Dülük'ün yaklaşık dört kilometre güneyinde yer alır ve en geç Orta Demir Çağı'na tarihlenen bir tapınağa sahiptir.⁴ Bununla birlikte, burada aynı zamanda Çanak Çömleksiz Neolitik B ve Geç Tunç Çağı'na dair izlere de rastlanmıştır.⁵ Muhtemelen Pers İmparatorluğu döneminde, en geç Helenistik-Roma Dönemi'nde bu tapınak, bölgeler üstü bir kült merkezine dönüşmüştür.⁶ MS 253'te yıkılan bu alanda, MS beşinci yüzyılda bir manastır kompleksi kurulmuş ve bu kompleks Orta Çağ'a dek aktif olarak kullanılmıştır.⁷ Dülük, Keber Tepe'de büyük olasılıkla

- 2 Şehitkamil üzerine daha detaylı bir araştırma tarihi için, bkz. Birgül Ögüt, "Zum Stand der archäologischen Forschungen in Şehitkamil, nördlich von Gaziantep/Türkei," *Zwischen Schwarzem Meer und Persischem Golf: 125 Jahre Deutsche Orient-Gesellschaft* içinde, der. Joachim Marzahn ve Dirk Wicke (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2023), 91–95.
- 3 Muine Atasayan, "1938 yılında Gaziantep Köylerinden Dülük ve Civarında Bulunan Çakmaktaşı Aletler Üzerine bir Not," *Türk Arkeoloji Mecmuası* 19–22 (1939): 314–17; Enver Y. Bostancı, "Researches in South-East Anatolia: The Chellean and Acheulean Industry of Dülük and Kartal," *Anatolia* 6 (1961): 111–62.
- 4 I.a. Engelbert Winter, "Der Kult des Jupiter Dolichenus und seine Ursprünge: Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche," *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 1–17; Birgül Ögüt, "Die altorientalische Keramik vom Dülük Baba Tepesi," *Kult und Herrschaft am Euphrat* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 49–64; Wolfgang Messerschmidt, "Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi in der vorhellenistischen Eisenzeit – Versuch einer kulturgeschichtlichen Einordnung," *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster: Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 9, Asia Minor Studien 84 (Bonn: Rudolf Habelt, 2017), 33–56.
- 5 Dirk Leder, "The Lithic Finds from Dülük Baba Tepesi and Their Place in the PPNB of the Western Euphrates Region," *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster: Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 9, Asia Minor Studien 84 (Bonn: Rudolf Habelt, 2017), 21–32.
- 6 Andreas Schachner, "Die Welt des östlichen Mittelmeers in kleinen Bildern – Weitere Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der späten Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi," *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 19–46; Andreas Schachner, "Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi (2010–2012)," *Kult und Herrschaft am Euphrat* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 33–48; Andreas Schachner, "Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi in der Eisenzeit," *Persische Reichspolitik und lokale Heiligtümer* içinde, der. Reinhard Achenbach, Beihefte zur Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte 25 (Wiesbaden: Harrassowitz, 2019), 63–89; Silke Haps ve Werner Oenbrink, "Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche in hellenistisch-römischer Zeit," *Zwischen Bruch und Kontinuität: Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit/Continuity and Change: Architecture in Asia Minor during the Transitional Period from Hellenism to the Roman Empire* içinde, der. Ute Lohner-Urban ve Ursula Quatember, *Byzas* 25 (İstanbul: Ege Yayınları, 2020), 133–48; ve ilave kaynaklar eklenebilir.
- 7 Margherita Facella ve Matthias Stanke, "Eine Inschriftenplatte für Theodoros Stratelates und weitere christliche Zeugnisse vom Dülük Baba Tepesi," *Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 157–86; Pier G. Borbone ve Werner Oenbrink, "Das christianisierte Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi: Eine syrische Inschrift, Architekturbefunde und Bauglieder," *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 187–206; Pier G. Borbone, "Neue syrische Inschriftenfunde – Das Kloster des Mar Salomon auf dem Dülük Baba Tepesi," *Kult und Herrschaft*

Helenistik Dönem’de kurulmuş ve Orta Çağ’a kadar varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte, bu yerleşim MS on ikinci yüzyıldan itibaren önemini yitirmiş ve Gaziantep, bölgenin ana şehri haline gelmiştir.⁸ Şehirle tepedeki kutsal alan arasındaki bu sıkı ilişki göz önünde bulundurulduğunda, Helenistik Dönem’den önce tapınılan fırtına tanrısının, tıpkı Edward Lipiński’nin Karahöyük için ileri sürdüğü gibi, çevredeki başka bir şehrin tanrısı olup olmadığı veya Dülük’e adını veren Helenistik Dönem öncesi bir yerleşim biriminin var olup olmadığı soruları gündeme gelmektedir.⁹

Şehitkamil ilçesinde birkaç araştırma yapılmıştır ve bu ilçe, daha geniş çaplı araştırmalara da dâhil edilmiştir. 1970 yılında Piero Meriggi’nin yürüttüğü araştırma¹⁰ ve 2007 yılında Mehmet Önal rehberliğinde yayımlanan *Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* projesi,¹¹ söz konusu geniş çaplı araştırmalar arasında yer almaktadır. Bu projenin Şehitkamil’deki bazı alanları konu alan bir bölümü, Fikri Kulakoğlu tarafından ayrıca ve daha fazla detayla yayımlanmıştır.¹² Ayrıca, Jean Perrot 1961’de bölgeyi ziyaret etmiştir¹³ ve 2011’de Erksin Güleç ve ekibi tarafından, diğer bölgelerle birlikte özellikle Şehitkamil’e odaklanan, Paleolitik Çağ’a dair bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Söz konusu araştırmaların amacı çoğunlukla alanların belgelenmesiyle sınırlı kalmıştır; yalnızca Archi vd. 1971’de bölgenin tarihi coğrafyası üzerine bazı görüşlerini ekleyerek Urşu(m)’u Gaziantep veya Tilbeşar ile özdeşleştirmiştir.

Araştırma Hedefleri

Yukarıda sözü geçen yüzey araştırmalarının hiçbiri, Paleolitik Çağ’dan Erken Modern Çağ’a kadar Şehitkamil bölgesini tam anlamıyla ele almadığından, “Fırtına Tanrısının Toprakları Yüzey Araştırması”nın temel amacı, özellikle Demir Çağı’na ve Dülük Baba Tepesi’nin çevresindeki bulgulara odaklanarak bu konudaki bilgi boşluğunu gidermektir. Civardaki bölgelerde yapılan önemli araştırmalar dikkate alındığında, yakın zamanda gerçekleştirilen bu çalışmanın, doğuda Fırat Vadisi ve çevresi,¹⁵ ba-

am Euphrat içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 127–39; Matthias Stanke, “Eine nachantike Tonbulla mit Kreuzmonogramm: Überlegungen zur Existenz eines Klosterarchivs auf dem Dülük Baba Tepesi,” *Kult und Herrschaft am Euphrat* içinde, der. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 6, Asia Minor Studien 73 (Bonn: Rudolf Habelt, 2014), 141–49.

8 I.a. Michael Blömer, Dilek Çobanoğlu ve Engelbert Winter, “Die Stadtgrabung in Doliche: Zu den Ergebnissen der Feldarbeiten 2015–2018,” *Istanbuler Mitteilungen* 69 (2019): 103–86; Michael Blömer ve Engelbert Winter, der., *Exploring Urbanism in Ancient North Syria: Fieldwork in Doliche 2015–2020*, Doliche Urban Excavations 1 (Berlin: De Gruyter, 2022).

9 Edward Lipiński, *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*. Orientalia Lovaniensia Analecta 100 (Leuven: Peeters, 2000), 177–78, n. 91.

10 Alfonso Archi, Paolo Emilio Pecorella ve Mirjo Salvini, *Gaziantep e la sua regione: Uno studio storico e topografico degli insediamenti preclassici*. Incunabula Graeca 48 (Roma: Edizioni dell’Ateneo, 1971).

11 Mehmet Önal vd., *Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri* (Gaziantep: Gaziantep İl Özel İdaresi, 2007).

12 Fikri Kulakoğlu, “Gaziantep ve Adıyaman İlleri Kültür Envanteri Projesi 2005 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24, no. 2 (2007): 325–34.

13 Jean Perrot, *Reconnaissance Archeologique en Turquie Meridionale 1961* (Kudüs: Self-published, 1962).

14 Erksin Güleç vd., “2011 Yılı Gaziantep ve Hatay İlleri Yüzey Araştırması,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30, no. 2 (2012): 257–66.

15 Paul Sanlaville, der., *Holocene Settlement in North Syria: Résultats de deux prospections archéologiques effectuées dans la région du nahr Sajour et sur le haut Euphrate syrien*, British Archaeological Reports 238 (Oxford: British Archaeological Reports, 1985); Guillermo Algaze, Ray Breuninger ve James Knudstad, “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas,” *Anatolica* 20 (1994), 1–96; Tony J. Wilkinson, Edgar J. Peltenburg ve Eleanor B. Wilkinson, der., *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010*, Themes from the Ancient Near East 4 (Oxford: Oxbow Books, 2016).

tıda Kahramanmaraş Ovası ve İslahiye Vadisi,¹⁶ güneyde ise Kilis Ovası ve Quwayq Vadilerinde yapılan incelemelerle birlikte “*terra incognita*”ları aydınlatması beklenmektedir.¹⁷

Araştırma geçmişinin yanı sıra odağın Dülük Baba Tepesi ile Dülük üzerinde olması dikkate alındığında, daha karmaşık sorular gündeme gelmektedir: Etkileyici şekilde ortaya konan Paleolitik Çağ’dan itibaren, Dülük Baba Tepesi çevresinde dikkat çekici bir yerleşim ya da faaliyet boşluğu gerçekten oluşmuş muydu?¹⁸ Özellikle Helenistik dönem öncesinde çok sayıda hayvan adağıyla öne çıkan Dülük Baba Tepesi’ndeki kutsal alanın varlığını idame ettirmesini sağlayabilmek için gerekli yerleşim yerleriyle ilgili somut deliller var mıydı?¹⁹ Bölgedeki yerleşimin yapısı ve bölgesel merkezlere dair sorular da belirlenmiştir. Helenistik-Roma döneminde, Dülük tartışmasız olarak bölgedeki en önemli yerleşim yeridir. Bu durum Orta Çağ itibarıyla Gaziantep için de geçerli olabilir. Bununla birlikte, Dülük’ün kuruluşundan önceki dönemle ilgili beklentilerimiz neler olmalıdır?

Araştırma Yöntemleri

Dülük Baba Tepesi çevresine odaklanan bu çalışmada, Şehitkamil ilçesi ve tepedeki kutsal alanın çevresi için iki ayrı araştırma yöntemi benimsenmiştir.

Şehitkamil’de Kapsamlı Yüzeysel Araştırması

Şehitkamil’deki geniş çaplı çalışmada, daha önceki araştırma raporlarından bilinen yerleşim yerleri ilk olarak yayınlanan haritalar aracılığıyla coğrafi olarak işaretlenmiş ve uydu görüntüleri üzerinde konumlandırılmıştır. Bunun yanı sıra, daha önce yapılan alan ziyaretleri ve uydu görüntülerinde önceki dönemlerde tespit edilmemiş alanlar da belirlenmiştir. 2022’deki ilk ziyaret için, Dülük Baba Tepesi çevresinde yaklaşık 10 km yarıçapında altı bölge seçilmiştir.

Sit alanlarının coğrafi konumlandırması GPS koordinatları ile yapılmıştır. İlk inceleme sonrasında, alan, genellikle topografik yapısına bağlı olarak tepe ve dört yöndeki yamaçlardan oluşacak şekilde beş bölgeye ayrılmıştır. İhtiyaca göre farklı topografik birimler de eklenmiştir. Her bir bölge, yaklaşık 5 m aralıklarla konumlanmış altı kişilik ekiplerce titizlikle incelenmiştir. Bu incelemeler, OSMAAnd adlı bir izleme yazılımı ile kayda alınmıştır. Yüzeysel şartları genellikle iyi bulunmuştu; çoğu alan tarım için sürülmüştü ya da küçük bitkilerle kaplıydı. Figürinler, boncuklar, bilezikler, taş aletler

16 U. Bahadır Alkım, “The Amanus Region in Turkey. New Light on the Historical Geography and Archaeology,” *Archaeology* 22, no. 4 (1969), 280–89; Elizabeth Carter vd., “The Kahramanmaraş Archaeological Project Survey 1997,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 16, no. 2 (1999): 569–76; Andrew Garrard vd., “The Early Prehistory of the Sakçagözü Region, North Levantine Rift Valley: Report on 1995 Survey Season,” *Anatolian Studies* 46 (1996), 53–81; Atilla Engin vd., “2019–2020 Yılı Yesemek Heykel Atölyesi ve İslahiye-Nurdağı Yüzeysel Araştırması Sonuçları,” *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 21, no. 4 (2022): 1846–79.

17 Engin Özgen, Barbara Helwing ve Atilla Engin, “The Oylum Regional Project: Archaeological Prospection 2000,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 19, no. 2 (2001), 217–28; Engin Özgen vd., “The Oylum Regional Project: Results of the 2001 Prospection Season,” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 20, no. 2 (2002), 151–57; John Matthers, der., *The River Queiq, Northern Syria, and Its Catchment: Studies Arising from the Tell Rifa’at Survey 1977–1979*. British Archaeological Reports International Series 98 (Oxford: British Archaeological Reports, 1981).

18 Hem daha önce bölgede yapılmış olan yüzeysel araştırmaları hem de bizimki bölgenin Paleolitik ya da Kalkolitik/Erken Tunç Döneminden itibaren kesintisiz yerleşim görmüş olacağı fikrini teyit etmektedir Cf. Ögüt, “Zum Stand der archäologischen Forschungen.”

19 Nadja Pöllath and Joris Peters ““Smoke on the Mountain” –Animal Sacrifices for the Lord of Doliche,” in *Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, ed. Engelbert Winter, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, Asia Minor Studien 64 (Bonn: Rudolf Habelt, 2011), 47–68. MÖ altıncı ve beşinci bin yılda 28,000 kemikli buluntu varken Erken ve Orta Roma Döneminde bu sayı 6,000’e düşmektedir.

ve seramik parçaları gibi küçük buluntular toplanmış ve hem çizim hem de fotoğraf yoluyla detaylı bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Önemli buluntuların konumları ise GPS ile ayrıca işaretlenmiştir.

Dülük Baba Tepesi'nde Yoğun Tarama

Dülük Baba Tepesi'ndeki araştırmanın ikinci ve daha küçük ölçekli kısmında, yine kapsamlı inceleme için kullanılan yöntemler tercih edilmiştir. Bununla birlikte, bu araştırmada kişiler arasındaki mesafe yaklaşık 10 metreye kadar artırılmıştır. 2022 yılında, kazı alanının kuzey ve batı yönlerindeki bölgeler, tepenin dibine kadar taranmıştır. Güney tarafta bir askeri bölgenin yer alması alt yamaçlarda yapılacak incelemelere engel olmuştur. Bu nedenle rota, güneydoğu yönüne, askeri bölgenin kuzey sınırının güneye uzandığı bir alana çevrilmiştir. Bölgede iğne yapraklı bir orman yer aldığından, zeminin neredeyse her yerinin yapraklarla kaplı olması küçük nesnelere bulunmasını zorlaştırmıştır. Dülük Baba Tepesi'nde az sayıda buluntu ele geçtiğinden bulunan tüm nesnelere yerleri GPS ile kaydedilmiştir.

Ön Sonuçlar

Dülük Baba Tepesi

Kartal Dağları'nın (Sof Dağları) batıdan alçalan bir eteği olan Dülük Baba Tepesi (1208 m), çevresini kuzey, doğu ve güneyden saran Gaziantep Platosu'ndan yaklaşık 200–300 m yüksektedir. Alan ziyaretleri sırasında, çoğunlukla Erken Roma'dan Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenen seramiklerin yanı sıra (bkz. Levha 5j-1, 6a, h) 13 kaya mezarı ve 25 arkeolojik sit alanı belirlenip kaydedilmiştir. Kaydedilen kaya mezarlarının üçü Rifat Ergeç tarafından daha önce yayınlanmıştır.²⁰ Diğer mezarlardan 10'u biliniyor olsa da bugüne kadar bunlarla ilgili bir yayın yapılmamıştır (mezar F9 için bkz. Fig. 2a-b). Diğer alanlar henüz arkeolojik olarak kaydedilmemiştir.

Araştırmanın sonuçları, Jüpiter Dolichenus kutsal alanının çevresi hakkındaki bilgiler açısından oldukça değerlidir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait birçok yeni mezarın keşfi özellikle dikkat çekicidir. Kutsal alanın yaklaşık 1,2 km batısında, batıya doğru eğimli sırtın zirvesi üzerinde bir nekropol alanı bulunduğu daha önceden bilinmektedir.²¹ Bu alanda, bazıları özenle süslenmiş 17 mezar yer almaktadır. Uzaklığı göz önüne alındığında (bu alana Dülük yaklaşık 3,5 km, daha küçük yerleşim yerleri ise en az 1,5 km uzaklıktadır) nekropolün yalnızca kutsal alanla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu ilişki, kutsal alanda bulunmuş ve Jüpiter Dolichenus'un bir rahibinden bahseden bir yazıtla da teyit edilmiştir.²² Dolayısıyla, rahipler ve ailelerinin buraya gömüldüğü varsayılabilir.

İncelemeler, rahiplere ait nekropolün daha önce bilinenden daha doğruya, yani kutsal alana doğru genişlediğini göstermiştir. Daha önce bilinmeyen altı adet kaya mezarı kaydedilmiştir. Bu mezarlar, aralarında bulunan yaklaşık 300 metrelik kısa mesafenin yanı sıra sahip oldukları şekiller nedeniyle, rahiplere ait nekropol kompleksiyle ilişkilendirilmiştir. Mezarlar, antik kuzey Suriye için tipik olup²³ sıkça belgelenen kaya mezarı şeklindedir ve mezarlara bir dromos ile eri-

20 Rifat Ergeç, *Nekropolen und Gräber in der südlichen Kommagene*, Asia Minor Studien 47 (Bonn: Rudolf Habelt, 2003).

21 Jörg Wagner, "Neue Denkmäler aus Doliche: Ergebnisse einer archäologischen Landesaufnahme im Ursprungsgebiet des Iupiter Dolichenus," *Bonner Jahrbücher* 182 (1982), 133–66; Ergeç, *Nekropolen und Gräber*, 2003.

22 Michael Blömer ve Margherita Facella, *Dülük Baba Tepesi II: Inscriptions and Sculptures from the Sanctuary of Jupiter Dolichenus*, Dolichener und Kommagenische Forschungen 12, Asia Minor Studien 101 (Bonn: Rudolf Habelt, 2022), 109–10, no. 32.

23 Bölgede bulunan kaya mezarlarından oluşmuş mezarlık alanları için, cf. Wagner, "Neue Denkmäler aus Doliche";

şilir. Dromos, ziyaretçileri yuvarlanan taşla kapatılabilen bir kapıya yönlendirir. Kapının ardında, duvarlarında nişlerin yer aldığı en az bir mezar odası bulunmaktadır. Genellikle, bugünkü halleriyle sade görünen mezar odaları olasılıkla boyalarla renklendirilmiş, bu da mezarları ve mezar odalarının kabaca süslenmesini tamamlamıştır. Görünüşe göre boya, genellikle sıvasız duvarlara doğrudan uygulanmış, bu da boyanın kısa süre içinde yok olmasına sebep olmuş olabilir.²⁴

Daha önce bilinen, rahiplere ait nekropol alanına kıyasla, yeni keşfedilen mezarlarda daha izole bir düzen hakimdir. Net bir kronolojik sınıflandırmaya izin vermeseler de mezarların, MS 253 yılında tapınağın yıkılışından önce oluşturuldukları söylenebilir. Mezarların Roma İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlenmesi nedeniyle ve bölgede daha önceki dönemlere ait neredeyse hiç kaya mezarı belgelenmediğinden *terminus post quem* MS birinci yüzyıldır.

F14–F18 mezarları (F14 ve F18 için bkz. Fig. 3–4), Dülük Baba Tepesi'nin güney yamacında yer alan bir nekropole dair ilk kanıtlardır. Tipik kaya mezarları gibi görünseler de mezarların iç kısmı incelenememiştir. Bununla birlikte, bu mezarların da Roma İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlenebileceği varsayılabilir. Aynı zamanda, rahiplere ait nekropolden farklı olarak bunların kutsal alanla nasıl bir ilişkisi olduğu belirsizdir. Platonun zirvesiyle aradaki yaklaşık 1,15 kilometrelik mesafe, rahiplere ait nekropole benzer olsa da, yeni keşfedilen nekropol çok daha alçakta ve askeri alanın olduğu bölgedeki mezarların alt tarafında yer alabilecek potansiyel bir yerleşim yerine daha yakındır. Bununla birlikte, bu alanın kutsal alana giden yokuşta olduğu için mezarlık olarak seçilmiş olma ihtimali de düşünülebilir.

Karahöyük

Karahöyük, Dülük Baba Tepesi'nin kuzeydoğusunda, bir sanayi bölgesinin doğu ucunda yer alır ve yaklaşık 18 m yüksekliği (rakım: 863 m) ve 6 ha alanı ile araştırma bölgesi içindeki en büyük yerleşim alanlarından biridir (Fig. 5).²⁵ Bu tepe zaten arkeolojik sit alanı olarak değerlendirildiğinden inşaat veya tarım faaliyetleri için kullanılmamış, bu sayede özgün yüzey yapısı, tepenin zirvesinde ve batı yamacının alt kısmındaki antik mimari yapı kalıntılarıyla birlikte büyük ölçüde korunmuştur. Bununla birlikte, batı ve özellikle güney kısımlarda inşaat faaliyetleri alt yamaçlara yaklaşmıştır ve sit alanıyla iç içe geçmektedir. Tabanı koni biçiminde olan Karahöyük, kabaca daire şeklindedir ve tepenin zirvesinde yaklaşık 0,4 hektarlık oval bir alan yer almaktadır.

Yontmataş buluntuların ilk değerlendirmesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de bir yerleşim olabileceğine işaret etmektedir. Seramik malzeme üzerinde yapılan incelemelere göre, Karahöyük'ün Erken ve Geç Tunç Çağı ile Orta ve Geç Demir Çağı'nda iskan edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Levha 4a–c ve 5d-i). Orta ve Geç Demir Çağı'na ait bazı ince seramik parçaları da ele geçmiştir. Helenistik ya da Roma Dönemi'nden esere rastlanmadığı için Geç Antik Çağ'a kadar bir yerleşim boşluğu olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, Önal vd., Tunç ve Demir Çağı'nın yanı sıra Helenistik Dönem'e ait malzemede bulduklarını belirtmiştir.²⁶ Son olarak, bölgede Abbasi dönemine ait seramikler de bulunmuştur.

Ergeç, *Nekropolen und Gräber*; Michael Blömer ve Dilek Çobanoğlu, "Kommagene ve Kyrrhestike'de Roma Dönemi Kaya Oda Mezarları," *Rifat Ergeç Armağanı: Studies Presented to Rifat Ergeç* içinde, der. Timur Demir vd. (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2019), 65–82; Hüseyin Yaman, "Death in Zeugma: A Survey of the Tombs," *Anadolu* 45 (2019), 125–68.

24 Genel olarak Doliche çevresindeki bölgede yer alan mezar resimleri üzerine, bkz. Michael Blömer, "The Diversity of Funerary Portraiture in Roman Kommagene and Cyrrhestice," *Funerary Portraiture in Greater Roman Syria* içinde, der. Michael Blömer ve Rubina Raja, *Studies in Classical Archaeology* 6 (Turnhout: Brepols, 2019), 45–64.

25 Cf. Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 76, no. 107, fig. 128; Önal vd., *Gaziantep*, 504.

26 Önal vd., *Gaziantep*, 504.

Toyocağı Höyük

Düz yerleşim olan Toyocağı Höyük, Gaziantep'in kuzeyinde yer alan, iskana yeni açılmış bir bölgenin merkezindedir ve rakımı 925 metredir. Bu alan inşaat ve yol yapım çalışmaları nedeniyle her yönden ciddi hasar görmüştür (Fig. 6).²⁷ Anakayanın üstünde yalnızca 20–30 cm kalınlığındaki sığ kültürel tabakalar, yol çalışmalarının oluşturduğu kesitlerde net bir şekilde görülebilmektedir. Bu durum, yerleşim yerinin yalnızca kısa bir süreliğine kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, yapılan tarihleme Helenistik Dönem, Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir zaman dilimine işaret eder ve Emevi döneminden Orta Çağ'a kadar seramik buluntular da ele geçmiştir (Levha 5l, 6f, g ve 7g, h). Önal vd., Toyocağı Höyük'ün Tunç Çağı ve Roma dönemine de ait olduğunu belirtmiş olsalar da²⁸ 2022 yılında yapılan araştırmalarda bu dönemlere ait herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Çinçin Höyük

Çinçin Höyük (veya Toçağı Höyük), Karahöyük'ün yaklaşık 2,6 km güney-güneybatısında yer almaktadır. Rakımı 880 metreye ulaşan bu höyük, yaklaşık 15 m yüksekliğindedir ve 3 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Bu ölçülerle boyutu Karahöyük'ün yarısı kadar olsa da Çinçin Höyük, benzer şekilde konik bir yapıya sahiptir (Fig. 7).²⁹ Kuzeybatıda bir fabrika ve kuzeydoğuda devam eden inşaat çalışmaları için açılan yollar, höyüğü belirgin bir şekilde çevrelemiştir. Yamaçta inşaat atıkları ve çöpler de birikmiştir. Höyük zirvesi yaklaşık 0,25 hektardır ve oval biçimindedir. Höyüğün batı ve kuzey yamaçları ovaya dik bir şekilde inerken güney ve doğu yamaçları daha az eğimlidir.

Şu ana kadar yapılan incelemeler, yerleşim yerinin kesintisiz bir şekilde kullanıldığına dair bir kanıt sunmamaktadır (Levha 2d-e, 3e ve 4e-g). Çinçin Höyük'ten elde edilen objeler, Neolitik Dönem'den Erken ve Geç Tunç Çağı'na, Geç Demir Çağı'ndan Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne (yakl. MS beşinci ila altıncı yüzyıl) kadar geniş bir zaman dilimine tarihlenmektedir. Ayrıca, bölgede öğütme taşından yapılmış aletler de sıklıkla bulunmuştur. Bununla birlikte Önal vd., Çinçin Höyük yerleşimini yalnızca MÖ üçüncü binyıla tarihlenmektedir.³⁰

Bedirkent Höyük

Bedirkent Höyük (Bedirköy Höyük), 6 m yüksekliğinde (rakım: 830 m), yaklaşık 1 ha taban alanına sahip, oldukça düz bir yerleşim höyüğüdür (Fig. 8).³¹ Özel mülkiyet olan tepe şu anda zeytin ağaçları ile kaplıdır.

Bedirkent Höyük'te bulunan eserler arasında; ayaklara doğru incelen bacaklara sahip, dişil özellikleriyle dikkat çeken, oturmuş bir insan figürü (Fig. 9a–b) ve benzer bir figürün sağ bacağının bir kısmı olarak değerlendirilebilecek bir parça olmak üzere iki figürün parçası öne çıkmaktadır. Her iki parça da yüzeyi hafifçe cilalanmış kilden yapılmıştır ve yaklaşık aynı büyüklükte olan, oturmuş iki figürü temsil etmektedir. Aynı yerleşim yerinde neredeyse aynı formda iki figür parçasının bulunmuş olması, bu tür figürlerin sık üretildiğini düşündürmektedir. Karşılaştırmalı örnekler, bunların Kalkolitik Dönem'e tarihlenirilebileceğini göstermektedir.³²

27 Cf. Önal vd., *Gaziantep*, 503.

28 Önal vd., *Gaziantep*, 503.

29 Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 59–60, no. 45 ("Cincin"); Önal vd., *Gaziantep*, 502.

30 Önal vd., *Gaziantep*, 502.

31 Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 55, no. 30, fig. 50; Önal vd., *Gaziantep*, 501.

32 Cf. Nadja Cholidis and Lutz Martin, *Der Tell Halaf und sein Ausgräber Max Freiherr von Oppenheim: Kopf hoch! Mut hoch! und Humor hoch!* (Mainz, Philipp von Zabern, 2002), fig. 26 sağ; konu ile ilgili genel bilgi için, bkz. Ellen H. Belcher, "Embodiment of the Halaf: Sixth Millennium Figurines from Northern Mesopotamia," (Doktora

Parçaların ilk değerlendirmesi, yerleşim yerinin Kalkolitik Dönem’de ve Erken Tunç ile Geç Tunç Çağı’nda kullanılmış olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, Neolitik Dönem’e ait birkaç buluntu da saptanmıştır (Levha 3d, 5b ve 7f). Ayrıca, bölgede en azından Orta Demir Çağı ve Geç Antik Çağ’da de yerleşim olmuştur. Erken Tunç Çağı tarihlendirmesi, Önal vd.’nin bulgularıyla örtüşse de³³ Archi vd. tarafından Roma dönemine yapılan tarihlendirmeye ilgili herhangi bir kanıt bulunamamıştır.³⁴

Aktoprak Höyük

Aktoprak Höyük, Şehitkamil’in sanayi bölgesinin kuzey ucunda yer almaktadır (Fig. 10).³⁵ Yaklaşık 20 m yükseklikteki bu etkileyici tepe, 3 hektarlık boyutuyla kuzey ve batı yönlerinde dik bir eğime sahiptir. Tepenin batıya bakan eteğindeki tarla, çok sayıda çakmaktaşı alet barındırması bakımından dikkat çekicidir. Bu aletler, Aktoprak Höyük’ün hem Paleolitik Çağ’a hem de ele geçen bazı Byblos uçları sebebiyle Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’a (PPNB) tarihlendiğini göstermektedir.³⁶ Ayrıca bölgede çeşitli yontmataş eserler, baltalar, obsidyen objeler ve öğütme taşları da bulunmuştur. Bulunan seramikler Neolitikten Kalkolitik Dönem’e, Erken, Orta ve Geç Tunç Çağı’na ve muhtemelen Erken ve Orta Demir Çağı’na kadar tarihlenebilir. Bu durum, belirtilen dönemler arasında kesintisiz bir yerleşimin olabileceğini göstermektedir (bkz. Levha 1a, 2a-c, 2f-i, 3a-c, 3f-j, 4d, 5a-c, j-k, 6b, ve 7a-c, e, i-l). Demir Çağı ile MÖ birinci yüzyıla tarihlenen Helenistik Dönem seramikleri arasında bir hiatus olduğu varsayılabılır. Helenistik Dönem’den Orta Çağ’a kadar ikinci bir kesintisiz yerleşim dönemi olabileceği, Roma Dönemi’ne ait yüksek kaliteli seramikler ve Geç Antik Çağ’dan Orta Çağ’a kadar tarihlenen buluntularla desteklenmektedir. Bununla birlikte, Önal vd. Aktoprak Höyük’ü sadece Tunç ve Demir Çağı’na tarihlendirmektedir.³⁷

Erikli Höyük

Erikli Höyük (veya Ceydeyli Höyük) yaklaşık 4 ha büyüklüğe ve 20 m yüksekliğe (rakım: 960 m) sahiptir ve doğal bir yükselti gibi görünmektedir. Üzerinde büyük olasılıkla bir sur veya karmaşık bir yapı bulunmuş olabileceği düşünülmektedir (Fig. 11).³⁸ Bu düşüncenin temeli, günümüzde Erikli Höyük üzerinde farklı tarlaları ayıran, birkaç metre genişliğinde ve yüksekliğinde çok sayıda işlenmiş bazalt blokun bulunmasıdır. Söz konusu blokların sadece bu amaçla üretilip taşındığı fikri göz ardı edilebilir.

Bölgede ayrıca öğütme taşından çekiç taşı parçaları gibi çeşitli aletler de bulunmuştur. Güneydoğu yönündeki tepenin eteğinde bulunan çok sayıda yontmataş aletin olasılıkla Paleolitik Dönem’e ait olabileceği, ancak Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerde kesin olarak kullanıldığı düşünülebilir. Daha geç döneme tarihlenen buluntular, Erken Tunç Çağı’ndan Helenistik Dönem’e kadar olan süreçte (Erken Demir Çağı hariç) muhtemelen kesintisiz bir yerleşim olabileceğine işaret etmektedir. En çok bu dönemlerden buluntulara rastlanmıştır. Sonrasında, Erikli Höyük’te yalnızca Emevi ve Abbasi dönemlerinde yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık Önal vd.,

tezi, Columbia University, 2014).

33 Önal vd., *Gaziantep*, 501.

34 Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 55.

35 Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 68, no. 74, fig. 95 (“Gücege”); Önal vd., *Gaziantep*, 515.

36 Cf. Makoto Arimura, *The Neolithic Lithic Industry at Tell Ain el-Kerkh*, Excavation Reports of Tell el-Kerkh, Northwestern Syria 1, Al-Shark 4 (Oxford: Archaeopress, 2020), 43, fig. 2.18.

37 Önal vd., *Gaziantep*, 515.

38 Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 58, no. 41, fig. 61 (“Ceğde”); Önal vd., *Gaziantep*, 513.

Erikli Höyük'ü Tunç ve Demir Çağı'na, Archi vd. ise sadece Demir Çağı'na tarihlemektedir.³⁹

Sonuç

Şimdiye kadarki yüzey araştırmasının değerlendirilmesinde bazı ön sonuçlar elde edilmiştir. Dülük Baba Tepesi'yle ilgili olarak, rahip nekropolü olarak bilinen kaya mezarlarının, daha önce düşünülen çok daha geniş bir alana, tapınağa doğru yayıldığı anlaşılmıştır. Bu durum, tapınak ile nekropol arasında, büyük olasılıkla rahiplere ve belki de aile üyelerine ait gömülerle daha güçlü bir bağlantıya işaret etmektedir. Buna ek olarak, tepenin güney yamacında, olası yerleşim alanlarına daha yakın bir mesafede, ikinci bir nekropol daha bulunmaktadır. Ayrıca Geç Antik Çağ'dan itibaren tepeden ekonomik anlamda daha fazla yararlanılmış olabileceği ifade edilmektedir. Şimdiye kadar incelenen alanlarda beklenmedik bir şekilde Demir Çağı ve Helenistik Dönem'e ait izlerin bulunmaması da elde edilen sonuçlardan biridir.

	1. Dülük Baba Tepesi	2. Karahöyük	3. Toyocağı Höyük	4. Çiçin Höyük	5. Bedirkent Höyük	6. Aktoprak Höyük	7. Erikli Höyük
Paleolitik	D, S?					S?	S?
Neolitik	D	S?		S	S?	S	S
Kalkolitik					S	S	S
Erken Tunç Çağı		S		X, S	X, S	S	S
Orta Tunç Çağı						S	S
Geç Tunç Çağı		S		S	S	S	S
Tunç Çağı (Genel)		X, S	X	S	S	X, S	X, S
Erken Demir Çağı						S?	
Orta Demir Çağı		S			S	S	S
Geç Demir Çağı	D	S		S			S
Demir Çağı (Genel)	D	X, S		S	S	X, S	O, X, S
Helenistik	D	X	S			S	S
Roma	D, S		X		O	S	
Geç Antik - Erken Bizans	D, S	S	S	S	S	S	
Emeviler	D	S	S			S	S
Abbasiler	D	S	S			S	S
Geç Orta Çağ / Erken Modern	D		S			S	

Tablo 1: Archi vd. 1971 (O) ve Önal vd. 2007 (X) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, Dülük Baba Tepesi (D) ve "Fırtına Tanrısı'nın Toprakları Yüzey Araştırması" (S = kesin tarihleme, S? = olası tarihleme) çalışmalarının şematik incelemesi.

Şehitkamil'de yapılan kapsamlı yüzey araştırmaları sayesinde bu bölgede, daha önce nadi-

³⁹ Archi, Pecorella ve Salvini, *Gaziantep*, 58; Önal vd., *Gaziantep*, 513.

ren belgelenmiş veya bahsedilmiş olan erken dönemler olan Neolitik (Dülük Baba Tepesi hariç) ve Kalkolitik dönemlerdeki yerleşimlerle ilgili kapsamlı bilgi edinilebilmiştir.⁴⁰ Bu durum, Archi vd. ile Önal vd. tarafından bahsedilmeyen, ancak araştırma yapılan alanlarda nispeten iyi belgelenmiş Roma sonrası dönemler için de geçerlidir.

“Fırtına Tanrısının Toprakları Yüzey Araştırması”na dair daha kapsamlı araştırmalarla ilgili hedefler açısından, Erken Demir Çağı’nın henüz kesin olarak kanıtlanamadığı ancak Orta ve Geç Demir Çağlarının nicelik ve nitelik olarak iyi bir şekilde ortaya konduğu görülmektedir.⁴¹ Karahöyük ve Erikli Höyük, gerek boyutları gerekse Orta ve Geç Demir Çağı’nda kesintisiz iskan potansiyelleri ile, Dülük Baba Tepesi’ndeki fırtına tanrısı tapınağıyla daha yakından ilişkili olabilir. Ayrıca, Karahöyük’ten şimdiye kadar Helenistik bir yerleşime dair hiçbir kanıt elde edilememiş olması, Lipiński’nin Dülük/Keber Tepe’de Helenistik Dönem öncesinde öncül bir yerleşim yeri bulunabileceğine dair tezini desteklemektedir.

Son olarak, bu proje kapsamında elde edilen belki de en önemli sonuç, özellikle Toyocağı Höyük ve Karahöyük’ü tehdit eden inşaat faaliyetlerinin belgelenebilmesi ve bu alanların tamamen yok olmaması için tarihi eserlerin korunmasıyla ilgilenen yerel ofisin bilgilendirilebilmesidir.

Teşekkürler

Her şeyden önce, yüzey araştırmasını onayladıkları için Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye Eski Eserler Müdürlüğüne teşekkür ederiz. Deutsche Orient-Gesellschaft’ın cömert desteği olmasaydı, bu önemli sonuçları daha projenin ilk yılında yayınlamamız mümkün olmazdı. Ayrıca, Türkiye Eski Eserler Müdürlüğü temsilcisi İsmail Sarıpınar’a ilk sezonun bürokratik sürecinin sorunsuz geçmesi için gösterdiği yoğun çabalardan ötürü teşekkür ederiz. Doliche kazı evinde ekibimizi sıcak bir şekilde karşılayan ve hem teknik hem de diğer materyalleri sağlayarak küçük araştırmamızı tüm katılımcılar için çok keyifli bir hale getiren Prof. Dr. Engelbert Winter’a da teşekkürlerimizi sunarız. Neyse ki Dilek Çobanoğlu’nun yerel bürokratik işler konusunda uzun yıllara dayanan deneyiminden faydalanabildik, bu da ekibimizi çok fazla zaman kaybetmekten ve potansiyel sorunlardan kurtardı. İlk sezon Birgül Ögüt yönetiminde, Kaan Oytun Arabacı, Gamze Kaynak, Matthias Lange, Ayşenur Pala ve Şehriban Yüksel ile 19.09. - 09.10.2022 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

40 Cf. Ögüt, “Zum Stand der archäologischen Forschungen.”

41 Diğer yüzey araştırmalarının hiçniri Demir Çağı dönemleri arasında ayırım yapmamıştır.

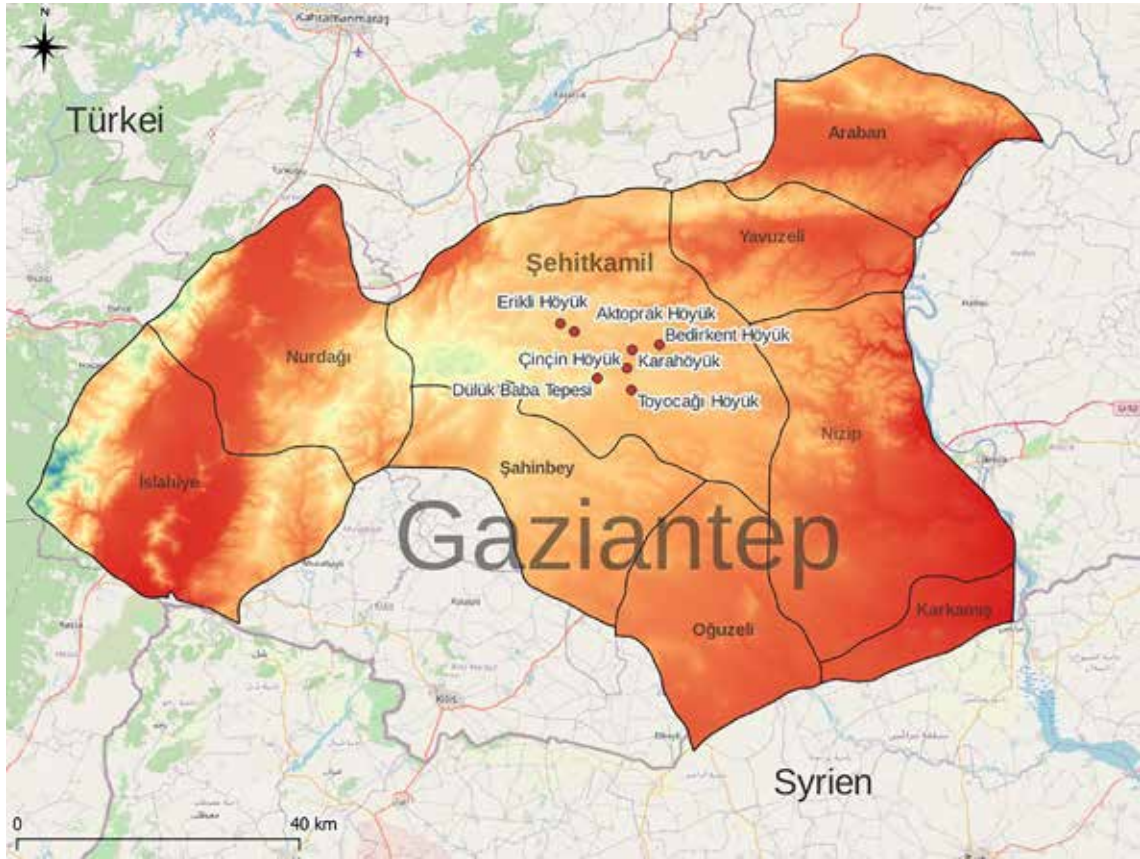

Fig. 1: Map of Şehitkamil in the Province Gaziantep with the surveyed sites (by Birgül Ögüt, Basemap: Openstreetmap)
Fig. 1: İncelenen alanların yer aldığı Gaziantep ili Şehitkamil haritası (Birgül Ögüt, Basemap: Openstreetmap)

Fig. 2a: Rock-cut tomb F9.

Fig. 2a: Kaya mezarı F9.

Fig. 2b: Ground plan in tomb F9.

Fig. 2b: Mezar F9'un taban planı.

Fig. 3: Entrance to tomb F14.
Fig. 3: Mezar F14'ün girişi.

Fig. 4: Entrance to tomb F18.
Fig. 4: Mezar F18'in girişi.

Fig. 5: Satellite image of Karahöyük (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 5: Karahöyük'ün uydu görüntüsü (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 6: Satellite image of Toyocağı Höyük (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 6: Toyocağı Höyük'ün uydu görüntüsü (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 7: Satellite image of Çınçın Höyük (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).
Fig. 7: Çınçın Höyük'ün uydu görüntüsü (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 8: Satellite image of Bedir Kent Höyük (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).
Fig. 8: Bedir Kent Höyük'ün uydu görüntüsü (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 9a: Frontal view of a figurine from Bedirkent Höyük.
Fig. 9a: Bedirkent Höyük'ten bir figürinin önden görünümü.

Fig. 9b: Sideview of a figurine from Bedirkent Höyük.
Fig. 9b: Bedirkent Höyük'ten bir figürinin yandan görünümü.

Fig. 10: Satellite image of Aktoprak Höyük (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).
Fig. 10: Aktoprak Höyük'ün uydu görüntüsü (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

Fig. 11: Satellite image of Erikli Höyük (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).
Fig. 11: Erikli Höyük'ün uydu görüntüsü (Basemap: <https://earthexplorer.usgs.gov>).

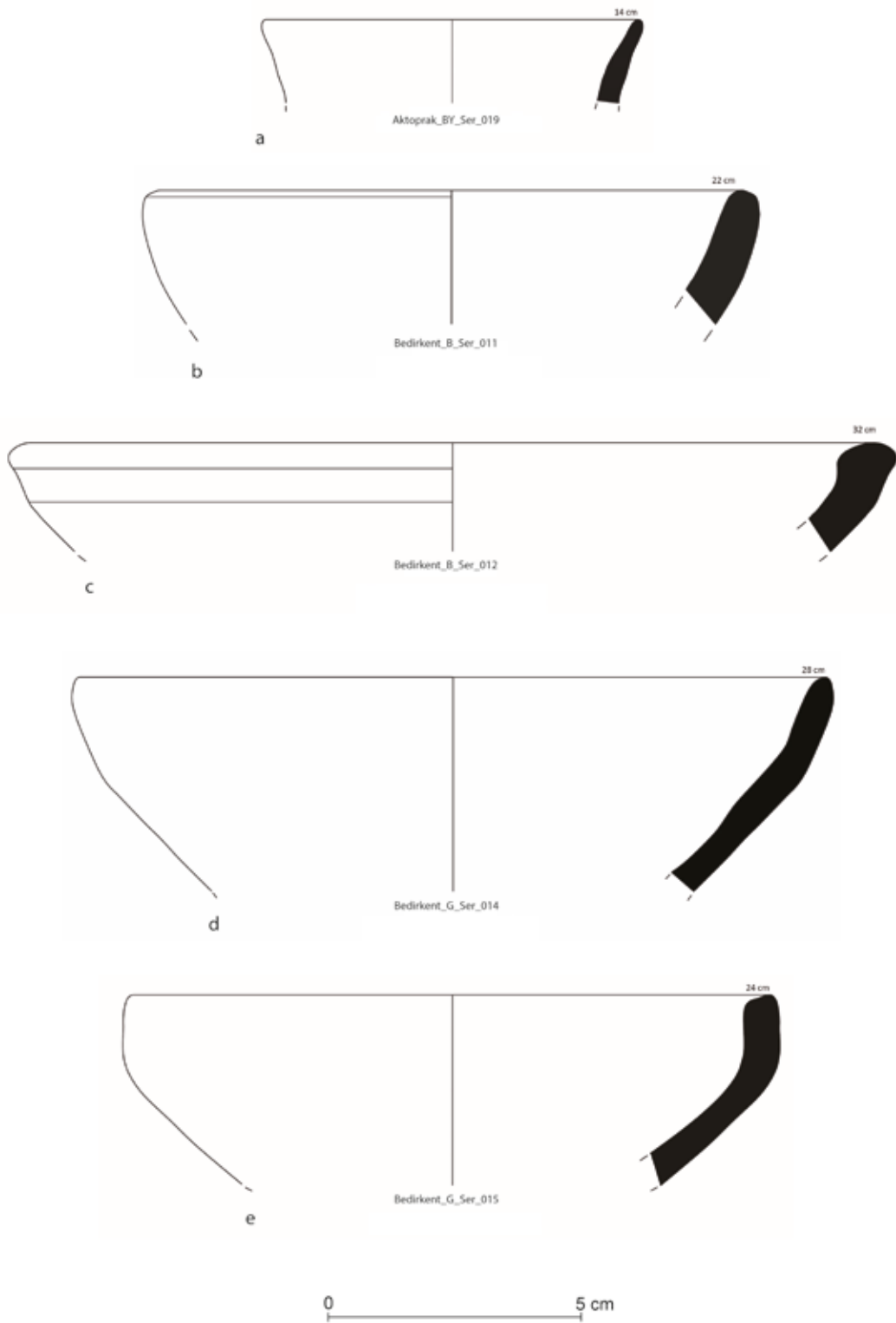

Plate 1: Selected Neolithic Pottery.
Levha 1: Neolitik çanak çömleklerinden seçmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
1a	Aktoprak_BY_Ser_019	Neolithic	140 mm	Dark sherd, with a lot of chaff and little medium coarse lime, porous, soft fired	Surface outside with dark brown color coating, lightly polished
1b	Bedirkent_B_Ser_011	Neolithic	220 mm	Brown sherd, with a lot of chaff and a few fine stones, very porous, soft to medium hard fired	Surface inside and outside with reddish slip, chaff imprints clearly visible
1c	Bedirkent_B_Ser_012	Neolithic	320 mm	Brown sherd, with little chaff and a few fine stones, porous, fired medium-hard	Surface inside and outside with red color coating, slightly polished
1d	Bedirkent_G_Ser_014	Neolithic	280 mm	Brown sherd, with a lot of coarse chaff, many fine stones and a lot of fine lime, core dark, very porous, soft to medium hard fired	Surface clay base inside and outside, chaff marks clearly visible
1e	Bedirkent_G_Ser_015	Neolithic	240 mm	Brown sherd, with little chaff and a few fine stones, porous, fired medium-hard	Surface inside and outside with self-slip, smoothed

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzev tekniği
1a	Aktoprak_BY_Ser_019	Neolitik	140 mm	Koyu hamur, yoğun saman ve az miktarda orta/iri kireç katkılı, gözenekli, yumuşak pişme	Dış yüzev koyu kahverengi astarlı, yumuşak açkılı
1b	Bedirkent_B_Ser_011	Neolitik	220 mm	Kahverengi hamur, yoğun saman ve az sayıda taşçık katkılı, çok gözenekli, yumuşak-orta sert pişme	İç ve dış yüzev kırmızı astarlı, saman izleri belirgin
1c	Bedirkent_B_Ser_012	Neolitik	320 mm	Kahverengi hamur, seyrek saman ve az sayıda taşçık katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzev kırmızı astarlı, yumuşak açkılı
1d	Bedirkent_G_Ser_014	Neolithic	280 mm	Kahverengi hamur, yoğun saman, çok sayıda taşçık ve kireç katkılı, orta kısmı daha koyu renkli, çok gözenekli, yumuşak-orta sert pişme	İç ve dış yüzev yalın, saman izleri belirgin
1e	Bedirkent_G_Ser_015	Neolithic	240 mm	Kahverengi hamur, seyrek saman ve az sayıda taşçık katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzev kendinden astarlı, açkılı

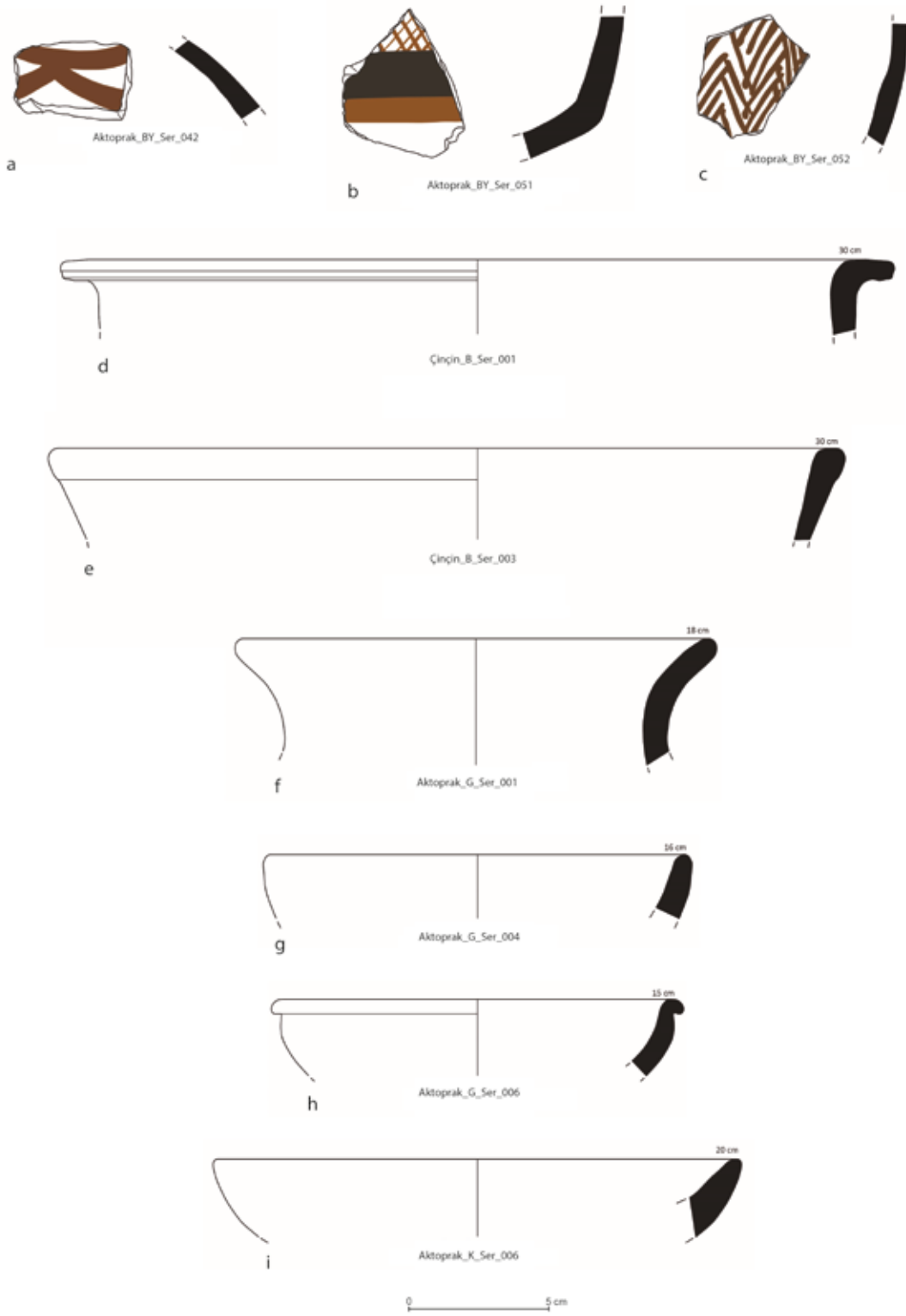

Plate 2: Selected Chalcolithic Pottery.
Levha 2: Kalkolitik çanak çömleklerinden seçmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
2a	Aktoprak_BY_Ser_042	Ubaid?		Beige-orange sherd, with little very fine lime, small stones and very little fine chaff, fine pores, medium hard fired	Surface inside and outside clay base, outside slightly smoothed, painting: 2.5 YR 2.5/1 reddish black
2b	Aktoprak_BY_Ser_051	Late Halaf		Light beige sherd, with very little fine lime and very little very fine chaff, hardly any pores, medium to hard fired	Surface inside and outside clay base, outside slightly smoothed, painting: 7,5 YR 2,5/1 black and 5 YR 4/6 yellowish red
2c	Aktoprak_BY_Ser_052	Halaf		Light beige sherd, with very little fine lime and very little very fine chaff, hardly any pores, medium to hard fired	Surface inside and outside clay base, outside slightly smoothed, painting: 5 YR 3/2 Dark reddish brown
2d	Çinçin_B_Ser_001	Chalcolithic	300 mm	Reddish-brown sherd, with many fine stones, few pores, hard fired	Surface inside clay base, outside with still faintly recognizable painting in beige and red, polished
2e	Çinçin_B_Ser_003	Chalcolithic	300 mm	Brown sherd, with many small stones and mica, porous, medium hard fired	Surface inside and outside with self-slip
2f	Aktoprak_G_Ser_001	Chalcolithic	180 mm	Brown sherd, with a lot of coarse chaff, few small stones, porous, soft to medium hard fired	Surface inside and outside clay base, chaff imprints well visible
2g	Aktoprak_G_Ser_004	Chalcolithic	160 mm	Brown sherd, with a lot of coarse chaff, few small stones, porous, soft to medium hard fired	Surface inside and outside clay base, chaff imprints well visible
2h	Aktoprak_G_Ser_006	Chalcolithic	150 mm	Brown sherd, with a lot of coarse chaff, few small stones, very little fine lime, porous, soft to medium hard fired	Surface inside and outside clay base, chaff imprints well visible
2i	Aktoprak_K_Ser_006	Chalcolithic	200 mm	Brown sherd, with a lot of coarse chaff, few small stones, porous, soft to medium hard fired	Surface inside and outside clay base, chaff imprints well visible

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzey tekniği
2a	Aktoprak_BY_Ser_042	Ubaid?		Bej-turuncu hamur, seyrek ince kireç, küçük taşçık ve çok az ince saman katkılı, ince gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, dış yüzey hafifçe düzeltilmiş, boya: 2.5 YR 2.5/1 kırmızimsı siyah
2b	Aktoprak_BY_Ser_051	Geç Halaf		Açık bej hamur, çok az ince kireç ve çok az çok ince saman katkılı, gözeneksiz, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, dış yüzey hafifçe düzeltilmiş, boya: 7,5 YR 2,5/1 siyah ve 5 YR 4/6 sarımsı kırmızı
2c	Aktoprak_BY_Ser_052	Halaf		Açık bej hamur, çok az ince kireç ve çok az çok ince saman katkılı, gözeneksiz, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, dış yüzey hafifçe düzeltilmiş, boya: 5 YR 3/2 koyu kırmızimsı kahverengi
2d	Çinçin_B_Ser_001	Kalkolitik	300 mm	Kırmızimsı kahverengi hamur, yoğun taşçık katkılı, az gözenekli, sert pişme	İç yüzey yalın, dışta çok silik bej ve kırmızı boya kalıntısı, açık
2e	Çinçin_B_Ser_003	Kalkolitik	300 mm	Kahverengi hamur, yoğun taşçık ve mika katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey kendinden astarlı
2f	Aktoprak_G_Ser_001	Kalkolitik	180 mm	Kahverengi hamur, yoğun iri saman parçaları, az sayıda taşçık katkılı, gözenekli, yumuşak-orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, saman izleri belirgin
2g	Aktoprak_G_Ser_004	Kalkolitik	160 mm	Kahverengi hamur, yoğun iri saman parçaları, az sayıda taşçık katkılı, gözenekli, yumuşak-orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, saman izleri belirgin
2h	Aktoprak_G_Ser_006	Kalkolitik	150 mm	Kahverengi hamur, yoğun iri saman parçaları, az sayıda taşçık, çok az ince kireç katkılı, gözenekli, yumuşak-orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, saman izleri belirgin
2i	Aktoprak_K_Ser_006	Kalkolitik	200 mm	Kahverengi hamur, yoğun iri saman parçaları, az sayıda taşçık katkılı, gözenekli, yumuşak-orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, saman izleri belirgin

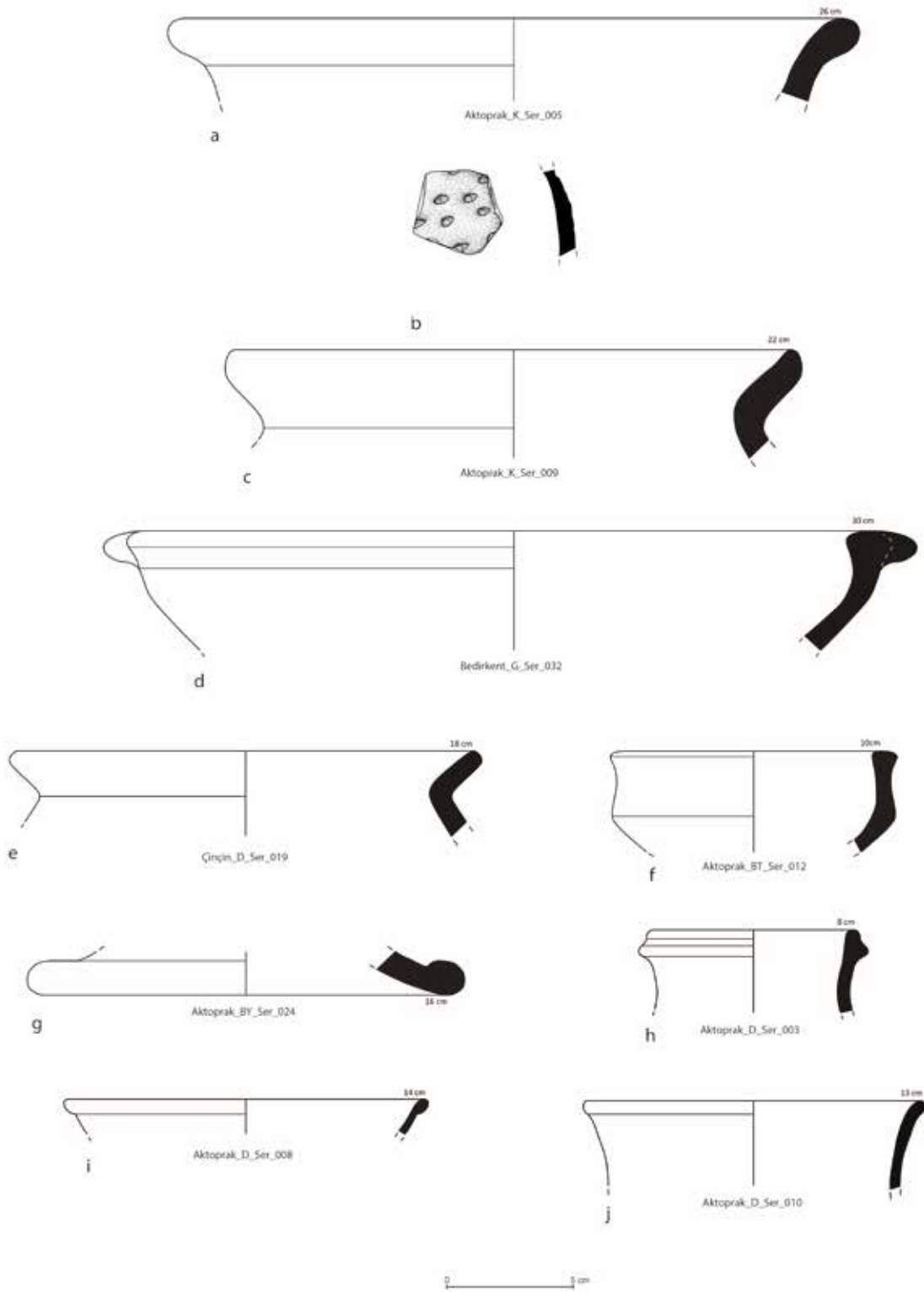

Plate 3: Selected Early Bronze Age Pottery.
Levha 3. Erken Tunç Çağı çanak çömleklerinden seğmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
3a	Aktoprak_K_Ser_005	Early Bronze Age	260 mm	Beige sherd, with little chaff, fine stones and very little fine lime, slightly porous, medium hard fired	Surface inside and outside reddish-orange, core dark
3b	Aktoprak_K_Ser_008	Early Bronze Age		Brown body with little chaff, fine stones and very few fine quartz particles, very fine pores, medium hard fired	Surface reddish-orange inside and outside, core dark, decorated with simple stick impressions.
3c	Aktoprak_K_Ser_009	Early Bronze Age	220 mm	Reddish-brown sherd, with little chaff, fine stones and very few fine quartz particles, porous, medium-hard fired	Surface inside and outside with light slip
3d	Bedirkent_G_Ser_032	Early Bronze Age	300 mm	Reddish sherd, with much fine and little coarse lime, little fine chaff, porous, medium hard fired	Surface inside and outside clay base
3e	Çinçin_D_Ser_019	Early Bronze Age	180 mm	Light brown sherd, with a lot of chaff, little fine lime and a few fine stones, porous, medium-hard fired	Surface inside and outside with self-slip, smoothing traces visible
3f	Aktoprak_BT_Ser_012	Early Bronze Age	100 mm	Brown body, with a lot of medium coarse lime and a little very fine mica, hardly any pores, medium hard fired	Surface inside and outside red slip, lightly polished
3g	Aktoprak_BY_Ser_024	Early Bronze Age	160 mm	Brown sherd, with little chaff and medium coarse lime and very few fine stones, slightly porous, medium hard fired	Surface inside and outside clay base
3h	Aktoprak_D_Ser_003	Early Bronze Age	80 mm	Beige sherd, with little chaff and medium coarse lime and very few fine stones, porous, medium hard fired	Surface inside and outside clay base
3i	Aktoprak_D_Ser_008	Early Bronze Age	140 mm	Beige sherd, with little, very fine lime and very fine mica, no pores, very hard fired	Surface inside and outside clay base, smoothed
3j	Aktoprak_D_Ser_010	Early Bronze Age	130 mm	Beige sherd, with little very fine lime and fine mica, no pores, very hard fired	Surface inside and outside clay base

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzeý tekniđi
3a	Aktoprak_K_Ser_005	Erken Tunç Çağı	260 mm	Bej hamur, az miktarda saman, taşık ve çok az ince kireç katkılı, az gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzeý kırmızımsı turuncu, koyu renkli öz
3b	Aktoprak_K_Ser_008	Erken Tunç Çağı		Kahverengi hamur, az miktarda saman, taşık ve çok az çok ince kuvars katkılı, çok ince gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzeý kırmızımsı turuncu, koyu renkli öz, basit çubuk baskı bezeme
3c	Aktoprak_K_Ser_009	Erken Tunç Çağı	220 mm	Kırmızımsı kahverengi hamur, az miktarda saman, taşık ve çok az çok ince kuvars katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dıř yüzeý açık renk astarlı
3d	Bedirkent_G_Ser_032	Erken Tunç Çağı	300 mm	Kırmızımsı hamur, yoğunlukla ince ve az miktarda iri kireç, seyrek ince saman katkılı, gözenekli, orta sert pişme	İç ve dıř yüzeý yalın
3e	Çinçin_D_Ser_019	Erken Tunç Çağı	180 mm	Açık kahverengi hamur, yoğun saman, az miktarda ince kireç ve az sayıda taşık katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dıř yüzeý kendinden astarlı, düzeltme izleri görölüyor
3f	Aktoprak_BT_Ser_012	Erken Tunç Çağı	100 mm	Kahverengi hamur, yoğun miktarda orta irilikte kireç ve az miktarda ince mica katkılı, gözeneksiz, orta sert pişme	İç ve dış yüzeý kırmızı astarlı, hafifçe parlatılmış
3g	Aktoprak_BY_Ser_024	Erken Tunç Çağı	160 mm	Kahverengi hamur, az miktarda saman, orta yoğunlukta iri kireç ve çok az taşık katkılı, seyrek gözenekli, orta sert pişme	İç ve dıř yüzeý yalın
3h	Aktoprak_D_Ser_003	Erken Tunç Çağı	80 mm	Bej hamur, az miktarda saman, orta yoğunlukta iri kireç ve çok az taşık katkılı, gözenekli, orta sert pişme	İç ve dıř yüzeý yalın
3i	Aktoprak_D_Ser_008	Erken Tunç Çağı	140 mm	Bej hamur, az miktarda çok ince kireç ve çok ince mica katkılı, gözeneksiz, çok sert pişme	İç ve dıř yüzeý yalın, düzeltilmiş
3j	Aktoprak_D_Ser_010	Erken Tunç Çağı	130 mm	Bej hamur, az miktarda çok ince kireç ve ince mica katkılı, gözeneksiz, çok sert pişme	İç ve dıř yüzeý yalın

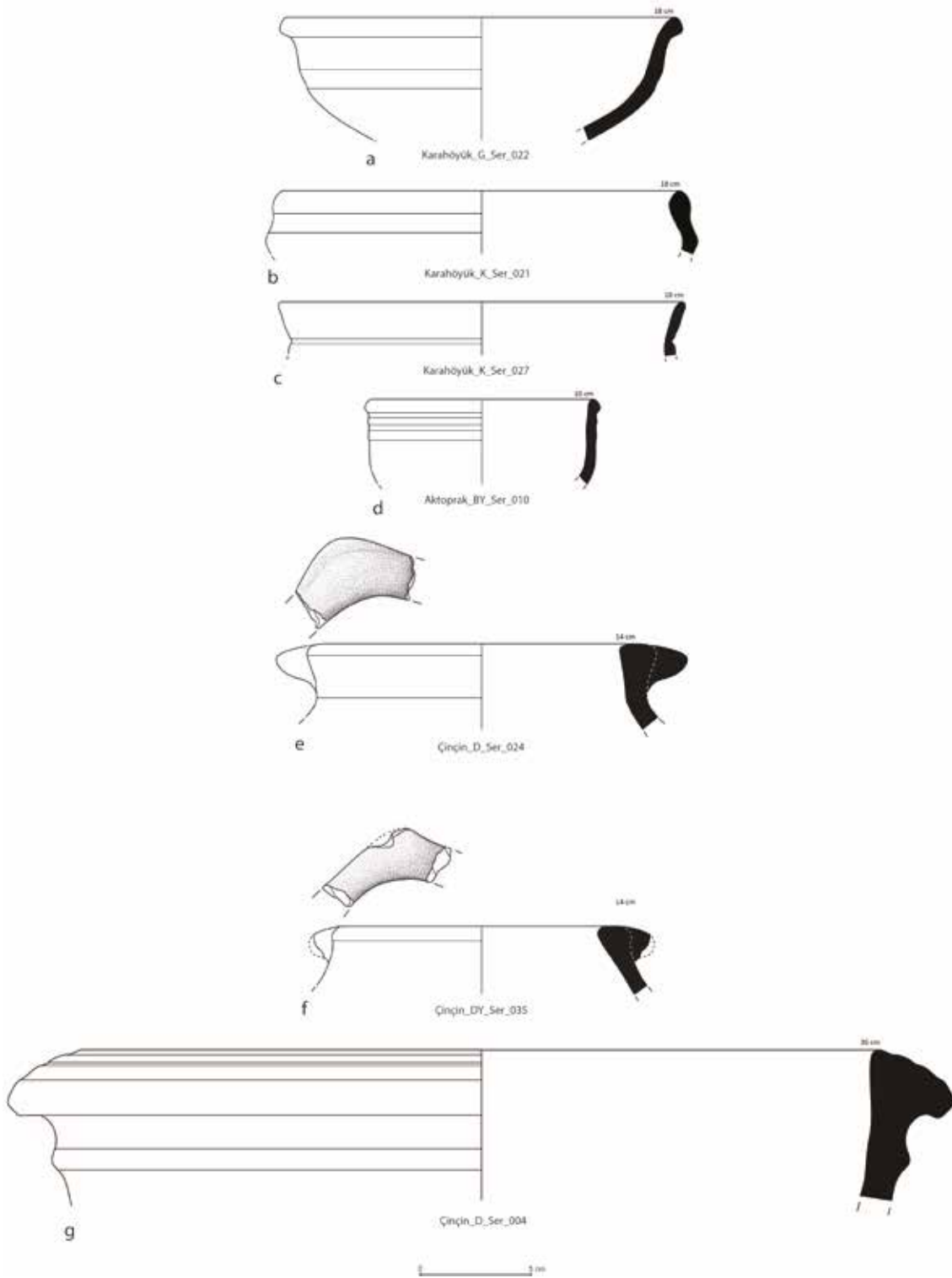

Plate 4: Selected Early Bronze Age and Iron Age Pottery.
 Levha 4: Erken Tunç Çağı ve Demir Çağı çanak çömleklerinden seçmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
4a	Karahöyük_G_Ser_022	Early Bronze Age	180 mm	Dark beige body, with much fine lime, little coarse lime and few small stones, slightly porous, hard fired	Surface inside and outside with self-slip
4b	Karahöyük_K_Ser_021	Early Bronze Age	180 mm	Brown body, with little fine lime and stones, slightly porous, fired medium hard	Surface inside and outside clay base
4c	Karahöyük_K_Ser_027	Early Bronze Age II	180 mm	Beige sherd, with a lot of fine lime and a few small stones, porous, medium hard fired	Surface inside and outside with light slip
4d	Aktoprak_BY_Ser_010	Early Bronze Age II	100 mm	Light beige sherd, with little chaff, fine stones and very little fine lime, very porous, soft to medium hard fired	Surface inside and outside clay base
4e	Çinçin_D_Ser_024	Early Bronze Age III	140 mm	With little fine chaff, little fine lime and very little fine mica	Surface inside and outside with light slip
4f	Çinçin_DY_Ser_035	Early Bronze Age III	120 mm	Brown sherd, with a lot of fine chaff, few small stones, fine mica and lime, few pores, hard fired	Surface inside and outside with self-slip, slightly polished
4g	Çinçin_D_Ser_004	Iron Age	360 mm	Brown sherd, with a lot of chaff, many small stones and fine lime, porous, medium hard fired	Surface inside and outside with light slip, outside slightly polished

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzey tekniği
4a	Karahöyük_G_Ser_022	Erken Tunç Çağı	180 mm	Koyu bej hamur, yoğun ince kireç, az miktarda iri kireç ve az miktarda taşçık katkı, az gözenekli, sert pişme	İç ve dış yüzey kendinden astarlı
4b	Karahöyük_K_Ser_021	Erken Tunç Çağı	180 mm	Kahverengi hamur, az miktarda ince kireç ve taşçık katkı, az gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
4c	Karahöyük_K_Ser_027	Erken Tunç Çağı II	180 mm	Bej hamur, yoğun ince kireç ve çok az taşçık katkı, gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey açık renk astarlı
4d	Aktoprak_BY_Ser_010	Erken Tunç Çağı II	100 mm	Az miktarda ince saman, az miktarda ince kireç ve çok az ince mika katkı	İç ve dış yüzey yalın
4e	Çinçin_D_Ser_024	Erken Tunç Çağı III	140 mm	Az miktarda ince saman, az miktarda ince kireç ve çok az ince mika katkı	İç ve dış yüzey açık renk astarlı
4f	Çinçin_DY_Ser_035	Erken Tunç Çağı III	120 mm	Kahverengi hamur, yoğun ince saman, seyrek taşçık, ince mika ve kireç katkı, çok az gözenekli, sert pişme	İç ve dış yüzey kendinden astarlı, hafifçe parlatılmış
4g	Çinçin_D_Ser_004	Demir Çağı	360 mm	Kahverengi hamur, yoğun saman, yoğun taşçık ve ince kireç katkı, gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey kendinden astarlı, dış yüzey hafifçe parlatılmış

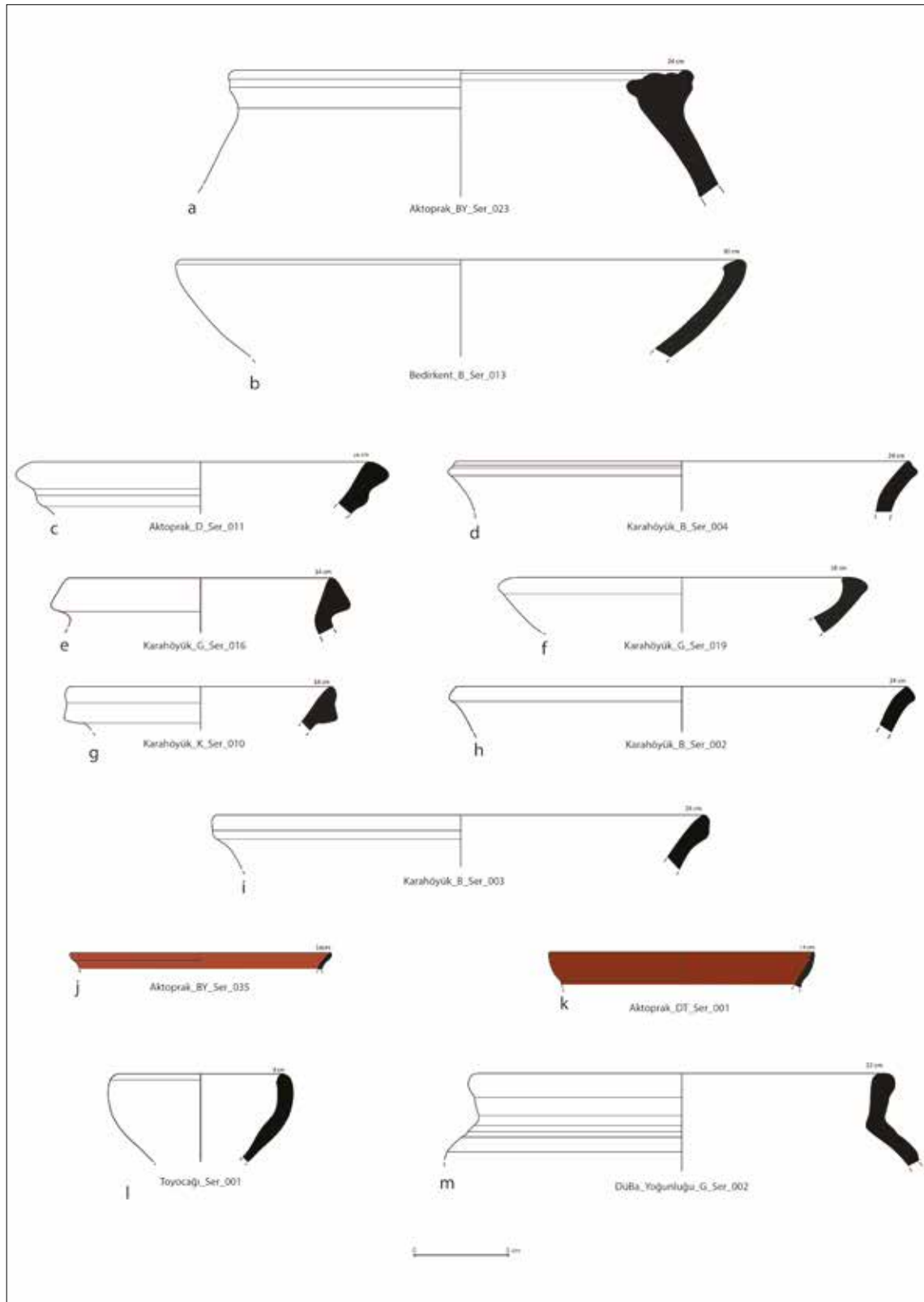

Plate 5: Selected Iron Age and Hellenistic Pottery.
 Levha 5: Demir Çağı ve Hellenistik çanak çömleklerinden seçmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
5a	Aktoprak_BT_Ser_023	Middle Iron Age	240 mm	Beige sherd, with a lot of coarse lime, a few fine stones, very little, very fine mica, fine pores, medium to hard fired	Surface inside and outside clay base
5b	Bedirkent_B_Ser_013	Middle Iron Age	300 mm	Brown sherd, with little chaff and a few fine stones, porous, fired medium-hard	Surface inside and outside with reddish slip
5c	Aktoprak_D_Ser_011	Middle Iron Age	180 mm	Beige sherd, with little chaff, a little very fine lime and very few fine stones, porous, medium-hard fired	Surface inside and outside red slip, lightly polished
5d	Karahöyük_B_Ser_004	Middle Iron Age	240 mm	Reddish sherd, with a lot of fine lime and few small stones, hardly any pores, hard fired	Surface inside and outside with reddish slip
5e	Karahöyük_G_Ser_016	Middle Iron Age	140 mm	Reddish sherd, with many small stones and coarse to fine lime, porous, fired medium-hard	Surface inside and outside clay base
5f	Karahöyük_G_Ser_019	Middle Iron Age	180 mm	Beige-brown sherd, with much fine quartz, little chaff and fine lime, porous, medium-hard fired	Surface inside and outside with reddish slip
5g	Karahöyük_K_Ser_010	Middle Iron Age	140 mm	Beige sherd, with a lot of fine lime, few fine stones, very porous, medium hard fired	Surface inside and outside with reddish slip, outside slightly polished
5h	Karahöyük_B_Ser_002	Late Iron Age	240 mm	Reddish sherd, with a lot of fine lime, few fine stones, hardly any pores, hard fired	Surface inside and outside clay base
5i	Karahöyük_B_Ser_003	Late Iron Age	260 mm	Brown sherd, with many small stones, little chaff and fine lime, porous, medium hard fired	Surface inside and outside with reddish slip
5j	Aktoprak_BY_Ser_035	1 st half of 1 st century CE	140 mm	light orange-beige sherd, very fine without noticeable inclusions, very dense without pores, medium-hard fired	Surface inside and outside red, slightly shiny coating
5k	Aktoprak_DT_Ser_001	1 st half of 1 st century CE	140 mm	yellow-beige body, very fine without noticeable inclusions, very dense without pores, medium-hard fired	Surface inside and outside red, slightly shiny coating
5l	Toyocağı_Ser_001	Mid 2nd century B.C. to mid 1st century A.D. possible	90 mm	orange-beige sherd, medium quantity of small minerals, some brown, red-brown, gray and white very small to small inclusions, dense, only a few pores, medium hard fired	Surface inside and outside remains of a thin layer of paint, red-orange
5m	DüBa_Yo_G_Ser_002	Hellenistic	220 mm	orange-brown sherd, a lot of small minerals, small gray, white and red-brown inclusions, dense without pores, medium-hard to hard fired	Surface inside and outside clay base

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzey tekniği
5a	Aktoprak_BT_Ser_023	Orta Demir Çağı	240 mm	Bej hamur, yoğun iri kireç, çok az taşçık, çok az, çok ince mika katkılı, ince gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
5b	Bedirkent_B_Ser_013	Orta Demir Çağı	300 mm	Kahverengi hamur, seyrek saman, çok az taşçık katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızımı astarlı
5c	Aktoprak_D_Ser_011	Orta Demir Çağı	180 mm	Bej hamur, az miktarda saman, az miktarda çok ince kireç ve çok az taşçık katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızı astarlı, hafifçe parlatılmış
5d	Karahöyük_B_Ser_004	Orta Demir Çağı	240 mm	Kırmızımı hamur, yoğun ince kireç ve az miktarda taşçık katkılı, gözeneksiz, sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızımı astarlı
5e	Karahöyük_G_Ser_016	Orta Demir Çağı	140 mm	Kırmızımı hamur, yoğun taşçık ve iriden inceye değişen kireç katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
5f	Karahöyük_G_Ser_019	Orta Demir Çağı	180 mm	Bej-kahverengi hamur, yoğun ince kuvars, az miktarda saman ve ince kireç katkılı, gözenekli, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızımı astarlı
5g	Karahöyük_K_Ser_010	Orta Demir Çağı	140 mm	Bej hamur, yoğun ince kireç, az miktarda taşçık katkılı, çok gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızımı astarlı, dış yüzey hafifçe parlatılmış
5h	Karahöyük_B_Ser_002	Geç Demir Çağı	240 mm	Kırmızımı hamur, yoğun ince kireç, az miktarda taşçık katkılı, gözeneksiz, sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
5i	Karahöyük_B_Ser_003	Geç Demir Çağı	260 mm	Kahverengi hamur, yoğun taşçık, az miktarda saman ve ince kireç katkılı, gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızımı astarlı
5j	Aktoprak_BY_Ser_035	MS 1. yüzyılın ilk yarısı	140 mm	Açık turuncu-bej hamur, görülebilir katkı maddesi yok, çok yoğun gözeneksiz hamur, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızı, ince parlak bir kırmızı astar
5k	Aktoprak_DT_Ser_001	MS 1. yüzyılın ilk yarısı	140 mm	Sarı-bej hamur, görülebilir katkı maddesi yok, çok yoğun gözeneksiz hamur, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey kırmızı, ince parlak bir kırmızı astar
5l	Toyocağı_Ser_001	MÖ 2. yüzyıl ortasından MS 1. yüzyıl ortalarına	90 mm	Turuncu-bej hamur, orta yoğunlukta küçük mineraller, az miktarda kahverengi, kırmızı-kahve, gri ve beyaz renkli çok küçükten küçüğe değişen boyutlarda katkı maddeleri, yoğun hamur, çok az gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzeyde kırmızı-turuncu renkli boya izleri
5m	DüBa_Yo_G_Ser_002	Helenistik	220 mm	Turuncu-kahverengi hamur, yoğun küçük mineraller, küçük gri, beyaz ve kırmızı-kahve renkli katkı maddeleri, yoğun gözeneksiz hamur, orta-sert/sert pişme	İç ve dış yüzey yalın

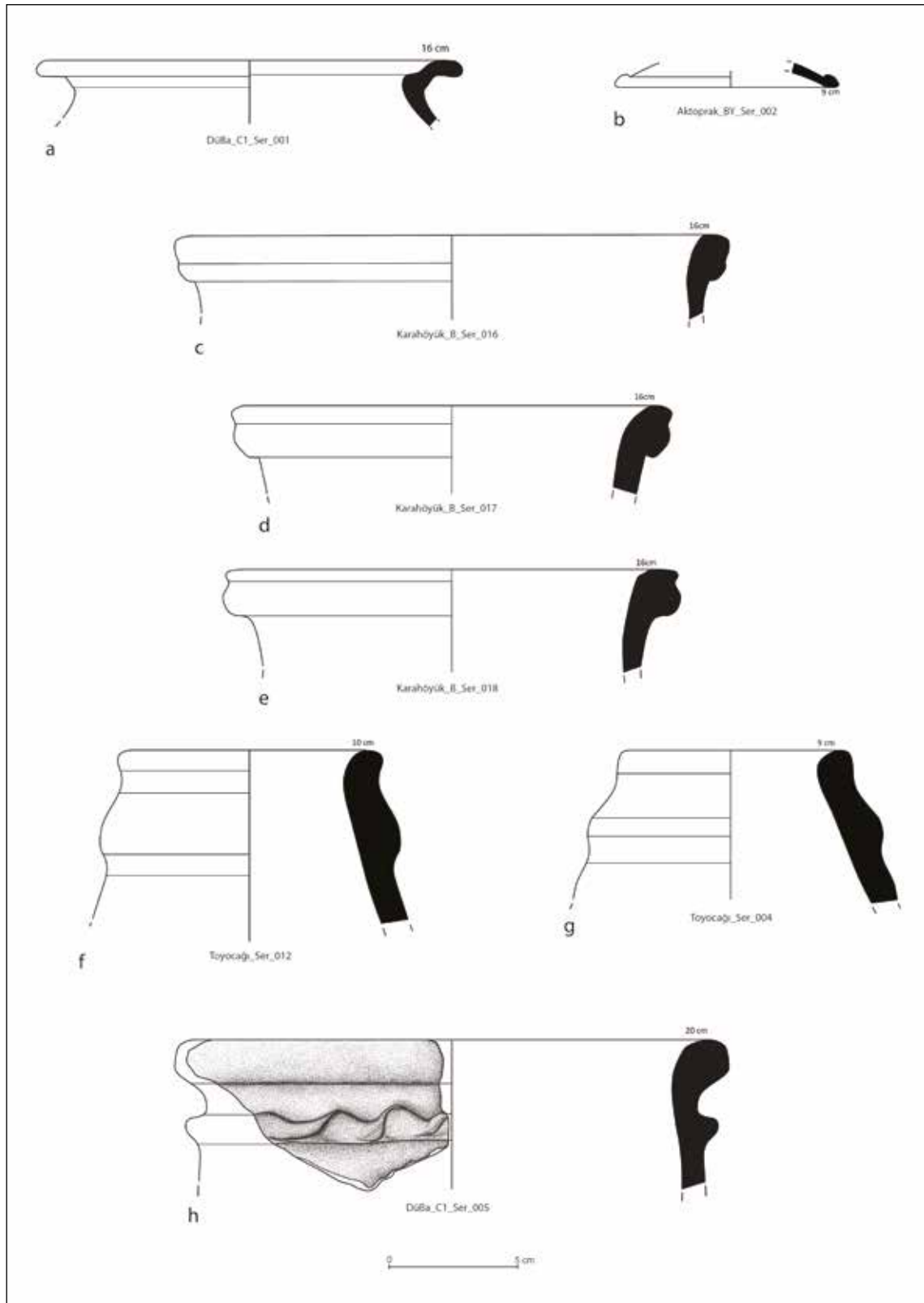

Plate 6: Selected Roman to Byzantine Period Pottery.
 Levha 6: Roma ve Bizans Dönemi çanak çömleklerinden seçmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
6a	DüBa_C1_Ser_001	2 nd -5 th century CE	160 mm	Orange-brown sherd, finely limed, very dense and very hard fired	Surface inside and outside clay base
6b	Aktoprak_BY_Ser_002	6 th -8 th century CE	90 mm	Gray-brown sherd, finely limed, very dense and very hard fired	Surface inside and outside clay base, darkened
6c	Karahöyük_B_Ser_016	6 th -mid 8 th century CE	160 mm	Light beige body, medium-grained, some white, red-brown and gray minerals, very small to small inclusions, dense, without noticeable pores, medium-hard fired	Surface outside self-slip light beige; surface inside clay base
6d	Karahöyük_B_Ser_017	6 th -mid 8 th century CE	160 mm	Light beige body, medium-grained, some white, red-brown and gray minerals, very small to small inclusions, dense, without noticeable pores, medium-hard fired	Surface inside and outside clay base
6e	Karahöyük_B_Ser_018	6 th -mid 8 th century CE	160 mm	Light beige sherd, some white, red-brown and gray minerals, very small to small inclusions, dense, without visible pores, medium hard fired	Surface inside and outside clay base
6f	Toyocağı_Ser_002	Late 6 th -8 th century CE, maybe even early 9 th century CE	100 mm	Yellow-beige sherd, gray, white and red-brown minerals, dense, with very small pores, medium hard fired	Surface inside and outside clay base
6g	Toyocağı_Ser_004	Late 6 th -8 th century CE, maybe even early 9 th century CE	90 mm	Yellow-beige sherd, gray, white and red-brown minerals, dense, with very small pores, medium hard fired	Surface inside and outside clay base
6h	DüBa_C1_Ser_005	Late Antique to Early Byzantine	200 mm	Orange-brown sherd, mineral inclusions, numerous white small and grey inclusions, few pores, quite dense, medium hard fired	Surface inside and outside clay base

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzey tekniği
6a	DüBa_C1_Ser_001	MS 2.-5. yüzyıl	160 mm	Turuncu-kahverengi hamur, ince kireç katkılı, çok yoğun ve çok sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
6b	Aktoprak_BY_Ser_002	MS 6.-8. yüzyıl	90 mm	Gri-kahverengi hamur, ince kireç katkılı, çok yoğun ve çok sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, koyu renk
6c	Karahöyük_B_Ser_016	MS 6. yüzyıl-8. yüzyıl ortası	160 mm	Açık bej hamur, orta taneli, seyrek beyaz kırmızı-kahve ve gri mineraller, çok küçük ve küçük katkı maddeleri, yoğun, gözeneksiz, orta-sert pişme	Dış yüzey kendinden astarlı, açık bej; iç yüzey yalın
6d	Karahöyük_B_Ser_017	MS 6. yüzyıl-8. yüzyıl ortası	160 mm	Açık bej hamur, orta taneli, seyrek beyaz kırmızı-kahve ve gri mineraller, çok küçük ve küçük katkı maddeleri, yoğun, gözeneksiz, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
6e	Karahöyük_B_Ser_018	MS 6. yüzyıl-8. yüzyıl ortası	160 mm	Açık bej hamur, seyrek beyaz kırmızı-kahve ve gri mineraller, çok küçük ve küçük katkı maddeleri, yoğun, gözeneksiz, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
6f	Toyocağı_Ser_002	MS geç 6.-8. yüzyıl, hatta belki erken 9. yüzyıl	100 mm	Sarı-bej hamur, gri, beyaz ve kırmızı-kahve mineral katkılı, yoğun, çok küçük gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
6g	Toyocağı_Ser_004	MS geç 6.-8. yüzyıl, hatta belki erken 9. yüzyıl	90 mm	Sarı-bej hamur, gri, beyaz ve kırmızı-kahve mineral katkılı, yoğun, çok küçük gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
6h	DüBa_C1_Ser_005	Geç Antik Çağ-Erken Bizans	200 mm	Turuncu-kahverengi hamur, mineralli, küçük beyaz ve gri katkı maddeleri, çok az gözenekli, oldukça yoğun, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın

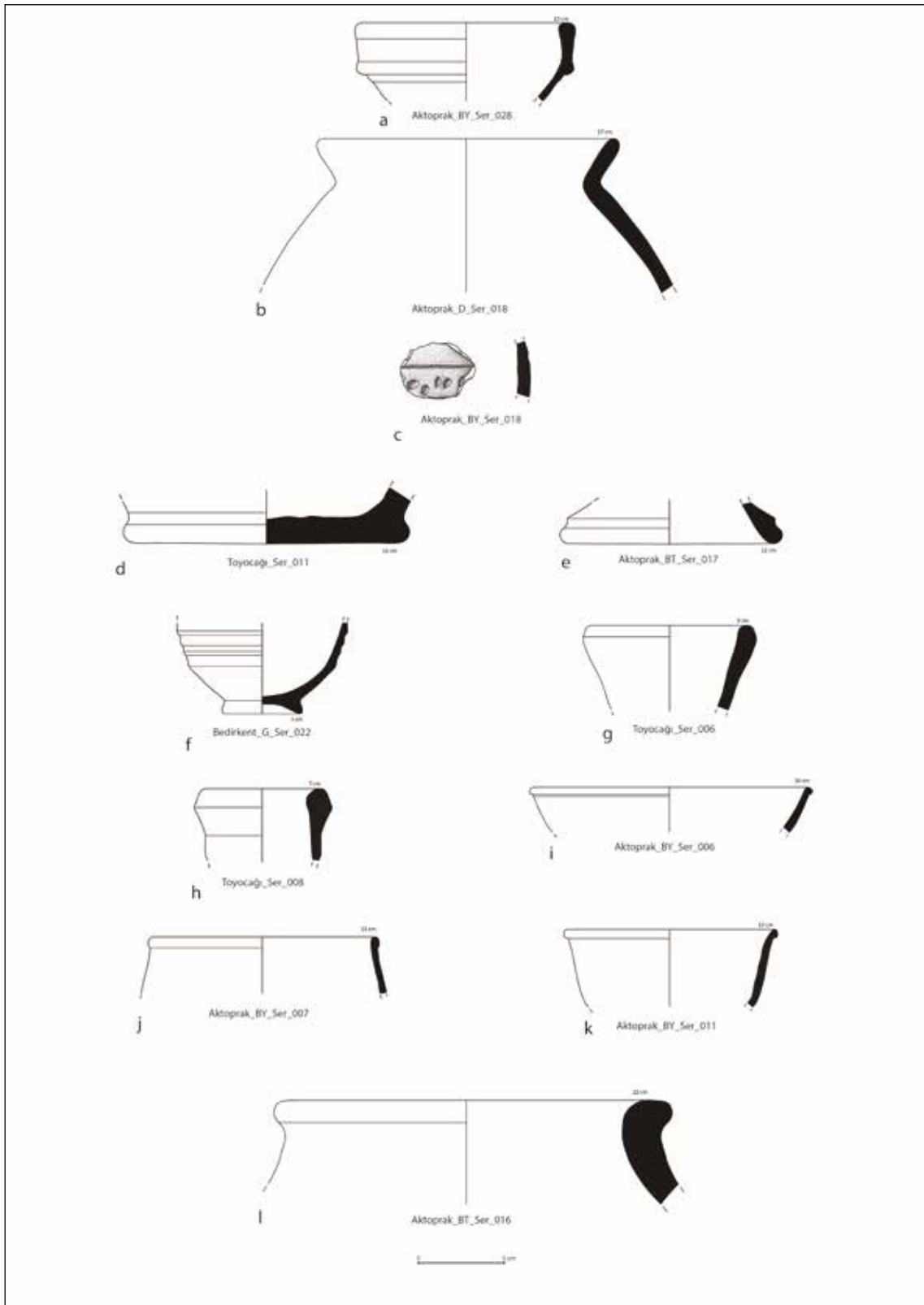

Plate 7: Selected Pottery from the Middle Ages.
 Levha 7: Orta Çağ çanak çömleklerinden seçmeler.

Plate	Find number	Preliminary dating	Ø	Ware	Surface treatment
7a	Aktoprak_BY_Ser_028	Middle 7 th -8 th century CE (Umayyad)	120 mm	Yellow-beige sherd, numerous very small white, gray and red-brown inclusions, very dense, medium hard fired	Surface inside and outside self-slip in body color
7b	Aktoprak_D_Ser_018	Probably 8 th -10 th century CE	170 mm	Gray-brown sherd, numerous small to medium gray and black inclusions, some small white inclusions, some pores, but medium to hard fired	Surface inside and outside clay base, inside partly preserved traces of smoke
7c	Aktoprak_BY_Ser_018	Mid-9 th -12 th /13 th century CE (Abbasid)		Red-brown sherd, numerous very small white, very small to small black, red-brown and gray mineral inclusions, very dense, medium to hard fired	Surface outside clay base with self-slip in brown, indented stick decoration, irregular; surface inside clay base
7d	Toyocağı_Ser_011	10 th -13 th century CE	160 mm	Orange-beige sherd, some gray, brown, red-brown and few white mineral inclusions, very few small pores, dense, medium hard fired	Surface inside remains of green glaze, applied directly to the body; surface outside clay base
7e	Aktoprak_BT_Ser_017	Late Antique-Umayyad/Abbasid	120 mm	Yellow-beige ware, some brown and gray small inclusions, numerous very small to small white inclusions, dense without discernible pores, medium hard fired	Surface outside and inside clay base
7f	Bedirkent_G_Ser_022	Late Antique/Early Byzantine	38 mm	Gray-brown sherd, numerous very small to small and isolated medium sized white inclusions (probably lime), few small pores but dense, medium to hard fired	Surface clay base, inclusions partly burst out on the surface
7g	Toyocağı_Ser_006	Early Byzantine-Umayyad	90 mm	Orange colored sherd, some brown and white mineral inclusions, dense, medium hard fired	Surface outside and inside clay base
7h	Toyocağı_Ser_008	Late Antique-Early Byzantine	100 mm	Light beige sherd; numerous white, gray and brown mineral inclusions, porous appearance, nevertheless compact and medium-hard fired	Surface inside and outside self-slip in body color
7i	Aktoprak_BY_Ser_006	Early Byzantine-Abbasid	160 mm	Yellow-beige sherd mineral, numerous very small white, gray and red-brown inclusions, very dense, medium hard fired	Surface inside and outside self-slip in body color
7j	Aktoprak_BY_Ser_007	Early Byzantine-Abbasid	130 mm	Yellow-beige sherd mineral, numerous very small white, gray and red-brown inclusions, very dense, medium hard fired	Surface inside and outside self-slip in body color
7k	Aktoprak_BY_Ser_011	Early Byzantine-Abbasid	130 mm	Yellow-beige sherd mineral, numerous very small white, gray and red-brown inclusions, very dense, medium hard fired	Surface inside and outside self-slip in body color
7l	Aktoprak_BT_Ser_016	Medieval-Early Modern	220 mm	Gray-black sherd, numerous small to large, angular black, slightly shiny inclusions, few dark brown medium to large inclusions, very dense without pores, hard fired	Surface outside and inside clay base

Levha	Buluntu numarası	Ön tarihleme	Ø	Hamur	Yüzey tekniği
7a	Aktoprak_BY_Ser_028	MS 7. yüzyıl ortası-8. yüzyıl (Emevi)	120 mm	Sarı-bej hamur, çok sayıda küçük beyaz, gri ve kırmızı-kahve katkı maddeleri, çok yoğun, orta sert pişme	İç ve dış yüzey hamur renginde kendinden astarlı
7b	Aktoprak_D_Ser_018	MS 8.-10. yüzyıl	170 mm	Gri-kahverengi hamur, çok sayıda küçük/orta gri ve siyah katkı maddeleri, az sayıda küçük beyaz katkı maddesi, az gözenekli, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın, iç yüzeyde kısmen korunmuş duman izleri
7c	Aktoprak_BY_Ser_018	MS 9. yüzyıl ortası-12./13. yüzyıl (Abbasi)		Kırmızı-kahverengi hamur, yoğun çok küçük beyaz, çok küçük/küçük siyah, kırmızı-kahve ve gri mineral katkı, çok yoğun, ortadan serte pişme	Dış yüzey yalın, kahverengi kendinden astarlı, bilinçli düzensiz çubuk baskı bezeme; iç yüzey yalın
7d	Toyocağı_Ser_011	MS 10.-13. yüzyıl	160 mm	Turuncu-bej hamur, seyrek gri, kahverengi, kırmızı-kahve ve birkaç beyaz mineral katkı, çok az küçük gözenekli, yoğun, orta sert pişme	İç yüzeyde yeşil sır izleri, doğrudan gövde üzerine uygulanmış; dış yüzey yalın
7e	Aktoprak_BT_Ser_017	Geç Antik Çağ-Emevi/Abbasi	120 mm	Sarı-bej hamur, az miktarda kahverengi ve gri küçük katkı maddeleri, çok sayıda çok küçük/küçük beyaz katkı maddeleri yoğun, gözeneksiz, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
7f	Bedirkent_G_Ser_022	Geç Antik Çağ/Erken Bizans	38 mm	Gri-kahverengi hamur, çok sayıda çok küçük/küçük ve izole orta boyutlu beyaz katkı maddeleri (olasılıkla kireç), çok az küçük gözenekli, yoğun, orta-sert pişme	Yüzey yalın, katkı maddeleri yer yer yüzeye çıkmış
7g	Toyocağı_Ser_006	Erken Bizans/Emevi	90 mm	Turuncu hamur, az miktarda kahverengi ve beyaz mineral katkı, yoğun, orta sert pişme	İç ve dış yüzey yalın
7h	Toyocağı_Ser_008	Geç Antik Çağ/Erken Bizans	100 mm	Açık bej hamur; çok sayıda beyaz, gri ve kahverengi mineral katkı, gözenekli ama sıkışık hamur, orta-sert pişme	İç ve dış yüzey gövde renginde kendinden astarlı
7i	Aktoprak_BY_Ser_006	Erken Bizans/Abbasi	160 mm	Sarı-bej hamur, mineral, çok sayıda çok küçük beyaz, gri ve kırmızı-kahve katkı, çok yoğun, orta sert pişme	İç ve dış yüzey gövde renginde kendinden astarlı
7j	Aktoprak_BY_Ser_007	Erken Bizans-Abbasi	130 mm	Sarı-bej hamur, mineral, çok sayıda çok küçük beyaz, gri ve kırmızı-kahve katkı maddeleri, çok yoğun, orta sert pişme	İç ve dış yüzey gövde renginde kendinden astarlı
7k	Aktoprak_BY_Ser_011	Erken Bizans-Abbasi	130 mm	Sarı-bej hamur, mineral, çok sayıda çok küçük beyaz, gri ve kırmızı-kahve katkı maddeleri, çok yoğun, orta sert pişme	İç ve dış yüzey gövde renginde kendinden astarlı
7l	Aktoprak_BT_Ser_016	Orta Çağ-Erken Modern Çağ	220 mm	Gri-siyah hamur, çok sayıda küçük/büyük, köşeli siyah, hafifçe parlak katkı maddeleri, az miktarda koyu kahverengi orta-iri katkı maddeleri, çok yoğun, gözeneksiz, sert pişme	İç ve dış yüzey yalın

Bibliography

- Algaze, Guillermo, Ray Breuninger, and James Knudstad. "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas." *Anatolica* 20 (1994): 1–96.
- Alkım, U. Bahadır. "The Amanus Region in Turkey: New Light on the Historical Geography and Archaeology." *Archaeology* 22, no. 4 (1969): 280–89.
- Archi, Alfonso, Paolo Emilio Pecorella, and Mirjo Salvini. *Gaziantep e la sua regione: Uno studio storico e topografico degli insediamenti preclassici*. Incunabula Graeca 48. Rome: Edizioni dell'Ateneo, 1971.
- Arimura, Makoto. *The Neolithic Lithic Industry at Tell Ain el-Kerkh*. Excavation Reports of Tell el-Kerkh, Northwestern Syria 1. Al-Shark 4. Oxford: Archaeopress, 2020.
- Atasayan, Muine. "1938 Yılında Gaziantep Köylerinden Dülük ve Civarında Bulunan Çakmaktaşı Aletler Üzerine bir Not." *Türk Arkeoloji Mecmuası* 19–22 (1939): 314–17.
- Belcher, Ellen H. "Embodiment of the Halaf: Sixth Millennium Figurines from Northern Mesopotamia." PhD diss., Columbia University, 2014.
- Blömer, Michael. "The Diversity of Funerary Portraiture in Roman Commagene and Cyrrhestice." In *Funerary Portraiture in Greater Roman Syria*, edited by Michael Blömer and Rubina Raja, 45–64. Studies in Classical Archaeology 6. Turnhout: Brepols, 2019.
- Blömer, Michael, and Dilek Çobanoğlu. "Kommagene ve Kyrrhestike'de Roma Dönemi Kaya Oda Mezarları." In *Rifat Ergeç Armağanı: Studies Presented to Rifat Ergeç*, edited by Timur Demir, Makbule Ekici, Münteha Şahan Dinç, and Çağrı Murat Tarhan, 65–82. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2019.
- Blömer, Michael, Dilek Çobanoğlu, and Engelbert Winter. "Die Stadtgrabung in Doliche: Zu den Ergebnissen der Feldarbeiten 2015–2018." *Istanbul Mitteilungen* 69 (2019): 103–86.
- Blömer, Michael, and Margherita Facella. *Dülük Baba Tepesi II: Inscriptions and Sculptures from the Sanctuary of Jupiter Dolichenus*. Dolichener und Kommagenische Forschungen 12. Asia Minor Studien 101. Bonn: Rudolf Habelt, 2022.
- Blömer, Michael, and Engelbert Winter, editors. *Exploring Urbanism in Ancient North Syria: Fieldwork in Doliche 2015–2020*. Doliche Urban Excavations 1. Berlin: De Gruyter, 2022.
- Borbone, Pier G. "Neue syrische Inschriftenfunde – Das Kloster des Mar Salomon auf dem Dülük Baba Tepesi." In *Kult und Herrschaft am Euphrat*, edited by Engelbert Winter, 127–39. Dolichener und Kommagenische Forschungen 6. Asia Minor Studien 73. Bonn: Rudolf Habelt, 2014.
- Borbone, Pier G., and Werner Oenbrink. "Das christianisierte Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi: Eine syrische Inschrift, Architekturbefunde und Bauglieder." In *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, edited by Engelbert Winter, 187–206. Dolichener und Kommagenische Forschungen 4. Asia Minor Studien 64. Bonn: Rudolf Habelt, 2011.
- Bostancı, Enver Y. "Researches in South-East Anatolia: The Chellean and Acheulean Industry of Dülük and Kartal." *Anatolia* 6 (1961): 111–62.
- Carter, Elisabeth, Çiğdem Eissenstat, Christopher Hill, and Lynn Swartz. "The Kahramanmaraş Archaeological Project Surveys-1997." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 16, no. 2 (1999): 569–76.
- Cholidis, Nadja, and Lutz Martin. *Der Tell Halaf und sein Ausgräber Max Freiherr von Oppenheim: Kopf hoch! Mut hoch! und Humor hoch!* Mainz: Philipp von Zabern, 2002.
- Engin, Atilla, Metin Alparslan, Emrah Özdemir, Şenay Doruk Engin, and Deniz Burak Kışniş. "2019–2020 Yılı Yesemek Heykel Atölyesi ve İslahiye-Nurdağı Yüzey Araştırması Sonuçları." *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 21, no. 4 (2022): 1846–79.
- Ergeç, Rifat. *Nekropolen und Gräber in der südlichen Kommagene*. Asia Minor Studien 47. Bonn: Rudolf Habelt, 2003.
- Facella, Margherita, and Matthias Stanke. "Eine Inschriftenplatte für Theodoros Stratelates und weitere christliche Zeugnisse vom Dülük Baba Tepesi." In *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, edited by Engelbert Winter, 157–86. Dolichener und Kommagenische Forschungen 4. Asia Minor Studien 64. Bonn: Rudolf Habelt, 2011.
- Garrard, Andrew, James Conolly, Norah Moloney, and Katherine Wright. "The Early Prehistory of the Sakçagözü Region, North Levantine Rift Valley: Report on 1995 Survey Season." *Anatolian Studies* 46 (1996): 53–81.
- Güleç, Erksin, İsmail Özer, Mehmet Sağır, İsmail Baykara, and Serkan Şahin. "2011 Yılı Gaziantep ve Hatay İlleri Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30, no.2 (2012): 257–66.
- Haps, Silke, and Werner Oenbrink. "Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche in hellenistisch-römischer Zeit." In *Zwischen Bruch und Kontinuität: Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit/Continuity and Change: Architecture in Asia Minor during the Transitional Period from Hellenism to the Roman Empire*, edited by Ute Lohner-Urban and Ursula Quatember, 133–48. Byzas 25. Istanbul: Ege Yayınları, 2020.
- Kulakoğlu, Fikri. "Gaziantep ve Adıyaman İlleri Kültür Envanteri Projesi 2005 Yılı Çalışmaları Sonuç Raporu." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24, no. 2 (2007): 325–34.
- Leder, Dirk. "The Lithic Finds from Dülük Baba Tepesi and Their Place in the PPNB of the Western Euphrates Region." In *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster: Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi*, edited by Engelbert

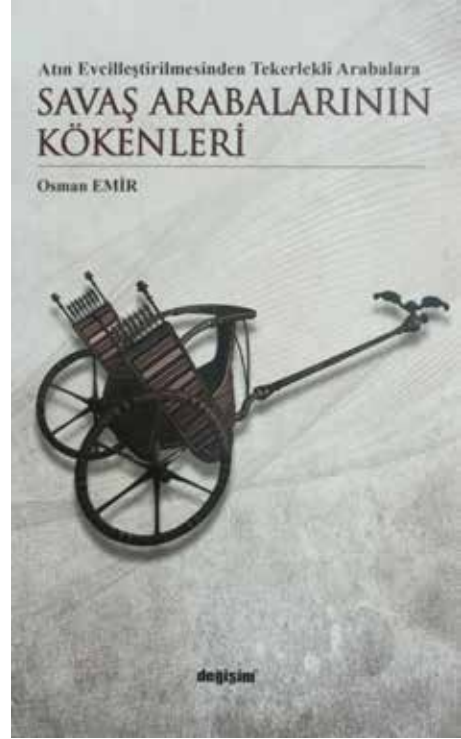
- Winter, 21–32. Dolichener und Kommagenische Forschungen 9. Asia Minor Studien 84. Bonn: Rudolf Habelt, 2017.
- Lipiński, Edward. *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*. Orientalia Lovaniensia Analecta 100. Leuven: Peeters, 2000.
- Matthers, John, editor. *The River Queiq, Northern Syria, and Its Catchment: Studies Arising from the Tell Rifa'at Survey 1977–1979*. British Archaeological Reports International Series 98. Oxford: British Archaeological Reports, 1981.
- Messerschmidt, Wolfgang. “Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi in der vorhellenistischen Eisenzeit – Versuch einer kulturgeschichtlichen Einordnung.” In *Vom eisenzeitlichen Heiligtum zum christlichen Kloster: Neue Forschungen auf dem Dülük Baba Tepesi*, edited by Engelbert Winter, 33–56. Dolichener und Kommagenische Forschungen 9. Asia Minor Studien 84. Bonn: Rudolf Habelt, 2017.
- Ögüt, Birgül. “Die altorientalische Keramik vom Dülük Baba Tepesi.” In *Kult und Herrschaft am Euphrat*, edited by Engelbert Winter, 49–64. Dolichener und Kommagenische Forschungen 6. Asia Minor Studien 73. Bonn: Rudolf Habelt, 2014.
- Ögüt, Birgül. “Zum Stand der archäologischen Forschungen in Şehitkamil, nördlich von Gaziantep/Türkei.” In *Zwischen Schwarzem Meer und Persischem Golf: 125 Jahre Deutsche Orient-Gesellschaft*, edited by Joachim Marzahn and Dirk Wicke, 91–95. Darmstadt: Philipp von Zabern, 2023.
- Önal, Mehmet, Güler Mahsereci, Osman Özgan, Tülay Devecioğlu, and Ramazan Hançerkıran. *Gaziantep İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*. Gaziantep: Gaziantep İl Özel İdaresi, 2007.
- Özgen, Engin, Barbara Helwing, and Atilla Engin. “The Oylum Regional Project: Archaeological Prospection 2000.” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 19, no. 2 (2001): 217–28.
- Özgen, Engin, Barbara Helwing, Lothar Herling, and Atilla Engin. “The Oylum Regional Project: Results of the 2001 Prospection Season.” *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 20, no. 2 (2002): 151–57.
- Perrot, Jean. *Reconnaissance Archeologique en Turquie Meridionale 1961*. Jerusalem: Self-published, 1962.
- Pöllath, Nadja and Joris Peters. “‘Smoke on the Mountain’ – Animal Sacrifices for the Lord of Doliche.” In *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, edited by Engelbert Winter, 47–68. Dolichener und Kommagenische Forschungen 4. Asia Minor Studien 64. Bonn: Rudolf Habelt, 2011.
- Sanlaville, Paul, editor. *Holocene Settlement in North Syria: Résultats de deux prospections archéologiques effectuées dans la région du nahr Sajour et sur le haut Euphrate syrien*. British Archaeological Reports International Series 238. Oxford: British Archaeological Reports, 1985.
- Schachner, Andreas. “Die Welt des östlichen Mittelmeers in kleinen Bildern – Weitere Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der späten Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi” In *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, edited by Engelbert Winter, 19–46. Dolichener und Kommagenische Forschungen 4. Asia Minor Studien 64. Bonn: Rudolf Habelt, 2011.
- . “Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi (2010–2012).” In *Kult und Herrschaft am Euphrat*, edited by Engelbert Winter, 33–48. Dolichener und Kommagenische Forschungen 6. Asia Minor Studien 73. Bonn: Rudolf Habelt, 2014.
- . “Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi in der Eisenzeit.” In *Persische Reichspolitik und lokale Heiligtümer: Beiträge einer Tagung des Exzellenzclusters „Religion und Politik in den Kulturen der Vormoderne und Moderne“ vom 24.–26. Februar 2016 in Münster*, edited by Reinhard Achenbach, 63–89. Beihefte zur Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte 25. Wiesbaden: Harrassowitz, 2019.
- Stanke, Matthias. “Eine nachantike Tonbulla mit Kreuzmonogramm: Überlegungen zur Existenz eines Klosterarchivs auf dem Dülük Baba Tepesi.” In *Kult und Herrschaft am Euphrat*, edited by Engelbert Winter, 141–49. Dolichener und Kommagenische Forschungen 6. Asia Minor Studien 73. Bonn: Rudolf Habelt, 2014.
- Wagner, Jörg. “Neue Denkmäler aus Doliche: Ergebnisse einer archäologischen Landesaufnahme im Ursprungsgebiet des Iupiter Dolichenus.” *Bonner Jahrbücher* 182 (1982): 133–66.
- Wilkinson, Tony J., Edgar J. Peltenburg, and Eleanor B. Wilkinson, editors. *Carchemish in Context: The Land of Carchemish Project, 2006–2010*. Themes from the Ancient Near East 4. Oxford: Oxbow Books, 2016.
- Winter, Engelbert. “Der Kult des Iupiter Dolichenus und seine Ursprünge: Das Heiligtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche.” In *Von Kummuh nach Telouch: Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene*, edited by Engelbert Winter, 1–17. Dolichener und Kommagenische Forschungen 4. Asia Minor Studien 64. Bonn: Rudolf Habelt, 2011.
- Yaman, Hüseyin. “Death in Zeugma: A Survey of the Tombs.” *Anadolu* 45 (2019): 125–68.

Emir, Osman.
*Atın Evcilleştirilmesinden Tekerlekli Arabalara:
 Savaş Arabalarının Kökenleri.*
 İstanbul, Değişim Yayınları, 2022

Değerlendirme: Okan Sezer¹

Osman Emir tarafından kaleme alınan kitap, uzun bir araştırma geçmişine ve oldukça geniş bir uluslararası literatüre sahip çalışma alanı adına bir giriş ve/veya faydalı bir cep kitabı niteliği taşımaktadır ki, bu yanı sıra söz konusu çalışma alanına yakın zamanda ilgi duymaya başlamış kimseler adına yol gösterici bir rol oynayabilir. Kitap, giriş kısmı hariç olmak üzere üç bölüme ayrılmakta ve sırasıyla; atın evcilleştirilme süreci ve bu süreçte rol oynayan olası coğrafyalar ile prehistorik-protohistorik kültürleri, tekerleğin icadı ve bilinen ilk arabalar ile savaş arabalarının erken örnekleri ve son olarak savaş arabalarının yayılımı ile Anadolu'daki olası örneklerinin konu edildiği bölümler ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Yazar, arkeolojik kanıtlar ile tarihi kayıtları neredeyse hatasız kullanmış, çalışma alanında yaşanan ve güncel sayılabilecek gelişmeleri göz ardı etmemiş ve kitabın ele aldığı sorunlar adına bir diğer bilgi kaynağı olan zooarkeolojik araştırmalardan elde edilmiş sonuç ve önerileri sunmuştur. Bununla birlikte, bir kitap incelemesi sınırlarında yapılabilecek ölçüde, etraflıca değinmemiz ve netleştirmemiz gereken birkaç nokta bulunmaktadır.

Yazarın kitapta söz ettiği üzere, atın evcilleştirilmesi ve tekerleğin icadı başta olmak üzere birden fazla ilerleme ve icat–bir önceki yüzyılda şiddeti yüksek olacak şekilde–günümüzde varlığını sürdüren bir ulusun veya bir dil grubunun–sözüm ona–kökenini açığa çıkarmak ve gelişimini takip etmek için kullanılmıştır. Bu amaçla kullanılmış yöntemler ve açıklama adına başvuru göç teorileri geçmişte sıkça hatalı ve tehlikeli sonuç üretmiştir. Materyal kültür ile etnik yapı arasında–her koşulda istisnasız–bağlantı kuran ve/veya bağlantı kurulmasını isteyen anlayışlar, Avrupa arkeolojisinde 19. yüzyılın ortasında kendini göstermeye başlamış ve takip eden yüzyılın ilk yarısında zirve yapmıştır. Göç teorilerinin etrafında gelişen anlayışlara göre, kısaca, difüzyon açıklama yapmakta yetersiz ve çoğu zaman yanlıştır ve bir bölgedeki erken tarihli materyal kültür repertuarı aynı bölgedeki etnik grubun doğrudan doğruya yansımasıdır. Grubun göçüyle birlikte materyal kültür de farklı coğrafyalara yayılmış olur. *Alt kültür-üst kültür* ya da *naturvölker-kultur-*

¹ Okan Sezer, Bartın Üniversitesi, Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bartın, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5010-3564, t.okansezer@gmail.com.

völker andığımız hatalı ve tehlikeli sonuçlardan yalnızca birisidir. Buna göre sadece *kulturvölker* icat edebilir, üretebilir ve ilerleme sağlayabilir fikri temeli üzerinde gelişen erken tarihli birtakım Avrupa ulusçu hareketleri –belki de– geçmişlerinin en dip ve kara dönemlerini inşa etmişlerdir. Söz konusu yaklaşımların önde gelen isimlerinden biri olan Gustaf Kossinna ve çalışmaları Almanya’da Nazi iktidarı sırasında okul müfredatlarında yer almıştır.

Kitabın odağa yerleştirdiği ana coğrafyalardan biri olan Kuzey Karadeniz-Hazar’ı, yaklaşık olarak batıda Prut nehri ile doğuda Ural nehri arasında kalan, kuzeyde yarı orman-bozkır şeridiyle, güneyde ise Karadeniz ve Hazar kıyılarıyla çevrelenmiş ve çoğunlukla kuzey-güney doğrultulu akan güçlü nehirler ile yaşam adına elverişli nehir yataklarına sahip birbirine bitişik düzlükler olarak düşünebiliriz. Yazar söz konusu coğrafyayı adlandırmada *Pontos-Hazar bölgesi* şeklinde bir kullanıma gitmiştir. Belirtmekte fayda vardır ki, ulusal ve uluslararası literatürde coğrafyanın prehistoryası ile ilgili kabul görmüş çalışmalarda bu tipte bir kullanım söz konusu değildir. Eski Çağ çalışmalarında dahi kullanımında dikkat edilmesi lazım gelen *Pontos* epitheti, *Pontos Euxeinos* veya *Pontos Aexinos*’un kısaltılmış hali olmalıdır. Eski Yunan tarihçiliğinden köken alan adlandırmaların geçmiş yerliler nazarında ne tür ya da ne oranda karşılıkları olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Ancak, şu bir gerçektir ki, söz konusu külliyattan aktarılan birçok anlatının tarafsız ve gerçekçi oluşunun kerameti kendinden menkuldür. Bu durumu destekleyen örneklerden biri *Pontos Krallığı* olarak tanıtıla gelen Hellenistik Dönem krallığıdır. Geçmiş Akhamenid Pers soyluları ve kültürüyle güçlü bağları bulunan Mithradates Hanedanlığı kendisini *Pontos* olarak adlandırmamış, bastırdığı sikkelerde söz konusu adlandırmaya ya da benzerlik kurulabilecek bir başka adlandırmaya yer vermemiştir.²

Kuzey Karadeniz-Hazar prehistoryası, uzun araştırma geçmişi dahilinde, artık kullanılmayan eskimiş yöntemlerle elde edilmiş erken tarihli sonuçlar ile birden fazla ekol ve anlayışın ürettiği çeşitli kronoloji önerileri nedeniyle oldukça karışık ve dolayısıyla kafa karıştırıcı bir resim sunmaktadır. Yanı sıra bazı kültürlerin tanımlanmasında yaşanan fikir ayrılıkları, var olan kafa karıştırıcı resmi daha karmaşık bir hale getirmektedir. Atın evcilleştirilmesi ile ulaşımda kullanılması sürecinde önemli aşamaları ve pratikleri barındıran Yamnaya (Çukur Gömüt), kimi uzmanlarca³ Eneolitik/Bakır Çağı, kimi uzmanlarca⁴ ise Tunç Çağı kültürü olarak nitelendirilmiş, ve yine, araştırmaların erken tarihlerinden günümüze değin çeşitli tarih aralıklarına yerleştirilmiştir. Yazar, kültürü MÖ 3600–2200 aralığına yerleştirmiş, ancak Nikolay Merpert–daha çok gömütlerden elde edilen bilgilerle tanımladığımız–Çukur Gömüt kültürüne ait en eski kurganı MÖ 3500–3300 aralığına tarihlemiş,⁵ laboratuvar ve görel tarihleme yöntemlerinin bir arada kullanıldığı çalışmalarının sonunda Dimitry Telegin ve arkadaşları kültürün MÖ 3300–3200 aralığında başladığını,⁶ Yuri Rassamakin ise kültürün MÖ 3000 dolaylarında oluştuğunu önermiştir.⁷

2 Şevket Dönmez, “Öntarih ve Klasik Dönemlerde Amasya: Güncel Arkeolojik Bulgular,” *TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 16 (2013): 21–56.

3 Olimpiada Gavrilovna Shaposhnikova, “Yamnaya Kulturnoistoricheskaya Obschnost.” *Ukrainskoi SSR v trekh tomakh I* içinde, der. K. Ciuk (Kyiv: Naukova dumka, 1985), 336–52.

4 Yuri Rassamakin, “The Eneolithic of the Black Sea Steppe: Dynamics of Cultural and Economic Development 4500–2300 BC,” *Late Prehistoric Exploitation of the Eurasian Steppe* içinde, der. Marsha Levine, Yuri Rassamakin, Aleksandr Kislenko ve Nataliya Tatarintseva. McDonald Institute Monographs (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 1999), 59–182.

5 Nikolay Merpert, “Comments on the Chronology of the Early Kurgan Tradition.” *Journal of Indo-European Studies* 5, no. 4 (1977): 373–78.

6 Dimitry Telegin vd., “Relative and Absolute Chronology of Yamnaya and Catacomb Monuments: The Issue of Co-existence.” *Baltic-Pontic Studies* 12 (2003): 132–84.

7 Rassamakin, *The Eneolithic of the Black Sea Steppe*,” 59–182.

2000 sonrası yapılan çalışmalardan bir diğeri de Y. Rassamakin'le benzer bir sonuç üretmiş ve kültürün başlangıcı olarak MÖ 3100'ü önermiştir.⁸

Yazar, atın evcilleştirilmesi ile anayurt sorunu adına kitabında ayırdığı birinci bölümde, MÖ 4800–4500 aralığına tarihlendiğini belirttiği yerleşimlerdeki kurgan tipi gömüt yapısından (mezarlardan) bir takım önemli verilerin geldiğinden bahsetmektedir. Yazarın doğrudan doğruya “MÖ 4800–4500 yılları arasına tarihlenen bu yerleşim yerlerindeki kurgan türü mezarlarda (...)” şeklinde bir ifade kullandığını belirtmemiz gerekmektedir. Burada, değinmemiz gereken ilk şey, en eski kurgan gelenekli kültür olarak genel kabul alan Çukur Gömüt kültürünü önceleyen ve kültürel anlamda onu besleyen kültürlerdir. Bunlardan bazıları Sredny Stog kültürünün ve/veya kültür grubunun son aşaması (Sredny Stog II) ile Dereivka, Kvityana ve Aşağı Mikhailovka kültürleridir. *Kurgan fikrinin ilk ortaya çıkışı, en eski kurgan ve en eski kurgan kültürü*, bütün Avrasya prehistoryasının ele aldığı ve tartıştığı sorunların başında gelmektedir. Sorunlardan ilk ikisi benzer görüne de, küçük farklarla, aslında benzer ama farklı şeyleri çözüme kavuşturmak istemektedir. En eski kurganın tarihi, tıpkı diğer taşınır ve taşınmaz arkeolojik kültür nesnelere olduğu gibi–belki de–hiçbir zaman ortaya çıkarılamayacak, bu nedenle hakkında sadece tahminler yürütülebilecek ve ortalama tarihlerle “bilinen” sıfatıyla olası aday ya da adaylar sıralanacaktır. Kurgan fikrinin ilk ortaya çıktığı tarih de, tıpkı en eski kurganın tarihinde olduğu üzere, bilinebilirliği-ortaya çıkarılabilirliği oldukça güçtür. Ancak, materyal kültürle uyumlu ve alandaki uzmanların ortak kanaatleriyle oluşturulacak bir gelişim tablosu sayesinde ortalama tarihlere ulaşılabilir.

Kurgan, klasik tanımla kafamızda canlanan şekle ulaşmadan önce birtakım evrelerden geçmiş olmalıdır. Kurgan diyemeyeceğimiz ama kurgan olmadığını da kesin bir şekilde iddia edemeyeceğimiz ara evre ya da evreler kurgan fikrinin ortaya çıkışı adına ortalama tarihleri verebilir. Bu bağlamda, Kuzey Karadeniz-Hazar'da, Dereivka ve Kvityana gibi yerleşimlerde ve yerleşim yakınlarında yer alan gömüt alanlarında tespit edilmiş, yüzeyinde herhangi bir işaret–ve/veya işaretleyici–bulunmayan, etrafı yüksek olmayan taş halkalarıyla çevrelenmiş ve yine söz konusu halkaların içi taş veya toprakla doldurularak alçak ve/veya belli-belirsiz bir şekilde yükseltilmiş ve bazı uzmanlarca⁹ *gösterişsiz kurgan* şeklinde tanımlanan gömüt yapıları anlatmaya çalıştığımız ara evrelerden biri olabilir. Bazı uzmanlar, Orta Volga havzasındaki Khvalynsk kültürü ile Çukur Gömüt kültürü arasında var olduğunu düşündükleri bağı da kanıtlayabilmek adına, erken kurgan örneklerini Yamno-Berezhnovka şeklinde adlandırmışlardır. Ayrıca, tartışmalı da olsa, Zhivotilovo-Volchanskoe tipi gömütler de anılmalıdır. Tarihlendirmelerin büyük çoğunluğu Cucuteni-Tripoli gibi yerleşik toplumların keramiği kullanılarak görelî tarihlendirme yöntemiyle yapılmıştır ve ikna etme kabiliyeti güçlü olmayan geçmiş çalışmalardan gelmektedirler. Tüm bunların toplamında, Çukur Gömüt öncesi, klasik tanıma/forma uymadıklarını belirtmek için gösterişsiz sıfatını alan kurganlara sahip Aşağı Mikhailovka gibi kültürler ile Kvityana gibi yerleşimler–çoğunlukla–Orta-Geç Bakır Çağı içine dahil edilmektedir. Bu süreç için önerilen tarih aralıklarından biri MÖ 3800/3700–3500/3400'dür.¹⁰ Bazı uzmanlar Dereivka yerleşimini Sredny Stog kültürüne dahil ederek, tarihlendirme için MÖ 5. binyılın son çeyreğini işaret etmişlerdir. Ancak bu tarihlendirmelerden hiçbiri, yazarın MÖ 5. binyılın ilk yarısına tarihlendiğini belirttiği

8 Elke Kaiser ve Katja Winger, “Pit Graves in Bulgaria and the Yamnaya Culture,” *Praehistorische Zeitschrift* 90, no. 1–2 (2015): 114–40, <https://doi.org/10.1515/pz-2015-0001>.

9 David Anthony, *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppe Shaped the Modern World* (Princeton: Princeton University Press, 2007).

10 Rassamakin, “The Eneolithic of the Black Sea Steppe,” 77, tablo: 3.2

kurgan gömütler adına yeterli değildir. Uzmanlarca önerilen tarihlendirmelerin ayakları kısa kalmakta, yazarın sunduğu tarih aralıklarına uzanmamaktadır.

Burada meselenin anlaşılması adına ilave etmemiz gereken önemli bir yaklaşım daha bulunmaktadır. Y. Rassamakin gibi bazı uzmanlar, kariyerlerinin ilerleyen yıllarında Erken Bakır Çağı'na tarihli (yazarın sunduğu tarih aralıklarını kapsamaktadır), üzerleri ufak ve alçak taş yığınlarıyla (*cairn*) kaplı kimi gömütlerin de kurgan olarak adlandırılabilceğini ve bunların en erken kurganlar olarak tanımlanabileceğini belirtmekte, ancak söz konusu yaklaşıma dair taşıdıkları şüpheyi ve genel kabul olmayışını belirtecek şekilde kurganı tırnak içine alarak ifade etmektedirler.¹¹

Arkeolojik ve zooarkeolojik verilerden izleyebildiğimiz kadarıyla, at ile besin ekonomisinde yer tutan evcilleştirilmiş diğer türler, önceden planlanmış ve listelenmiş amaçlar kapsamında evcilleştirme sürecine alınmadılar. Evcilleştirme süreci ilerledikçe, üremeleri kontrol altına alınan türlerden farklı şekillerde faydalanmanın yolları rastlantısal veya deneme-yanılma yöntemiyle bulunmuş olmalıdır. Örneğin evcilleştirilmiş koyuna ilk kez Yakın Doğu'da MÖ 11–10. binyıllarda rastlanmaktadır. Et ile ilkel-kaba işlemlerden geçtikten sonra hazır hale getirilen post ilk sırada, süt ise ardı sıra gelmiş ve son olarak canlıdan yaşam süresi boyunca birden fazla kez kırılan yün bu türden sağlanan faydalar arasında yer almış olmalıdır. Yün, arkeolojik verilerden anlaşıldığı kadarıyla, türün evcilleştirildiği zaman diliminden birkaç bin yıl sonra sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Yünün işlenip hazır hale getirilmesinde önemli bir basamağı temsil eden prehistorik teknoloji ağırsakların sayısı ve çeşitleri MÖ 3. binyılda artış göstermiştir.

Diğer türlere oranla karmaşık bir evcilleştirme sürecine sahip olan atlar, elde edilen fayda çeşitlerinin birbirleriyle olan oranları bağlamında inişli-çıkışlı bir grafiğe sahip olmuş ve hem geçmiş hem çağdaş kültürlerde birbirine tezat sayılabilecek şekillerde kullanılmıştır. Örneğin, Çin kaynaklarından da öğrenebildiğimiz kadarıyla, Doğu ve Batı Türkistan'da yaşayan Türk toplumları farklı nedenlerden ötürü (uzun süren zorlu kış koşulları, kurban vb.) artık besin ekonomilerinde eskisi kadar yer tutmayan binek atlarını kesip yemek zorunda kalmışlardır. İslam'a geçişle birlikte at eti tüketimi Oğuz Türklerinde iyiden iyiye azalsa da, Dede Korkut hikayeleri gibi yarı tarihi aktarımlar Orta Çağ'a kadar devam ettiğini göstermektedir. Atın besin ekonomisindeki yerinin uzun evcilleştirme süreci içinde değişiklik göstermesine ek olarak, araştırma alanında yapacağımız çalışmalarda, önceden planlanmamış faydaların sürecin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve söz konusu faydaların süreci başlatan nedenler olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Yazar, konuyla ilgili olarak kitap içinde kimi zaman netlik sağlayamamış ve dahi, at evcilleştirilmesiyle ilgili bölümde, bu türün insanların gündelik hayatta daha fazla ve hızlı hareket etmesine imkân tanıyor oluşunu bir neden olarak sunmuştur. Oysa, arkeolojik ve zooarkeolojik verilerin de ortaya koyduğu üzere, prehistorik insan topluluklarının at ile olan yaklaşma ve onu kültüre alma çabaları beslenme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Arabaya koşulması ile at sırtı biniciliği¹² daha geç

11 Yuri Rassamakin, "Eneolithic Burial Mounds in the Black Sea Steppe from the First Burial Symbols to Monumental Ritual Architecture," *Ancestral Landscape: Burial Mounds in the Copper and Bronze Age (Central and Eastern Europe – Balkans – Adriatic – Aegean, 4th-2nd millennium B.C.)* içinde, der. Elisabetta Borgna ve Sylvie Müller Celka, *Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée: Série recherches archéologiques 58* (Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, 2012), 296.

12 The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe projesinin yürütücüleri, içinde bulunduğumuz yılın mart ayında yayınladıkları çalışmayla, at sırtı biniciliğinin başlangıcı noktasında genel kabul gören olası tahminlerin ötesinde çok daha erken tarihler ortaya koymuşlardır. At sırtı biniciliğinin insan iskeletinde-kemik morfolojisinde değişimler ve bozulmalar yarattığı bilinmektedir. Çalışmada Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'daki ilgili antropolojik buluntular incelenmiş, MÖ 3021–2501 aralıklarına tarihlenen buluntular üzerinde adı geçen değişim ve bozulmalara

tarihlerde gerçekleşmiştir. Her ikisi de neden değil sonuçtur.

Bunların dışında değinmemiz gereken bir nokta daha bulunmaktadır. Dikkatli okuyucunun yakalayabileceği, hata denilemeyecek ancak olağan da kabul edilemeyecek, yazarın gözden kaçırdığı bir durum söz konusudur. Buraya taşıyor olmayı ilerideki olası baskı ile devamı sayılabilecek çalışmalar adına faydalı buluyoruz. Yazar, girişin son paragrafında amacının savaş arabalarını geliştiren toplulukların etnik kökenlerini bulmak olmadığını belirtmektedir. Ancak, *Anadolu'da İlk Savaş Arabaları: Hurri-Mitanni Devleti* alt başlığında söz konusu geçmiş toplumun kökeni hakkındaki tartışmalara değinip fikirler-öneriler sunmaktadır. Aslına bakılırsa bunun için bir hayli yer ayırmış olduğu söylenebilir. Yine yazar tarafından, proto-Türklerin anayurt sorunu ve kökenleri adına yabancı bilim insanları tarafından geliştirilmiş olan, Kuzey Karadeniz ile onun prehistorik kültürleri önerisi kısaca anılmaktadır. Bu durum amacın tanıtıldığı paragrafla çelişik bir görüntünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

rastlanmış ve, böylelikle, at sırtı biniciliğinin başlangıcı adına en erken tarihler ortaya konulmuştur (Trautmann vd. 2023). Henüz öneriye dair bir itiraz yapılmamıştır. Ancak, kanımızca, önerinin gerçekçi bir zemine oturabilmesi için bu tipte antropolojik buluntuların artması gerekmektedir.

Kaynakça

- Anthony, David. *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppe Shaped the Modern World*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Dönmez, Şevket. “Öntarih ve Klasik Dönemlerde Amasya: Güncel Arkeolojik Bulgular.” *TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 16 (2013): 21–56.
- Kaiser, Elke ve Katja Winger. “Pit Graves in Bulgaria and the Yamnaya Culture.” *Praehistorische Zeitschrift* 90, no. 1–2 (2015): 114–40. <https://doi.org/10.1515/pz-2015-0001>.
- Merpert, Nikolay. “Comments on the Chronology of the Early Kurgan Tradition.” *Journal of Indo-European Studies* 5, no. 4 (1977): 373–78.
- Rassamakin, Yuri. “The Eneolithic of the Black Sea Steppe: Dynamics of Cultural and Economic Development 4500–2300 BC.” *Late Prehistoric Exploitation of the Eurasian Steppe* içinde, derleyenler Marsha Levine, Yuri Rassamakin, Aleksandr Kislenco ve Nataliya Tatarintseva, 59–182. McDonald Institute Monographs. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 1999.
- Rassamakin, Yuri. “Eneolithic Burial Mounds in the Black Sea Steppe from the First Burial Symbols to Monumental Ritual Architecture.” *Ancestral Landscape: Burial Mounds in the Copper and Bronze Age (Central and Eastern Europe – Balkans – Adriatic – Aegean, 4th-2nd millennium B.C.)* içinde, derleyenler Elisabetta Borgna ve Sylvie Müller Celka, 293–305. Travaux de la Maison de l’Orient et de la Méditerranée: Série recherches archéologiques 58. Lyon: Maison de l’Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, 2012.
- Shaposhnikova, Olimpiada Gavrilovna. “Yamnaya Kulturnoistoricheskaya Obschnost.” *Ukrainskoi SSR v trekh tomakh 1* içinde, derleyen K. Ciuk, 336–52. Kyiv: Naukova dumka, 1985.
- Telegin, Dmitriy Y., Sergey Z. Pustovalov ve Nikolay N. Kovalyukh. “Relative and Absolute Chronology of Yamnaya and Catacomb Monuments: The Issue of Co-existence.” *Baltic-Pontic Studies* 12 (2003): 132–84.
- Trautmann, Martin, Alin Frînculeasa, Bianca Preda-Bălănică, Marta Petruneac, Marin Foçşăneanu, Stefan Alexandrov, Nadezhda Atanassova, Piotr Włodarczak, Michał Podsiadło, János Dani, Zsolt Bereczki, Tamás Hajdu, Radu Băjenaru, Adrian Ioniță, Andrei Măgureanu, Despina Măgureanu, Anca-Diana Popescu, Dorin Sârbu, Gabriel Vasile, David Anthony ve Volker Heyd. “First Bioanthropological Evidence for Yamnaya Horsemanship.” *Science Advances* 9, no. 9 (2023): 1–13.